

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE BEYLİKLER
DEVİRİNDE KAYSERİ'DE KÜLTÜREL HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenay YANAR

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa DEMİR

MAYIS - 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE BEYLİKLER
DEVRİNDE KAYSERİ'DE KÜLTÜREL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şenay YANAR

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi

Bu tez 28/05/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa DEMİR

Doç. Dr. Mevlüt KOYUNCU

Yrd. Doç. Dr. Ali YİĞİT

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şenay YANAR

05.06.2008

ÖNSÖZ

Anadolu Selçukluları devrinde Konya Sultanlığı'nın en önemli şehri, Selçuklu ordusunun toplanma merkezi, diğer bir deyişle fetihlerin yürütüldüğü bir merkez olarak Darü'l Feth unvanına sahip olan Kayseri şehri bu dönemde canlı bir sosyo-kültürel ortama sahip olmuştur. Türklerin hakimiyeti altında Bizans devriyle kıyaslanamayacak derecede mamur bir şehir haline gelen Kayseri özellikle ticari ve askeri anlamda bir önem kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı Selçuklu devri Kayseri'sinde yönetimden halka kadar tüm toplumun yaşayış tarzını, bilimsel, mesleki ve sanatsal faaliyetlerin oluşturduğu kültür ortamını yansıtmaktır. Çalışma üç bölümde incelenmiştir.

Birinci bölümde Kayseri'nin Türk hakimiyetine geçişinden itibaren şehirleşme süreci ele alınmış, şehrin nüfusu, mahalleleri, mahallelerin etnik ve dini durumu, yerleşim açısından önemli unsurlar, Kayseri'nin yerleşim açısından hususiyetleri ve mimari eserleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise sosyal hayatın unsurları olarak meslekler, günlük yaşam, düğün ve eğlenceler, cenaze töreni ve matem, giyim kuşam, sofraya kültürü, dini yaşam ve tarikatlar hakkında bilgi verilmiştir.

Son bölümde ise Kayseri'de Selçuklular döneminde meydana gelen bilim ortamı, kayseri kültür hayatına katkıda bulunan önemli kişiler, o devirde Kayseri'de yazılan eserler, eğitim hayatı, mimari yapıların sanatsal özellikleri ile yapılarda kullanılan malzemeler üzerinde durulmuş son olarak da Kayserili mimarlardan bahsedilmiştir.

Bu çalışmamda benden manevi desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet ALPARGU'ya, çalışmamda büyük emeği bulunan saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Mustafa DEMİR'e ve desteklerini üzerimden eksik etmeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Şenay YANAR-2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAYSERİ ŞEHİR KURUMLARI	8
1.1. Şehirleşme ve Yerleşim	14
1.1.1 Nüfus	19
1.1.2 Mahalleler	21
1.1.3 Mahallelerin Dini ve Sosyolojik Durumu	23
1.1.4 Yerleşim Açısından Ulucami	27
1.1.5 Yerleşim Açısından Şehir Meydanı	30
1.1.6 Yerleşim Açısından Külliyeleer	31
1.1.7 Evler	34
1.2. Mimari Eserler	35
1.2.1 Kayseri Kaleleri	35
1.2.1.1 İçkale	37
1.2.1.2 Dışkale	38
1.2.1.3 Melikgazi Kalesi	38
1.2.2 Camiler	39
1.2.2.1 Sultan Camii	39
1.2.2.2 Güçük Camii	40
1.2.2.3 Hoca Hasan Camii	41
1.2.2.4 Hunad Camii	41
1.2.2.5 Hacı Kılıç Camii	43
1.2.2.6 Han Camii	44
1.2.2.7 Lala Camii	44
1.2.2.8 Hatiroğlu Camii	44
1.2.2.9 Gubaroğlu Camii	44
1.2.2.10 Nizameddin Müstevfi Camii	44
1.2.2.11 Sivasi Hatun Camii	45
1.2.2.12 Yeşilhisar Ulu Camii	45
1.2.3 Mescitler	45
1.2.3.1 Battal Mescidi	45

1.2.3.2 Kale Mescidi	46
1.2.3.3 Hızır- İlyas Mescidi	46
1.2.3.4 Hakırdaklı Mescidi	46
1.2.3.5 Debbağlar Mescidi	46
1.2.3.6 Sahabiye Mescidi	46
1.2.3.7 Pervane Mescidi	47
1.2.3.8 Saltanat Sarayı Mescidi	47
1.2.3.9 Cuma Mescidi	47
1.2.3.10 Karamanoğulları Mescidi	47
1.2.3.11 Kadı Mescidi	47
1.2.4 Kümbet-Türbe-Mezarlar	48
1.2.4.1 Melik Gazi Kümbeti	49
1.2.4.2 Melike-i Adiliye Kümbeti	51
1.2.4.3 Döner Kümbet	52
1.2.4.4 Hunat Hatun Türbesi	53
1.2.4.5 Zaviye Kümbeti	53
1.2.4.6 Sırçalı Kümbet	54
1.2.4.7 Hacip Kümbeti	54
1.2.4.8 Alaeddin Keykubat Türbesi	54
1.2.4.9 Han Camii Kümbeti	54
1.2.4.10 Nesibe Hatun Türbesi	54
1.2.4.11 Hasbek Kadı Kümbeti	55
1.2.4.12 Lala Camii Türbesi	55
1.2.4.13 Alaca Kümbet	55
1.2.4.14 Ali Cafer Kümbeti	55
1.2.4.15 Hızır İlyas Türbesi	55
1.2.4.16 Ebçe Sultan Türbesi	56
1.2.4.17 Emir Ali Türbesi	56
1.2.4.18 Emir Erdoğan Türbesi	56
1.2.4.19 Emir Halil Türbesi	57
1.2.4.20 Emir Sultan Mescid ve Türbesi	57
1.2.4.21 Emir Şahap Türbesi	57
1.2.4.22 Emirzade Mehmet Zengi Türbesi	57
1.2.4.23 Bostancı Baba Türbesi	57
1.2.4.24 Halil Bey Türbesi	57
1.2.4.25 Garip Türbe	58

1.2.4.26 Ulu Hatun Türbesi	58
1.2.4.27 Taceddin İbrahim Halveti Türbesi	58
1.2.4.28 Şeyh İbrahim Tennuri Türbesi	58
1.2.4.29 Şem'un El Gazi Türbesi	58
1.2.4.30 Suya Kanmış Hatun Türbesi	58
1.2.4.31 Anonim Türbeler	59
1.2.4.32 Avcı Hamza Baba Mezarı.....	59
1.2.4.33 Ebu İshak Alemdari Mezarı.....	59
1.2.4.34 Muhammed b.Hanefiyye'nin Mezarı.....	59
1.2.4.35 Eretnalı Sultanlar Türbesi	60
1.2.4.36 Seyyid İsa Türbesi	60
1.2.4.37 Necmeddin İmad Türbesi	60
1.2.5 Medreseler	60
1.2.5.1 Melikgazi Medresesi	63
1.2.5.2 Hoca Hasan Medresesi.....	63
1.2.5.3 Kölük Medresesi.....	63
1.2.5.4 Hunat Medresesi.....	63
1.2.5.5 Seraceddin Medresesi	63
1.2.5.6 Ziyaiye Medresesi.....	64
1.2.5.7 Hatuniye Medresesi	64
1.2.5.8 Yenikapı Medresesi	64
1.2.5.9 Hacı Kılıç Medresesi.....	64
1.2.5.10 Avgunu Medresesi	64
1.2.5.11 Sahabiye Medresesi	65
1.2.5.12 Pervanebey Medresesi.....	65
1.2.5.13 Zamantı Kalesi Medresesi.....	66
1.2.5.14 Köşk Medrese.....	66
1.2.6 Su Yapıları.....	66
1.2.6.1 Köprüler	67
1.2.6.2 Çeşmeler.....	68
1.2.6.3 Hamamlar	71
1.2.7 Saraylar-Köşkler	72
1.2.7.1 Devlethane.....	72
1.2.7.2 Keykubadiye Sarayı.....	77
1.2.7.3 Hızır İlyas Köşkü.....	77
1.2.7.4 Haydar Bey Köşkü.....	78

1.2.7.5 Kızıl Köşk	78
1.2.7.6 Hacı Babük Bey Köşkü.....	79
1.2.8 Sağlık Kurumları.....	79
1.2.8.1 Gevher Nesibe Şifahanesi	79
1.2.8.2 Cüzzamhane	83
1.2.9 Kiliseler	84
1.2.9.1 Surp Krikor Lisoroviç Kilisesi	84
1.2.9.2 Ayavasıl Kilisesi.....	84
1.2.10 Sosyo- Ekonomik Yapılar.....	84
1.2.10.1 Çarşılar ve Pazarlar	84
1.2.10.2 Han-Kervansaray ve Zaviyeler	89
BÖLÜM 2: SOSYAL VE DİNİ HAYAT.....	101
2.1 Sosyal Hayat.....	101
2.1.1 Meslekler	101
2.1.1.1 Dokumacılık	101
2.1.1.2 Külahçılık	101
2.1.1.3 Ayakkabıcılık	101
2.1.1.4 Debbağlık	102
2.1.1.5 Değirmencilik	102
2.1.1.6 Ekmekçilik.....	102
2.1.1.7 Kasaplık.....	102
2.1.1.8 Aşçılık.....	102
2.1.1.9 Taş işçiliği.....	103
2.1.1.10 Kehhalan	103
2.1.1.12 Pazarcılık.....	103
2.1.1.13 Çiftçilik	103
2.1.2 Giyim-Kuşam	103
2.1.3 Düğünler-Bayramlar-Eğlenceler	107
2.1.4 Cenaze Töreni ve Matem.....	109
2.1.5 Günlük Yaşam- Ev Hayatı.....	111
2.1.6. Sofra Kültürü.....	112
2.1.7 Evlenme- Boşanma-Kadının Toplumdaki Yeri.....	115
2.2 Dini Hayat	117
2.2.1 Ahîlik.....	120
2.2.2 Evhadîlik.....	124

2.2.3 Mevlevîlik.....	125
2.2.4 Rufâîlik.....	130
2.2.5 Kalenderîlik.....	131
BÖLÜM 3: BİLİM VE SANAT.....	133
3.1 Bilim.....	133
3.1.1 Şiir, Edebiyat ve Dil.....	141
3.1.1.1 Şiir ve Edebiyat.....	141
3.1.1.2 Dil.....	143
3.1.1.3 İlim ve Kültür Hayatına Katkıda Bulunan Önemli Kişiler.....	147
3.2 Sanat.....	158
3.2.1 Mimari Eserlerdeki Sanatsal Figürler.....	159
3.2.1.1 Arslan Figürü.....	159
3.2.1.2 Hayat Ağacı.....	161
3.2.1.3 Çift Başlı Kartal.....	161
3.2.2 Yapılardaki Malzeme ve Süslemeler.....	163
3.2.2.1 Tuğla.....	163
3.2.2.2 Taş.....	163
3.2.2.3 Ahşap.....	166
3.2.2.4 Çini.....	166
3.2.2.5 Taç Kapılar.....	166
3.2.3 Kayserili Mimarlar.....	167
SONUÇ.....	169
KAYNAKLAR.....	173
EKLER.....	186
ÖZGEÇMİŞ.....	191

KISALTMALAR

- S.** : Sayfa
Ss. : Sayfalar arası
A.g.e. : Adı Geçen Eser
A.g.m.: Adı Geçen Makale
Çev : Çeviren
Yay : Yayınlayan
Ed: : Editör
No. : Numara
Y.y. : Yüzyıl
Tz. : Tarihsiz

Tezin Başlığı: "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Kayseri'de Kültürel Hayat"	
Tezin Yazarı: Şenay Yanar	Danışman: Doç. Dr. Mustafa DEMİR
Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2008	Sayfa Sayısı: IX (ön kısım) + 191 (tez) + 5 (ekler)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Ortaçağ Tarihi
<p>Selçuklu devri Kayseri'sinden kalan maddi kültür unsurlarının birçoğunun günümüzde de korunduğu ve şehirde büyük çoğunluk teşkil ettiği düşünülürse Anadolu Selçuklularının Kayseri kültürüne yaptığı katkı anlaşılabilir. Anadolu Selçuklularının başkentlerinden biri olarak "Darü'l Mülk" sıfatıyla ünlenen Kayseri şehrinin Ortaçağlardaki önemine binaen bugüne kadar Kayseri şehri hakkında çok fazla araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada bütün bu araştırmaların ışığında Kayseri'nin kültürel yaşamına dair toplu bir çalışma ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.</p> <p>Kayseri'nin yerleşim açısından Selçuklu Döneminde diğer şehirlere örnek olacak derecede bir yapılanması ve mimari eserlerde de kendine has bir takım hususiyetleri vardır. Bütün bu özellikler çok ayrıntılı bir araştırma yapmayı gerekli kılmıştır. Bu sebeple Kayseri'nin Selçuklular zamanında üstlendiği role bağlı olarak tüm yönleri incelenerek, yerleşimin en küçük unsurundan sosyo ekonomik unsurlara kadar sosyal hayatla ilgili her ayrıntıya dikkat edilmeye çalışılmıştır.</p> <p>Kayseri'nin bu hususiyetlerini ana hatlarıyla belirtecek olursak bu dönemde Kayseri, bu dönemde önemli bir ticari ve askeri merkezdi. Külliye mimarisi ile diğer şehirlere de örnek olmuştur ve külliye sosyal vasfının yanı sıra korunma amaçlı olarak inşa edilmişti. Yine kümbet mimarisi açısından son derece zengindi. Ticari yapılar Kayseri'de diğer şehirlerden farklı olarak sur dışında teşekkül etmişti. Şehir meydanı sosyal ve askeri öneme sahipti ve özellikle devlet işlerinin yürütüldüğü devlethane önemli bir görev üstlenmişti. Bunların yanı sıra Kayseri'nin ahilik gibi bir müesseseye ev sahipliği yapmış olması ve dönemin genel eğilimi tasavvufi akımların merkezi olarak üstlendiği rol de XIII. Ve XIV. Yüzyılın genel sosyal hayatını yansıması açısından ayrı bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.</p> <p>Çalışmada konunun içine ve periyoduna dahil olan maddi eserler ele alınmış ve bunlardan yola çıkılarak manevi kültür hakkında da fikir edinilmeye çalışılmıştır. Mesela bir medresenin mimari özelliklerinin yanı sıra medresede ne gibi bilimsel faaliyetler yürütüldüğü konusunda da araştırma yapılmıştır. Bu suretle Selçuklu devri Kayseri'sinin askeri ve ticari öneminin altında meydana gelen sosyal faaliyetler, günlük yaşam, meslek dalları, düğün ve eğlenceleri dönemin kaynaklarının ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.</p> <p>Bu dönemde meydana gelen kültürel ortamın incelenmesi sayesinde Kayseri'de şehir hayatının nasıl olduğu, Kayseri'de yaşayan bir şehirlinin nasıl bir yaşam tarzına sahip olduğu gibi sorulara cevap aranmıştır. Netice itibarıyla şehirdeki sosyo-kültürel yaşamın bir portresi çizilmiştir. Kayseri şehrinin Selçuklu çehresi gerçekten önemlidir.</p>	
Anahtar kelimeler: Anadolu, Selçuklu, Kayseri, Kültür, Mimari	

Title of the Thesis: "Cultural Life Of Kayseri in Anatolian Seljuks and Preottoman Period"

Author: Şenay Yanar

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa DEMİR

Date: 28.05.2008

Nu. of pages: IX (pre text) + 191 (main body) + 5 (appendices)

Department: History

Subfield: Medieval History

If it is to be thought that much of the real cultural elements of Seljuks Period of Kayseri is today being protected it can be understood that Anatolian Seljuk Government has a very important role.

In Anatolian Seljuks period Kayseri was an important commercial and military centre. At the same time the architectural specialities of the city are really interesting. For example complex of buildings which was built outside of the city walls with mosque, turbe, hospital, madrasah and Turkish bath were social establishments and they were providing to defence the city. Commercial buildings were also built outside the city walls. City centre was a social and military function in Kayseri. At the same time to be an organized brotherhood in Anatolia related to trade guilds, "Akhizm" was born in Kayseri. To be a general tendency of XIIIth and XIVth Centuries "Sufism" was also had an important role in Kayseri so that many mystics like Seyyid Burhaneddin Tirmizi, Şeyh Evhadüddin Kirmani were raised their students and imposed their doctrine here to people.

This research is about the city life in Kayseri. During the research all off the real materials were discussed about the subject and its period. So that it can be possible to understand the spiritual and moral culture of Kayseri. For example, as examining a madrasah, it is researched that not only its architectural specialities but also its activities. Thereby the way of life of Seljuk people in Kayseri with its social activities, traditions and amusements is explained by written sources and researches. So we can easily answer a question about Kayseri's cultural life in Seljuks period and we can say that the city life in Kayseri is very important.

Key Words: Anatolia, Seljuks, Kayseri, Cultural Life, Architecture

GİRİŞ

Tezin Önemi

Kayseri şehri, içindeki tarihi abideler ve İslam mimari eserlerinden dolayı incelemeye değer bir şehirdir. Bu açıdan hiçbir şekilde Konya, Sivas ve Anadolu'nun herhangi bir şehirden daha az öneme sahip değildir. Şehir, tarihi boyunca birçok olaylara sahne olmuştur. Aşağı yukarı Anadolu'nun ortasında ve büyük bir ovanın üzerinde kurulan şehir doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan ana yollara hakimdir. Mısır ve Suriye ile Anadolu'da egemen olan çeşitli devletler arasında meydana gelen ilişkiler dolayısıyla XVI. Yüzyıla kadar bu önemini sürdürmüştür.

Günümüzde de özellikle içkalesi ve şehir merkezindeki kümbet, külliye gibi İslami yapılarıyla Ortaçağ'daki fiziki yapısını büyük ölçüde koruyan Kayseri'de Selçuklu kültür ve medeniyetinin derin izleri bulunmaktadır. Mahalle ve caddelere Selçuklu döneminde Kayseri'ye damgasını vurmuş kişilerin isimlerinin verilmiş olması, o dönemde kullanılan belli isimlerin bugün dahi kullanılması, bu zengin kültür ortamı mirası aktarımının en kuvvetli delilidir. Nasıl ki Osmanlılar için İstanbul şehri Osmanlı kültürünün temsilcisi ise Kayseri şehri de Selçuklu kültürünün temsilcisidir. Bu suretle bir Selçuklu şehri olduğunu içinde barındırdığı maddi kültür kalıntılarıyla ortaya koymaktadır.

Günümüzde ticari açıdan son derece gelişmiş ve sanayileşmiş bir şehir olan Kayseri, Ortaçağ'da da gerek ticari ve siyasi gerekse askeri açıdan çok önemli bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma ve Bizans döneminde de büyük bir dini ve ticari merkez olan Kayseri coğrafi konumu itibariyle ticaret yollarının kesişme noktasında bulunmaktaydı. Bu açıdan henüz VIII. Yüzyılda Bizans ile Müslümanlar arasındaki mücadelelerin yapıldığı şehirler arasında yer aldı. Ancak şehrin Müslümanların eline geçmesiyle Kayseri'de kalıcı bir yerleşim meydana gelmedi. 1071 Malazgirt Zaferi öncesinde Anadolu'ya birçok seferler düzenleyen Büyük Selçuklular zamanında Kayseri şehri de Türklerin eline geçmiş, ancak bu seferler birer keşif niteliğinde olup şehirde kesin yerleşim ancak Malazgirt Zaferi'nden sonra söz konusu olmuştur.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da teşekkül eden Danişmendoğulları Beyliği'nin hakimiyeti altında bir şehir olarak Kayseri'de yerleşimin ilk temelleri

atılmış, Müslüman Türklerin içtimai müesseseleri ve yerleşimin bir gereği olarak mimari yapılar inşa edilmiştir. Şehirde XII. Yüzyıldan itibaren meydana gelen yapılaşma XIII. Yüzyılda tamamlanmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyetine geçtikten sonra ikinci başkent sayılan Kayseri şehri bir iki istisna dışında Selçuklu ordusunun toplanma merkeziydi. Bu sebeple de Darü'l Feth (Fetihler Evi) unvanına sahipti.

Kayseri'nin Selçuklular döneminde de bu kadar önemli olmasının diğer nedenleri arasında ticaret yollarının kesişme noktası üzerinde ve hemen hemen Anadolu'nun orta yerinde yer almasından başka, yine coğrafi konumuna bağlı olarak İran ve Orta Asya'dan gelen kültür birikiminin aktarılmasında üstlendiği olumlu rolden bahsedilmelidir. Nitekim günümüzde de fikirleri, öğütleri ve davranışlarıyla birçok araştırmaya konu olan Mevlânâ gibi önemli bir alimin de yetişmesinde büyük emeği bulunan Seyyid Burhaneddin Tirmizi, Şeyh Evhadüddin Kirmani, Ahi Evran ve daha nice alimler Kayseri'nin ilmi havasını teneffüs etmiş ve bu ilmi ortama katkıda bulunmuştur. Bu sebeple XIII. Yüzyılda kaleme alınan eserlerde Kayseri "Makarr-ı Ulema" (Alimler Beldesi) olarak adlandırılmıştır.

Bu etkenlerin yanı sıra İslam coğrafyasından model alınarak ilk önce Kayseri'ye oradan da Anadolu'ya aktarılan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük role sahip olan Ahilik müessesesinin, şehirde meslek ahlakı ve hayatta kalabilmek için birlik olarak sanatı işe dönüştürme fikrinden doğan ve aynı zamanda dini bir kurum olarak kadın-erkek işbirliği, dönemin şartlarına göre sanayileşme, hoşgörü ve hayırseverlik anlayışı oluşturmaya sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır.

Kayseri, 1243 Köseadağ Savaşı'nda tahrip edilen şehirler arasında yer almış, mücadeleler sırasında büyük zararlar görmüştü. Tüm olumsuz etkilerine rağmen kısa sürede kendini toplayan şehir Eretnalı Beyliği döneminde de başkent statüsüyle yeniden gelişmelere sahne olmuş, mimari kültür eserleri ve bilimsel çalışmalar bu dönemde de devam etmiştir.

Ancak şehir bu devirlerde sahip olduğu kültürel zenginliğe Osmanlılar döneminde sahip olamamıştır. Osmanlılar devrinde de bir Orta Anadolu şehri olarak varlığını sürdüren Kayseri, hiçbir zaman Selçuklular devrindeki önemini elde edememiştir.

Ticaret yollarının denize kaymasını müteakip eski önemini kaybeden Kayseri şehri, aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen Selçuklular devrindeki fiziki görünümünü büyük ölçüde Osmanlılar zamanında da koruyabilmiştir. Selçuklulara kıyasla Osmanlı devri eserlerinin az olması da bunu göstermektedir. Nitekim günümüzde şehirde Osmanlı devri eserleriyle kıyaslanamayacak derecede çok Selçuklu eserleri görülmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın temel noktasını da Selçuklu hakimiyeti altında gelişen kültür ortamı teşkil etmektedir.

Bu suretle Kayseri şehri, mimari eserleri, kendine has yerleşim özellikleri, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile tipik bir Anadolu Selçuklu şehri olmaktan başka Ortaçağ Anadolu'sunun Türk hakimiyeti altındaki şehirlerindeki genel kültürel özellikleri temsil eden bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezin İçeriği

Kayseri şehri, Romalılar döneminde Caesarea ya da Mazaka olarak adlandırılıyordu. Nitekim birinci adını muhafaza ettiği Selçuklular döneminde de günümüzdeki adından çok az bir değişimle Kayseriya diye adlandırılıyordu (Cahen, 1984: 147). Türk fethinden önce de Kayseri, Anadolu ile Mezopotamya-Suriye arasında iyi bir ticari rota üzerinde olduğu için ünlüydü. Burası, en önemli Yunan şehirlerinden biriydi ve hac yolculuğu üzerinde bulunması sebebiyle de Kapadokya'nın en önemli şehriydi (Vryonis, tz.: 19).

Bizans devrinde de kalabalık bir dini ve ticari merkez olan Kayseri şehri bu durumunu Türk fethini müteakiben de korumuştur. Türkiye Selçuklularının çok önem verdiği bir merkez olan Kayseri, çevresinde barındırdığı kurumlarla da devlet için önemini ortaya koymaktadır. Mesela Ortaçağ'da nüfus açısından daha büyük gösterilen Sivas sadece Doğu-Batı yönünde ve Karadeniz liman şehirlerine açılması bakımından önem arz ederken, Kayseri hem Doğu-Batı hemde Kuzey-Güney ticaret ve askeri yolunun üzerinde yer almaktaydı (Tufantoz, 2003: 517).

Kayseri şehrinin kültürel yapılanması Danişmendliler döneminden itibaren hız kazanmış olmakla beraber bu yapılanma Selçuklu döneminde pekiştirilmiştir. Nitekim Danişmendliler döneminde buna bağlı olarak kültürel faaliyetler de

başlamıştır. Danişmend Ahmed Gazi, kendisi de bilge bir kişi olduğu için gittiği ve fethettiği yerlerde yoğun kültürel faaliyetlerde bulunuyordu (Bayram, 1991: 88).

Kayseri şehrinin Selçuklular devrindeki çehresi gayet önemlidir. Çünkü buradaki Selçuklu mimarisinin örnekleri hep birincil mimari uygulamalar olmuştur. Bu ilk uygulamalar arasında site-üniversite nitelikli ilk yapı olan Çifte Medrese’de bir yandan hastaya hizmet verilirken diğer yandan da hekim yetiştirilmekteydi (Cantay, 2003: 102).

Kayseri şehrinin Selçuklular döneminde asıl önemini XIII. Yüzyılda kazandığı söylenilebilir. Kardeşi İzzeddin Keykavus’un 1220 yılında ölümünü müteakip başa geçen Keykubat’ın saltanatı süresinde Konya’dan çok Selçukluların “Dârü’l Feth” adını verdiği Kayseri’de kalmaya başlaması, burada imar faaliyetlerinde bulunması buradaki sarayda ikamet etmesi de şehrin önemini göstermektedir.

Kayseri, Türkiye tarihi içinde Anadolu Selçuklu Sultanlarının, bilhassa Sultan I. Alaeddin Keykubat’ın fetihlere hazırlandığı yer olması sebebiyle “Darü’l Feth” ve başşehir olan Konya’dan sonra ikinci bir payitaht gibi kullanıldığı için de “Darü’l Mülk” unvanlarıyla anılmış; pek çok önemli siyasi ve askeri olaylara sahne olmuş, Selçuklu Türkiyesi şehirleri arasında kültür, ticaret ve sanat merkezi haline gelmiş bir Türk-İslam şehri olarak kayıtlara geçmiş ve bu tarihi kimliğiyle de günümüze kadar gelmiştir (Göde, 1996: 149).

Bu sebeple Eretnalılar devrinde de Kayseri’de kültürel yönden gelişmeler olmuştur. Ancak Eretnalılar devri imar faaliyetleri, komşu Türk beyliklerine oranla çok azdır. Bu azlığı, onların ya da Anadolu Selçuklu Devleti’nin her yönden gelişmiş yerleşme merkezlerine hakim olmalarıyla ya da yapıların kitabelerinin sökülmiş veya vakfiyelerinin kaybolmuş olmalarıyla izah etmek mümkündür (Göde, 1996: 151).

XIII. yüzyılda İslam dünyasındaki tasavvuf akımı en hareketli ve görkemli dönemini idrak ediyordu. Kayseri bu dönemde Anadolu’ya göç eden “din ve etnik menşee bakımından karışık insanları içine alan” şehirlerden biriydi. Ayrıca bütün Anadolu’da olduğu gibi Kayseri’de de Türklerden önce buraya yerleşmiş Türk ve Müslüman olmayan esnaf ve sanatkârlar da vardı. Müslüman Türkler bu yerli unsurla bir arada ve barış içinde varlıklarını devam ettirdiler. Bu gelişmeye medreselerin

yanı sıra felsefi ve tasavvufi görüş tarzının yaygınlaşması da katkı sağladı. Nitekim Moğol istilası döneminde halk arasında başlayan çöküntü nedeniyle halk şeyh ve dervişlerin etrafında toplanarak yeni ümitler aramışlardır. Bu dervişlerin faaliyetleri dini-sufiyane etkileme şeklinde olmuştur (Ecer, 2001: 42).

Selçuklular zamanında Kayseri, Anadolu'nun kültür ve sanat merkezlerinden birisi idi. Yapılışındaki metanet ve sanat bakımından büyük bir değer taşıyan binaların önemli kısmını teşkil eden medreseler ve darüşşifalar somut ve soyut kültürün gelişmişliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple Kayseri şehri Makarr-ı Ulema (Bilginler yeri) unvanını kazanmış bulunuyordu (Özdoğan, 1948: 179-180).

Büyük Selçuklular devrinde hemen hemen her medresenin bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Bu gelenek Anadolu Selçuklu Devleti medreselerinde de sürmüştür. Yüzlerce Arapça ve Farsça eserin bulunduğu bu kütüphaneler genelde eğitim ve öğretime, özelde Arapça eğitime büyük katkı sağlamaktaydı (Civelek, 2001: 198).

Anadolu Selçuklu dönemindeki ilim hayatı büyük oranda vakfa dayanan ve nakli ilimler yanında akli ilimlerin de belli oranda tahsil edildiği müessesesevi eğitim merkezleri olan medreselerde gelişmiştir. Vakıf kurumu sayesinde Kayseri yanında Anadolu'nun birçok şehrinde medreseler, hastaneler ve kütüphaneler kurulmuştur (Fazlıoğlu, 1998: 25).

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiyesi'nden bahseden vekayiname ve diğer kaynak türlerinin yazarları eğlence hayatının canlı ve renkli manzarasına da değinirler. Gerçekten bu durum Mısır 1277'de Kayseri'ye gelen Türk Sultanı Baybars'ı dahi hayrete ve hiddete boğmuştur (Taneri, 1977: 67).

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de meydana getirilen mimari eserler o devrin sanat anlayışını yansıtmaktadır. Eserler üzerinde bulunan hayvan figürleri ve hayat ağacı motifleri Türkler'in ana yurdu olan Orta Asya'dan getirdikleri bir takım inançların kalıntısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine yapılarda kullanılan malzeme ve teknikler o dönemin kültür hayatının belirleyici unsurlarından olmuşlardır.

1243'te Kayseri yağmalanmasına rağmen kısa sürede kendini toparlamış, Moğol yönetimindeki bazı kentlerin öneminin değişmesine paralel olarak Konya önemini bir ölçüde yitirirken Kayseri ve Sivas önem kazanmıştır (Cahen, 1984: 311).

Kayseri 1169'dan Selçuklu Devleti'nin direk Moğol işgali altına girdiği 1277'ye tarihine kadar Selçukluların hakimiyetinde kalmıştır. (Ebu'l Ferec, II, 1945: 406, İbn Bibi, terc, 1941: 219-220) 1277'den 1335'e kadar Moğol valilerinin, 1335'ten 1380'e kadar Eretnalıların başkenti olarak varlığını sürdürmüştür (Göde, 1996: 149). 1398'e kadar Kadı Burhaneddin'in hakimiyetinde kalan şehir (Esterebâdi, 1990: 104-108) 1398 yılında Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş, 1402 Ankara Savaşı neticesinde Timur tarafından Karamanoğullarına verilmiştir. Bu yıllarda bir süre Dulkadiroğulları ile Karamanoğullarının mücadelesine sahne olmuş, kesin olarak Osmanlı hakimiyetine 1515 yılında geçmiştir.

Tezin Amacı:

Selçuklu hakimiyetindeki uzun yıllar neticesinde Kayseri şehri Türklerin getirdikleri yeniliklerle XIII. ve XIV. Yüzyıllarda tamamiyle bir Türk şehri haline gelmiştir. Bu çalışmada şehrin kültürel hayatına katkı sağlayan eserler, sosyal ve günlük yaşam, eğitim, bilim ve sanat başlıkları altında Kayseri şehri incelenmiştir. Bu suretle çalışmada hedeflenen amaç da dönemin kaynaklarından birtakım çıkarımlar yapmak vasıtasıyla ve araştırma eserlerinin de yardımıyla Ortaçağ Anadolu'sunda Kayseri şehrinin kültürel portresini tüm yönleriyle ele alan toplu bir çalışma ortaya koymaktır.

Tezin Metodolojisi

Bu çalışmaya başlarken Anadolu Selçuklu devrine ait Kayseri ile ilgili ulaşılabilen kaynakların bir taramasını yaptım. Bu suretle o dönemde yazılan ve kültür hayatı hakkında önemli bilgiler veren eserlerden İbn Bibi'nin mufassal Selçukname'sinin tercümesinden, XIII. yüzyıl Türkiyesi'nin kültür ortamında ve hocası Seyyid Burhaneddin vasıtasıyla Konya'nın yanı sıra bir süre de Kayseri'de de bulunmuş olan Mevlânâ'nın hayatı hakkında yazılan ve dönemin kültür hayatını yansıtan Menâkibü'l Arifin adlı eserden büyük ölçüde istifade ettim. Bu eserlerin yanı sıra neşredilmiş vakfiyelerin tercümeleleri de dönemin kültürel hayatı hakkında araştırma eserlerinde geçen bazı bilgilere delil teşkil etti.

Devrin siyasi olayları içinden birtakım çıkarımlar yapmak üzere o dönemde kaleme alınan vekayinamelerden, seyahatnamelerden, bilhassa Eretnalılar ve Kadı

Burhaneddin dönemi için Esterebâdi'nin Bezm u Rezm adlı eserinden ve Kayseri hakkında kısmi bilgiler veren Arapça eserlerin tercümelerinden faydalandım. Bunların yanı sıra araştırmacıların, Kayseri ile ilgili çalışmaları, sempozyum kitapları da bu konuda oldukça yol gösterici oldu.

Selçuklu devri Kayseri'sinin fiziki ve kültürel yapısını maddi kültür kalıntılarından yola çıkarak, Ortaçağ'daki yapısını anlamak için Kayseri şehrini ziyaret ettim ve oradaki Selçuklu döneminden kalma yapılardan birkaçını görme fırsatı buldum. Netice olarak bu kaynaklar ve araştırmalardan bir takım çıkarımlar yapmak vasıtasıyla Selçuklu devri Kayseri'sinin kültürel hayatının portresini çizmeye çalıştım.

1. BÖLÜM: ŞEHİR KURUMLARI

Rakımı bin metre olan Kayseri, Erciyes Dağı'nın eteğinde kurulmuş bir şehirdir. Erciyes Dağı şehrin güneyinde kalmaktadır.(Gabriel, 1954: 9) Kayseri ve çevresi coğrafi olarak, Kızılırmak'a kavuşan sarımsaklı (Karasu) ile Delisuyu'nun suladığı alanda yer almaktadır (Cantay, 1998:102).

Anadolu'yu Doğu-Batı yönünde kesen askeri ve ticari yolun üzerinde ve Küçük Asya'nın orta yerinde olması sebebiyle Kayseri, ilkçağlardan itibaren Roma imparatorluğunun önemli bir üssü olmasının yanı sıra askeri emniyetin tacirlere sağladığı güvenlik ortamı sayesinde tacirlerin sığınağı durumundaydı (Ramsay, 1960: 51, 222). Kayseri, ticaret merkezi olma vasfını Ortaçağ'da da çakışan yollarla merkez olarak korumuştur. Kayseri-Sivas arasında inşa edilen kervansarayların niceliği kuzey ve doğu ticaretinin de Kayseri'de toplandığını göstermektedir. Kayseri'nin doğusunda ilk çağlardan beri varlığı bilinen Pazar Ören İlkçağın Kaniş Karum'u görevini üstlenmişti. Kayseri, batısında Kaniş, doğusunda Pazar Ören, Yabanlu Pazarı ile çeşitli milletlerden tüccarların kültür potasının oluştuğu bir Pazar yeri idi (Cantay, 1998:106).

İlkçağlarda Mazaka olarak adlandırılan Caesareia'da yollar Sivas'tan, Karadeniz'den, Tavium'dan ve Kilikya'dan gelip toplanırdı. Kayseri, Selçuklu döneminde olduğu gibi Bizans devrinde de en önemli toplanma merkeziydi. Şehre Caesarea ismi, şehri M.S 17 yılına doğru bir Roma eyaleti haline koyan Tiberius tarafından, manevi babası Augustus'un hatırasına izafeten verilmiştir. Bu da Arap müelliflerince Kayseriye ve Kayseri tarzında yazılmıştır. Bununla beraber şehir Bizans çağında çok önemli bir toplanma merkezi idi (Ramsay, 1960: 51, 222).

Konya'dan sonra ikinci önemli şehir olarak sayılan Kayseri şehri Selçuklular döneminde sultanların tahta geçme merasimlerinin yapıldığı şehirdi. Buna örnek olarak sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine sultan ilan edilen Malatya Meliki İzzeddin Keykavus'un Malatya'dan Kayseri'ye çağırılarak burada tahta çıkmasını gösterebiliriz. Sultanın ilk tahta çıkış töreni Kayseri'de yapılmış, Sultan I. İzzeddin Keykavus tahta çıkma merasiminin ardından Kayseri'de kardeşi Alaeddin Keykubat ile yaptığı iktidar mücadelesi neticesinde Alaeddin Keykubat'ın kaçması

üzerine bir an önce buradaki işleri hallederek Konya'ya dönmek istemişti. Bu düşünce ile hareket eden sultan orada hazır bulunan devlet büyüklerine teşrifler ve hilatler dağıtmış, yeni tayinler yapmıştı (Müneccimbaşı, 2001: 42-43, Koca, 1997: 21-24).

Kayseri şehri aynı zamanda Selçuklu ordusunun toplanma merkezi yani askeri karargâhı niteliğindedir¹. I. İzzeddin Keykavus zamanında Suriye şehirlerine veya Ermeni ve Haçlılara yönelik seferler için Selçuklu ordusu Meşhed veya Yabanlu'da toplanıyor ve sefer sonunda da yine dağılma aynı yerde yapılıyordu. Bu durum Kayseri'yi siyasi yönden olduğu kadar iktisadi bakımdan da ilgilendirmiş olmalıdır (Müneccimbaşı, 2001: 51, Yuvalı, 1998: 472). Yine Alaeddin Keykubat, Kayseri 'yi bir yaylak olarak kullanmakla beraber çeşitli yerlere yapılacak fetihler için de orduyu Kayseri yakınlarındaki Meşhediye Ovası'nda, Yabanlu Pazarı'nın bulunduğu çayırdaki sefere çağırıyor, ordu mensuplarına ve devlet ileri gelenlerine fetih istikametlerini burada gösteriyor, gerekli emirleri burada veriyordu (İbn Bibi, terc, 1941: 118-120, 180, Müneccimbaşı, 2001: 58, 60, 68, 72, 76).

Kardeşi İzzeddin Keykavus'un 1220 yılında ölümünü müteakip başa geçen Keykubat'ın saltanatı süresinde Konya'dan çok Selçukluların "Darü'l Feth"² adını verdiği Kayseri'de kalmaya başlaması, burada imar faaliyetlerinde bulunması buradaki sarayda ikamet etmesi de şehrin önemini göstermektedir.

Alaeddin Keykubat'ın ölümünden sonra oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev de Kayseri'de babasının tahtına oturmuştu (İbn Bibi, terc, 1941: 49, Ebu'l Ferec, II, 1945: 537, Müneccimbaşı, 2001: 80).

¹ İbn Bibi'nin Sultanın (İzzeddin Keykavus) Sinop'u fethettikten sonra Konya'ya giderek bütün kışı burada zevk, eğlence ve istirahatla geçirdiğini, ilkbaharın gelmesi üzerine Kayseri'ye hareket ederek devlet ileri gelenlerine Yabanlu Pazarı'nda toplanmalarını emrettiğini ve bu toplantının amacının da Ermeni ülkesini fethetmek amacıyla yapıldığını kaydetmesinden Kayseri'nin çok önemli bir askeri üs olduğu anlaşılabilir. (İbn Bibi, terc: 65-70) Yine İbn Bibi, Urfa'nın fethinin öncesinde Alaeddin Keykubat'ın Antalya'dan ayrılarak askerinin toplanma yeri olan Kayseri'ye yollandığını söylemektedir. (İbn Bibi, terc: 180). İbn Bibi "Sultan (Alaeddin Keykubat) kışı Antalya'da geçirdikten sonra etraf meliklerine, ümera ve askerleriyle beraber Kayseri'de toplanmaları için fermanlar yazdı. Saltanat çetresi Konya'dan Kayseri'ye nakledilmişti" demekle Kayseri'nin yaylak olmasının yanı sıra önemli bir askeri üs olduğunu bir kez daha ifade etmiş olmaktadır. Nitekim burada toplanıldıktan sonra Sultan, Emir Çoban'ı Sudak'a ve Mubarizüddin Çavlı'yı da Ermenistan'a göndermiş, kendisi de bir süre Kayseri'de Keykubadiye Sarayında oturarak, orada fetih ve zafer haberlerini beklemişti. (İbn Bibi, terc: 118-120)

² Ahmet Eflâkî'de Kayseri "Darü'l Feth" olarak geçmektedir. (Eflâkî, I, 1986: 61)

Yine Babailer isyanı zuhur ettiğinde Sultan Gıyaseddin Sivas'tan tehzizat ve mühimmatını alarak isyancıların üzerine Kayseri'den yürümüştü (İbn Bibi, terc, 1941: 209).

Kayseri şehri siyasi açıdan Ermeniler için de büyük öneme sahip bir şehirdi. Ermeni kontu Leon'un II. Kılıçarslan'ın daha sağığında devleti 11 oğlu arasında paylaşılması neticesinde ortaya çıkan otorite bunalımını fırsat bilerek Ereğli ve Kayseri taraflarını yağmalaması da Kayseri'nin Ermeniler açısından bu önemi göstermektedir (Koca, 1997: 80).

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Selçuklu Devleti'nin fiili başkenti Konya olmasına rağmen Kayseri siyasi açıdan en az Konya kadar önemli bir şehirdi. Şehir Selçukluların Doğu ve Güneydoğu politikasında bir ileri karakol vazifesi üstlenmekteydi. Konya ise siyasi açıdan önemli olmakla birlikte belki de görünürde başkent olma sıfatını sürdürmekteydi. Ancak bir de diğeri açıdan düşünürsek sultanın ölümünün hemen ardından tahtın boş kalmaması ve yeni sultanın bir an önce ilan edilmesi için en yakın şehir olan Kayseri'de bu merasimin icra edilmiş olması ihtimali daha kuvvetlidir. Ayrıca sultanın Kayseri'de işleri yoluna koyduktan sonra bir an önce Konya'ya dönmek istemesi sultanın asıl ikametgâhının Konya olduğunu göstermektedir. Tabi bu durum Alaeddin Keykubat dönemine kadar geçerli olmuştur.

Bilindiği üzere Malazgirt Savaşı'nın hemen öncesinde Selçuklu ordusuna bağlı Türk keşif kuvvetleri Anadolu'ya seferler düzenlemişler, bu süreçte Anadolu'yu tanımışlar ve Anadolu'nun fethinin temellerini atmışlardı. Bu keşifler sonucunda Anadolu'da ilk fethedilen yerler arasında bulunan Kayseri, 1067'de Türk beyleri arasında Anadolu'nun fethiyle meşhur olan Afşin'in Bizans taarruzunu durdurması ile ele geçirildi (Turan, 1998: 19-20).

Malazgirt zaferi ile Maverâünnehir, Horasan ve İran'ı aşır gelen göç dalgalarının Azerbaycan'da ve öteki uç bölgelerinde yığılmış olduğu muazzam Türkmen nüfusu büyük bir hızla Anadolu içlerine dolmuş, Türkmenler, hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmaksızın yüksek dağ sıraları arasından, geçiş olanağı veren akarsu vadileri boyunca, deniz kıyılarına kadar ilerleyerek, Anadolu'nun bırakılmış, ıssız, fakat kendi yaşantıları için çok uygun olan yaylalarına, ovalarına yayılmışlardı (Kaymaz, 1972: 231-258).

Alparslan, Malazgirt Zaferinin ardından Türk beylerine ve boylarına Anadolu'yu istila emrini verince merkezi kuvvetlerin başında, fetihlere girişerek büyük bir ordu ile Anadolu'ya giren kumandan Emir Artuk, Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarını süratle açmıştır. 1072 yılında Isaac Comnenos kumandasında bulunan bir Bizans ordusunu mağlup eden Artuk Bey Sakarya vadisine kadar ilerlemiş, bu suretle Türkler artık Sivas, Kayseri, Ankara ve Sakarya boylarına kadar her tarafa hakim olmuşlardı (Turan, 1998: 36).

Kaynakların ifadelerinden³ Kayseri'nin kesin olarak Türk hakimiyetine geçiş tarihinin 1085 yılı olduğunu söyleyebiliriz (Ebu'l Ferec, I, 1945: 331, Süryani Mihael, tz.: 30, 31, 33).

Kayseri'nin Turhasan Bey tarafından fethedilerek, Melik Danişmend Gazi'nin hükümetine ilhak olunduğuna dair görüşler mevcuttur. Şehrin ilk valisinin Turhasan Bey olduğu ve onun şehadeti üzerine 1094'te yerine Gümüş Tegin Gazi'nin geçtiği iddia edilmektedir (Kürkçüoğlu, 1998: 320-321). Hüseyin Hüsameddin, Kayseri'nin 1094'te Turasan Bey'in ölümünden sonra Melik Gazi hükümetine ilhak olunduğunu "Kedağra kasabasında oturan Sultan Cemal-i Danişmendi Amasya'da hükümdar bulunan Şadgeldi Paşa tarafından, Kayseri'ye gönderilmişti." şeklinde ifade etmektedir (Hüseyin Hüsameddin, I, 1986: 307).

Yine Azimî Tarihi'nde, I.Kılıçarslan'ın Danişmendli Gümüştegin ve Kayseri Selçuklu Emiri Hasan Beyle Haçlılara karşı mücadelesinin 1094 yılında meydana geldiğinin ifade edilmesi yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir (Azimî, 1998: 8).

Urfalı Mateos'un, "Theilu oğlu Gümüştekin veya diğer adıyla Muhammed b. el Danişmend bir Türkmen şefi olup Kapadokya emirlerinin cediti olmuştur. Danişmend alim demektir. Burada bahsedilen olayların tarihi 1101'dir." ifadesinden

³ Ebu'l Ferec'in "Kutalmış Oğlu Süleyman Şah yıllarında Roma diyarını tekrar istila ederek Nicaea, Nicomedia ve Konya'yı fethetti ve oğlu Kılıçarslan'ı buralara tayin ederek Antakya'ya döndü. Sebastia, Kayseri ve Pontus'ta ise Danişmendoğlu İsmail namında bir hüküm sürüyordu. Bütün bu hadisedeler Arapların 477 (M.1084) ve Yunanlıların 1396 (M.1085) yılının Kasım ayında vuku buldu" şeklindeki ifadesinden de anlaşıldığı kadarıyla Kayseri şehri bu tarihte Danişmendlilerin elinde idi. (Ebu'l Ferec, Ebu'l Ferec Tarihi, I, Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945, 331.) Yine Süryani Mihael Vekayinamesi de bu bilgiyi doğrulamaktadır. 1085 tarihinde Tanouşman adlı bir Türk emiri, Kapadokya'ya taarruz edip Sivas'a Kayseri'ye ve diğer şimal mıntıkalarına hakim oldu. Danişmendoğullarının nüfuz ve kuvveti böyle başlamıştır. (Süryani Mihael Vekayinamesi, 30, 31, 33)

Kayseri ve havalisinin bu tarihlerde Danişmendli hakimiyetinde olduğu anlaşılmaktadır (Urfalı Mateos, tz.: 204). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Danişmendliler, 1094'te Turhasan Bey'in ölümünden sonra Kayseri'ye tamamıyla hakim olmuşlardır.

Kayseri şehri bu tarihten itibaren 1169 yılına kadar Danişmendlilerin hakimiyetinde kalmıştır. Ebu'l Ferec, Konya Sultanı Kılıç Arslan'ın 1169 yılında Kayseri ve Zamantı'yı Danişmendlilerden aldığını belirtmektedir (Ebu'l Ferec, II, 1945: 406). Aksarayî'de de Kayseri'nin Selçukluların hakimiyetine Kılıçarslan döneminde geçtiği belirtilmektedir (Aksarayî, 1999: 30). Süryani Mihael ise Kılıçarslan'ın Kapadokya ve civarını Danişmendlilerin elinden aldığı tarih olarak 1175 tarihini göstermektedir (Süryani Mihael, tz.: 233). Süryani Mihael'in yukarıdaki ifadesi Kapadokya bölgesinin tamamını kapsadığı için Ebu'l Ferec'in belirttiği 1169 tarihini Kayseri'de Selçuklu hakimiyetinin başlangıcı olarak kabul edebiliriz.

1 Temmuz 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı'nı müteakiben Moğollar önce Sivas sonra da Kayseri üzerine yürümüşler ve kısa bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirmişlerdir (İbn Bibi, terc.: 219-220). 1243'te Kayseri yağmalanmasına rağmen kısa sürede kendini toparlamış, Moğol yönetimindeki bazı kentlerin öneminin değişmesine paralel olarak Konya önemini bir ölçüde yitirirken Kayseri ve Sivas önem kazanmıştır (Cahen, 1984: 311). Ayrıca Anadolu'yu Moğol işgalinden kurtarmak için Memlük Sultanı Baybars'ın 1277'de Anadolu'ya geldiğinde Kayseri'ye gelerek burada tahta çıkması Moğol nüfuzu döneminde de şehrin siyasi ve askeri öneminin devam ettiğini göstermektedir.

Bununla beraber Moğol istilasının Kayseri'de meydana getirdiği yıkımın şiddetli olduğunu ve Kayseri'nin şehirleşme sürecini aksattığını inkar etmemek gereklidir. Ebu'l Ferec, Kayseri'nin Moğolların saldırılarına maruz kalmasını şu şekilde anlatmaktadır. "... diğer bir reis Kayseri'ye gitti. Fakat buranın ahalisi şehri teslim etmek istemediler. Bunun üzerine tatarların hepsi buraya karşı toplandılar. Şehrin surunu mancınıklarla yaktılar ve şehre girerek şahane hazineleri soydular ve şehrin içindeki güzel evleri ve binaları yaktılar. Bunlar asilzadeleri ve hür kimseleri işkenceye tabi tutarak bunları bütün servetlerinden mahrum edinceye kadar kılıçlarla

dürtüklediler. Daha sonra onbinlerce kimseyi öldürdüler ve genç erkekleri ve genç kadınları esir ederek götürdüler.” (Ebu’l Ferec I, 1945: 542).

Bazı kaynaklarda Moğollar’ın kısa bir kuşatmadan sonra Kayseri’yi zorla ele geçirerek, her yeri yağmaladıklarını ve halkının hepsini öldürüp kadınları esir aldıktan sonra şehri yaktıklarını ve Kayseri’de nefes alan bir insan kalmadığını belirtilmektedir (Müneccimbaşı, 2001: 89-90, İbn Bibi, terc, 1941: 219-220).

1277’den sonra direk Moğol yönetiminin başlamasına rağmen Kayseri 1308’de Selçuklu Devleti’nin fiilen sona ermesini müteakip Eretnalılar, Kadı Burhaneddin, Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları devrinde kısmi ilerlemeler kaydetmiştir. Bununla beraber şehirde II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in saltanatından sonra han, kervansaray veya saray gibi sosyo-ekonomik yapılarının inşasının azalması Köseadağ Savaşı’nın ve Moğol etkisinin ileri düzeyde olduğunun göstergesidir. Gıyaseddin Keyhüsrev’in saltanatı sonrasında Kayseri şehrindeki yapılarda daha çok devlet yönetiminde söz sahibi olanların çabalarıyla bir kısım eserler inşa edilmiştir. Yine Beylikler devrinde de Kayseri’de küçük çapta önemli eserler vücuda getirilmiştir. Nitekim şehrin Karamanoğulları ile Dulkadirliiler arasında sürekli bir mücadele sahası olması Beylikler devrinde de büyük öneme sahip olduğunu göstermekle beraber Osmanlı hakimiyetine kadar geçen yaklaşık bir buçuk asırlık süreçte sürekli el değiştirmesi mimari açılarından da istikrar sağlanmasını engellemiştir. Bu sebeple Beylikler devrinde ortaya çıkan kültürel yapı Selçuklu dönemine nazaran çok durağan bir hale gelmiştir.

İlhanlıların Anadolu’daki son umumi valisi sıfatı ile vazife yapan Çobanlı Emir Timurtaş, babasının İlhanlı hükümdarı Ebu Said tarafından öldürülmesi üzerine Mısır Memlük Sultanlığı’na sığındıktan sonra merkez seçtiği Kayseri’den hareketle 1327’de Anadolu’dan ayrılırken, yerine kayınbiraderi Uygur Türk’ü Emir Eretna’yı(1327-1352) vekil bırakmıştı. Bu tarihten itibaren Kayseri’de Eretnalıların hakimiyet devri başlamış oldu (Göde, 1996: 149).

Bu şekilde Anadolu’da önce İlhanlı sultanı Ebu Said Bahadır Han’a bağlı olarak, vekaleten ve sonra Ebu Said’in ölümü üzerine de müstakilen hüküm süren Eretna Türkmen beylerinin arasında tutunarak önce Sivas ve sonra Kayseri merkez olmak üzere, Türk tarihinin beylikler döneminde Eretnalılar adıyla bir devlet kurmuş,

“Alaeddin” unvanıyla adına hutbe okutup sikke kestirmiştir. Alaeddin Eretna, Çobanlı Şeyh Hasan’a karşı kazandığı zaferden sonra devlet ve hükümet merkezini Sivas’tan Kayseri’ye nakletmiş ve böylece Kayseri şehri Sultan Alaeddin’in son zamanlarıyla II. Mehmed dönemi hariç hep Eretnalı merkezi olarak kalmıştır (Göde, 1996: 149-150).

Selçuklular ve İlhanlılardan sonra Anadolu’da hakimiyet kurmuş olan Eretnalılar, diğer Türk beylikleri gibi siyasi, askeri, ilmi, idari, kültürel, içtimai ve iktisadi sahalarda teşkilatlanmışlar ve müesseseleşmişlerdir. Hakimiyetleri altındaki topraklarda yarım yüzyılı aşkın bir devlet olan Eretnalılar, bir taraftan Anadolu Selçuklularının diğer yandan İlhanlıların teşkilat ve müesseselerini almışlar ve bunlara imkanlar dahilinde yenilerini ekleyerek geliştirmişlerdir (Göde, 1996: 150).

1.1. Şehirleşme ve Yerleşim

Kayseri’nin şehirleşme sürecine geçmeden önce Türklerin şehircilik deneyimine bakmakta fayda vardır. Nitekim Tuncer Baykara’nın deyişiyle Türkler Anadolu’ya gelmezden önce şehirden sanıldığı kadar habersiz değillerdi. Türklerde şehircilik geleneğinin başlangıcı Milattan önceki yıllara kadar götürülebilir. Hun devrindeki izlerin yanı sıra Göktürkler devrinde “balık” adı verilen şehirlerin var olduğu bilinmektedir. Sonraki zamanlarda “balık” yerini alan soğd kökenli bir iskan kavramı olan “kend”i de Türklerin iskan yerlerine verdikleri isim olarak görebiliriz. Daha sonraki zamanlarda da büyük ihtimalle değişen coğrafyanın etkisi olarak “şehir” Türklerin iskan yerleri için kullandıkları isim olarak değişmiştir (Baykara, 2001: 150).

Kayseri’de kültürel yapının anlaşılması açısından Bizans devri yerleşimine de bir bakmak gereklidir. Kayseri şehrinin mimari açıdan Hristiyan kültüründen ne kadar etkilendiği konusunda Albert Gabriel, Kayseri’nin diğer Rum abidelerinin fatihler tarafından kabul edilen sanat şekilleri üzerine doğrudan doğruya hiçbir tesir yapmadığını belirtmektedir. Bu düşüncesini de şu şekilde açıklamaktadır. “... Nitekim antik veya Bizans menşeli bazı mimari parçalar camilerde, medreselerde pek nadiren yeniden istimal edilmişler ve oldukları gibi ekonomi düşüncesiyle tamamen İslami ilham altında kalan binalarda kullanılmışlardır. Sütun gövdeleri, kaideleri ve başlıklarının sayısı pek azdır ve bunlar az çok uzak bir yerden getirilmiş olabilirler.

Bu unsurların bir Türk abidesinde mevcudiyetinden Bizans şehrinin topografyasıyla ilgili bilgi edinmek zordur. Çünkü Bizans şehrinin yerinde kalan bakiyeleri çok azdır. Bu suretle Kayseri'nin abideler tarihi ile Kayseri'nin tarihi arasında hiçbir bağ mevcut değildir." (Gabriel, 1954: 12). Şehirde kalıntı açısından Bizans'tan pek bir yapı kalmamasına rağmen mimari kültür açısından Bizans'tan bir etkilenme olduğu söylenebilir (Tanyeli, Habitat: 414).

Bu suretle Türklerin mimari açıdan Bizans'tan bazı unsurları almasına rağmen Kayseri şehrini tamamen bir Türk şehri haline getirdikleri görülmektedir. Türklerin Kayseri'ye şehircilik açısından müspet anlamda katkılarının olduğu söylenebilir.

Malazgirt Zaferi ile başlayan yerleşim sürecinde Türkler ilk yerleşim yerleri olarak küçük çaptaki Bizans şehirlerini seçtiler. Bu şehirlerin kültür unsurları Türkler tarafından Türk şehir kültürü içinde eritmek suretiyle yeni Türk şehri ortaya çıktı. Yerleşim sürecinde mücadeleler nedeniyle tahrip olan Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirler eski kalıntıları üzerine yeniden imar olundu. Bu yeni Türk şehri ilk dönemlerde tamamıyla Türk özelliği yaratmamıştır. Çünkü Bizans döneminden kalma kale gibi yapılar tamir olunmak suretiyle Türkler tarafından kullanılmaya devam edilmiştir.

Bizans devrinde Anadolu'daki şehir yaşamı antik şehirlerin surlarının daralması neticesinde küçülmesi veya tahkim edilmiş kalelerle sınırlı kalması nedeniyle bir bozulma geçirmişti (Foss: 1988: 147). Ancak Türk döneminde bu surların kısmen tamir edilmesi veya genişletilmesi ile bozulma devri yerini gelişme devrine bıraktı.

XI. yüzyılda Türkler ile Bizans Devleti arasında uzun süre devam eden savaş ortamının şehirlerin fiziki yapısına verdiği zarardan Kayseri şehri de nasibini almıştır. Anadolu şehir yapısı ile ilgili XI. Yüzyıla kadar büyük çapta arkeolojik kalıntıların bulunmamasının bir sebebi de bu savaş sürecidir (Demir, 2003: 64-65).

Türk devri öncesinde fiziki mekan olarak küçülmüş surla çevrili birer kasaba görüntüsünde ve birer kale-kent durumunda olan Kayseri şehrini Türkler esas itibariyle koruyarak yeni şehri kendi katkıları ile mamur hale getirmişlerdir (Tanyeli, 1984: 26, Özdoğan, 1987: 174, Demir, 2003: 64-65).

Bu süreçte Türklerin şehirleşme konusunda bir gelişme gösterdikleri büyük ölçüde fark edilmektedir. Nitekim Türkler Anadolu'ya ilk geldiklerinde Bizans kastrası olan kaleye kolay bir şekilde yerleşerek Anadolu'yu yurt tuttular. Bu suretle Bizans devrinde gerilemiş olan Kayseri'nin de dahil olduğu bazı iskan yerleri Türk nüfusuyla beraber canlandı (Baykara, 2001: 150).

Anadolu şehirlerinde Türklerin gelişi ile beraber bir gelişme olduğu yabancı araştırmacılar tarafından da desteklenmektedir. Buna göre XII. Yüzyılda çok yaygın olan bu yapılanma ve genişlemenin asıl periyodu XIII. Yüzyılda oluştu. Bu dönemde maalesef kayıtlar korunamadı, ancak bunun yanında cami, medrese ve kervansaray gibi mimari eserlerin birçoğu korundu (Vryonis, tz.: 221).

Selçuklular devrinde, İçkale, şehristan ve rabad veya birun denilen varoş olmak üzere üç bölümden oluşan bir Orta Asya-İran kentine ve bu üç bölümlü kent tipinin ana oluşturuçuları dışındaki öğeleri olan mahalleler, ticaret alanı ve ulucamiye (Tanyeli, 1984: 13-14) uygun bir şekilde bir şehirleşme süreci geçiren Kayseri'de Türkler sosyal ve fiziki yapıyı muhafaza ederek korumuşlardır.

Bu açıdan Kayseri, Selçuklu şehirlerinin tipik örneğidir. Suk adı verilen çarşıları, cami, medrese, hamam gibi sosyo-kültürel yapıları, surların hemen dışında inşa edilen külliyeleeri, giriş kapıları yanında yer alan pazaryerleeri, dar sokakları, bu sokakların kesiştiği yerlerdeki veya cami öndeki meydanları ve çıkmaz yolları ile Ortaçağ görüntüsünü son yıllara kadar devam ettirmiştir (Akşit, 1996: 12).

Bizans devrinde tahrip olan kentlerin yakınına ya da üzerine yapılan yerleşmeler gurubuna dahil olan Kayseri, (Tanyeli, 1984: 39) bir Türk şehri olarak bazı istisnalarla yukarıdaki örneğe uygun bir şehirleşme süreci geçirmiştir. Kayseri'nin Anadolu Selçuklu döneminde meydana getirilen mimari şehresi, dolayısıyla yerleşim, İçkaleyi doğu-batı yönünde saran ve coğrafi koşulların belirlediği düzgün olmayan beşgen sur duvarları içinde oluşmuştur (Cantay, 2003: 102).

Bizans şehrinde kale en yüksek yerde kuruluyordu. Bu yapı sadece dağlık bölgelerde kurulan şehirlerde değil aynı zamanda Kayseri ve Konya gibi düzlük arazide kurulan şehirler için de geçerlidir. Bu açıdan Türk devrinde, Bizans surlarının ovalık düz arazi ile birleşen yamaçlarının Türk şehrinin dolayısıyla da Kayseri şehrinin merkezi

olarak gelişim gösterdiğini eski Bizans şehirlerinin ise daha yüksek ve sarp bölgelerde kaldığını söyleyebiliriz (Demir, 2003: 64-65).

Nitekim Kayseri'nin ilk kuruluş yeri, bugün eski şehir olarak bilinen bölgedir. Şehir, Milattan önce ve Kapadokya ve Roma devirlerini bu eski şehir denilen bölgede geçirmiştir. Romalılar zamanında şehir ovaya inmiş ve ovada bugünkü yerinde yeni surlar yapılarak mahallelerden teşekkül etmiştir. Bizans devrinde şehrin surları küçültülerek yenilenmiş ve şehir Selçuklular zamanında yeniden inşa edilmiştir. Şehrin bu ikinci bölümünde mahalleler iki bölümde teşekkül etmiştir. Birinci kısım Dış kale (surlar) ve İç Kale içerisi, ikinci kısım surlar dışında şehir taşrasıdır (Çayırdağ, 2001: 370-372).

Bu suretle Kayseri şehri açısından şehrin etrafını çevreleyen kalenin diğer şehirlerin aksine tepeye değil de düzlüğe kurulmuş olması bu açıdan şehrin farklılığını ortaya koymaktadır.

Bütün diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de şehirleşme hadisesi yavaş bir biçimde gerçekleşmiştir. Ancak bunda Danişmendlilerin rolü şüphesiz inkar edilemez. Malazgirt zaferini müteakiben Kayseri'nin Danişmend Ahmed Gazi'ye ikta olarak verildiği ya da kendisinin buranın fethine memur edildiği gibi görüşler mevcuttur. Bu görevlendirme ya da Danişmend Ahmet Gazi'nin Kayseri ve yöresinin hakimi olma zamanı 1085 ile tarihlendirilmektedir (Ebu'l Ferec, II, 1945: 331).

Bu sebeple Kayseri'nin şehirleşmesinin de bu tarihten itibaren başladığı söylenebilir. Kayseri'de Türklere yani Danişmendlilere ait en eski eserler Melik Gazi döneminde inşa edilmiştir. Türklerin ilk yerleştikleri yerde öncelikle bir ibadet yeri inşa ettikleri göz önünde bulundurulursa Kayseri'de Melik Gazi Dönemine ait olan ilk caminin (ulucami) 1140'lı yıllarda inşa edilmiş olması da Türkleşme hadisesinin normale uygun bir seyir takip ettiğini göstermesi açısından önemlidir. İlk Türk Mahallesi de muhtemelen Türk fethinin ardından kale içinde yani iç kalede oluşmuştur.

Kayseri'de Türk yerleşimine dair ipuçları bulmaya çalışırsak bu Türkleşme hadisesinin seyrini ilk yapılan yapıdan anlayabiliriz. Halil Ethem Eldem, Kayseri'de kitabesi en eski tarihli yapı olarak Hoca Hasan Medresesi'ni tesbit etmiş, (Eldem,

1982: 8-109) Halil Ethem'in eserini düzeltmelerle yayınlayan Kemal Göde ise, Kayseri'deki Hasbek Kadı Kümbetini en eski tarihli kitabeyi üzerinde taşıyan yapı olarak belirtmiştir. Kemal Göde, kitabesinden anlaşıldığı üzere bu yapının 1184-1185 yılında yapıldığını belirtmektedir. Bu suretle Hasbek Kadı Kümbeti, 1193 tarihli Hoca Hasan Medresesi'nden daha eski tarihli bir yapıdır (Eldem, 1982: 8-109).

Mehmet Çayırdağ ise, şehirdeki en eski tarihli kitabenin Zamantı bölgesinde bulunan Güzel Yazı Mahallesi'ndeki caminin üzerindeki kitabeler olduğunu belirtmektedir. Kitabesindeki "İzzeddin Kılıçarslan b. Mesud zamanında Havendedar İbn Bali tarafından bina edildi sene Beş Yüz Altmış Yedi" ifadesinden Miladi 1171-1172 yıllarına tekabül eden kitabenin Hasbek Kadı Kümbeti'nden de eski bir kitabe olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarih, kitabeyi Kayseri'de bugüne kadar görülen en eski İslami kitabe yapmaktadır. Kılıçarslan'ın 1169 yılında Kayseri'yi feth etmiş olmasının delili de bu kitabedir. (Çayırdağ, 2003: 128-130) Bu açıdan bu konu da aydınlanmakta Kayseri'nin 1171 yılından önce Selçuklu hakimiyetine geçtiği kesinlikle anlaşılmaktadır.

Selçuklular döneminde şehrin bir portresini çizecek olursak şehrin iç kaleyi ortada bırakan Dış Kale surlarının bir kısmı Kağrı Pazarında iç kaleden ayrılarak Yoğun Burç'a oradan da Kiçikapı'ya oradan da İç Kale'ye ulaşır. Diğer kısmı Ok Burcu denilen burçtan dönerek Kağrı Pazarı'nda yeniden İç Kale ile birleşir. Böylece İç Kale iki taraftan kapatılmış olur. Bütün bu kale ve surların büyük bir kısmı Selçuklular zamanında yeniden yapılmış olup içlerinde Roma ve Bizans kalıntıları ayırt edilebilmektedir. (Çayırdağ, 2001: 370-372).⁴

Dışkalenin Sivaskapısı, Meydankapısı, Boyacıkapısı, Kiçikapı ile Yenikapı adlı üçü büyük ikisi küçük beş kapısı vardı. Sur içinde 19 mahalle ve ona nazaran sıkışık evler, dar sokaklar bulunuyordu. Evler mimari açıdan Selçuklu tarzında inşa edilmişlerdi. Bu kapılardan Doğuya açılan Sivas kapısından girildiği zaman kapının iç tarafında sağlı sollu Kapıcıbaşı Konağı buradan güney yanına gidildiği zaman saray ve kuzey yanda ise mahkeme ve diğer daireler bulunmakta idi. Mahalleler

⁴ Ekler kısmında şehrin kapılarını ve belirli yerleşim yerlerini gösteren bir harita bulunmaktadır. (Bkz Ek 1)

arasında bulunan bu kapılar geceleri dizdarlar tarafından kapatılıyorlardı (Ahmet Nazif, 1987: 68-69).

Kayseri, XI. Yüzyılın sonlarında tamamen Danişmendli kontrolü altına girmesine rağmen I. Haçlı orduları bölgeye girdiği zaman hala harabe şeklinde idi ve hatta Danişmendli Muhammed'in burayı tekrar inşa etmesine kadar (1134) böyle kalmıştı. 1067'de devam eden akınlar sırasında Türklerin şehri yağmalayarak yakmışlar, aziz Basil'in türbesini yağmalamışlar yine 1069'da tekrar şehri yağmalayarak Malazgirt Savaşı'nda Kayseri'nin önünde tekrar görünmüşlerdi (Vryonis, tz.: 155).

XIII. yüzyılda Selçuklu Türkiye'sin'de Sinop-Antalya çizgisinin doğusunda kalan bölgeler en gelişmiş kesimdi. Bu şehirlerin içine dahil olan Kayseri kervan ticaretinin de geliştiği bölge idi. Hatta henüz XII. Yüzyılda bile Kayseri'nin kendisine ait bir kilisesi ve fırını bulunan bir Pizalılar kolonisi vardı (Tanyeli, 1984: 35).

Bununla beraber Moğol yönetiminin tahrip edici etkisinin Kayseri'yi oldukça olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. İlhanlılar devrinde alınan vergi durumu ortaya koymaktadır. Buna göre 1336'da Konya ve Sivas, 1.384.000 dinar vergi verirken Kayseri sadece 140. 000 dinar vergi vermekteydi (Hamdullah Kazvinî, 1362: 98). Bu durum şehrin siyasi önemine rağmen iktisadi refahını kaybettiğinin göstergesidir.

1.1.1. Nüfus

XI. ve XII. Yüzyılda Anadolu şehirlerinin nüfus açısından canlı olduğunu söylemek abartılı bir yaklaşım olmakla beraber bu dönemde meydana gelen salgın hastalık ve doğal afetler nedeniyle şehirlerin nüfusu çok azdı. 1092-1093 yılında bütün memlekette ortaya çıkan veba salgını Anadolu'daki nüfusun azaldığını göstermesi açısından önemlidir. Simbat'ın ifadesine göre ölenler o kadar çoktu ki onları defnetmek kabil olmuyordu (Simbat, tz.: 47).

Bu sebeple Türkler Anadolu'ya yerleşene kadar Anadolu şehirlerinin nüfusunun az olduğu görülmektedir.

XIII. yüzyıl ortalarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin genişlemesi üzerine Kayseri şehri de merkezi bir durum almaya başladı ve ilk önce surlar içindeki dar sokaklara

sıkışan mahalleler şehrin dört tarafına taşmaya ve yayılmaya başladı. Sur dışında da tarihi eserler inşa edilince bunlar etrafında da mahalleler meydana geldi. Bu suretle Kayseri şehri kısa bir zamanda yeni bir şekil almaya başlamış bulunuyordu (Özdoğan, 1948: 46).

Kayseri şehrinin nüfusu hakkında araştırmalarda birbirinden çok farklı tahminler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, XIII. Yüzyıl Kayseri'sinde Kuzey Güney ticaretinden faydalanmasının bir sonucu olarak yerleşmelerde gelişkin bir uzmanlaşma gösteren çarşıların ve kent içi hanların vardı ve Kayseri'de bu yüzyılda 100.000 kişi yaşamaktaydı (Tanyeli, 1984: 36-37, Rice, 1961: 111, Özdoğan, 1948: 177). Bazıları ise Kayseri şehrinin nüfusunun XIII. yüzyılın başında 25.000- 40.000 civarında olduğunu ifade etmektedir (Eravşar, 2001: 281, Baykara, 2001: 152, Akşit, 1997: 6-7).

Baybars tarihinde Kayseri'de 1277-78 yıllarında İlhan Abaka'nın 200.000den fazla kimseyi öldürttüğünü belirten ifade ise kesinlikle mübalağa olmalıdır (Baypars Tarihi, 2001: 92). Keza bu tarihte Kayseri'nin 200.000 den fazla bir nüfusa sahip olduğunu söyleyemeyiz.

XVI. Yüzyılda 30-40.000 olarak tahmin edilmektedir ki bu rakam muhtemelen XIII. Yy için de geçerlidir. Çünkü XIII. Yüzyıl ve müteakip asırda meydana gelen bazı siyasi ve iktisadi gelişmeler Kayseri gibi diğer önemli Selçuklu şehirlerinde nüfusun azalmasına sebep olmuştur. İlhanlıların takip ettiği siyaset ve İran asıllı memurların irtikâp ve ihtirasları Anadolu'da sükûnun bozulması, pek çok kişinin Moğol tahakkümünün daha az olduğu uç bölgeler ile Suriye ve Mısır'a göçmesiyle neticelenmiştir. Baybars devrinde Mısır ve Suriye'ye göç ettikleri bilinen 40.000 haneden müteşekkil Türkmenin büyük bir kısmının Moğol tahakkümünü en fazla hisseden ve Sultan Baybars ile birinci dereceden muhatap olan Kayseri'den gitmiş olması mümkündür. Milletlerarası ticaret yollarının değişmesi de Selçuklu şehirlerin gerilemesine yol açmıştı. Bu sebeple iki asırlık bir zaman geçmesine rağmen XVI. yüzyılın başlarında karşılaşılan şehrin Selçuklu devri Kayseri'sinden pek büyük olmayacağı kuvvetle muhtemeldir (Akşit, 1997: 6-7).

XVI. Yüzyılda ise Kayseri şehri, 1.848 haneden müteşekkildi ve bunun % 86sını yani 1570 hanesini Müslümanlar, %14ünü yani 278 hanesini zimmiler oluşturuyordu.

%82 lik oranda baskın nüfusu Ermeniler teşkil ederken geri kalan zımmi nüfusu da Rumlar teşkil ediyordu (Jennings, 1976: 27).

Yukarıdaki görüşler ışığında Kayseri şehrinin nüfusunun XIII-XIV. Yüzyıllarda 40.000 ile 100.000 civarında olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2. Mahalleler

Selçuklular devrinde Kayseri’de mahalleler sur esas alınmak suretiyle iki bölümde teşekkül etmiştir. Sur dışında mahallelerin de var olduğunu İbn Bibi’nin Moğolların Kayseri’ye geldiklerinde sur haricindeki mahalleleri tahrip ettiklerini belirten ifadesinden anlayabiliriz (İbn Bibi, terc, 1941: 219-220).

Kayseri’de sur dışı iskan’ın Danişmendliler devrinde başladığını söyleyebiliriz. Bunu da sur dışında tespit edilebilen en eski yapı olan Kölük Camii ve medresesinin inşasının Danişmendli Nizameddin Yağıbasan tarafından yaptırılmış olmasından anlayabiliriz (Akşit, 1996: 31-32). 1164’te vefat eden Nizameddin Yağıbasan aynı zamanda Sivas’ta vakfyesi de mevcut olan Yağıbasan medresesini inşa ettirmişti. İnşa tarihi 1150-1156 olarak tahmin edilen Sivas’taki bu Medresenin Anadolu’daki ilk vakfyesi de bulunan Türk medresesi olduğu anlaşılmaktadır (Demir, 2005: 181).

Kayseri’de sur dışı yerleşimin başlangıç noktası olarak Boyacı Kapısı ve çevresi kabul edilmektedir. Nitekim sur içinde diğer bir cami olan Sultan Camii de Boyacı Kapı civarındadır. Sultan Camii ve Kölük Camiinin bu kapı yanına inşa edilmeleri de sur dışı iskanın ilk olarak adı geçen kapı civarında gerçekleştiğini göstermektedir. Yine Selçuklular zamanında da surların batısına tekabül eden bu alan kullanılmış, 1193 tarihli Hoca Hasan İmareti de bu civarda inşa edilmişti. Kölük cami ve Hoca Hasan Medresesinden anlaşıldığı kadarıyla şehir, XII. Yüzyıl boyunca surların güneybatısında gelişirken, bu gelişme XIII. Yüzyılda kuzey ve güneye kaymıştır. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında ise surların doğu tarafında büyük ölçüde bir iskanın olmadığı görülmektedir. Nitekim Moğollar ve Kadı Burhaneddin’in de şehri doğu kesimden ele geçirmeleri burada yoğun bir iskanın olmaması ile izah edilebilir (Akşit, 1996: 31-32).

Selçuklular devrinde Kayseri’de sadece beş mahallenin adı tespit edilmiştir. Bunlar, Münşi Necmeddin (Turan, 1948: 112), İbasiye (Akşit, 1996: 30), Debbağlar (Hacı

Bektaş-ı Veli, 1958: 52), Külahduzlar (Bayram, 1991: 82) ve Emir Mahalleleridir (Turan, 1948: 112). Beylikler devrinde ismi tespit edilebilen mahalleler ise Tac-ı Kızıl (Salman, 2002: 171) ve Köşk Medrese (Salman, 2002: 171) Mahalleleridir.

Bunlardan Münşi Necmeddin ve Emir Mahallelerinin isimleri Karatay Vakfiyesi'nde geçmektedir. Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla bu iki mahallenin hudutları hristiyanların mülkleri ile nihayet bulmaktadır. Bu iki mahalleden Münşi Necmeddin sur içinde Emir Mahallesi de sur dışında yer almaktaydı (Turan, 1948: 112).

Debbağlar Mahallesi'nin Selçuklu devrinde kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Debbağlık Ahi Evran zamanında Anadolu'da bir meslek haline gelmişti ve Ahi Evran'ın Kayseri'de bulunan atölyesi de bu civarda bulunmaktaydı (Hacı Bektaş-ı Veli, 1958: 52).

Zamanla bu debbağ atölyesinin büyümesi, işçi ve ustalarının çoğalması sonucu burada Debbağlar mahallesi adında bir mahalle meydana gelecek kadar geliştiği anlaşılmaktadır. Menâkıb-i Evhadüddin Kirmanî'de bu mahallede bir zaviye ve mescid bulunduğu belirtilmektedir (Bayram, 1991: 82). Debbağlar mahallesi Han Camii ile Döner Kümbet civarı olarak tarif edilmiştir (Akşit, 1996: 30).

Külahduzlar Mahallesi de Debbağlar Mahallesi civarında bulunmaktaydı. Külahduzlar mahallesinde Debbağlar mahallesinde bulunan mescide bitişik, bir kapısı mescide, biri dışarıya açılan bir ev bulunmaktaydı ve Evhadüddin Kirmanî bu evde ikamet etmekteydi (Bayram, 1991: 82).

Ahmet Akşit'e göre, İbasiye Mahallesinin Osmanlılar devrinde adına rastlanılmaması bu mahallenin isminin bundan erken bir devirde değiştiği sonucunu ifade edebilir. Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça-moğolca vakfiyesinde bu mahallenin adı geçmektedir. (Akşit, 1996: 30).

Yine İlhanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulmuş olan Tac-ı Kızıl Mahallesi 1500 tarihli tahrir defterinde geçmektedir. Tac-ı Kızıl 1329'da İlhanlı Devletinin Anadolu orduları kumandanlığına tayin edilen Zahireddin Mahmud'un babasıdır (Salman, 2002: 171).

Eretnalılar döneminde varlığı bilinen ve ismini bu devirde inşa edilen Köşk Medreseden alan Köşk Medrese Mahallesi de XVI. Yüzyılda Kayseri'deki mahallelerden olmalıdır. 1500 tarihindeki kayıtlarda bulunan mahallede 3 hane ve 1 medrese bulunmaktaydı. Ancak mahalle 1520 tarihli defterde kayıtlı değildir (Salman, 2002: 171).

1.1.3. Mahallelerin Dini ve Sosyolojik Durumu

Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler devrinde sur içinde ve dışında oluşan mahallelerin etnik durumuna dair bir tahmin yapmadan önce şehirde Türk devrindeki yerleşmelere bakmak gereklidir. Bu konuda ise vakfiyelerde tatmin edici olmasa da kısmen fikir veren bilgiler bulunmaktadır.

Bazı kaynaklarda yer alan ifadelerden de Kayseri'de Türkler gelmezden önce şehirde yerleşik bulunan Rum ve Ermenilerin varlığı anlaşılmaktadır (Vryonis, tz.: 211, 221, Simbat, tz.: 43).

Kayseri'nin de dahil olduğu Orta Anadolu Bölgesi'nin Türkler'in ilk geldikleri zamandaki etnik yapısını anlayabilmek için Bizans'ın bu bölgede Ermenilere karşı izlediği başka bir siyaseti de göz önünde bulundurmak gereklidir. XI. yy'da Bizans'ın Doğu Anadolu'daki Ermenileri Kayseri, Sivas ve Fırat bölgelerine nakletmesiyle Ermeniler bu alanda yoğunlaşmaya başlamış, Ancak bölgeye Türklerin gelmesi ile buradaki Ermeni nüfusu daha fazla Güney-Doğu'ya, Toroslar, Kilikya, Urfa ve Maraş bölgelerine kaymışlardı (Turan, 1998: 51).

Kayseri'de Ermeni nüfusun olduğuna dair delil sayılabilecek ifadeler vardır. Buna göre 1119 tarihinde meydana gelen bir olay buna tanıklık etmesi açısından önemlidir. "Bu zamanda, İmparator Vasilin hakimiyeti günlerinde Vaspurakan'dan gelip Sivas'ta, Kayseri'de ve Khavatenek'te yerleşmiş ve birçok yerleri zapt etmiş olan Ermeni zadesi Kilikya'ya geldiler. Bunlardan Senekrimyan hanedanına mensup iki meşhur asilzade bu zamanda Kilikya üzerinde hakim olmaya başladılar." (Süryani Mihael, tz.: 71). Burada Kayseri ve Sivas civarından Kilikya'ya küçük bir göç olduğu söylenebilir. Çünkü bu asilzadelerin yanlarında destekçileri olmaksızın Kilikya'ya gitmeleri pek muhtemel gibi görünmemektedir. Nitekim bu bölgelerdeki Ermeni nüfusun Rumlara nazaran çoğunlukta olması Toroslar ve Kilikya'ya göç

edenlerin yanı sıra bir kısmının da Kayseri ve havalisinde kalmış olduğunu göstermektedir.

Celaleddin Karatay vakfiyesinde bahs olunduğu üzere vakıf köylerinde ikamet eden zımmi unsurların isimleri de Ermeni ve Rumların bu civarda varlığını kanıtlar niteliktedir. Hatta vakfa bağlı köyler arasında yer alan Sarahor ve Likendon adlı köylerin halkının çoğunluğunu Hıristiyanların teşkil ettiğini bu köylerin çiftliklerinden alınan verginin miktarından anlayabiliriz. Keza vakfiyede köylülerden bu köylerden elde edilen mahsüllerin beşte birinden fazla vergi alınmamasına dair koşulan şart Müslümanların zaten böyle bir vergi vermediği düşüncesinden hareketle bu köylerin zımmi köyü olduğunu akla getirmektedir. Bununla beraber bu köylerde ikamet eden Kaya v. Serkis, Arslan b. Haçuk, Budak v. Mıgırdıç gibi isimlerden kayda değer bir zımmi nüfusunun varlığı anlaşılmaktadır. Nitekim vakfiyede adı geçen Sarahor Köyü sınırında bir manastırın varlığının zikredilmesi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir (Turan, 1948: 67-68, 111).

XVI. Yüzyılda Kayseri’de birbirinden ayrı üç Ermeni gurubu bulunmaktaydı. Bunlar “Cemaat-ı Ermeniyan-ı Kayseriyan”, “Cemaat-ı Şarkiyan” ve “Cemaat-i Sisliyan” idi. “Cemaat-ı Ermeniyan-ı Kayseriyan” olarak bahsedilen gurup muhtemelen Türkler gelmezden önce şehirde varlıklarını sürdürmekteydiler (Akşit, 1997: 10).

Kayseri’de kayda değer bir Ermeni nüfusun varlığına delalet edebilecek bir başka olay da Alaeddin Keykubat ile İzzeddin Keykavus arasında geçen iktidar mücadelesinde Alaeddin Keykubat’ın Ermeni Leon’a kendisi ile ittifak yapması karşılığında ona Kayseri şehrini vaat etmesidir (Koca, 1997: 39).

Speros Vryonis, Kayseri’nin de dahil olduğu Anadolu’nun Doğu bölgelerinde yer alan etnik guruplar arasında Rum ve Ermenilerin yanı sıra Kürtler, Georgianlar ve Suriyelilerden de bahsetmektedir (Vryonis, tz.: 54).

Bu unsurların yanında Kayseri’de Hristiyan Türklerin de varlığına delalet edebilecek kanıtlar da vardır. Bilindiği üzere Bizans imparatorları Balkanlarda esir ettikleri veya ücretli asker olarak ordularına aldıkları Karadeniz’in kuzeyinden gelmiş olan Türkleri, asker, hudut muhafızı veya kolonizatör olarak Anadolu’ya sevk etmişlerdi. Selçuklu istilasından önce Anadolu’ya sevk edilen bu unsurlar, Müslümanlara karşı

Karaman ve Kayseri bölgelerine yerleşmiş gözükmektedir. Bu sebeple “Havail-i Bulgar ve Gülnar” adıyla zikredilen bazı yerlerin ve kervansarayına vakfedilen köylerde Bulgar v. Sevindük, Musa v. Bulgar gibi şahısların adlarının mevcudiyeti Kayseri havalisinde Bulgar Türklerinin de bulunduğunu kanıtlar niteliktedir (Turan, 1948: 68-69).

Yine Kayseri ve Karaman havalisinde Selçuklularla beraber Anadolu’ya gelerek henüz Şamaniliği muhafaza eden boylar arasında yerli unsurlarla temasa geçerek Hıristiyanlığı kabul eden Türklerin varlığı da imkan dahilindedir. Nitekim Karatay Kervansarayı vakfına ait Likendon Köyü’nde bir Oğuz boyundan adını alan Eymür adlı bir şahsa tesadüf edilmesi ve bu köyün bir Hıristiyan köyü olduğu cihetinden hareketle adı geçen şahıs ve belki de nicelerinin Orta Asya’dan gelerek Şamaniliğin verdiği tesir ile Hıristiyan olması imkanını kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple Kayseri ve havalisinde bulunan Hıristiyan Türklerin yalnız Balkanlardan değil aynı zamanda Doğu’dan da gelmiş olabileceği söylenebilir. Nitekim Altun Aba vakfiyesinde yer alan Anadolu’da Şamani Türk unsurunun varlığına dair bilgiler herhalde ilk istila zamanlarında Hıristiyanlarla sıkı temasların bir neticesi olarak bu unsurların kısmen veya sathi bir şekilde Hıristiyan dinine girmiş olmalarını kabul etmemizde bir sakınca olmadığını göstermektedir (Turan, 1948: 69-70).

Kayseri’de Müslüman nüfusu teşkil edenler etnik olarak birbirinden farklı idi. Mimari eserler üzerindeki damgaya benzeyen taşçı işaretlerinden anlaşıldığı kadarıyla Oğuz Boyundan mühim ekseriyet şehirde yaşamakta idi. Kayseri civarında olduğu gibi Selçuklular bütün şehirlerde aşiret tesianüdünü kırmak ve Milli bir teşekküle zemin hazırlamak için parçalayarak iskan politikası gütmüşlerdi. XIV. Yüzyılda Kınık ve diğer Üç ok boyuna mensup göçer evli Türkmenler Kadı Burhaneddin tarafından cezalandırılmışlardı ki bur durum onların varlığına delalet etmektedir. Keza günümüzde halen kullanılan şehir civarındaki Salur, Kızık, Karaev köyleri şüphesiz Oğuzlarla ilgilidir (Akşit, 1997: 7).

Erken Türk döneminde, bir yanda göçebe Türkmenler, öte yanda da etnik açıdan İran ya da Türk kökenli olabilen kentlilerden oluşan bu iki gurup ve Anadolu’nun yerli halkları, kimi zaman çatışıp uzlaşarak ve kimi zaman yan yana ya da ayrı ayrı yaşayarak Anadolu’nun yeni çehresini oluşturmuşlardır. Kayseri’nin de dahil olduğu

uc bölgesinin gerisinde kalan şehirlerde kitlesel bir göçebe kentleşmesinden söz etmek mümkün değildir. Uc bölgesinin gerisinde yerleşik kültüre bağlı daha kentli bir Türkiye görülmektedir (Tanyeli, Habitat, II: 14).

Bu sebeple Kayseri'nin yoğun bir yerleşik nüfus içerdiğini söylemek mümkündür. Keza yerleşikliğin bir gereği olan mimari yapılar ve çarşılar buna delalet etmektedir.

Bunlardan başka XIII. yüzyılda Kayseri'de Oğuz guruplarının yanında Uygur Türkleri, Moğol istilası neticesinde Anadolu'ya gelen İranlı unsurlar, Baybars'ın seferinden sonra Moğollar tarafından Kayseri'ye yerleştirilen Bisvut ve Barambaylar da vardı (Akşit, 1997: 7-8). Hatta Karatay vakfiyesinde adı geçen Likendon Köyü'nün hudutları dolayısıyla bu bahsedilen köy olması mümkündür (Turan, 1948: 65).

Yine İranlıların yanı sıra Moğol istilası öncesi Anadolu'ya gelen Harzemlilerin bir kısmının Kayseri'ye yerleşmiş olduklarını düşünmek yanlış olmaz. Anadolu'da kalıcı bir statü ile yerleşik hayata geçen ve Türkiye Selçuklu Devletindeki konumu itibariyle Anadolu'nun etnik-kabilevi ve sosyo-kültürel yapısında gözle görülür tesirler meydana getirmişlerdir (Gül, 2006:117-118).

Bununla beraber Süryani Mihael, Kayseri'de Arap nüfusunun bulunmadığını ifade etmektedir (Süryani Mihael, tz.: 52). Buna göre diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de yerleşiklerin çoğunlukta olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Mimari eserlerin şehir planı üzerindeki dağılımı Kayseri'deki Müslüman ve zımmi semtlerini açık olarak göstermektedir. XVIII. Yüzyılda tamamen Türklerden müteşekkil bulunan iç kalenin Selçuklular devrinde de böyle olması muhtemeldir (Akşit, 1997: 10).

Moğol istilasından önce Kayseri'de Türklerle Gayrimüslimlerin kentsel alanda birlikte yaşamaktaydı ve Selçuklu şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de gerçek anlamda kırsal alan sakinlerinin büyük çoğunluğunu hristiyanlar oluşturmaktaydı (Cahen, 1984: 103). Şehirde Türkler sur içi ve sur dışı mahallelerde ikamet ederken Gayrimüslimler "Kiçi Kapı" (Ayavasil Kapısı) ile "Sivas Kapısı" arasındaki küçük bir alanda ikamet ediyorlardı (Turan, 1948: 112). Bu devirde tespit edilebilen tek Hıristiyan mabedi olan Ayavasil Kilisesi de burada idi (Akşit, 1997: 11). Bu kilisenin

ve kapının adı Karatay Vakfiyesi'nde de geçmektedir (Turan, 1948: 112). Tuncer Baykara Türk devrindeki yerleşmelerden bahsederken Gayrimüslimlerin kesinlikle kale içinde mahallelerinin bulunmadığını belirtmektedir (Baykara, 2001: 151).

Selçuklu devri Kayseri mahallelerinden Münşi Necmeddin ve Emir Mahallelerinin isimleri Karatay Vakfiyesi'nde geçmektedir. Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla bu iki mahallenin hudutları hristiyanların mülkleri ile nihayet bulmaktadır. Bu iki mahalleden Münşi Necmeddin sur içinde Emir Mahallesi de sur dışında yer almaktaydı (Turan, 1948: 112). Buradan anlaşıldığı kadarıyla adı geçen mahallelerin hemen yanında gayrimüslim mahallelerinin sınırı başlamaktaydı. İki mahallenin de sınırlarında gayrimüslim mülklerinin bulunması sur içinde ve dışında da gayrimüslim mahallelerinin varlığına delalet etmektedir. Nitekim Kayseri şehrinde Selçuklular devrinde ismi tespit edilebilen mahalle ve köylerden sur dışında olanlarının çoğunluğunda gayrimüslimler ikamet ediyorlardı.

Böyle bir ayırımın varlığı Sivas Kapısı ile Meydan kapısı adı verilen bölgede umuma ait bir han bulunduğundan kapıların İçkale'de bulunan kale muhafızları tarafından her akşam kapatılmasından anlaşılmaktadır (Ahmed Nazif, 1987: 69).

Kayseri'de gayrimüslim unsur esas itibariyle Ermeni ve Rumlardan meydana geliyordu. Gayrimüslim nüfusunun ekseriyetini de Ermeniler oluşturuyordu (Akşit, 1997: 9).

Çarşının yer aldığı mahallelerde ise Müslümanlarla gayrimüslimler birlikte ikamet ediyorlardı. Ahmet Akşit, Münşi Necmeddin Mahallesi'nin de böyle olduğunu belirtmektedir (Akşit, 1997: 12).

Keza Karatay vakfiyesinde sur dışında bulunan Kasaplar Çarşısı'nda Karatay Kervansarayı'na vakfedilen bir Han'ın sınırları tespit edilirken Müslümanların yanında Hıristiyan mülk sahiplerinin isimleri de zikredilmiş olması sur dışında hristiyan yerleşimine delalet edebilir (Turan, 1948: 112).

1.1.4. Yerleşim Unsuru Olarak Ulucami

Anadolu şehirlerinde ulu camilerin şehir surlarının dışına yapılması mutlak bir hüküm olmayıp Kayseri Ulu Camii'nin de bu örneğe uygun olarak sur içine inşa

edildiği görülmektedir. Bundan dolayı Kayseri surları dışında bulunan çarşı merkezi zamanla sur içine kaymış, Türk şehir merkezi de sur içinde yapılanma göstermiştir (Demir, 2003: 72).

Bununla beraber Cuma Camii işlevi gören çok sayıda cami inşa etmek geleneğinin Araplarda çok geç ortaya çıkan bir gelenek olmasına rağmen İran ve Maverâünnehirde Türk fetihlerinin başladığı dönemde bu durum değişmişti. Muhtemelen bu Anadolu'da da bu şekilde olmuştur. XI. ve XII. Yüzyılda Türk fetihleriyle birlikte tamamlanan bu süreçte "bir kentte bir ulucami" formülü geçerli değildi. O halde, kent merkezini kentin Cuma camisiyle birlikte ayrılmaz bir bütün olarak düşünmek ve neredeyse tüm kenti onu merkez alarak kurgulamak yanlış olur (Tanyeli, 1984:15).

Bu görüşü Anadolu şehirlerine de uyarlayacak olursak Kayseri şehri bu konuya uygun şekilde bir istisna teşkil etmektedir. Çünkü Kayseri'de inşa edilen ilk ulucami sur içinde olmasına rağmen Cuma camii vasfının tamamlayıcısı olan çarşı, meydan ve saray gibi bazı unsurlar şehrin dışında ya da camiye uzak yerde bulunmaktaydı. Dolayısıyla daha sonradan ihtiyaç gereğince sur dışına da cami inşa edildiği görülmektedir. Hunat külliyesi de muhtemelen bu amaçla inşa edilmiş olmalıdır. Bu da sur dışına taşan yerleşmenin ve sur dışında bulunan bir takım ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan ticari yapıların konumu gereğince bu şekilde olmak zorunda idi. Ancak bu problem çarşı merkezinin süreç içinde sur içine kayması ile birlikte muhtemelen çözülmüştü.

Yine de bir kente Türk-İslam yerleşmesinin başladığı süreçte en önemli caminin önce merkezde yapılması genel eğilim olmalıydı.(Tanyeli, 1984:15)

Belki de merkezdeki camiye bu önemi yükleyen sosyal çevre idi. Nitekim biz Anadolu Türk şehirlerinde ilk yerleşme döneminin genel eğilimi olarak ilk önce mescid inşa etme geleneğinin olduğunu biliyoruz. Bu mescidlerin cami inşa edilene kadar kullanılacağı düşüncesi ile derme-çatma olarak inşa edilmeleri muhtemeldir. Bu şekilde inşa edilen mescidlerin kalıntıları olmadığından bu görüşü ispatlamak için yeterli delile sahip değiliz. Muhtemelen şehir merkezinde yer alan ulucami etrafında bulunan mahalleler haricindeki yerler ihtiyaca binaen yeni inşa edilen daha yakın camilerde ibadet ediyorlardı. Bu da Ulucaminin tek önemli cami olma ihtimalini

süreç içerisinde ortadan kaldırmış oluyordu. Nitekim İbn Abdüzzahir eserinde 1277 yılında Baybarsla beraber gittiği Kayseri şehrinde Cuma namazı kılınan yedi caminin varlığından bahsetmektedir (Sümer, 1985: 85). Ancak yine de Baybars şehirde iken Cuma namazı Sultan Camii'nde kılınmıştı. (Sümer, 1985: 85) Bu sebeple Sultan Camii'nin merkezi bir unsur olarak diğer camilerden ayrı bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu belirtilen yedi camiye muhtemelen sur dışında bulunanları da dahildir. Yine Moğol istilası sırasında yıkılan camiler de dahil edilirse Kayseri'de Türk yerleşmesinin başladığı 1085 tarihinden itibaren 1140'ta ilk caminin yapılmış olduğu da göz önünde bulundurularak 1277'ye kadar geçen yaklaşık 150 yıllık sürede yedi caminin inşa edilmiş olması yukarıda bahsedilen görüşü desteklemesi açısından önemlidir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır. Uğur Tanyeli, merkezi var eden olgunun bu cami değil camiyi orada inşa etmeyi zorunlu kılan şeyin bu merkezin varlığı olduğunu ifade etmektedir (Tanyeli, 1984: 15).

Bu durum Kayseri için de geçerli olabilir. Ancak biz Melikgazi döneminde inşa edilen bu caminin Danişmendliler döneminde merkeziyetçilik amacıyla mı yapıldığını tam bilemiyoruz. Herhalde şehrin yönetim merkezinin sur içinde yapılmış olması bunu zorunlu kılmış olabilir. Ancak yine de Danişmendliler döneminde şehirde yönetimin nerede sürdürüldüğünü de bilemediğimiz için bir yorum yapmak mümkün değildir. Çünkü Kayseri Devlethane'sinin Danişmendliler döneminde oluşturulduğuna dair kesin delile sahip değiliz. Eğer öyle ise Ulucami'nin merkezi işlevi bunun için vardır denilebilir. Mesela Selçuklular döneminde Kayseri'de şehrin içinde devlet işlerinin yürütüldüğü bir devlethanenin varlığından haberdarız. Bu dönemde yapılan camiler eğer bu işlev için yapılmış ise ulucaminin bu vasfını üstlendiğini düşünmek mümkündür. Bununla beraber devlethanenin Danişmendliler devrinden beri var olduğu düşünülürse Ulucaminin merkeziyet amacıyla inşa edildiği akla gelebilir. Ayrıca Sultan Camii'nin şehirde yaşayan halkın tümü için olmasa bile hiç olmazsa yönetim kesimi için merkezi bir unsur olduğu rahatlıkla söylenilebilir.

Tuncer Baykara'nın Türk yerleşme döneminde sur içinde Fethiye Camii ya da kiliseden çevrilmiş caminin bulunmadığı görüşü ise yukarıdaki görüşlere ters düşmektedir (Baykara, 2001: 151).

1.1.5.Yerleşim Unsuru Olarak Şehir Meydanı

Türklerde şehir meydanı şehir dışında mezarlığın yanındadır. Çünkü eski atalar kültü inancından bir kalıntı olarak önemli faaliyetlerin ataların ruhlarına yakın yerlerde yapıldığı ispat edilmeye çalışılmıştır.

Gönül Cantay'ın ifadesine göre Anadolu Selçuklu geleneğinde bir çehreye sahip olan Kayseri'de diğer Türk şehirlerinde de olduğu gibi meydan yoktur.⁵ Ancak coğrafi topografya el veriyorsa mahalle ölçeğinde, mescid, çeşme ve bir ulu ağaçtan oluşan küçük açıklıklar vardır. Dolayısıyla, Kayseri şehri meydan değil de külliyelerin hakimiyetinde gelişen bir Selçuklu ve Osmanlı şehridir. Nitekim Anadolu Selçukluları döneminde Kayseri'de ortaya çıkan Külliye geleneği yine aynı şehirde Mimar Sinan'ın eseri olduğu bilinen Kurşunlu Camii'nde de bu tarz bir yapılanma ile devam etmiştir (Cantay, 2003: 103). Bu açıdan Anadolu Selçuklu geleneğinin Mimar Sinan'a örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Ancak bu ifadenin sur içini ya da dışını mı kast ettiği anlaşılacakla beraber bu iddiayı ihtiyatla karşılamak gerekir, çünkü İbn Bibi'de çeşitli merasimlerin yapıldığı bir meydandan bahsedilmektedir. Ayrıca bir de şehirde Meydan Kapısı adında bir kapının bulunması da şehirde meydan bulunması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Bu konuyla ilgili Ahmet Nazif'in ifadesini aynen aktarmayı uygun görmekteyim. "Alamescid karşısında bulunan Yoğunburc'un üstü Birinci Paspan (karakol) dairesi olarak yapılmış ve kapısı hükümet konağının içerisine açılmıştır. Burada Pasbancıbaşı ve ona tabi olanlar bulunur, Surun her iki tarafına sevk edilecek nöbetçiler buradan gönderilir, her onbeş adımdaki çıkıntılı burçlarda nöbetçi kuleleri bulunurdu. Arabapazarı kapısının kuzey taraflarında içkaleye muvazi ve Serçeönü

⁵Yukarıda başka bir bahiste belirtildiği üzere bu ifadeyi tam olarak kabul etmek doğru değildir. Külliye geleneğinin yanı sıra İbn Bibi'de bahsedilen bir meydanın varlığı kuvvetle muhtemeldir. Gönül Cantay'ın bahsettiği meydan büyük ihtimalle umuma ait bir meydandır. Böyle bir meydanın olmaması da muhtemeldir. Ancak yine de Türk hükümdarlarının ikamet ettiği Kayseri gibi önemli bir Türk şehirde sosyo-kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi vasfını karşılayacak meydanların var olması kaçınılmazdır.

mahallesine Sahabiye Medresesi'ne doğru uzanan bir kısım surlar ve nöbetçi kuleleri bulunmakta idi. Buradaki meydanlığa ise Okmeydanı denilirdi. Meydan kapısının ön tarafındaki geniş yerde savaş ve güreş talimleri yapılır, top, çokan oynanırdı. Selçuknamelerde yazıldığına göre o zamanlarda top çokan oyunlarına çok önem verilmiştir. Hatta hükümdarlar ve vezirler dahi bu oyunu oynamakta idiler. İbn Bibi, Alaeddin Keykubat'dan bahsederken "haftada iki meydana çıkıp top çokan oyunu oynardı, silahşörlük ve ok atmak idmanın ilerdi" demektedir." (Ahmed Nazif, 1987: 68-69).

Kayseri'de bulunan meydanın surların içinde bulunmadığı iddiaları büyük ihtimalle doğrudur. Ancak Meşhediye ovasının Selçuklu askerlerinin karargahı niteliğinde olduğunu ve bu meydanda sefer öncesinde ve sefer sonrasında talimler ve eğlenceler yapıldığını İbn Bibi kaydetmektedir. İbn Bibi, 1237 yılında burada verilen ziyafette Alaeddin Keykubat'ın ölümünün gerçekleştiği bu meydanda "bayram yeri" tabir olunan bir mahalden bahsetmektedir (İbn Bibi, terc, 1941: 187).

Keza Meşhed ovası Selçuklu ordularının geçit ve bayram merasimlerinin yapıldığı yer olarak meydan olma vasfını üstlenmişti (Turan, 1946: 486-487).

Bununla beraber Kayseri'nin güneydoğusunda şehri ile Talas arasındaki geniş ovada bulunan mezarlıklar içinde birçok kümbetin bulunduğu ve Selçuklular devrinde "Meşhed Ovası" diye sık sık adı geçen bu yer "meydan" statüsünde olduğu gibi ve Selçuklulardaki ataların mezarlıklarının yanında meydan bulunması geleneğine göre bir rol üstlendiği bilinmektedir (Eldem, 1982: 128).

Nitekim Kayseri'de iç kalenin dışında ataların yad edildiği, Türk sporlarının ve çeşitli merasimlerin yapıldığı yer olan gökmeydanın burada bulunduğu ve Burada Döner Kümbet'in de gökmeydanın diğer kenarında yer aldığı görülmektedir (Demir, 1998: 475). Bu açıdan Kayseri'deki şehir meydanının her ne kadar sur içinde bulunmasa da Türk geleneğine uygun olarak mezarların etrafında şekillenen merkezi ve dini-kültürel bir vafa sahip olduğu rahatlıkla söylenilebilir.

1.1.6. Yerleşim Açısından Külliyeler

Kayseri şehri külliyelerin hakimiyetinde gelişen bir Selçuklu şehridir. Nitekim Anadolu Selçukluları döneminde Kayseri'de ortaya çıkan külliye inşa etme geleneği

yine aynı şehirde Mimar Sinan'ın eseri olduğu bilinen Kurşunlu Camii'nde de bu tarz bir yapılanma ile devam etmiştir (Cantay, 2003: 103). Bu açıdan Selçuklular devrinde Kayseri'de birçok örneği görülen külliye mimarisinin (Hunat, Hacı Kılıç, Hacı İbrahim) Mimar Sinan'a da model olduğu düşünülebilir.

Selçuklularda külliye tarzı muhtemelen iktisadi refaha bağlı olarak devlet büyükleri ve önemli devlet adamlarının teşvikiyle gelenek haline gelmiştir. Bunun en büyük ispatı da belirtildiği üzere külliye meydana getiren unsurların birbiri ardı sıra inşa edilmesidir. Cami, medrese, türbe üçlüsüne sonradan hamam ve çeşme de eklenecektir. Şehirciliğin inkişafına bağlı olarak Kayseri şehrinde bunun normal bir seyir izlediğini görmekteyiz. Çünkü medeni gelişmeye bağlı olarak şehirde ana ihtiyaçlar tamamlandıktan sonra içtimai müesseselerin tümünün kurulması geleneği ortaya çıkmış, bu Selçuklular döneminde son derecesine kadar gelmemiş olup Anadolu Selçuklu Devleti fiilen sona erdikten sonra da tekamülüne devam etmiştir. En önemlisi Osmanlı İmarat kurumlarına da temel oluşturmuştur.

Külliyenin bizce çok fazla bilinmeyen ve belki de en önemli işlevi ise sur kapılarının önünü kapatarak düşmanın şehrin surlarına ulaşmasını zorlaştırmaktı. Ateşli silahların icadından önce sur kapılarını savunmanın en etkili yolu oraya ulaşmayı zorlaştırmaktı. Hititlerden beri uygulanan bu yöntemin farklı bir biçimde Selçuklu kentinde de uygulanmış olabileceği akla gelmektedir. Nitekim Kayseri şehrinde bu işlevi Hunad Hatun külliyesi sağlamaktaydı (Tanyeli, 1984: 154).

Ancak bu yöntemin kentin ulaşım şebekesi açısından ana arterlerden yoksunluk ve çıkmaz sokak sorunlarını o dönemde de meydana getirdiğini söylemek mümkündür (Tanyeli, 1984: 154). Külliyeler bu işlevinin yanı sıra mahallelinin hamam, medrese, çeşme gibi ihtiyaçlarını karşılayabilecek vasfa sahip olabilmekteydiler. Kayseri şehrinde bulunan külliyelerin oluşması müslüman halkın ana ihtiyacı olan caminin inşa edilmesi ile yakından alakalıdır. Çünkü bütün yapıların aynı anda inşa edilmesi geleneği en başta mümkün olmamış gibi gözükmektedir. Nitekim Sultan Camii de başta külliye tarzında değildi. Daha sonra bitişiğine inşa edilen medrese ile bütünlük arz etmesi bakımından Sultan Camii külliye mimarisinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Kayseri şehrinde ilk külliye olarak Hunat Hatun Külliyesinin orijinallığı, cami, medrese, türbe ile organik bir bütünlük arz etmesidir. Nitekim batısındaki çifte hamamıyla da önemli bir külliye'dir. Çünkü şehri, doğu sur duvarlarının dışına taşıyan ilk külliye'dir. Ayrıca hamamın kadınlar kısmında bulunan çiniler de Kubadabad sarayındaki çinilerle benzerlik göstermektedir. Yine bir ilk olarak Hacı Kılıç külliyesi de zikredilebilir. Hacı Kılıç külliyesi cami ile medresenin aynı avluyu organik bir bütünlük içinde paylaştığı önemli bir mimari kuruluştur. XVI. Yüzyılda Mimar Sinan'ın külliyelerine bir örnek oluşturmuştur (Cantay, 2003: 102).

Kayseri Külük Camii ve Medresesi (XII. yy) ile Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi (1249) de Medrese-Cami bitişmelerine örnek olarak gösterilebilir. Bu yapılar organik olarak ilişkili olduklarından cami ve medresenin aynı zamanda inşa edildiği açıktır. Medrese kısımları camilere göre daha küçük bir alanda planlanmışlardır (İpekoğlu, 2001: 423).

Kayseri'nin Anadolu Selçuklu mimari çehresini oluşturan çok fazla örnek vardır. XIII. yüzyılın ilk yıllarına tarihlenen Kayseri Ulu Camii ile kubbe yönünde camiye bitişik Melikgazi Medresesi gibi yine Danişmendli dönemine ait olduğu kabul edilen Külük külliyesi de organik bütünlük içindeki medrese kanadı ve hamamı ile külliye oluşturur. Böylece Anadolu Selçuklularının Kayseri'sinde farklı uygulamalarla, ancak yola bağlı konumlarıyla, çeşitli plan yorumlarıyla külliyeler inşa edilmiştir. Bu külliye yapılarının cepheleri ve özellikle yola açılan cepheleri taç kapılarının taş işçiliğiyle Kayseri'nin Selçuklu çehresinin mühürleri olmuşlardır. Kayseri'nin Anadolu Selçuklu döneminde meydana getirilen mimari çehresi, İçkaleyi doğu-batı yönünde saran ve coğrafi koşulların belirlediği düzgün olmayan beşgen sur duvarları içinde oluşmuştur (Cantay, 2003: 103). Bu külliyeler arasına Hacı İbrahim Külliyesini de dahil edebiliriz.

Kayseri Çifte Medresesi ise Medrese-Darüşşifa bitişmeleri örneği göstermektedir. Çifte Medrese'de, darüşşifa ve medrese kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı ve tek katlıdır. Kendi içlerinde tamamlanan planlarıyla ayrı yapılar halinde tasarlanan bu yapılar bitişik halde inşa edilmişlerdir. Darüşşifa'nın kitabesinde 1205 tarihi bulunmaktadır. Medresenin kitabesi bulunmamakla beraber planlama düzeni ve duvar birleşmeleri yapılar arasında bir devir farkı olmadığını

göstermektedir. Bu nedenle medresenin darüşşifa ile aynı zamanda inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu açıdan iki farklı işlevli yapının bir bütünlük arz ettiği açıkça görülmektedir. Medresede türbe alt katta mezar odası, üst katta dua odası olmak üzere iki katlıdır (İpekoğlu, 2001: 421-422). Bu bakımdan XII. Yüzyıldan itibaren Kayseri’de birleşik işlevli yapıların inşa edilmeye başlandığını söyleyebiliriz.

Huand Hatun yapı gurubu zaman süreci içinde bir araya getirilen düzenlemeleri içeren yapı gurubuna girmektedir. Külliye tarzında olan bu yapıda cami, medrese, türbe ve hamam bitişiktir (İpekoğlu, 2001: 423-424).

1.1.7. Evler

Kayseri’de yerleşimin temel unsuru olarak belirtilmesi gereken evler hakkında ise tafsilatlı bilgiye ulaşmak zordur. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı evlerinden pek farklı olmayan Selçuklu dönemi evleri umumiyetle beş odadan ve avludan müteşekkil olmalıdır. Evler bir sofa, bir tabhane, bir veya iki odadan meydana gelmekteydi. Nitekim iktisadi refaha göre halk içinde bu evlerin oda sayılarında veya diğer unsurlarında değişme görülebilir (Akşit, 1996: 33).

Keza Karatay vakfiyesinde yer alan bir kayıt evlerin avlu içinde oldukları görüşünü destekler niteliktedir (Turan, 1948: 126).

Evlerin bir avlu içerisinde inşa edilmeleri kullanımdaki kolaylığın yanı sıra mahremiyet duygusunun tabii bir sonucudur. Avlulu inşa edilen evlerin pencereleri ise sokak ve komşu duvarları tarafına değil de genelde avluya açılmaktaydı. Avlu duvarlarının yüksekliği de ekonomik duruma göre 2.5 ile 5-6 metre arasında değişebiliyordu. Avluya aynı zamanda kadının günlük işleri için de ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu fonksiyonu sebebiyle de Kayseri’de avlular genellikle “hayat” şeklinde isimlendirilmekteydi (Akşit, 1996: 34). Aynı zamanda sınırın tespit edilmesi için de avlu yapmayı düşünmüş olabilirler. Esasen “hayat” denilen kısım evin içinde ilk giriş kısmında yer alan bugün hol olarak adlandırılan uzun ve dar kısımdır. Nitekim çoğu Anadolu evlerinin kapıları da bu hole açılır. Genellikle ev gereçleri güğüm, leğen v.s de bu kısımda yer alır. Ancak yine de hayat adı verilen yerin işlevinin o günden bugüne değişmiş olması da muhtemeldir.

Kayseri’de her avluda bir su kuyusu bulunmaktaydı (Akşit, 1996: 34).

Mimari eserlerden anlaşıldığı kadarıyla Kayseri’de merkeze açılan planlanmış bir yol şebekesi yoktu. Cami ve çarşılar şehrin değişik yerlerinde olduğu için sakinler ibadet, alışveriş ve eğitim gibi günlük ihtiyaçlarının hemen tamamını kendi mahallesinde gerçekleştirmekteydi. Bunun haricinde bir tek Cuma namazlarında mahallesinden çıkıyordu. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Kayseri’de Cuma namazı kılınan yedi cami mevcuttu. İhtiyaçların ekseriyetle bu şekilde temini, cuma namazı haricinde halkın belli bir merkezde toplanmasını gerekli kılacak şartları da ortadan kaldırmış oluyordu. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Kayseri’ye gelen Moltke, Kayseri’yi Anadolu’nun en güzel şehirlerinden saymakla beraber yolların dar ve pis olduğunu ifade etmektedir. Düzensiz yolların yanı sıra İslam şehirlerinde olduğu gibi Kayseri’de de çıkmaz sokaklar mevcuttu (Akşit, 1996: 34).

1.2. Mimari Eserler

1.2.1. Kayseri Kalesi

Kayseri şehrinin tarihi kalesi iki kısımdan ibarettir. Biri dış şehir sur ve burçlarının meydana getirdiği geniş koruma çevresi diğeri de iç kale dediğimiz bugün belli başlı bir kale gibi duran kısımdır. Dış kale esasen iki bölümden oluşmaktadır. Birinci ve büyük bölümü İçkale’nin güneyinde ve batısındadır. İkinci bölüm surlar yıkılmış olduğundan tam olarak yeri tespit edilememiştir. İçkale kuruluşunun genel düzenine göre doğu-batı yönünde olmak üzere dış surların kuzey kenar ucuna bağlanacak durumda yer almıştır. Bu kurulma tarzı tamamen klasik bir düzene işaret etmektedir. İçkale bugün dış şehir surlarından tamamen ayrılarak kapalı bir kale durumuna getirilmiştir (İnbaşı, 2000: 826-827).

İçkaleenin kuzeyinde kalan duvar kalıntıları ise şehir içkaleye eklenen surlarla çevrili ikinci bir kent parçasına ait değildir. Çünkü hiçbir eski kaynakta Kayseri’nin üç ögeli bir sur sistemine sahip olduğu kaydedilmemiştir (Tanyeli, 1984: 77).

Şehrin ilk kuruluş yeri olan Eski Mazaka sur ile çevrili değildi. Tarihi bilinmemekle beraber Justinyanus devrinden evvel surla çevrilmiş olabilir (Gabriel, 1954: 12).

Müstahkem surlardan müteşekkil bulunan “Kayseri Kalesi” bugüne kadar “iç kale” ve “dış surlar” olmak üzere iki kısımdan meydana gelmekteydi. Fakat şehrin Moğollar tarafından işgali sırasında ve Kadı Burhaneddin devrinde meydana gelen bazı hadiselerden şehir surlarında üçüncü bir bölümün varlığı da anlaşılmaktadır (İbn Bibi, terc., 1941: 219-220, Esterebâdi, 1990: 285, 465-466).

Bu üçüncü kısım muhtemelen Selçuklu Sarayı Devlethane’yi çevreleyen surlardır (Akşit, 1996:14). Bu sebeple bu kalıntı şehri değil de muhtemelen Devlethane işlevi gören Sultan Sarayı’nı çeviren sur olabilir. Nitekim İbn Bibi sarayın geniş bir sur ile çevrili olduğunu ifade etmiştir.

Kayseri kalesinin kurulmuş olduğu geniş alan düz sayılabilecek bir yerdir. Ortaçağın geniş bir şehrinin müdafaa kuruluşu olarak karşımıza çıkan Kayseri kaleleri, düz bir alanda yer almakla, Orta Anadolu için tek bir örnek durumunda sayılabilir. Bu kuruluş kendisinden sonra gelen devrelere de öncülük ederek, İznik, Konya Ankara ve Trabzon gibi büyük şehirlerin dış kalelerine de örnek olmuştur (İnbaşı, 2000: 826-827).

Kayseri şehrinin yüksek yere yapılmayıp da düz ovaya inşa edilmesinin gerçek sebebi şehrin yanlardan gelecek tecavüzlerden korunması için etrafına bir kale inşası daha önemli ve gerekli bulunmasından ve dağlık yerde şehrin bu suretle korunması mümkün olamayacağından ileri gelmektedir (Ahmed Nazif, 1987: 56).

Sur dışı yerleşim açısından Kayseri, batı, güney ve güneybatıya doğru genişleme eğilimindeydi. Buna rağmen şehrin doğu kısmında da “Meşned” adı verilen bir mezarlık alanının bulunduğu ve kent meydanının da burada yer aldığı biliniyor. Ancak bu yöndeki yapılaşmanın da kısmi olarak Huand külliyesi çevresinde yoğunlaştığı düşünülebilir (Tanyeli, 1984: 78).

Kapının sağ yanında kışlalar sol tarafında umuma ait misafirhane bulunuyordu. Şimdiki Han Camisi de bu şekilde şehrin dış taraflarına yapılmış misafirhanelerden birisidir. Buranın Yoğunburç ile ilgili olduğu sanılmaktadır. Dört dükkan önü denilen mahalde bulunan Büyük Burç’un bulunduğu yer ikinci pasban dairesi idi. Şehrin kuzey ve batı taraflarında bulunan surlar üzerindeki bekleme mahallerine buradan nöbetçiler yollanırdı. Boyacı kapısı şehrin garb tarafında olduğu gibi Kiçi Kapı da

mevcut kapıların en küçüğü olması dolayısıyla bu adla anılmıştır. (Özdoğan, 1948: 174).

Kale surları burçları Selçuklular devrinde müteaddid defalar tamir olunmuştu. Nitekim Yoğunburç, 607/1211-1212 yılında II. İzzeddin Keykavus zamanında Kayseri kalesi de 621/1224 tarihinde Alaeddin Keykubat zamanında tamir edilmiş ve bu kısımlara kitabe eklenmiştir (Eldem, 1982: 67-68).

1.2.1.1. İç Kale

Selçuklu döneminde Anadolu Türk kentinin önemli bir ögesi olduğu anlaşılan ahmedek ya da ehmedek işlev açısından içkale ile bazı farklılıklar içermektedir. Anadolu Selçuklu içkaleleri askeri savunma işlevi dışında bazı şehirler için yönetim işlevine de sahipken ahmedek yalnızca kentin savunmasından sorumlu garnizonu barındıran bir tür merkez ya da kışla olduğu varsayılabilir. Bu açıdan ahmedek de bir tür içkale sayılabilir (Tanyeli, 1984:151-152).

Anadolu Selçuklu ve Türkistan şehirlerinde içkaleyi nitelendirmek için ahmedek tabiri kullanılmaktaydı. Ahmedeğin özel bir tabir olmadığını Türkistan şehirlerindeki içkaleyi nitelendirmek için de kullanılmasından anlıyoruz (Tanyeli, 1984: 152-153).

Kadı Burhaneddin devri hadiselerinden bahsedilirken ahmedek tabirinin sık sık zikredilmesi Kayseri iç kalesinin bu vasfı taşıdığını göstermektedir. Keza Boyacılar Kapısı civarı iç kalenin etrafı olduğu için burada bahsedilen ahmedekten büyük ihtimalle iç kale kastedilmektedir (Esterebâdi, 1990: 285-286, 467, 469).

Kayseri içkalesi Konya, Sivas ve Alanya'daki içkale gibi dış surlardan içeriden bitişik olarak konumlanmıştır. Kayseri içkalesinin Bizans devrinden kaldığı öne sürülmekte ise de bu konuda kesin konuşmak için yeterli delil yoktur (Tanyeli, 1984: 152-153).

İçkaleyi tarihlemek oldukça güçtür. Kalenin bazı kısımlarında Selçuklu menşeli bazı bezeme parçaları kullanılmıştır. Bununla beraber kalenin tamirine dair ilk kitabe Karamanoğullarına aittir (İnbaşı, 2000: 827). Kayseri'deki içkale ile ahmedek birbirinden farklı olarak ne gibi işlevlere sahipti ya da bu iki tür içkalenin de Kayseri'de varlığını bilemiyoruz. Ancak en azından askeri garnizon ve yönetim işlevini sürdüren bir içkalenin varlığı kesindir.

1.2.1.2. Dış Kale

Önceleri geniş olan Kayseri surları Justinyan tarafından daraltılmış ve Selçuklular surun genişliğini çok buldukları için bu surlardan bir kısmını kullanmışlar, Gıyaseddin Keyhüsrev'in Yoğunburcu ile takviye edilen sur duvarlarını yaptırarak ve eski Bizans kalesi üzerine şimdiki kaleyi inşa ettirerek şehrin garnizonun buraya yerleştirdiği ve Alaeddin Keykubat da şehrin sur duvarlarını tamamlayarak paşanın sarayını ve bahçelerini çeviren sur duvarlarını yaptırmıştı (Gabriel, 1954:35).

Kayseri kalesi, iç kalesiyle yönetim ve garnizon oluştururken, dış surlarıyla da şehri oluşturmuştur. Kayseri'nin Ortaçağ başlarında başlayan kale-şehir durumu Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde de devam etmiştir (Cantay, 2003: 102).

Mevcut surlardan Türk dönemi öncesine ait herhangi bir kitabe bulunmaması sebebiyle Kayseri kalesinin ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber III. Yüzyıla tarihlendirilmektedir (Akşit, 1996: 14).

Dışkale'nin etrafı geniş hendeklerle çevrilmiş bunların içerisi su ile doldurulmuş bulunuyordu. Şehre kapılardan başka yerden girmek mümkün değildi. Dışkale'nin önemli bir kısmı Danişmendliler zamanında yapılmıştı. Selçuklular zamanında da kısmen ve yeniden inşa ve tamir olunmak suretiyle de genişletilmişti. Yoğunburc ve diğer burçların bir kısmı da bu devre ait eserlerdendir (Özdoğan, 1948: 174).

Yoğunburc İzzeddin Keykavus zamanında tamir olunmuştu. Bu suretle eskiden Kayseri şehrinin müstahkem kalesi durumunda olan bu kale kasabayı çevreliyordu (Ahmed Nazif, 1987: 68).

1.2.1.3. Melikgazi-Zamantı Kalesi

Yüksek bir kaya kitlesi üzerine inşa edilen kale bütün Zamantı Yaylasını, Karatay Kervansarayını ve Pınarbaşı'nı görmektedir (Çayırdağ, 2001: 18).

Kale sarp, çok sivri bir kalker kitlesi üzerine kurulmuştur. Şeklini tabanını teşkil eden anakayanın topoğrafyasına borçludur. Yapı tekniği itibariyle kalın bir yığma bünye arz eden kalenin en eski parçaları kesme taş ile işlenmiştir. Bunların iç yüzleri Selçuklu tekniğinde bol kum harçlı kalın dolgular halindedir. Kesme taşlar bazalt ve andezit olup, iç kısımlarında mermerleşmiş kalker de kullanılmıştır. Bu Selçuklu

kalesine ayaklık eden daha eski bir kalenin mevcudiyeti az da olsa bazı kısımlarda belli olmaktadır. Bu eski parçaların Bizans menşeli olduğu şüphesizdir (Çayırdağ, 2001: 18).

Asıl Selçuklu kalesinde görülenlerden farklı olarak düzensiz olarak inşa edilmiş kule taşları Osmanlılar devrinde yapıya başka bir el değdiğini göstermektedir. Kalenin kitabesi olmadığından yapım tarihi de bilinmemektedir. Sultanhan'a kuşuçuğu, 40, Karatay'a 26 kilometre uzaklıkta bulunan Melikgazi kalesi, Zamantı Vadisini, hususiyile Kayser-Elbistan-Malatya yolunu asırlar boyunca kontrolü altında bulundurmuş olan bir abidedir. Melikgazi kalesi Anadolu askeri anıtlarının en eski örneklerinden birini teşkil etmektedir (Özgüç-Akok, 1954: 335-336).

1.2.2. Camiler

1.2.2.1.Sultan Camii

Kayseri'de bulunan camilerin en eski ve en güzeli olan Ulucami şehrin hemen hemen ortasında yer almakla beraber halk arasında Ulucami denilmekle meşhur olmuş, eski kayıtlarda ise Sultan Cami adıyla zapt edilmiştir. Cami özellikle şerefesinin çevre genişliği ile eski sanat eserlerinden sayılmaktadır (Ahmed Nazif, 1987: 14). Danışmendliler döneminde yapılan bu cami aynı zamanda Sultan cami olarak da nitelendirilmektedir.

Caminin Kitabesi olmadığından caminin inşa tarihi tam olarak tespit edilememektedir. Ancak muhtemelen XII. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir (Gabriel, 1954: 38).

Tamara Talbot Rice, çalışmasında gösterdiği planda Ulu Caminin 1135 yılında yapılmaya başlandığını ve 1205'te tamamlandığını belirtmektedir (Rice, 1961: 135). Ancak Kayseri Ulu caminin ön duvarına gömülü, çatıya yakın kitabesinde, Yağıbasan'ın Oğlu Muzafferüddin Mahmud tarafından Keyhüsrev b. Kılıçarslan zamanında 1205 yılında yaptırıldığı yazılı olmasına rağmen bu kitabenin bir tamir sonunda koyulduğu bir gerçektir (Aslanapa, 1991: 14). Camiye ait olan ilk tamir kitabesi 1205 yılına aittir (Eldem, 1982: 44).

Caminin yıkılmış eski kilise ve mabetlerden getirttiği taşlarla yaptırıldığına dair görüşler de mevcuttur (Çayırdağ, 2001: 19). Ancak Ulu Caminin eski bir Bizans

kilisesi olduğu iddialarına karşı çıkan Albert Gabriel, caminin bütün İslam dünyasının tipik camilerine uyum sağladığını ve camide kiliseye has vasıflardan hiç birinin bulunmadığını belirtmektedir. Ayrıca abidenin sanatsal değerinin zayıf olduğunu ve sonradan inşa edildiği tespit edilen minaresinin de Kayseri'nin en eski minaresi olduğunu söylemektedir (Gabriel, 1954: 39).

Caminin minberinde devrini, banisini ve ustasını gösteren herhangi bir ibarenin mevcut olmaması ve yine şehirdeki diğer camiler olan Hunat ve Lala Camilerinde de bu ibarenin olmaması şehirde bu usulün bir adet halinde olduğunu göstermektedir (Çayırdağ, 2001: 26).

Sultan Camii Kayseri'nin ilk camisi olması ve camiyi inşa ettiren Melik Gazi'nin türbesinin de burada bulunması sebebiyle Kayseri'nin Kabesi durumundadır (Akbaş, 2005: 26).

Ulucaminin Selçuklu tarzı olarak tuğladan yapılmış minaresi ise tam anlamıyla orijinallliğini yansıtır. Daha sonraki camilerin minarelerinde tuğla kullanımı görülmemektedir (Akbaş, 2005: 27). Caminin ahşap minberi Anadolu Selçuklu devrinde yaygın bir taktikle yapılmış olup meşhurdur (Çayırdağ, 2001: 23).

1.2.2.2. Gülük Camii

Kayseri'nin en eski eserlerinden biri olan Gülük Camii, Yağıbasanoğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızı tarafından 607/1210-1211 yılında inşa ettirilmiştir. 2 kemer ayağı üzerine bina edilmiş, kargir ve seçkin bir binadır (Ahmed Nazif, 1987: 22).

Bazı kaynaklarda caminin aslında Danişmendliler döneminde inşa edildiği ve 607/1210-11 yıllarında Yağıbasanoğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızı Adsız Elti Hatun tarafından tamir ettirilmiş olduğu belirtilmektedir (Çayırdağ, 2001: 21, Gabriel, 1954: 44-45). Keza bu ifade doğru olabilir çünkü Halil Ethem de 607/1210-1211 tarihini caminin onarım tarihi olarak göstermektedir (Eldem, 1982: 59).

Kayseri Ulu Camii gibi bu caminin de XII. Yüzyılın ilk yarısında, muhtemelen Kayseri'nin Danişmendli başşehri olduğu 1135-1142 yılları arasında inşa ettirildiği kabul olunabilir (Yurdakul, 1996: 23). Nitekim bir zelzelede hasar gören camiyi

1335'te Gülük Şemseddin b. Alameddin de tamir ettirmiş ve cami onun ismiyle anıla gelmiştir (Eldem, 1982: 60).

Caminin bitişiğinde medrese vardır. Medreseye cami içinden de geçilmektedir. Taş mihrabı, XIII. Yüzyılda çinilerle tezyin edilerek, Selçuklu Çini Sanatının emsalsiz örneği sergilenmiş, ancak bu nefis çinilerin bir kısmı sökülüştür. Mihrap üzerindeki panoda, zemini çiçeklerle süslü kufi besmele yazılıdır. Aynı adı taşıyan çeşme de muhtemelen ondan sonra yapılmıştır. Aynı adı taşıyan hamam da 1334 yılında Gülük Şemseddin b. Alameddin tarafından yaptırılmıştır. Yine bu adı taşıyan Gülük Mahallesi de eski mahallelerden biridir (Ahmed Nazif, 1987: 22).

Caminin meşhur çini mihrabı Danışmendliler döneminde yapılan taş mihrabın üzerine XIII. Yüzyılda çini kaplanarak yapılmıştır. Bu mihrap Selçuklu çini-mozayik mihraplarının en muhteşemlerindedir.(Çayırdağ, 2001: 21) Bu mihrap Kayseri'nin yegane çini tekniği örneğidir (Gabriel, 1954: 44-45).

Nesih bordürü, geometrik ve nebati motifleri çok ince bir kompozisyon anlayışı ile düzenlenmiş olan mihrap bütünü ile XIII. yüzyılın ikinci yarısında erişilebilecek bir üslup inceliğine sahiptir. Renkleri de çok zengindir (Aslanapa, 1991: 16-17).

1.2.2.3.Hoca Hasan Camii

Hoca Hasan tarafından medrese, han ve imaretle birlikte 589/1193 yılında inşa edilen cami, söz konusu külliyyeden zamanımıza kadar gelen tek yapıdır (Eldem, 1982: 30).

1.2.2.4. Hunat Camii

Selçuklular döneminde yapılan camilerin başında Huand Hatun cami gelir. Aslında Huand Hatun'un yaptırdıkları sadece camiden ibaret olmayıp binalar gurubu yani külliyyeden oluşmaktadır. Bu binalar gurubunun içinde bir hamam, bir cami, bir medrese ve bir türbe bulunmaktaydı (Gabriel, 1954: 47).

Camii, medrese ve türbeden meydana gelen bu binalar gerek genel görünüşü gerek yapılış şekliyle belki de Anadolu'nun Selçuklu eserlerinden en güzel ve en önemlilerinden sayılır. İçkalenin dışında doğu yönünde yer alan bu binalar işlenmiş ve süslenmiş bölümleri de dahil olmak üzere Kayseri yöresinde çıkartılan sarımtırak esmer renkte bir taş ile yapılmıştır (Eldem, 1982: 88).

Caminin iki kitabesinden 635/1237-38 hicri senesinde Gıyaseddin Keyhüsrev'in zamanında "Büyük Melike" Huand Hatun tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Eldem, 1982: 88).

Meşhur ve güzel sanat eserlerinden biri sayılan Hunad Hatun Camii Arap tarzında yapılmıştır. Özellikle mihrap ve minberiyle kapısındaki nakış ve sanatsal süslemeleri hayret verici derecede güzeldir (Ahmed Nazif, 1987: 19).

Camide eski askeri mimari formülleri dahi süsleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle yapı doğunun olduğu kadar batının ortaçağ abideleri ile de benzerlik göstermektedir (Gabriel, 1954: 52).

Çok muntazam kesme taş kaplamalı bir yapı olan külliye Anadolu Selçuklularının ilk külliyesi olması bakımından ayrıca önemlidir. Caminin en dikkati çeken ve Anadolu'daki camilerden farklı taraflarından biri de köşelerdeki ve yanlardaki kulelerin yapıya iki kapıdan girilen bir kale manzarası vermesidir (Aslanapa, 1991: 46).

Caminin mihrap kısmının kompozisyonunda yazıya yer verilmemiştir. Sadece geometrik süslemeler hakimdir. Sultan Alaeddin Keykubat I'in camilerinden başlayarak mihraplarda daima yeniliklerle dolu kompozisyonların ortaya çıkması Selçuklu mimarisinin yaratma gücünü ve zindeliğini açıkça göstermektedir (Aslanapa, 1991: 47).

Dönemin kültürel zenginliğini göstermesi açısından bu abideler son derece önemlidir. Külliyenin türbesi oyma mermerden yapılmış olup sanat ve dayanıklılık açısından eşi az bulunur bir eserdir (Ahmed Nazif, 1987: 19).

Külliyenin türbesi Anadolu Selçuklu kümbet-türbeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu türbe başka hiçbir yerde görülmeyen mermer mukarnaslı kare kaide üzerinde sekizgen gövdeli, içten kubbeli, dıştan külahlı bir yapıya sahiptir. Cami ile medrese arasında camiden ayrılan boşlukta inşa edilen türbe külliyenin en son yapılan eseridir. Ancak türbenin yerinde önceden camiden de önce yapılmış bir yapının bulunduğu Haluk Karamağaralı tarafından belirtilmiştir. Türbenin inşa tarihi muhtemelen 1250 dir (Çayırdağ, 2001: 96).

Türbede dikkat çeken bir unsur ise genellikle Selçuklu türbelerinde olduğu gibi cesetlerin bulunduğu alt katın kapısının bulunmamasıdır ki bu durum herhalde türbenin kadınlara ait olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim şehirde daha sonra Şah Cihan Hatun için yapılan Döner Kümbet de bu tarzdadır (Çayırdağ, 2001: 96).

1.2.2.5. Hacı Kılıç Camii

Yine Selçuklu dönemine ait Hacı Kılıç Camii de bir külliye tarzındadır. Yanında medresesi vardır (Gabriel, 1954: 60-61). Birbirine bitişik olan bu iki binadan sol tarafı cami, sağ tarafı ise medresedir (Eldem, 1982: 111). Tipik Selçuklu külliyesi şeklinde olan camide Huand Hatun külliyesinden farklı olarak cami ile medrese birbirine kaynaşmış durumdadır (Aslanapa, 1991: 47-48).

Bu yapıda dikkat çeken caminin iki cümle kapısının birbirinden tertip, biçim ve tezyinat açısından farklılık göstermeleridir. Kapıların her ikisi de hendesi bezemelerin hakim olduğu bir örneğe bağlanmaktadır. Kayseri’de bu örnekten birçok misaller bulunmaktadır (Gabriel, 1954: 60-61).

Kitabesine göre Ebu’l Kasım Et Tusî tarafından 647/1249 tarihinde inşa ettirilmiştir. Aynı adla anılan medresenin bitişiğinde sol tarafında yer almaktadır. Her iki bölümün ayrı ayrı girişleri vardır. Medresenin yapısı Selçuklular zamanında geçerli olan geleneğe göre dikdörtgen şeklinde olup, ortadaki avlunun yanında odalar bulunur (Eldem, 1982: 111).

Caminin her iki portalı de Anadolu Selçuklularının klasik portal tipine uygundur. Bu caminin mihrabında da yazı yoktur. Cami içinde mihrap dışında orijinal bir mimari süsleme yoktur (Aslanapa, 1991: 49). Binada o yörede çıkartılan sarımtırak esmer bir taş kullanılmıştır (Eldem, 1982: 112).

Halil Ethem Eldem, bu binadan bahsederken çöküş devrinde böylesi büyük ve güzel binaların yapılmış olmasını hayretle karşılamakta ve güzel sanatların gelişmesinin de memleketin çöküntü devrine girmesinin etkisiyle olduğunu belirtmekte, bu dönemde Selçuklu yapılarında görülen sağlamlık ve inceliğin bu gelenek sayesinde Selçuklu Devleti’nin parçalanmasından sonra Eretna ve Karamanoğulları devrine kadar geldiğini belirtmektedir (Eldem, 1982: 113-114). Nitekim bu Selçuklu kültürel geleneğinin mimari alanda da etkisinin sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir.

1.2.2.6. Han Camii

Yine XIII. Yüzyıl Selçuklu eseri olarak Han Camiini gösterebiliriz. Ancak caminin kitabesi yoktur. Albert Gabriel bu eserden bahsetmemektedir. Caminin bitişğinde bulunan medrese, türbe, çeşme ve kümbet gibi yapılarla birlikte vaktiyle bir külliye veya kervansaray olarak yapılmış ve kullanılmış olduğu sanılmaktadır (Satoğlu, 2002: 157).

1.2.2.7. Lala Camii

Kitabesi olmayan yapının inşa tarihi bilinmemekle beraber 1272'den önce yapılmış olduğu muhakkaktır. Eserin banisi, II. Alaeddin Keykubat ümerasından olup onun ölümünden sorumlu tutulan Lala Bedreddin Muslih'dir (Akşit, 1996: 56). Yapıda Bizans yapılarına benzer parçalar bulunmaktadır (Gabriel, 1954: 63).

1.2.2.8. Hatiroğlu Camii

Bânisi, Moğol emirlerinden Hatiroğlu Eşref, Selçuklu hizmetinde ve Kayseri Beyliğinde bulunmuş önemli bir kişidir. 670/1271-1272 tarihlerinde inşa edilmiştir (Ahmed Nazif, 1987: 36).

Ayrıca Caminin Baybars'ın Anadolu seferi sırasında Moğollara karşı isyan eden Hatiroğlu kardeşler tarafından yaptırılmış olabileceğini iddia edilmektedir (Akşit, 1996: 57).

1.4.2.9. Gubaroğlu Camii

Gubaroğlu camii, XIV. Yüzyılın başlarında, Ömer Ağa adındaki bir zatın kızı Şah Melek Hatun için türbe olarak yaptırılmış, fakat 1560 yılında, Embiyaoğlu Hacı Bayram tarafından tadil edilerek mescid haline getirilmiştir. Binanın güney duvarında yumurta tarzında işlenmiş taşlar bulunduğu için "Yumurtalı Mescid" de denilmektedir (Satoğlu, 2002: 133).

1.4.2.10. Nizameddin Müstevfi Camii

Şehrin dışında bulunan cami günümüze gelmemiştir. Ancak 1272'den önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Banisi olan Nizameddin adlı müstevfinin hakkında bilgi bulunmamaktadır. Cami hakkında vakıf defterlerinde de bilgi bulunmaması

Nizameddin Yağıbasan tarafından inşa olunan fakat daha sonra Kölük Cami olarak tanınan yapı olduğunu düşündürmektedir. Camide hatip, müezzin, kayyum, muarraf ve hademedden ibaret bir kadro görev yapmaktaydı (Akşit, 1996: 56).

1.4.2.11. Sivasi Hatun Camii

III. Keyhüsrev döneminde 1281 yılında Develi’de inşa edilmiştir. XIII. yüzyıl Selçuklu eserlerinin tipik bir örneğini sergilemektedir (Satoğlu, 2002: 401).

1.4.2.12. Yeşil Hisar Ulu Camii

1346 yılında Sultan Alaeddin Eretna’nın genç yaşta ölen büyük oğlu Şeyh Hasan adına yaptırılmıştır. Bugün minaresi dışında modern bir şekilde onarılmış olup ibadete açıktır. Kapısı üzerindeki üç satırlık kitabesinde “Bu mübarek mescidi, yüce bilgin, adaletli sultan, Arap ve Acem’in meliki Sultan Eretna-Allah onun mülkünü daim eyleye-747’de onardı.” yazılıdır (Göde, 1996: 152).

Melik Eretna Camii ve Ulucami diye anılan bu mabed Yeşilhisar bölgesinin en eski eseridir (Satoğlu, 2002: 479).

1.2.3. Mescidler

1.2.3.1. Battal Mescidi

Zekeriya Kazvinî, eserinde Battal Gazi’nin mescidinin varlığını teyyid etmektedir. “... ve orada Ebi Muhammed Battal’ın camii bulunmaktadır” demektedir (Zekeriya Kazvinî, tz.: 553). VIII. yüzyılda Anadolu’da Bizanslılarla yaptığı mücadelede şöhret kazanan Battal Gazi’nin çeşitli şehirlerde mescitleri bulunmaktadır. Ancak bunların hepsini onun inşa etmesi mümkün değildir. Bu anlayış olsa olsa İslamiyeti henüz benimsemiş olan Türklerin ulularına duydukları saygıdan herkesin kendi şehrinde bir Battal Mescidinin varlığına inanmasından kaynaklanabilir.

Kayseri’de bulunan bu mescidin VIII. Yüzyılda Battal Gazi tarafından inşa edilmiş olması mümkün olmayıp muhtemelen onun hatırasını yaşatmak için Danişmendliler zamanında inşa edilmiştir. Şeyh Evhadüddin Kirmanî’nin Kayseri’de ikamet ettiği dönemlerde sık sık bu mescide gitmesinden anlaşıldığı kadarıyla burası onun ve müritlerinin bir zaviyesi durumundaydı (Akşit, 1996: 58).

1.2.3.2. Kale Mescidi

Evhadüddin Kirmanî menâkıbnamesinde zikredilen Mescid-i Kale tabirinden anlaşıldığı kadarıyla Selçuklular devrine ait olan bu yapı muhtemelen kiliseden camiye çevrilen bir yapıdır. Osmanlılar devrinde adı geçen Mescid-i Ahmedek bu mescit olsa gerektir. Büyük ihtimalle bu mescid o mescittir ve ulucami inşa edilene kadar halkın ibadet ihtiyacının karşılanması için kiliseden çevrilerek kullanılmıştır. Bu durumda Kale Mescidinin Kayseri’de bulunan en eski tarihli mescit olduğu söylenilebilir (Akşit, 1996: 59).

Ayrıca Hacet Mescidi olarak adlandırılan mescidin de Selçuklular döneminde Ulucami yakınlarında sur içinde kiliseden camiye çevrilen bir yapı olduğu iddialarından hareketle Hacet Mescidi ile Kale Mescidinin aynı mescit olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.3.3.Hızır-İlyas Mescidi

Şehrin dışında olduğu bilinen fakat günümüze kadar gelmeyen mescidin ne zaman ve kim tarafından inşa olunduğu bilinmemektedir (Turan, 1948: 112).

1.2.3.4. Hakırdaklı Mescidi

Debbağlar mahallesinde bulunan bu mescidin Seyyid Burhaneddin’in çilehanesi olduğuna inanılmaktadır (Akşit, 1996: 60).

1.2.3.5. Debbağlar Mescidi

Tabaklarönü mescidi olarak da bilinen mescid Debbağlar Çarşısı üzerinde idi. Mescid, Alaeddin Keykubat zamanında Hacı İbrahim adlı bir zat tarafından tamir olunmuştu (Çayırdağ: 2001: 134).

Mescidin Debbağlar çarşısı ile aynı zamanda 1205’te inşa edildiği tahmin edilmektedir (Akşit, 1996: 61).

1.2.3.6. Sahabiye Mescidi

Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa edilen mescid aynı isimle anılan medresenin karşısında idi (Eldem, 1982: 126).

1.2.3.7. Pervane Bey Mescidi

Muineddin Süleyman Pervane tarafından inşa ettirilen mescidin Meydan Kapısı civarında olduğu tahmin edilmektedir (Akşit, 1996: 61).

1.2.3.8. Saltanat Sarayı Mescidi

XVIII. asrın başlarında isminden bahsedilen mescid Saltanat Sarayında bulunmakta idi (Akşit, 1996: 62).

1.2.3.9. Cuma Mescidi

Kemal Göde, Kayseri Kadı Bağları adlı makalesinde bu beldede bulunan ve halen Cuma Mescidi veya Azine Mescidi adı ile anılan bir yerin Eretnalılar döneminde bahsedilen ve Eretna Sultanı ile vezirinin 1355 tarihinde savaş yaptığı yer ile aynı yer olduğunu belirtmiştir (Göde, 1999: 608). Sonuç olarak Cuma Mescidinin XIV. Yüzyılda var olduğu ya da bu tarihlerde yıkılmış olsa da buranın isminin bu şekilde kaldığını söyleyebilmek mümkündür.

1.2.3.10. Karamanoğulları Mescidi

Kayseri şehri 1467 tarihinde Osmanlı idaresine intikal ettiği sırada İçkale'de, Karamanoğullarına ait ufak bir mescid bulunmaktaydı. Bu mescid Osmanlı döneminde camiye çevrilerek Kale Camii adıyla anılmaya başlandı (Ahmed Nazif, 1987: 31).

1.2.3.11. Kadı Mescidi

Kadı Mescidinin Dulkadiroğulları devrine ait bir yapı olduğu tahmin edilmektedir. Kayseri'ye has bir özellik olan kule minaresi de 1338'de genişletilen ancak ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmeyen Kadı Mescidi'nde görülmektedir (Eldem, 1982: 13).

Mescit Eretnalılar döneminde emirlerinden Fahreddin Ali tarafından genişletilmiştir (Göde, 1996: 152).

Dulkadiroğulları da Kayseri'de birçok mescit ve cami inşa etmişlerdi. Bunlar arasında Süleyman Bey Mescidi, Melikgazi Mescidi, Kalemin Köyü Mescidi, Şehsuvar Camii, Zamantı Kalesi Camii ve Mescidi, Süleyman Bey Camii ve

Mescidi, Gümüşin Camii, Dıraz Köyü Camii, Melik Arslan Camii'nin adlarını bilmekteyiz (Gökhan, 2003: 230).

1.2.4. Kümbet, Türbe ve Mezarlar

Kayseri Selçuklular devrinde türbe mimarisi açısından çok zengin bir şehirdi. Günümüzde de kısmen ve tamamen var olan kümbet ve türbeler göz önüne alınırsa kültürel açıdan Kayseri'nin ne kadar önemli olduğu görülebilir.

Selçuklu Döneminde bilhassa önemli kişiler için inşa edilen tek kişilik ya da birkaç kişilik türbelere rastlamak mümkündür. Bu yapı tarzı genellikle üst düzeye hitap ettiği için Kayseri şehrinde bu kümbet ve türbeler haricinde mezarlıklar olduğu aşıkardır. Nitekim Türk fethini müteakiben askeri ve ticari önemiyle de ön plana çıkan Kayseri şehrinin nüfus artışı ve ölümlere paralel olarak en geç 1150'lerden itibaren halkın gömülmesi için bir mezarlığa sahip olması hususu şehircilik açısından düşünüldüğünde kaçınılmazdır.

Ortaçağ türbe mimarisi İslami dönemde de Türklerin Orta Asya'dan kalma inançlarını uygulamaya devam ettirdikleri bir yapı arz etmektedir. Nitekim İslami yapılarda kullanılmayan aslan ve benzeri hayvan motifleri Türklerin dini mimari sahasında da Orta Asya ve İran geleneklerini İslamiyetle özdeşleştirerek bu figürleri kullanmaya devam etmesiyle orijinal bir yapıya kavuşmuştur. Burada neredeyse bütün mimari yapılarda bir Türk-İslam sentezi karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 1276-77 yılları ile tarihlenen ve Kayseri şehir merkezinde halen ayakta olan Döner kümbet bu anlamda en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Yapı üzerindeki geometrik kompozisyonlar ve kutsal ağaç kompozisyonu belirgin bir şekilde görülmektedir.

Anadolu'da Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde mezarların, sanduka şeklinde tipik Selçuklu tarzı, toprak altında bulunan dehliz şeklinde açılmış mezarlar, çatma lahit mezarlar, şahideli mezarlar ve kapalı türbe(kümbet) ile açık mezarlar arasında kalan baldöken (açık türbe) şeklinde mezarlar vardı (Aslan, 2005: 16).

Şehir merkezinde Seyyid Burhaneddin Mezarlığı'nın kuzey bitişiğinde, vaktiyle yoksul ve kimsesizlerin defni için tahsis edilen bir mezarlığın adı da Garipler Mezarlığıdır (Satoğlu, 2002: 121).

Selçuklu devrinden itibaren mezarlıklar, sadece yerleşim ve fiziki yapılanma ile şehirleşmeye katkı sağlamakla kalmamışlar, mezarlık içinde yer alan cami, mescid, zaviye, yetimhane gibi şehir kurumlarıyla şehrin önemli sosyo-kültürel merkezlerinden biri olmuşlardır. Kayseri Selçuklu mezarlığında ilk dönemden kalma Ali Cafer Türbesi'nde halkın namaz kıldığı bir mescid bulunmaktaydı (Demir, 1998: 476). Bu mescidin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Esasen mezarlıklarda namaz kılmak İslam inancına ters olmasına rağmen Türkler atalar kültürünün bir kalıntısı olarak bu geleneği ortaya çıkarmışlar ve Anadolu'da dolayısıyla Kayseri'de de bu gelenek sosyo-kültürel açıdan şehirleşmeye etkide bulunmuştur.

Kayseri'deki mezarlıkların şehirleşmedeki rolü son derece büyüktür. Kayseri'nin kuzeydoğusunda yer alan Melikgazi Köyü, Danişmendli emiri Melikgazi'nin medfun bulunduğu türbenin çevresinde kurulmuştur. Yine Kayseri'de Emeviler döneminde Anadolu'da şehit düşen Battal Gazi'nin Mezarının bulunduğu yerin etrafı da şehirleşmenin gelişim yönünde mezarlıkların rolünü göstermesi açısından önemlidir (Demir, 1998: 472).

Kayseri şehrinde Selçuklulardan kalma bir mezarlık olan Seyyid Burhaneddin mezarlığı bu gün çok geniş bir alana yayılmış olmakla beraber bu mezarlıkta daha önce kullanılan musalla (ölülerin yıkıldığı ve cenaze namazının kılındığı yer) ve gökmeydanın (ataların yad edildiği, Türk sporlarının ve çeşitli merasimlerin yapıldığı yer) bulunduğu görülmektedir. Burada Döner Kümbet'in de bu mezarlık dışında ve gökmeydanın diğer kenarında yer aldığı görülmektedir (Demir, 1998: 475).

Kayseri'nin güneydoğusunda şehri ile Talas arasındaki geniş ovada bulunan mezarlıklar içinde birçok kümbet vardır. Selçuklular devrinde "Meşhed Ovası" diye sık sık adı geçen yer burası olmalıdır (Eldem, 1982: 128). Keza burasının "meydan" statüsünde olduğunu ve Selçuklulardaki ataların mezarlıklarının yanında meydan bulunması geleneğine göre bir rol üstlendiği bilinmektedir.

1.2.4.1. Melikgazi Türbesi

Danişmendlilerin ilk devirlerinde Kayseri'deki kültürel yapının anlaşılması bakımından bu dönemde inşa edilen Melikgazi Türbesi ve Kalesi'nin mimari ve sanatsal özelliklerinin incelenmesinde fayda vardır.

Kare bir plan üzerine oturtulan türbenin lahit odası tonozlu ve salip şeklinde bir plana sahip iken üstteki sandukalar odası tamamen kare planlıdır. Mezar odasını teşkil eden bodrumu dış yapısı itibariyle taşla örülmüş kagir bir bünyeye sahiptir. Yapının duvarlarında genellikle kesme taş ve ince ve yassı tuğlalar kullanılmıştır. Özellikle cephelerin kenar kısımları hendesi bezemelerle süslenmiştir. Dört cephede değişen bu hendesi motifler, türbenin plan sadeliği içinde birbiriyle ahenkli bir bütün teşkil etmektedir. Yapıda ayrıca yarım sütunlara da rastlanmaktadır. Kubbesi dahil balıksırtı motifi tarzında tertiplenen, tek merkezli kaplama tuğla dairelerle süslenmiştir. Buradaki tuğla kaplamanın güzelliği, Sivas Keykavus türbesinin kubbesinde sağlanan inceliği aşmıştır (Özgüç-Akok, 1954: 332-333). Muhtemelen Sivastaki türbeden önce inşa edilen bu kubbenin Danişmendliler devrinde de Kayseri mimarisinin inceliğini yansıtmaya bakımından ayrı bir değeri vardır.

Üst kısımdaki yedi adet temsili tabuttan altısı bir sırada bir tanesi ise ayrı tek başına mutena bir yerde bulunmaktadır. Bunun Melikgazi'ye ait olduğu sanılmaktadır (Özgüç-Akok, 1954: 333).

Ancak Melikgazi'nin Malatya'da öldüğü bilinmektedir. Bunun yanında Osmanlılar döneminde gömüleceği yerden uzakta ölen kimsenin mumyalanması adetinin burada uygulandığı söylenebilir (Çayırdağ, 2001: 16).

Bununla beraber türbenin Melikgazi'ye ait olduğuna dair kesin deliller mevcut değildir (Özgüç-Akok, 1954: 334).

Melikgazi'nin olduğu iddia edilen sandukanın ayakucunda küçük bir sandık içinde bulunan mumyalanmış kafanın Melikgazi Kalesi'nin Türkler tarafından fethi sırasında kalede bulunan bir papazın başı olduğuna dair rivayetler vardır. Rivayete göre fetih sırasında papaz imana gelerek Melikgazi'ye yardım etmiş, bu yüzden Hıristiyanlar tarafından başı kesilmiş ve vasiyeti üzerine kesik başı Melikgazi türbesine konulmuştur. Bu baş halk arasında "kesik baş" adıyla bilinmektedir (Çayırdağ, 2001: 17).

Bu kale planlı türbenin tüm hususiyetleri ile tam benzerine Anadolu'da rastlanmamakla beraber türbenin İran'ın XII. Yüzyıla ait kare planlı türbelerine olan benzerliği gözden kaçırılmamalıdır (Özgüç-Akok, 1954: 333). Anadolu'da türbenin

benzerinin bulunmaması belki de Danişmendliler devrinden sonra mimaride meydana gelen değişmelerden kaynaklanmaktadır.

Bu türbenin yanında iki türbe daha bulunmaktadır. Sonraki tamir ve tadiller yüzünden planları değişmiş olan bu türbelerden üç takviye tonozlu bir türbe Selçukluların türbe mimarisi bakımından çok orijinal bir yapı örneğidir. İçinde Selçuklu stilinde işlenmiş tahta sandukanın iri parçaları müzelik birer eser niteliğindedir (Özgüç-Akok, 1954: 335).

1135-1142 tarihleri arasında inşa olunduğu tahmin olunmaktadır (Akşit, 1996: 82).

1.2.4.2. Melike-i Adiliye Kümbeti (Çifte Kümbet)

645/1247 tarihili ve Kayseri'nin dışında Sivas caddesi üzerinde bulunan bu türbe kare şeklinde ve kenarları sade silmeli, yüksek kaide üzerine oturtulmuş olup, çoğu kümbetler gibi sekizgendir. O yörede çıkartılan sarımtırak esmer renginde bir taştan yapılmıştır (Eldem, 1982: 108-109).

Kayseri-Sivas yolu üzerinde bulunan bu kümbet yolun diğer tarafındaki kalıntıları bile kalmamış olan diğer bir kümbetle beraber Çifte Kümbet adıyla anılmaktadır. Kümbetin sahibi Alaeddin Keykubat'ın zevcelerinden olup sultanın ölümünü müteakip II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Ankara'da boğdurulmuştur. Ölümünden 11 yıl sonra kızları bu türbeyi inşa ettirerek annelerinin mezarını Kayseri'ye getirmişlerdir. Beyaz mermer üzerine beş satırlık kitabede devrin sultanının adının zikredilmemiş olması sultana olan tepkiden ileri gelse gerektir. Türbenin mimarı Yusuf b. Musa'dır (Gabriel, 1954: 86, Akşit, 2002: 84-85).

Özellikle kümbetler üzerinde bulunan işaret, yazı ve hayat ağacı gibi kompozisyonlar dönemin kültürel özellikleri hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. Nitekim 1237 yılında Alaeddin Keykubat'ın ölümünü müteakiben başlayan iktidar mücadelesini en güzel şekilde anlatan Melike-i Adiliye kümbeti daha çok mimari özellikleri ile dikkat çekmesine rağmen içinde farklı anlamlar barındırmaktadır. Üzerinde bulunan kitabeden anlaşıldığı kadarıyla Alaeddin Keykubat'ın eşlerinden biri olan Melike-i Adiliye'nin çocuklarıyla birlikte II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesini protesto etmek amacıyla yapılmış olduğu anlaşılan bu kümbet dönemin iktidar mücadelesi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Kümbet, Melike-i Adiliye'nin ölümünden on yıl sonra Kayseri'de şehrin epey dışında inşa edilmiş ve Ankara'da bulunan naşının buraya taşınmıştı. Nitekim XIII. yüzyıl türbe mimarisi ile çok fazla benzerlik göstermemesi de acele ile yapılmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Diğer büyük programlı yapılar arasında kaybolmasının önlenmesi için şehrin dışında inşa edilmiş olduğu gibi yorumlar da dikkat çekmektedir. Yine kümbetin yanında bulunan türbenin de Melike-i Adiliye'nin çocukları olduğu tahmin edilmektedir (Akşit, 2002: 240-244).

1.2.4.3. Döner Kümbet

Döner kümbet, dış cephesinde yer alan geometrik kompozisyonlarla ve çeşitli bitki ve hayvan motifleri ile dikkati çekmektedir. Kümbet kültürel ve mimari açıdan Ahlat kümbetleri ile benzerlik göstermektedir (Gabriel, 1954: 87).

Kümbetin Selçuklular devrine ait olmayıp Eretnalılar döneminde yapıldığına dair görüşler de mevcuttur (Göde, 1996: 153).

Kitabesine göre 1276 yılında Şah Cihan Hatun için yaptırılan Kümbet üzerinde bulunan Sifenks motifi sonsuz ışık, ölüm sonrası yaşam veya cennet fikirlerini yansıtmaktadır. Yapının mimarisinin içerdiği anlamlarda tanınmış teofist İbn Arabi'nin düşüncelerinin etkilerini de görmek mümkündür. Yapıda çift başlı kartal motifi gökyüzünü, dolayısıyla cennet kapısını çağrıştırmakta, aslan motifleri ise Cennet kapısının koruyucusu olarak uygulanmıştır. Yine Kutsal ağaç da Güneş ve aydınlanma simgesidir. Döner kümbet üzerinde yer alan simgelerin birincil niteliği, göksel, cennetsel olmalarıdır. Aslan, Kartal ve Sifenks cennete götüren gökyüzü kapısının koruyucularıdır, kutsal ağaç ise gökyüzünü ve gökyüzü içinde olduğu düşünülen gezegenleri içeren, insan tarafından algılanabilir olan dünyanın sonuna, duyumsanamaz olan Tanrısal mekan ile bu dünya arasındaki sınıra konumlandırılmış olan bir simgedir. Bu simgeler türbenin iç mekanını, ölmüş kişinin ruhunun ulaştığına inanılan cennet mekanının simgesi kılmaktadır. Yine dağ biçimindeki sivri külâhı ve kule biçimindeki silindirik gövdesi ile göğe uzanımı İslam Ortaçağı'nda mezar anıtının göğe götüren bir aracı yapı olduğuna dair inanç ile uyumlu olarak biçimlenmiştir (Peker, 1997: 291-296).

Döner kümbet üzerindeki simgeler de bu açıdan İran ve Orta Asya'dan gelen inanışlarla büyük benzerlik göstermektedir.

Nitekim Albert Gabriel Döner Kümbet için "...abidenin bezemeleri boldu ve çeşitli idi. Fakat derinden derine duvarlara yapılmış bulunan hakiki veya mistik canlı mahlukların şekillerini bozmuşlardır." Demekle kümbet üzerindeki figürlerin Türklerin İslamiyet öncesi inançlarını içerdiğini doğrulamış olmaktadır (Gabriel, 1954: 87).

Figürlü plastik süslemeleri ile dikkat çeken yapı abidevi bir çadırı andırmaktadır (Akşit, 1996: 86).

Rivayete göre çatı kısmı eskiden makaralar üzerine döndüğü için "Döner Kümbet" denilmiştir. Başka bir rivayete göre de kümbetin döndüğünü yalnız ermiş olanlar fark edebilirmiş (Satoğlu, 2002: 95).

1.2.4.4. Hunat Hatun Türbesi

Hunat külliyesinin bir parçası olarak caminin kuzeybatı köşesinde cami ile medresenin arasında bulunan bir açıklığın ortasında yer almaktadır. Türbe genel yapısı itibariyle Anadolu'da çok bulunan kümbet adı verilen tarzdadır. Türbenin içi çok sade olup çoğu kümbette olduğu gibi tavanı kubbeden ibarettir. Dışı son derece süslüdür (Eldem, 1982: 91-92).

Hunat Hatun'un türbesi içinde kendisinden başka torunu Selçuk Hatun'un mezarı bulunmaktadır (Ahmed Nazif, 1987: 20, Gabriel, 1954: 58). Hunat Hatun mezarının kitabesi 647/1249 yılına, torunu Selçuk Hatunun mezarının kitabesi ise 638/1284 yılına aittir (Eldem, 1982: 92, 93).

1.2.4.5. Zaviye Kümbeti

Kayseri Gavremoğlu Mahallesinde büyüklüğü ve taçkapısının süslü oluşu bakımından şehride başka benzeri görülmeyen ve diğer adı da Şah Kutluğ Hatun Zaviye Kümbeti olan kümbet, 1350 yılında Şah Kutluğ Hatun tarafından yaptırılmıştır. Kümbetin içinde Şah Kutluğ Hatun ile Emir Bahsayiş ve Emir Haydar Bey'in kabirleri vardır (Göde, 1996: 152).

1.2.4.6. Sırçalı Kümbet

Kayseri şehir merkezine yakın olan kümbetin XIV. Yüzyıl Selçuklu yapısı olduğu sanılmaktadır. Kare kaide üzerine oturtulmuş silindir şeklindedir. Çok muntazam kesme taşlardan inşa edilen kümbetin dış yüzünde pek çok küçük minalı çini olmasından dolayı Sırçalı Kümbet olarak isimlendirilmiş olabilir (Gabriel, 1954: 90-92). Kitabesi bulunmayan yapının Eretnalılar devri yapılarından olduğuna dair görüşler de mevcuttur (Göde, 1996: 153).

1.2.4.7. Hacı Kümbeti

XII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği tahmin edilen türbe iki satırlık kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Çavlı adlı bir saray görevlisi tarafından inşa olunmuştur (Akşit, 1996: 82).

1.2.4.8. Alaeddin Keykubat Türbesi

Alaeddin Keykubat'ın 1237 yılında Meşhediy'e de yapılan eğlence sırasında zehirlenerek ölmesinin ardından Konya'ya gönderilen cesedinin mumyalanması neticesi çıkan iç organlarından Kayseri'de bir türbe meydana getirildiği ve halk tarafından Keykubadiye Sarayı'nda bugün de kalıntısı bulunan bir yapıyı onun türbesi olarak kabul ettikleri bilinmektedir (Çayırdağ, 2001: 29).

1.2.4.9. Han Cami Kümbeti

Han Camiinin güneydoğusunda yer alan kümbet içerisinde Cemaleddin Tanrıbirmiş (öl 1188) ile Emir Hüsam (öl. 1235) adlı kişiler medfundur. Bu kişiler hakkında bilgi yoktur (Akşit, 1996: 82). Burada medfun bulunan kişilerin ölüm tarihlerinden anlaşıldığı kadarıyla kümbet XII. Yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın ilk yarısı ile tarihlendirilebilir.

1.2.4.10. Nesibe Hatun Türbesi

Kesme taştan inşa edilen türbe sivri kûlah görünümündeki ilk Anadolu Selçuklu türbesidir. Türbenin Gevher Nesibe'ye ait olduğu kabul edilmektedir (Akşit, 1996: 83). Gevher Nesibe türbesinin kendi yaptırdığı şifahane içinde olduğu da rivayet edilmektedir (Yınanç, 1985: 300).

1.2.4.11. Hasbek Kümbeti

Kayseri'deki Hasbek Dadı Kümbetini en eski tarihli kitabeyi üzerinde taşıyan yapı olarak belirtmektedir. Kemal Göde kitabesinden anlaşıldığı üzere bu yapının 1184-1185 yılında yapıldığını bilinmektedir (Eldem, 1982: 8-109).

Türbenin diğer adı da Mesu Gülzar Türbesidir. Kitabesinde ismi geçen Mesud Gülzar İnaloğullarının veziri idi. Kitabede isminden sonra bir gül nakşedilmiştir (Akşit, 1996: 84).

1.2.4.12. Lala Camii Türbesi

Aynı isimle anılan caminin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Mezar odası boştur ve kitabesi yoktur (Akşit, 1996: 86).

1.2.4.13. Alaca Kümbet

Surların doğusunda bulunan yapının kitabesinden kümbet olduğu anlaşılmaktadır. Lahit odası boştur (Akşit, 1996: 86).

1.2.4.14. Ali Cafer Kümbeti

Eretnalılar döneminde inşa edilen bu kümbet XIV. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmektedir. Mahalli rivayetin bu türbeye atfettiği Ali Cafer hakkında bilgi bulunmamaktadır (Gabriel, 1954: 94). Ancak türbenin Eretna'nın babası Cafer Bey'e ait olduğu kabul edilmektedir. Bu kümbet, sivri külahlı, kesme taştan yapılmış, muhteşem bir "Zaviye Kümbet" olarak günümüze kadar gelmiştir (Göde, 1996: 151).

1.2.4.15. Hızır İlyas Türbesi

Selçuklu devri eseri olan Hızır İlyas Türbesi, Develi ilçesinin güneybatısına hakim bir tepe üzerindedir. Türbenin kuzey duvarında bulunan kapısı nebati motif ve geometrik şekillerle süslenmiştir. Kapının karşısındaki mihrap, Türk Selçuklu süsleme sanatının mermer üzerine işlenmiş eşsiz örneklerinden birini sergilemektedir. Duvarların ikisinde yer alan pencere kemerleri, basık kemer türündedir. Bina içinde Sanduka bulunması, buranın bir makam türbesi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Satoğlu, 2002: 84).

1.2.4.16. Ebçe Sultan Türbesi

Develi'nin Ebçe köyüne adı verilen ve "Horasan'dan ettik firar/Ebçe'de kıldık karar" tekerlemesinden esinlenerek Horasan'dan geldiğine hükmedilen zatın türbesi olan Ebçe Sultan türbesinin yanında Ebçe Sultana ait bir de mescid bulunmaktadır. Halk tarafından ziyaret edilen yerlerinden biri olan bu türbe Selçuklu tarzındadır. XIII. Yüzyıl sonlarında yapılmış bir diğer Selçuklu eseri de Hacı İbrahim külliyesidir. Tekke, türbe, hamam ve çeşmeden meydana gelen bu külliyenin kitabesi yoktur. Bu sebeple hakkında ki bilgiler sınırlıdır (Satoğlu, 2002: 145).

1.2.4.17. Emir Ali Türbesi

Kayseri şehir merkezinde yer alan türbenin 1350 yılında inşa edildiği tahmin edilmektedir. İçinde iki mezar odası bulunan türbenin mescid kısmına kuzey duvarındaki kapıdan girilmektedir. Cesed mahzeni boştur (Gabriel, 1954: 94). Kare şeklinde tonos örtülü olan bu türbe aslına uygun olarak onarılmıştır. Taç kapısı üzerindeki kitabede "Burası Emir Ali Pişrev'in (Bisrau) şehitliğidir. 751" yazılıdır (Göde, 1996: 153).

1.2.4.18. Emir Erdoğmuş Türbesi

Yine şehir merkezinde Seyyid Burhaneddin Türbesinin güneydoğu bitişiğinde bulunan Emir Erdoğmuş Türbesi Tatarhaniler de denilen Sultan Eretna'nın emirlerinden Emir Erdoğmuş'a aittir. Kendisi tarafından 1348 yılında yaptırılmıştır. Seyyid Burhaneddin türbesinin güneye doğru bitişiğinde yer almaktadır. Türbenin giriş kapısı üzerindeki kitabede " Haza meşhedü'l Emir Erdoğmuş/Fi suhuri sene tis'a ve erbain seb'a mie" ibaresi yer almaktadır. Bu satırlardan anlaşıldığı kadarıyla 749 tarihi ortaya çıkmaktadır (Göde, 1996: 152). Buna göre de Emir Erdoğmuş türbeyi inşa ettirdikten beş yıl sonra vefat etmiştir. Türbe içinde Horasan illerinden geldiği sanılan altı şahsın daha mezarları vardır (Satoğlu, 2002: 98).

1.2.4.19. Emir Halil Türbesi

Melikgazi Türbesinin kuzeydoğusunda bulunan Emir Halil Türbesi Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey tarafından babası için yaptırılmıştır. Kitabesinde H. 636 tarihine rastlanmaktadır (Satoğlu, 2002: 98).

1.2.4.20. Emir Sultan Mescid Ve Türbesi

1397 yılında vefat eden Emir Sultan'ın mescid ve türbesi de Tennurî sokağında Şeyh Camii yakınlarında bulunmaktadır. Evliyadan bir zat olduğu sanılan Emir Sultan'ın esas ismi "Hoca İzzeddin'dir" (Satoğlu, 2002: 99).

1.2.4.21. Emir Şahap Türbesi

Kayseri'nin Yanıkolu Mahallesinde Emir Timurtaş'ın son yılları ve Emir Eretna'nın ilk yıllarında yapıldığı anlaşılan 1327 tarihli türbe, dikdörtgen şeklinde, iki katlı, tonoz örtülü, kesme taştan yapılmış bir yapıdır. Türbenin içerisinde Emir Şahap'ın kendisine, eşi ve çocuğuna ait üç kabir bulunmaktadır (Göde, 1996: 152). Türbenin mimarı Kaluyan b. Lokmandır (Sönmez, 329).

1.2.4.22. Emirzade Mehmet Zengi Türbesi

1345 tarihli Zengioğlu Emirzade Mehmed Zengi Türbesi, dikdörtgen şeklinde, kesme taştan yapılmıştır (Göde, 1996: 152). Albert Gabriel, şehrin güneydoğusunda bulunan ve barutluk olarak kullanılan bu türbenin Emirzade Mehmet Zengi'ye ait olabileceğini söylemektedir (Gabriel, 1954: 96).

1.2.4.23. Bostancı Baba Türbesi

XIII. yüzyılda Kayseri'de yaşayan velilerden olan Bostancı Baba'nın türbesi İncesu taraflarındadır (Satoğlu, 2002: 41).

1.2.4.24. Halil Bey Türbesi

Melikgazi Türbesi yakınında bulunmaktadır. Memlûklular tarafından suikaste kurban giden ve başı Kahire'ye gönderilen Melik Arslan'ın gövdesi buraya defnedilmiştir. Türbenin kapısında Halil Bey'e ait olmayan bir kitabe bulunmaktadır. Ancak, türbede kırık bir mezar taşı üzerinde Halil Bey'in adı yazılıdır (Gökhan, 2003: 230).

1.2.4.25. Garip Türbe

Dulkadiroğlu Süleyman Bey'e ait olan türbe Zamantı Kalesi eteğinde bulunmaktadır. Türbenin ön cephesinde yer alan kitabeden Süleyman Bay'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman Bey bu türbeyi babasının sağlığında 1440'ta inşa ettirmiştir (Gökhan, 2003: 230).

1.2.4.26. Ulu Hatun Türbesi

Halk arasında Dede kümbeti veya Sazgeldi Türbesi de denilen bu yapı Amasya Emiri Hacı Şadgeldi tarafından kızı Ulu Hatun adına 1364 yılında yaptırılmıştır. Kitabesinde "Burası 765'te yapılan Hacı Şadgeldi'nin kızı, mübarek, merhume, şehide, mağfire, Allahın rahmetine muhtaç Ulu Hatun'un türbesidir." yazılıdır (Göde, 1996: 153).

1.2.4.27. Taceddin İbrahim Halveti Türbesi

Soyu Peygamberimize kadar ulaşan büyük velilerden İbrahim Halveti'nin Kayseri'de doğduğu bilinmektedir. 1455 yılında Kayseri'de vefat etmiş olan bu zatın Nakşibendi tarikatına mensup olduğu tahmin edilmektedir. Kayseri'de Taceddin Mahallesinde bulunan türbesinde medfundur (Satoğlu, 2002: 427).

1.2.4.28. Şeyh İbrahim Tennurî Türbesi

Şeyh Camiinin bitişiginde yer alan türbe XV. yüzyılda Kayseri'de yaşayan ünlü mutasavvıf ve şair Şeyh İbrahim Tennurî'ye aittir. Altıgen planlı türbe altıgen piramit külahla örtülüdür (Satoğlu, 2002: 423).

1.2.4.29. Şem'un El Gazi Türbesi

İncesu İlçesinde Evliya Dağı'nın tepesinde Şem'un El Gazi adında mücahit ve efsanevi bir zata ait olan türbedir (Satoğlu, 2002: 421).

1.2.4.30. Suya Kanmış Hatun Türbesi

Kayseri şehir merkezinde bulunan türbe 1281 yılında inşa edilmiştir. Kitabesi bulunmamaktadır (Satoğlu, 2002: 411).

1.2.4.31. Anonim Türbeler

Bunun haricinde Kayseri’de Selçuklular döneminde inşa edilen fakat isimleri bilinmeyen türbeler de vardır. Adsız türbe olarak nitelendirilen bu türbelerden birkaçı Cürcürler mahallesindedir (Satoğlu, 2002: 3).

XII.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen ve birbirlerine çok yakın olan iki kümbetin kitabeleri yoktur. Bu sebepten kimler tarafından inşa edildiği bilinmemektedir (Akşit, 1996: 83).

1.2.4.32. Avcı Hamza Baba Mezarı

Danışmendliler devrinde yaşadığı rivayet edilen Avcı Hamza Babanın mezarı Melikgazi türbesi civarında bulunmaktadır. Rivayete göre Melikgazi’nin hanımı bir gün keçi sağarken, keçi huysuzluk yapar. Kadın: “Avcı Hamza’nın okundan gidesin!” diye beddua eder. O sırada çalılıkta gizlenen Avcı Hamza derhal okunu çeker ve keçiyi öldürür. Kadın bu defa da “ Hazır mıydın? Gözün kör olsun” der demez, avcının gözü kör olur. Fakat öldükten sonra Avcı Melikgazi türbesinin yakınında yaptırılan mezara defnedilir. Burası o zamandan beri dua ve istekte bulunanların ziyaretgâhı haline gelmiştir (Satoğlu, 2002: 23).

1.2.4.33. Ebu İshak Alemdari Mezarı

Kayseri şehir merkezinde yapılan çevre düzenlemesi sırasında ortaya çıkan mezar kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 1227 yılında vefat eden Ebu İshak Alemdari’nin mezarı Alamescid mahallesinde bulunmaktadır (Satoğlu, 2002: 95). Ebu İshak Alemdari, Orta Asya Türk toplumunun alp-gazi geleneğini Kayseri’de yürüten kişilerden biridir (Ecer, 2001: 56).

1.2.4.34. Muhammed B. Hanefiyye’nin Ziyaret Yeri

Kayseri’de bulunan bu ziyaretgahdan Zekeriya Kazvinî şöyle bahsetmektedir. “..ve orada Muhammed b. El Hanefiyye’nin mezarı bulunmaktadır (Zekeriya Kazvinî, tz.: 553). Burası, Hazreti Ali’nin zevcesi Fatma’nın ölümünden sonra evlendiği hanımlarından birisinden doğan oğlu Muhammed b. Hanefiyye’nin büyük bir ihtimalle 674-677 yılları arasında yapılan Emevi Bizans savaşları sırasında mahbus tutulduğu yerdir (Salman, 2002: 169).

1.2.4.35. Eretnalı Sultanlar Türbesi

Eretnalılar devrinin en önemli kümbetlerinden biri, Kayseri köşk medresesi avlusu içinde sarımtırak kesme taştan ve üzeri konik bir külahla örtülmüş sekizgen şeklindeki Eretnalı Sultanlar türbesidir (Göde, 1996: 152).

Eretnanın, Zevcesi Suli Paşa için Temmuz-Ağustos 1339'da inşa ettirdiği türbeye Eretnanın ve oğlunun da gömüldüğü rivayet edilmektedir (Ahmed Nazif, 1987: 101, Gabriel, 1954: 76). Nitekim Kemal Göde, bu zaviye kümbette bilahare Sultan Eretna, Sultan Mehmed ve Sultan Ali'nin de defnedildiklerini belirtmektedir (Göde, 1996: 152).

1.2.4.36. Seyyid İsa Türbesi

Eretnalı Sultanı İzzeddin Cafer devrinde 1355'lerde yapıldığı anlaşılan ve bugün ziyarete açık olan türbe son derece süslü oluşu ile dikkat çekmektedir (Göde, 1996: 153).

1.2.4.37. Necmeddin İmad Türbesi

Mezar taşında 1224 tarihi ölüm tarihi olarak gösterilen Necmeddin İmad Halvetiye tarikatı şeyhi ve bir veli olarak bilinmektedir (Ecer, 2001: 56).

1.2.5. Medreseler

Büyük Selçuklulardan başlayarak bütün Sünni Müslüman devletlerde medrese kurumu yaygınlaşmıştı (Cahen, 1984: 208). Bilindiği üzere Anadolu'daki en eski medreseler Artukoğulları ve Danişmendliler döneminde inşa edilmiştir. Danişmendlilerin XII. Yüzyılın ilk yarısında, muhtemelen Kayseri'nin Danişmendli başşehri olduğu 1135-1142 tarihleri arasında Nizamüddin Yağribasan tarafından 1143-1164 inşa edilen Kayseri Kölük Camii Medresesi ile daha sonra 1193 tarihinde yapılan Hoca Hasan medresesi gibi önemli medreseler de Kayseri'de ilmi hayatın oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur (Fazlıoğlu, 1988: 26).

Anadolu'da tarihi bilinen en eski medrese vakıf kitabesinde 1193 yazan Kayseri'deki medresedir (Cahen, 1984: 208).

Cahen, burada Hoca Hasan medresesini kastetmektedir. Nitekim tarihi bilinen ilk medrese Hoca Hasan Medresesi olmasına rağmen Melikgazi Medresesi'nin kitabesi olmasa da daha eski olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hoca Hasan Medresesi'nin yapıldığı tarihte Kayseri çoktan Danişmendlilerin elinden Selçuklulara geçmişti.

Bu sebeple Kayseri'de bilinen ilk medrese tahminen 528-537/1134-1142 tarihli Melikgazi medresesi olup Danişmendliler döneminde yaptırılmış olması muhtemeldir. Selçuklular dönemine ait olarak Hoca Hasan Medresesi de 589/1193 tarihlidir (Halit Erkiletlioğlu, 1993: 154).

İlk ikisi Danişmendliler devrinde inşa edilen medreselerin (Gülük ve Melikgazi) hiçbiri içkale içerisinde değildi. Günümüze gelebilenlerden Seraceddin Medresesi hariç öteki medreseler külliye şeklinde düşünülmüştür. Kayseri'deki medreselerin büyük çoğunluğu Moğol işgali öncesinde inşa edilmiştir (Akşit, 1996: 64).

Büyük Selçuklular devrinde hemen hemen her medresenin bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Bu gelenek Anadolu Selçuklu Devleti medreselerinde de sürmüştür. Yüzlerce Arapça ve Farsça eserin bulunduğu bu kütüphaneler genelde eğitim ve öğretime, özelde Arapça eğitimine büyük katkı sağlamaktaydı (Civelek, 2001: 198)

Selçuklular döneminde Anadolu'da inşa edilen medreseler, bimaristan, imaret veya rasathane gibi çok yönlü yapılar olarak da kullanılmıştır. Bu çok yönlü yapılara örnek olarak Anadolu'da kurulan ilk Selçuklu darüşşifası ve medresesi, Kayseri Gıyaseddin Medresesi ile yanındaki Gevher Nesibe Hastahanesi (1205) gibi medrese ve darüşşifanın içinde bulunduğu, birer tıp okulu olarak nazari hekimlik yanında ameli hekimlik eğitiminin de yapıldığı bu Şifaiye medreseleri gösterilebilir. Diğer taraftan Anadolu'da müstakil olarak veya cami, medrese ve diğer müesseselerin içinde bulunan kütüphanelerin yanında, tekke ve zaviyelerin de eğitim ve öğretim bakımından önemli hizmetler verdiği aşıkardır (Fazlıoğlu, 1998: 26). Bu açıdan Gevher Nesibe Şifahanesinin Selçuklu devri Kayseri'sinin uygulamalı tıp merkezi olduğunu söylemek mümkündür. Gevher Nesibe Darüşşifası da bu tarzda bir medrese olup darüşşifa gurubunda incelenmiştir.

Kayseri'de camiye bitişik ve şimdi müze olan Hunad Medresesi ile aynı tarihten Seraceddin Medresesi, Sahip Ata'nın 1268 tarihli Sahibiye Medresesi ile yine camiye

bitişik Hacı Kılıç Medresesi (1249), din ve İslam hukuku öğretimine ayrılmış Selçuklu medreseleridir (Aslanapa, 1991: 89-90).

Kayseri'deki medreselerin büyük çoğunluğu Moğol istilası öncesinde inşa edilmişti. Aynı devirdeki diğer şehirler gibi Kayseri medreselerinin de muayyen bir ilme ve mezhep mensuplarına tahsis edilmiş olması mümkündür. Nitekim son dönemlerde Pervane Bey Medresesi'nde "hadis" okutulduğu bilinmektedir. Hoca Saadeddin Efendi, Hunad Medresesi'nin vakfiyesinde, gerek müderris gerekse talebelerin Hanefi mezhebine mensup olmaları şartının kaydedildiğini bildirmektedir (Akşit, 1996: 64)

Nitekim onun zamanında medreselerde tababet, ilahiyat, edebiyat ve hukuki ilimler okutuluyordu. Kayseri bu dönemde ilim aleminde Makarr-ı Ulema olarak anılıyordu. Bu özelliğinden dolayı suraya yerleşen Burhaneddin Hunat Medresesi'nde bir müddet müderrislik yapmış aynı zamanda imam olarak tayin edildiği bir mescitte namaz kıldırılmış, zaman zaman da Camii Kebir'de vaaz vermiştir (Erkiletlioğlu, 1993: 154).

Kayseri medreselerinde Seyyid Burhaneddin'den başka XII. Yüzyılda Kayseri'de bulunan ve 1142'de Kayseri'de ölen büyük din alimi, Heratlı Hanefi fakihî Abdülmecit İbn İsmail (İbn Said) ve Necmeddin Daye adı ile bilinen Mecmeddin Ebubekir İbn Muhammed el Razî müderrislik yapmış olabilirler. 1221 tarihinde Moğollardan kaçarak Anadolu'ya gelen ve Alaeddin Keykubat'ın hizmetine giren Necmeddin Daye'nin "Mirşad el İbad" ve "Sirac el Kulub" isimli eserleri vardır. Aynı zamanda kendisi Necmeddin Kübra'nın da müridi idi (Erkiletlioğlu, 1993: 155).

Gevher Nesibe Medresesini de dahil edersek Danışmendliler ile Dulkadiroğulları hakimiyeti arasında toplam 14 medresenin varlığı tespit edilebilmiştir.

Konya'da olduğu gibi Kayseri'de de ilköğretim mahalle mescidlerinin yanında, eşraf tarafından inşa edilen mekteplerde verilmiş olmalıdır. Bu mekteplerde çocuklara başta Kur'an olmak üzere gerekli dini bilgiler öğretiliyordu (Akşit, 1996: 63).

1.2.5.1. Melikgazi Medresesi

Sultan Camiinin kible tarafında olan ve bugün hiçbir izi kalmayan medrese Danişmendli hükümdarı Mehmed Gazi (1134-1143) tarafından inşa olunmuştur. Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar faaliyetine devam eden medrese 12 odadan müteşekkildir. Bu medresenin hücrelerinden biri bâninin türbesi olarak düzenlenmiştir (Akşit, 1996: 65).

1.2.5.2. Hoca Hasan Medresesi

Anadolu'daki en eski medreselerden biri olup kitabesine göre Melik Nureddin Sultaşah zamanında 589/1193 tarihinde Hoca Hasan tarafından inşa ettirilmiştir (Eldem, 1982: 30).

Kitabelerde alışılan usul dışı medresenin kitabesinde Sultaşah'ın babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in adının geçmemesi dikkate şayandır (Eldem, 1982: 30). Cami, medrese, han ve imarettten tereküp eden külliyyeden yalnızca cami günümüze gelmiştir (Akşit, 1996: 65).

1.2.5.3. Kölük Medresesi

Danişmendliler döneminde inşa edilen ve aynı isimle anılan cami duvarına bitişik bulunan bu yapı Nizameddin Yağıbasan tarafından cami ile birlikte inşa edilmiştir. Külliyyenin diğer parçaları gibi Kölük Şemseddin'e izafeten onun ismiyle anılmaktadır. Hacı Kılıç Medresesi gibi yarım medrese planında olup ondan farklı olarak iki katlıdır (Akşit, 1996: 65).

1.2.5.4. Hunat Medresesi

Hunat külliyyesinin bir parçası olan medresenin 1235'lerde inşa edildiğine dair görüşler mevcuttur (Akşit, 1996: 67) Yapının bezemesiz duvar kaplamaları çoğunluğu teşkil etmektedir. Gayet muntazam dizilen taşları medreseye sadelik manzarası vermektedir (Gabriel, 1954: 57).

1.2.5.5. Seraceddin Medresesi

Bu medreseye Küçük Hunad Medresesi de denilmektedir. Ancak bu ad Hunad Hatun tarafından yaptırıldığından değil, tertip ve tarz bakımından Hunad Medresesi'ne

benzediği için verilmiştir. Kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 1238 tarihinde Emir Seraceddin Bedr tarafından inşa olunmuştur (Gabriel, 1954: 72).

Seraceddin Medresesi'nde yanyana üç eyvan ve giriş eyvanı ile sade bir mimari görülür (Aslanapa, 1991: 89-90).

1.2.5.6. Ziyaiye Medresesi

Kitabesi ele geçmeyen yapının isminden I. İzzeddin Keykavus zamanında 1218 yılında Sis'teki Ermenilere karşı gönderilen elçi Ziyaeddin Karaaslan tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Bu medreseye Kürtler Medresesi de denilmektedir (Çayırdağ, 2001: 134).

1.2.5.7. Hatuniye Medresesi

1431-1432 yıllarında Şamilerden Nasreddin Mehmed Bey tarafından karısı Hatice Hatun adına yaptırılmıştır. Kayseri'nin merkezinde halen ulunan bu medrese yakın zamanlarda restore edilerek ticari amaçla kullanılmıştır. Medresenin malikaneleri Nasreddin Mehmed Bey tarafından vakfa bağışlanmıştır. Kitabesi günümüze kadar ulaşmıştır (Gökhan, 2003: 229).

1.2.5.8. Yenikapı Medresesi

Zeynelabidin Türbesi önünde Dış Kale kapılarından Yeni Kapı civarında bulunmakta idi (Çayırdağ, 2001: 136).

1.2.5.9. Hacı Kılıç Medresesi

Kitabesine göre Ebul Kasım Et Tusi tarafından 647/1249 tarihinde inşa ettirilmiştir. Aynı adla anılan caminin bitişiğinde sağ tarafında yer almaktadır. Her iki bölümün ayrı ayrı girişleri vardır. Medresenin yapısı Selçuklular zamanında geçerli olan geleneğe göre dikdörtgen şeklinde olup, ortadaki avlunun yanında odalar bulunur (Eldem, 1982: 111-113).

1.2.5.10. Avgunu Medresesi

XIII. yüzyılda yapılmış bir Selçuklu eseri olan Avgunlu Medresesi bu yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Aslanapa, 1991: 87).

Aynı zamanda “Havuzlu Medrese diye de bilinmektedir. Tamamen kesme taşlardan inşa edilen iki büyük eyvanlı ve revaklı avlusunun üzeri açıktır. Medresedeki eyvan önlerinde de geniş kemerli revak parçaları bulunmaktadır. Kuzeybatı köşesinde sekizgen gövdeli ve piramit külahlı bir kümbet bulunmaktadır (Satoğlu, 2002: 24)

Şehri surlarının dışında yer alan bu yapı Şifalı Medrese olarak da anılmaktadır. XIII. yüzyıla tarihlenmektedir (Gabriel, 1954: 67).

Medresenin yanında yer alan kümbetin altından kaynayan suyun şifalı olduğuna inanılmaktaydı. Nitekim avgun ismi de kanal ve mecra manasına geldiği için bu görüş doğru olabilir (Akşit, 1996: 66, Ahmed Nazif, 1987: 6).

1.2.5.11. Sahabiye Medresesi

666/1267 tarihinde Üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında “Es Sahib Ali İbnül Hasan” (Sahip Ata Fahreddin Ali) adındaki bir zat tarafından inşa edilmiştir. Kapısının üç yanında bulunan nakış ve sanat eski sanat eserlerinden biri olduğunu göstermektedir (Ahmed Nazif, 1987: 35, Gabriel, 1954: 74).

Kayseri'nin diğer binaları gibi bu da sarımtırak esmer bir taştan yapılmıştır. Giriş kısmı Selçuklu eserlerinin en güzellerinden sayılmaktadır (Eldem, 1982: 120). Medresede dört eyvanlı avluyu çeviren uzun koğuşlar karakteristiktir. Portali ve köşe kuleleri ile Huand Medresesi'ne benzeyen bir cephesi vardır (Aslanapa, 1991: 89-90).

1.2.5.12. Pervane Bey Medresesi

1277 yılında Muineddin Süleyman Pervane tarafından inşa ettirilen medresenin Eski vakıf bahislerinde vakfının bulunduğu anlaşılmaktadır. Eski Bakırcılar Çarşısı'nda bulunmaktadır (Çayırdağ: 2001, 134). Muineddin Süleyman Pervane adına yapılan müstakil bir çalışma da Pervane'nin Kayseri'deki Medresesi'nin varlığını teyid etmektedir (Kaymaz, 1970: 185, 188).

Bu medreseyi Muineddin Süleyman Pervane yaptırmış ve dönemin son gelen bilginlerinin en faziletlisi olan Kutbeddin Şirazî'yi de buraya müderris yapmıştı (Eflâkî, II, 1986: 222-223).

1.2.5.13. Zamantı Kalesi Medresesi

Dulkadiroğlu Alaüddevele Bey tarafından Zamantı Kalesi'nde yaptırılmıştır. Medresenin vakıfları Zamantı nahiyesine bağlı Büyük Poğasın Köyüdür (Gökhan, 2003: 229).

1.2.5.14. Köşk Medrese

Eretna Beyin ihya ettiği eser olmak üzere Kayseri ve civarında bulunan ve bahsedilmeye değer birkaç parça hayır müessesesinden biri olan Halk arasında Köşk Dağı da denilen bina Haziran Temmuz 1339 tarihinde Alaeddin Eretna zamanında Şeyh Evhadüddin Kirmanî için inşa edilmiş bir hangah olduğu ve avlusunda bir mescid ile halvethane (yalnız ibadet etme yeri) ve çeşitli hücrelerden oluşan bir binadır. Bu hangah bazı defalar medrese, bazı defalar hangah olarak kullanılmış ve önündeki tarım alanı vakfedilmiş, vakıf gelirleri de müderrisler ve hangahın şeyhleri tarafından alınıp satılmıştı. Eretna, Zevcesi Suli Paşa için inşa ettirdiği türbeye bir dervişler tekkesi ilave ettirmiş ve türbenin muhafazasını hocalara emanet etmişti. Türbeye Eretnanın ve oğlunun da gömüldüğu rivayet edilmektedir (Ahmed Nazif, 1987: 101, Gabriel, 1954: 76, Salman, 2002: 171).

Uzaktan bir kaleyi andıran binanın avlusunun ortasında dört köşe kaide üzerine oturtulan sekiz köşeli bir türbe bulunmaktadır (Salman, 2002: 171).

Evhadüddin Kirmanî'nin bu medresede 23 yıl ders verdiğine dair rivayetler mevcuttur (Erkiletlioğlu, 1993: 154).

1.2.6. Su Yapıları

Selçuklular ve Beylikler döneminde Kayseri'nin su ihtiyacı üç büyük kaynaktan çıkmaktaydı. Bunlardan en büyüğüne Avgın, diğerlerine de Kumluk ve Makbul Suyu adı verilmekte idi (Ahmed Nazif, 1987: 74).

Keykubadiye sarayının suyu da Erkilet'teki Kiybad suyu denilen yerden künkler vasıtasıyla temin ediliyordu (Akşit, 1996: 78-79).

“Makbul Suyu” Kayseri şehrinin en makbul akarı olup birkaç çeşmeye münhasır idi. Bu suyun kümbet civarında pınar olarak ortaya çıkması dolayısıyla bu mecranın adı

geçen tarafından inşa ettirilmiş olduğu rivayet edilmişse de bunun doğruluğunu kanıtlayacak delillere sahip değiliz (Ahmed Nazif, 1987: 74).

Yine Ahi Evran suyunun Ahi Evran tarafından yaptırılmış olabileceği (Akşit, 1996: 79) gibi bir görüş söz konusu ise de bunu doğrulayacak herhangi bir delil mevcut değildir.

1.2.6.1. Köprüler

1.2.6.1.1 Tekgöz Köprüsü

Kayseri'nin kuzeybatısında ve 30 kilometre kadar bir uzaklıkta Kızılırmak'ın üzerinde bulunan bu köprü gayet sağlam kesme taştan yapılmıştır. Biri büyük biri küçük iki kemeri vardır. 599/1203 tarihinde Sultan II. Kılıçarslan'ın oğlu Rükneddin Süleymanşah adına Kayserili Hüseyin Oğlu Zeyneddin Hacı Alişir tarafından inşa edilmiştir (Eldem, 1982: 36-37).

Kadı Bağları adı verilen mevkide bulunmaktadır (Göde, 1999: 607).

1.2.6.1.2. Çokgöz Köprüsü

Kızılırmak ırmağının üzerine kurulmuş tarihi ve mimari yönden önemli bir eser olan Çokgöz köprüsü kitabesinde tarih bulunmamakla beraber Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus zamanında 1212 tarihinde yapıldığı tahmin edilmektedir. Köprü kesme yonu taşından 7 ayak üzerine inşa edilmiştir (Satoğlu, 2002: 73).

1.2.6.1.3. Şahruh Bey Köprüsü

Dulkadiroğulları devrinde yapılmış olan eserlerin en önemlilerinden olan bu köprü Kayseri ile Sivas arasındaki Kızılırmak üzerinde bulunmaktadır (Gökhan, 2003: 231).

1534 yılında Şahruh Bey tarafından tamir olunduğu için bu adı almış olması muhtemeldir.

1.2.6.2. eşmeler

1.2.6.2.1. Hacı İbrahim Külliyesi-Çeşmesi

Develi ilçesine balı Havadan Köyü'nde cami, tekke, türbe, hamam ve çeşmeden meydana gelen bu külliye, XIII. Yüzyılın sonlarında yapılmış bir Selçuklu Dönemi eseridir. Yüksek duvarlarla çevrilmiş avlu içerisinde sekizgen planlı gövdesi ve kubbesiyle günümüze kadar ayakta kalan türbede bir kitabeye rastlanmadığı için, külliye ve türbe hakkında geniş bilgi edinilememiştir (Satoğlu, 2002: 143-144).

1.2.6.2.2. Güllük Camii Çeşmesi

Güllük Camii yakınlarında bulunan bu isimde bir çeşmeden bahsedilmekle beraber sözü edilen bu çeşmenin Cami ile çağdaş olmadığı ifade edilmektedir. Nitekim cami inşa edildiğinde bir çeşme inşa edilmiş olduğu muhakkaktır. Sözü edilen çeşme ise en erken XVIII. Yüzyıla ait bir çeşme olmalıdır (Yörükoğlu, tz.:107-108).

1.2.6.2.3. Sahabiye Çeşmesi

Kayseri'de bulunan en eski ve en eski kitabeye sahip çeşmedir. Önceden Sahabiye Medresesi yakınlarında bulunan çeşme, daha sonra medresenin ön duvarına alınmıştır. Çeşmenin kitabesi ve kitabenin altındaki süslü mermer taş ile üst köşelerde bulunan rozetlerden başka önemli özelliği yoktur. Kayseri'deki diğer çeşmelerle aynı grupta sayılmakla beraber asıl özelliği diğer çeşmelere öncülük etmesidir (Yörükoğlu, tz.:121).

Kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 66671267'de III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Hüseyin Oğlu Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Sahabiye Medresesi ve Konya'daki binalardan bazıları da onun eseridir. Anadolu'da bu kadar çok ve önemli binalar yaptıran hiçbir Selçuklu veziri gelmemiştir (Eldem, 1982: 125).

1.2.6.2.4. Gavremoğlu Çeşmesi

Kayseri şehir merkezinde bulunan Gavremoğlu çeşmesi Gavremoğlu mahallesindedir. Üzerindeki kitabeye göre 1508 yılında, Hacı Aziz'in oğlu Pir Ahmet tarafından yaptırılmıştır (Satoğlu, 2002: 122). Çeşmeye ve daha sonra

1774'te yapılan konağa adını vermesinden anlaşıldığı kadarıyla mahalle 1400'lü yıllarda kurulmuş olmalıdır (Satoğlu, 2002: 122)

Çeşme Hunat Hatun Külliyesinin arkasında bulunmaktadır (Yörükoğlu, tz.: 125) Bu açıdan Osmanlı devri eseri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.6.2.5. Asmalı Çeşme

Asmalı Çeşme de Kadı Burhaneddin devrinde yapılmış bir eserdir. 1390 tarihinde Şeyh Müeyyed tarafından yapılmıştır. İçkale yakınlarındadır (Satoğlu, 2002: 20).

Dış Kale surları içinde yer alan iki önemli çeşmeden en eski olanıdır. Şeyh Müeyyed ve Pamukhane çeşmesi isimleriyle de anılmaktadır. XIV. Yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Kitabesinde Şeyh Müeyyed tarafından yapıldığı belirtilmektedir (Yörükoğlu, tz.: 69).

Çeşme devrinin en süslü ve anıtsal çeşmesi olmakla beraber XIV. Yüzyıldan sonra dahi bu kadar süslüsü yapılmamıştır. Sütunları, çeşme nişleri, kemerleri ve önünde yer alan lale motifi benzeri çiçeği ile gayet süslü bir görünüş arz etmektedir. Yapıda taşın yanı sıra mermer de büyük ölçüde kullanılmıştır. Saçağı vardır. Kuş köşkünün ilk evresi olan çıkıntılar da kuşların konması ve süs için yapılmıştır (Yörükoğlu, tz.: 77).

1.2.6.2.6. Kadı Çeşmesi

XIV. Yüzyılda yapıldığı tahmin edilen Kadı çeşmesi içkale yakınlarında bulunmaktadır. Kayseri'de ayakta kalabilmiş üç adet şerefeli camiden en eski olanıdır. Şerefe külahı kaidesinin üzerinde güvercinler için dinlenme delikleri vardır. bu delikler süs unsuru, ezan sesi yaymak ve güvercin dinlenme delikleri fonksiyonlarına sahiptirler. Çeşme kesme taş ve mermerden inşa edilmiştir. Kayseri çeşmeleri arasında mermer üzengili tek çeşmedir. Ayrıca Sahabiye'den sonra gergi demiri kullanılmayan ikinci çeşmedir. Çeşmenin arka kısmında ilk inşa edildiği zamanlarda büyük ihtimalle on basamaklı bir merdiven bulunmaktaydı (Yörükoğlu, tz.: 69).

1.2.6.2.7. Hacı Kılıç Suyu

Abdullah Satoğlu, Hacı Kılıç Külliyesi yakınında bulunan Hacı Kılıç suyunda bahsetmektedir ki külliye yapıtıran et Tusi'nin 1249 yılında cami ve medrese ile birlikte şehre su getirmiş olduğundan da bahsedilmektedir. Nitekim et Tusi bu yapılarla birlikte aynı zamanda şehrin su ihtiyacını karşılamak üzere su yolları yaptıırarak çok uzaklardan su getirtmiş ve çeşmeler inşa etmiştir (Satoğlu, 2002: 145).

1.2.6.2.8. Makbul Suyu

Kümbet civarında bulunan "Makbul Suyu" Kayseri şehrinin en makbul akarı olup birkaç çeşmeye münhasır idi. Bu suyun kümbet civarında pınar olarak ortaya çıkması dolayısıyla bu mecranın adı geçen tarafından inşa ettirilmiş olduğu rivayet edilmişse de bunun doğruluğunu kanıtlayacak delillere sahip değiliz (Ahmed Nazif, 1987: 74).

Bunlardan başka, Kayseri Tuzla Gölü kenarındaki ovada bulunan Palas kasabasında eski caminin avlu kapısı üzerine sonradan yerleştirilmiş bir çeşme tamir kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin okunabildiği kısmına göre "bu mübarek çeşmenin yenilenmesi Mevlevi Atabek Muhammed'in oğlu Mahmud'un oğlu zayıf kul, Allah'ın rahmetine muhtaç Muhammed tarafından yediyüz yirmi iki (1332) senesinde oldu. Kitabede yazılan en Muhammed muhtemelen Anadolu Selçuklularının son hükümdarlarından III. Keyhüsrev'in Atabeki, bundan önce maliye nazırı ve vezirlik görevlerini de yapmış olan ve Pervane Muineddin Süleyman'ın damadı Erzincanlı Mecdeddin olmalıdır. Bu emirin 1277 Baybars seferini müteakiben üzüntüden vefat ettiği söylenmektedir (Çayırdağ, 1993: 86-87).

Ancak Mevlevi kayıtlarında onun III. Alaeddin Keykubat ve Gazan Han zamanlarında da atabeklik görevini yaptığı söylenmektedir (Eflâkî, I, 1986: 126).

Mecdeddin çok iyi hesap bilmesinin yanı sıra, güzel yazı yazmaktaydı, şiir söylemekteydi ve Arapça ve Farsça'ya çok iyi vakıftı. Mevlânâ ona büyük vezir, adil, melek huylu ve ediblerin taci diye hitap etmiş ve çok dualarda bulunmuştur (Çayırdağ, 1993: 86-87).

Mecdeddin aynı zamanda sadık bir Mevlânâ müridi idi (Eflâkî, I, 1986: 126).

Böyle bir çeşmenin burada yapılması, bu köy ve civarında bunlara ait ya tekke gibi eserlerin bulunduğu veya bu şekildeki eski bir yapıyı ihya ettikleri yahut da buraların o ailenin vakfi olduğunu düşündürmektedir. Bu köye yakın bir yerde Tuzhisar Sultanhanı köyünde, Kayseri Sivas yolu üzerinde I. Alaeddin Keykubat'ın yaptırdığı ve aynı zamanda vakfi olan bir han da bulunmakta idi (Ögel, 87).

1.2.6.3. Hamamlar

1.2.6.3.1. Balinas Hekim Hamamı

Türk devri öncesinde inşa edilmiş olan bu hamamdan Zekeriya Kazvinî'de şu şekilde bahsedilmektedir. “Ve orada Rum Kayseri için yaptırılmış olan Balinas hekim hamamı bulunmaktadır.” (Zekeriya Kazvinî, tz.: 553).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde de adı geçen bu hamamın Danişmend Melikelerinden Hundi Hatun'un tamir ettirdiği ve bundan sonra onun adı ile anılmaya başlandığı rivayet edilmektedir. Yine Evliya Çelebi, yaşlı Kayserililerden naklen bu hamamın eski Kayseri'de olduğunu, esas binası, kubbeleri, kandili ve külhani yerlerinin belli olduğunu söyler (Salman, 2002: 170).

Burada bahsedilen Hundi Hatun 1237-38 tarihli külliyenin sahibi olan Hunad hatun ise bu görüş yine de kabul edilemez. Çünkü Hunad Hatun külliyesini oluşturan parçalar yapı özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla birbirine yakın zamanlarda inşa edilmiştir. Ancak bu görüşü doğrulayacak yeterli delile sahip değiliz.

1.2.6.3.2. Hunad Hamamı

Hunad Camiinin batısında yer alan hamam iki kısımdan meydana gelmektedir. Hamamın kadınlar kısmı aynı adı taşıyan külliyenin parçası olarak 1238 yılında camiyle beraber inşa edilmiş olabilir. Çinileri Kubadabad çinilerine çok benzemektedir (Akşit, 1996: 73).

1.2.6.3.3. Sultan Hamamı

Şehir merkezinde Dışkale surlarının iç kısmında bulunan hamam 1205 tarihinde Gevher Nesibe Sultan tarafından inşa ettirilmiştir.(Satoğlu, 2002: 408) Kitabesi

olmayan hamamın XII. Yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir (Akşit, 1996: 72).

1.2.6.3.4. Kölük Hamamı

1335'te Kölük Şemseddin tarafından tamir edilen Kölük Camiine bitişiktir. XII. Yüzyılın ortalarına doğru camiden çok sonraları yapıldığı tahmin edilmektedir (Akşit, 1996: 72).

1.2.6.3.5. Atabey Hamamı

Eretnalılar devrinde Mehmed Bey'in Atabeyi tarafından yaptırılmış olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Lala Muslihiddin tarafından inşa olunmuştur. Daha sonra Selaaddin Hamamı ismini almıştır (Akşit, 1996: 73).

1.2.6.3.6. Kadı Bedir Hamamı

Sultan Veled'in divanında ismi geçen Kadı Bedreddin devrin ünlü simalarından biridir. Feridun Nafiz Uzluk'un tesbitine göre onun Kayseri'de bir hamamı vardır. Evliya Çelebi'de adı geçen iki kadı hamamından iç kaledeki Kadı Hamamı her halde bu olmalıdır (Salman, 2002: 170).

1.2.7. Saraylar Ve Köşkler

1.2.7.1. Saray/Devlethane

Türkler, Anadolu'yu fethetmeleriyle birlikte Orta Asya'dan beri uyguladıkları kent-devlet düzenini Anadolu'ya taşımışlar ve Anadolu'daki bir takım unsurları da bünyelerine katarak yeni bir yönetim mekanı sentezi yapmışlardır. Bizans, Orta Asya ve İran geleneklerinin bir arada yoğrulması, yeni sayılabilecek bir takım öğelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anadolu Selçukluları döneminde devletin idari işleyişi ile devlet işlerinin yapıldığı, sultanların tahta çıktığı, yabancı konukların ağırlandı kabul edildiği, idari mekan olan Devlethane yapısından günümüze tek gelen Selçuklu Devlethanesi Kayseri Devlethanesidir (Eravşar, 2001: 281).

Selçukluların belli şehirlerinde Devlethane ismi ile anılan resmi konak ve sarayları bulunmakta idi. O devrin önemli şehirlerinden olan Kayseri'de de bir devlethanenin bulunması tabiidir (Çayırdağ, 2004: 240).

Anadolu'da Selçuklu hakimiyetinin kurulmasıyla birlikte Selçuklu sultanları kendilerinin konaklamaları için bir takım saray ve köşk gibi yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar genellikle sultanların ikametine ayrılmasına karşılık devlet işleriyle ilgili bir takım görevler de ilk zamanlarda buralarda yapılmaya başlanmıştır. Devlethane, genel olarak saray yapıları içerisinde değerlendirilmiş ve bazen sarayın bir bölümü, bazen de Selçuklular tarafından ilk yıllarda şehir içine yapılan daha sonra terk edilerek şehir dışına taşınan saray olduğu, şeklinde yorumlanmıştır (Eravşar, 2001: 281-282).

Anadolu Selçuklularında Kayseri şehri başkent olması hasebiyle Darü'l Feth ve Darü'l Mülk unvanını taşımaktaydı. Başkent olarak şehirde devletin idaresi için gerekli olan idari binaların başında gelen Devlethane XIII. yüzyıldan itibaren ön plana çıkmaya başladı (Eravşar, 2001: 285).

Kayseri Devlethanesi bize kültür hayatı açısından oldukça aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

Saltanat Sarayı, Devlethane ya da Saltanat Dergahı olarak da bilinen bu yapı Konya ve Kayseri'de belirli bir işleve sahip saray fonksiyonunun dışında saraydan bağımsız olarak konumlanmıştı. Nitekim devlethane, adından da anlaşılacağı üzere devlet işlerinin yürütüldüğü mekandı. Bununla beraber, esas görevlilerin bu işlevin içinde değişik birçok unsuru üzerinde taşımasıdır ki bu unsurlardan biri de Selçuklu devlet yönetiminde önemli rolü olan divandı. İbn Bibi, Divanın Devlethane'de toplandığını ve kararların burada alındığını belirtir. Yine Divanla ilgili kabız, münşi, emir-i dad, emir-i candar, emir-i ahır, emir-i silah gibi görevliler de Devlethane'de bulunmaktaydı (Eravşar, 2001: 285-286). Ancak Osman Eravşar'ın bu görüşünü tamamıyla kabul etmek mümkün değildir. Çünkü İbn Abdüzzahir risalesinde Selçuklu Sarayında Selçuklu kadınlarının var olduğunu söylemektedir. Bu sebeple Selçuklu sultanlarının ve eşlerinin bu sarayda ikamet etmelerinin muhtemel olduğu söylenebilir.

Bununla beraber İbn Bibi'nin Ermenileri itaat altına almak üzere Sultan tarafından Ermeni ülkesine gönderilen sahip Ziyaeddin Karaaslan'ın Ermeni Leon ile anlaşarak ondan aldığı haraçları Kayseri'de bulunan Sultan'a arz ettiği ve bunların da hediyelerle ve muahede ile birlikte hazineye gönderildiği ifadelerinden Kayseri

Devlethane'sinin hazine vasfını da üstlendiğini anlayabiliriz (İbn Bibi, terc, 1941: 70).

O zaman henüz Keykubadiye sarayı inşa edilmemiş olduğundan Selçuklu Sultanının büyük ihtimalle burada oturduğu ve sahip adı verilen görevlinin de Devlethane'de görevini ifa ettiği söylenebilir.

Bunun yanı sıra Devlethanelerin en önemli işlevi, riyaset makamı olmasıydı. Örneğin Baybars 1277 tarihinde Kayseri'ye geldiğinde Devlethane'deki Saltanat tahtına oturmuştur. Saltanat tahtının burada bulunması Devlethanenin Selçuklulardaki önemini göstermektedir. Selçuklu Sultanları da Devlethane'de tahta çıkıyordu (II. Örn Gıyaseddin Keyhüsrev). Bu durumda Devlethane'nin saltanat merkezi olarak önemli bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz (Eravşar, 2001: 286-287).

Yine yabancı elçiler de burada ağırlanıyordu. Mesela, Ortaçağın önemli bilim adamlarından biri sayılan Sıbt İbnü'l Cevzi Alaeddin Keykubat ile görüşmek üzere Anadolu'ya geldiğinde Sultan onu Devlethane'de kabul etmişti (Eravşar, 2004: 287).

Devlethanenin adli anlamda da bir işlevi olduğu konusu üzerinde de ayrıca durmak gereklidir. Keza Kayseri Devlethane'sinin de bu vasfa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Mezalim Divanı sultanın bulunduğu her yerde yani sultanın Konya haricinde yaylak, kışlak, seyahat amacıyla gittiği şehirlerde de toplanabilirdi (Arık, 2002: 248).

Bu husus göz önüne alınırsa Kayseri'nin de bu şehirler arasında yer aldığı ve dolayısıyla mezalim divanı ile ilgili işlerin de tabii olarak Kayseri Devlethanesi'nde görüldüğü söylenebilir. Nitekim sultanın bu işlere tüm günlerini değil de haftanın belirli günlerini ayırdığı göz önünde bulundurulursa Kayseri Devlethane'sinde de halka görüşmek için sultanın bir gün ayırdığı ifadelerinden bahsedilen divanın toplandığı yerin devlethane olması kuvvetle muhtemeldir.

Yine İbn Bibi, Selçuklu Sultanları dışında kentleri yöneten Meliklerin de Devlethaneleri olduğunu bildirmektedir. Ancak bunların işlevi başkentteki Devlethane'den muhakkak ki farklıydı (Eravşar, 2001: 287).

Nitekim İbn Abdüzzahir'in risalesindeki Kayseri Devlethane'si hakkındaki "... Bundan sonra kadılar, alimler, fakihler, sufiler ve sarıklılardan diğer mevki sahipleri, her Cuma günü Selçukluların göreneğine yapıldığı üzere orada (devlethane) hazır bulundular" ifadesi yukarıdaki görüşü desteklemektedir (Sümer'den Naklen İbn Abdüzzahir, 1985: 84).

Bununla beraber İbn Abdüzzahir bu toplantıdan sonra Kur'an okunduğunu ve şiir söylendiğini daha sonra da sofranın kurulup yemek yenildiğini en son Cuma namazına gidildiğini belirtmektedir (Sümer'den Naklen İbn Abdüzzahir, 1985: 84-84).

Buradan anlaşıldığı kadarıyla Selçuklu Sarayı Devlethane'de Cuma günleri sultan ile görüşme günü idi ve bu görüşme sabah saatlerinde oluyordu. Çünkü görüşmeden sonra Kur'an okunup yemek yenmesine kadar geçen sürenin öğle vaktine yetişmesi için bunun sabah dokuz ile on arasında başlaması icap etmektedir.

Yine hükümet hazinesi de Devlethane bünyesinde saklanmaktaydı. Devlethane'deki bu hazine dairesinden Üstaddar sorumluydu (Eravşar, 2001: 287).

Bu resmi işlerin yanı sıra Devlethane'de eğlence meclisleri de kurulmaktaydı. Devlethane'nin yapım tarihiyle ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde kullanımda olması bu yapının en erken XII. Yüzyılın sonunda inşa edilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Eravşar, 2001: 292).

Devlethane'nin fiziki yapısına gelince muhtemelen Kayseri Devlethanesi, etrafını koruma amaçlı olarak yüksek bir duvarla çevriliydi. Muhtemelen tek girişi vardı ve geniş bir bahçesi bulunuyordu. Ayrıca Devlethane'nin içinde bir de saltanat mescidi bulunuyordu. Mimari ve süsleme açısından da dikkati çeken yapının üzerindeki çini dekorasyonu ise Baybars'ın vakanüvisi İbn Abdüzzahir'in dikkatini celb etmiştir. Ayrıca Devlethane'deki odaların kapıları da eskimiş ipek örtüleri ile kapatılmıştı. Yine zemini düzgün taş döşeliydi ve eyvanında sultanların oturmasına mahsus yüksekçe bir taht bulunmaktaydı (Eravşar, 2001: 292- 294).

Kayseri Devlethanesi içkalenin dışında yer almaktaydı ve burası ayrıca bir sur ile çevriliydi. Surlarla çevrili olan bu yer Dış kalenin çevirdiği alanda değildi. Devlethane tam olarak İçkale'nin kuzeyinde etrafı surlarla çevrili bir alanda, meyve

bahçeleri içinde bir yer olup bir tarafında İç Kale'nin Doğu kapısı diğer tarafında Dışkale surlarının kapılarından biri olan Meydan Kapısı bulunmaktaydı. Sarayın yüksek duvarlı bir bahçesi bulunuyordu ve içerisinde büyük bir sofası bezmhone denilen eğlence salonu haremi, zindanı ve tek bir cümle kapısı vardı (Çayırdağ, 2004: 240-241).

Devlethanenin bulunduğu yer meselesi ise oldukça karmaşıktır ve bu konuda araştırmacılar arasında ihtilaf vardır. Nitekim her ne olursa olsun Devlethane'nin işlevini Kadı Burhaneddin devrinde de sürdürmüştü. Yine belirtilmesi gereken bir nokta daha vardır ki Devlethane, yukarıda belirtilen birçok fonksiyonu ile yönetim saraylarından ayrılmaktadır. Bu açıdan Kayseri şehrinde sultanın ikamet ettiği sarayla devletin işlerinin yürütüldüğü sarayın ayrıştırılma zamanının Keykubadiye sarayının inşa edilmesinden itibaren yani Alaeddin Keykubat döneminden itibaren başladığını söylemek mümkündür (Eravşar, 2001: 294).

Baybars'ın tarihçisi İbn Abdüzzahir'e göre "bu saray gurur verici bir devlethane, ona bağlananların meskenleri ve eğlenceyi sevenlerin yeri idi". Etrafında meyve bahçeleri bulunmaktaydı ve duvarları göz alıcı çiniler ile bezenmişti (Sümer, 1985: 83-84).

Osman Eravşar, Kayseri Devlethane'sinin Türklerin Orta Asya'dan beri kullandıkları merkezi plan düzenlemesinin, saray mimarisi içerisindeki en güzel örneklerinden birini oluşturduğunu belirtmektedir (Eravşar, 2001: 294).

Kayseri Devlethanesi aynı zamanda devlet yönetiminin yazlık merkezi durumundaydı (Demir, 2003: 70).

Kayseri Devlethanesi sadece Selçuklular devrinde değil Kadı Burhaneddin devrinde de işlevini sürdürmekteydi ve Kayseri valileri burada oturuyordu (Çayırdağ, 2004: 240).

Saray etrafındaki yıkılmış bulunan surlar üzerindeki 1224 senesine ait bir kitabe muhtemelen bu sarayın tamir kitabesi olabilir (Çayırdağ, 2004: 241).

Şayet bu kitabe saray ile ilgiliyse ve bir tamir kitabesiyse ise biz devlet işlerinin yürütüldüğü bu sarayın Selçuklu hakimiyetinin ilk dönemlerinde inşa edilmiş olabileceğini savunabiliriz.

Devlethane 1396 yılında hala mevcut olduğuna göre bu iki devre arasında kalan Eretnalılar döneminde de valilerin oturduğu bir yer olması kuvvetle muhtemeldir. Yine Devlethane'nin bu tarihte yıkılarak yok edildiği Bezm ü Rezm'de kaydedilmiştir (Esterebâdi, 1990: 464-477).

1.2.7.2. Keykubadiye Sarayı

Alaeddin Keykubat I, Kayseri'deki Keykubadiye sarayını şehrin on kilometre uzağında olan Keykubat Gölü ortasında inşa ettirmiştir. Bu saray şehre çok muntazam yapılmış yollarla bağlanmış bulunuyordu. Sarayın inşa tarihi kesinlikle bilinmemekle beraber 1226 yılından önce tamamlandığı anlaşılıyor (Özdoğan, 1948: 176-177).

Müneccimbaşı tarihinde Alaeddin Keykubat I den bahsederken yazı Konya ve Kayseri yakınında yeniden yaptırdığı Keykubadiye sarayında geçirdiğini, kışın da Antalya'da kışladığını belirtmektedir (Müneccimbaşı, 2001: 72).

Kayseri yakınında Alaeddin Keykubat'ın yazlık sarayı olan Keykubadiye bir kaynaktan çıkan suların meydana getirdiği küçük gölün kuzey kıyısında sıralanmış üç köşkten ibarettir. 1224-26 da yapıldığı tahmin edilen kare şeklindeki bu köşk Sultan hanların avlusu ortasındaki köşk mescitlerin öncüsü olarak görülebilir. Yapıda zamanla aşınmış olan taş süslemeleri yanında geometrik geçme ve örgü motiflerinden izler kalmıştır (Aslanapa, 1991: 139).

Keykubadiye Sarayı, sultan Alaeddin Keykubat'ın dinlenmek ve eğlenmek için yaptırdığı sayfiye yerlerine örnektir (Cahen, 1984: 178).

1.2.7.3. Hızır İlyas Köşkü

Kayseri yakınında Erkilet tümülüsü üzerinde bulunan Hızır İlyas Köşkü Selçuklu dönemine ait bir köşktür. Koyu renkli muntazam kesme taşlardan yapılmış olan bu yapının abidevi ve zengin süslemeli güzel portali mermerdir. 1243 yılında tamamlandığı tahmin edilmektedir. Bu açıdan Selçuklu kervansarayların küçük bir

benzeridir. Bu yapının kendisinden daha önce inşa edilmiş olan Konya Karatay Hanı'nın plan alınarak inşa edildiği belirtilmektedir (Aslanapa, 1991: 141-142).

Kalan kitabe parçasından II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 639/1241 yılında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Sultanlar burayı muhakkak ki şehre hakim yükseklikte olması nedeniyle seyran veya av köşkü olarak kullanmakta idiler (Çayırdağ, 2004: 247).

1.2.7.4. Haydar Bey Köşkü

Kayseri'nin kuzeydoğusunda Argıncık Köyü'nde bir tarla içinde yer alan bu köşke adını veren Haydar Bey hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ortaçağda zaman zaman tarlalarında oturmaya gelen bir bey tarafından inşa edilmiş olmalıdır. Kitabesi yoktur. XIII. Yüzyıl ile tarihlendirilmektedir. Çok iyi muhafaza edilmiş bulunan köşkün bir kapı aralığı, başlıca bir salonu, ikinci derece odaları bulunmaktadır. Bina herhangi bir saldırıya karşı konulabilecek tarzda tasarlanmıştır. Köşkün tek süsleme unsuru iç kapılarından birkaçında bulunan kabartmalardır (Gabriel, 1954: 101).

Bu köşk, Hızır İlyas köşküne nazaran biraz daha büyük ölçüde yapılan bu köşk sade taş mimarisi ile içten ve dıştan kuvvetli abidevi bir etki bırakmaktadır. Erkilet Köşkü'nden sonra tahminen 1252'de yapıldığı ve Haydar Bey adını sonradan aldığı anlaşılmaktadır. Kesme taştan yapıldıkları için bu son iki Selçuklu Köşkü daha sağlam olarak kalmıştır (Aslanapa, 1991: 142).

Selçukluların tamamıyla taş mimarisinden yarattıkları Sultan Hanların yanında çok mütevazı yapılar olarak karşımıza çıkan saray ve köşklere kaba taş ve tuğladan yapılanları çabuk harap olmuştu.

1.2.7.5. Kızıl Köşk

Kayseri şehir merkezinin güneyindeki Billur Bağları semtinde olup II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Taceddin Emir Tac isimli şeyhe, etrafındaki arazi ve Erciyes Dağı'ndan gelen su ile birlikte vakfedilmiştir. Çevresindeki Kızıl tepeden dolayı bu adı almaktadır (Çayırdağ, 2004: 247).

1.2.7.6. Hacı Babük Bey Köşkü

1366- 1367 tarihinde yapılmış olan bu saray günümüze kalan kalıntılarında anlaşıldığı kadarıyla tek katlı, tonozlu, yan tarafları kapalı, eyvan şeklinde bir giriş kısmı ile mermer kitabesi bulunmaktadır (Göde, 1996: 154).

Şehir merkezinde, Yanıkoğlu mahallesindeki Emir Şahap Bey türbesi yanında bulunan Hacı Babük Bey köşkü Moğol Beylerinden Toga Timur oğlu Hacı Babük Bey tarafından, tek katlı, tonozlu, eyvan tarzında mekan olarak inşa ettirilmiştir (Satoğlu, 2002: 133).

1.2.8. Sağlık Kurumları

1.2.8.1. Darüşşifa/Gıyasiye-Şifahiye Medresesi

Kayseri’de Türkler gelmezden çok önceleri sağlık kurumlarının var olduğu burada Psikopos Basil’in hastaları tedavi ettiği ve tedavi yöntemleri hakkında halkı bilgilendirdiği ve Kayseri yakınında bir hastane açtığı ifadelerinden anlaşılmaktadır(Miller, 1984: 54-56).

Ancak Anadolu’da tıp alanındaki çalışmalar tam teşekküllü olarak Selçuklularla beraber başlamıştır denilebilir. O sırada Anadolu’nun belli bir kısmında hakim olan Bizans’ta zikredilmeye değer bilimsel çalışmaların olduğunu söylemek zordur. Keza bilimsel çalışmaların yapılabilmesi için gerekli şartların orada olduğunu söylemek pek mümkün değildir (Kahya, 2001: 439).

Kayseri şifahiyesi diğer bir adıyla Gevher Nesibe Darüşşifası Türklerin ilk tıp merkezidir.(Erkiletlioğlu, 1993: 151-153) Selçuklular döneminde Anadolu’da inşa edilen medreselerden Gevher Nesibe Hastahanesi’nde (1205) medrese ve darüşşifanın içinde bulunduğu, birer tıp okulu olarak nazari hekimlik yanında ameli hekimlik eğitimi de yapılmaktaydı (Fazlıoğlu, 1998: 26)

Bu açıdan Gevher Nesibe Şifahanesinin Selçuklu devri Kayseri’sinin uygulamalı tıp merkezi olduğunu ve Tıp öğretiminin Gevher Nesibe Darüşşifası’nda yapıldığını söylemek mümkündür.

Gevher Nesibe Darüşşifası, Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine, kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı zamanında 602/1205 yılında yapılmıştır (Eldem, 1982: 57).

Gıyasiye-Şifahiye medreseleri halk arasında Çifteler, Çifte Medrese, Darüşşifa Medresesi, Gevher Nesibe Hastanesi ve Şifa Hatun Medresesi gibi isimlerle anılmaktadır. Geniş bir alan kaplayan medrese, iki kat ve yan yana iki kısımdan ibarettir. Hastane kısmı medreseye göre daha büyüktür ve içeriden birbirine geçilmektedir. Medresenin sağ dip köşesinde Nesibe Sultan'a ait olduğu sanılan türbe bulunmaktadır (Satoğlu, 2002: 130).

Medreseye çifteler denmesinin sebebi hem medrese hem de hastanenin bir arada bulunmuş olmasındandır. Bu binanın temelinde bir hastane olduğunu kitabenin içinde geçen "maristan" ve "bimaristan" tan sözlerinin Arapça ve Farsça'da hastane anlamına gelmesinden anlıyoruz (Eldem, 1982: 58).

Medrese ve hastane olmak üzere ikili bir kompozisyon gösteren yapının her iki bölümünde de açık avlulu, dört eyvanlı klasik medrese plan şeması küçük aksiyal ayrımlarla uygulanmış, bunların batısında ince uzun bir koridorda bir dizi hücrenin eklenmiş olduğu görülmektedir (Bayburtluoğlu, 1998: 43).

Selçuklular zamanında Anadolu'da tesis edilen ilk tıp fakültesi olan bu ikili yapıdan medresede tababet tahsili yapılırken hastane de tababet ilminin tatbikat mahallini teşkil ediyordu. Selçuklu hastanelerinde yalnız hastaların tedavisi ile yetinilmeyerek buralarda tıpkı bir tıp mektebi gibi hekim yetiştirilmesine gayret edilmiştir. Sivas Darüşşifasının vakfiyesinden anlaşıldığı kadarıyla hastanesinde müteaddid doktorlar, göz hekimleri, dahiliye mütehassısları ve hazık cerrahları vardı (Özdoğan, 1948: 182-183).

Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifa'sının vakfiyesi kayıp olduğundan burada ne gibi doktorların olduğunu bilemiyoruz. Ancak bunun da Sivas'tan farklı olmayacağı pek açıktır. Çünkü Kayseri'deki darüşşifa daha önce tesis edilmiştir. Halil Ethem Eldem, Gevher Nesibe Sultan'ın adının kitabede açıkça yazılı olmasının esere ayrı bir önem verdiğini belirtmektedir. Nitekim diğer Selçuklu prenseslerin adları yaptırıldıkları eserlerde açıkça yazılı değildir. Gevher Nesibe'nin medresenin iç

kısımında medfun olduğu söylenmektedir. Ancak mezar taşı kitabesi olmadığı için ölüm tarihi bilinmemektedir (Özdoğan, 1948: 185).

Selçuklular devrinde diğer şifaiyeler hakkında bilgi varsa da, Kayseri şifahiyesi üzerinde izahlı ve yazılı vesika mevcut değildir (İnan, 1956: 220).

Kayseri şifahiyesi hakkındaki en önemli bilgi İbnü'z Zâki'nin yayınladığı mektuplar arasında bulunmaktadır. İbnü'z Zâki'nin, Ravzatü'l Küttab ve Hadikatü'l Elbab adlı eserinde yayınladığı mektuplardan biri Konya'lı hekim Ebubekir'in Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da bulunan, başhekim vazifesi gören Ekmeleddin'e Kayseri'den gönderdiği yazılardır. Bu yazıda bahsedilen Ebu Bekir daha sonra Konya'daki Alaeddin Darüşşifasına tayin edilmiş olup mektubunda başhekim Ekmeleddin'e oğlunun hastalığı ve ölümünden bahsetmektedir. Bu mektupları yazan Ebubekir'in Kayseri Şifahiyesinde resmi hastane doktoru olduğu anlaşılmaktadır (İnan, 1956: 219-220).

Ebu Bekir, tabib Ekmelüddin'e Kayseri'den yazdığı mektubunda bir süre onun yanında hekimlik yaptığını ifade etmiştir (İbnü'z Zâki, 1972: 48-49).

Buradaki mektuplardan ayrıca yabancı memleketlerden gelen hekimlerin resmi tabipler tarafından imtihana tabi tutuldukları anlaşılmaktadır (İnan, 1956: 220).

Ekmelüddin Müeyyed ile muhabere edildiğini gösteren bu vesika Kayseri şifahiyesinin merkezden yani Konya'dan idare edildiğini açıklamaktadır (Erkiletlioğlu, 1993:153).

Bu çifte bina 40 metre genişliğinde bir sahayı kaplamaktadır. Bu bina bir kat üzerine yapılmış yan yana iki kısımdır ve içeriden birinden diğerine geçit mevcuttur. Asıl medrese daha ufak, hastane kısmı ise geniş ve muntazamdır. Medresenin içinde sağ dip köşesinde ise binayı yaptırana ait olması muhtemel bir türbe mevcuttur. Medresede iki büyük oda ve bir eyvan, sağ yanda iki oda bir ufak eyvan önde üç, sol yanda dört oda bir eyvan yanda hastaneye geçiş olan kısım vardır. Hastanenin ise üç büyük salon, bir büyük ve iki küçük eyvan ve onüç odası bulunmaktadır (İnan, 1956: 222).

Planı muntazam bir şekil gösteren bu iki binanın dış duvarları kesme taştan, inşa tarzı ve kapılarındaki oyma ve iskelaktitleriyle Selçuklu şaheserlerinden ve medeni müesseselerindedir (İnan, 1956: 222).

Şifahiye'nin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmak pek mümkün görünmemekle beraber yine de bazı tahminlerde bulunmak mümkündür.

Kayseri Darüşşifasının hekimleri arasında altı tanesinin Selçuklular devrinde bu şifahiyede çalışmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda bahsedildiği üzere ilk başhekim Konyalı Ebubekir b. Zeki idi. Diğerleri ise 1211-1213 yılları arasında hekimlik yapan ve 1215'te ölen Hekim Muzaffer Kurşî, Abdülatif Bağdadî, Hekim Kutbeddin Şirazî, Hekim Rıdvan b. Ali Rakkalı (1243'te Kayseri'nin Moğollar tarafından işgali sırasında esir alınmış, tabib olduğu anlaşılınca elçi olarak Halep'e gönderilmiştir.), Hekim Ebubekir b. Yusuf Re'sül Aynlı, (II. Keyhüsrev zamanı) dır (Erkiletlioğlu, 1993: 153).

Şifahanenin ilk hekimlerinden Muzaffer Kurşî'nin Safedi'nin biyografi eserinde Bilad-ı Rum'da bir maristanda tabiblik yaptığı ve 1215'te öldüğü kaydedilmektedir. Kayseri Darüşşifasının o zamanlar maristan adıyla anılması bu hekimin büyük ihtimalle burada hekimlik yapmış olabileceğini düşündürmektedir (Yınanç, 1985: 299).

Yine tabib filozof ve çok yönlü bir bilim adamı olan Abdülatif Bağdadî'nin de 1120'li yıllarda Anadolu'da bulunduğu ve Mengücekoğullarından Behram Şah'ın hizmetinde çalışarak birkaç eserini ona ithaf ettiği ve 1128 yılında Alaedin Keykubat'ın Mengücekoğullarından Erzincan'ı almasıyla Bağdadî'yi de beraberinde o devrin ilim merkezi olan Kayseri'ye getirdiği ve Bağdadî'nin burada müderrislik yaptığı bilinmektedir. Bağdadî'nin bilhassa tıp konusunda önemli çalışmaları bulunmaktadır (Köker, 1992: 3).

Bu suretle Bağdadî'nin müderrislik yaptığı medrese büyük ihtimalle Gevher Nesibe Darüşşifasıdır.

XVI Yüzyıl Kayseri tahrir ve evkaf defterlerinde Medrese-i Gıyasiye ve Medrese-i Darüşşifa şeklinde kaydedilen iki binadan Darüşşifa'nın vakıfları ve görevlileri kaydedilmiştir. Buna göre Darüşşifa'nın vakıfları içerisinde Talas Köyü Malikanesi,

Erkilet Köyü Malikanesi, Yozgat Köyü Malikanesinin üçte bir hissesi, Acı Kuyu mezrası Sasru Mezra'sının malikanesi, Sultan Hamamı'nın senelik gelirinden alınan belli bir miktar, hamamın Darüşşifa yanındaki arsasının kirası, Gıyasiye yanındaki arsanın kirasından alınan bir miktar kaydedilmiştir. Buna göre gıyasiye ve Şifahiye Medreselerine müştereken üç köyün malikanesi, ikş mezra, bir hamam ve iki arsa vakfedilmiş olup 1584'te yıllık geliri toplam 43.643 akçedir. Bu medreselerin 1584'te birer müderrisleri olup her biri günlük 20'ser akçe, öğrencilere 8'er akçe ve tahsildara da günlük 2 akçe ayrılmıştır. Buna göre her iki medresenin tahminen beşer öğrencisi vardı (Yınanç, 1985: 300-301).

1206 tarihli olan yapı en erken Selçuklu eserlerinden biri olup, dört eyvandan sağ yanındakinin arkasında yer almaktadır. Tamamıyla kesme taştan yapılmış, içten tromplu kubbe ile örtülü, dıştan sekizgen biçiminde ve piramit külahlı bir kümbet şeklindedir. Sekizgenin her kenarında dışarıya doğru yarım silindir biçiminde eksende birer niş vardır. Üst kenarda kitabe kuşağı yer almaktadır. İçinde herhangi bir mezar ya da lahid bulunmamakla beraber burası şifahaneyi yaptıran Gevher Nesibe'nin türbesi olarak kabul edilir. İlk Selçuklu eseri olan Kayseri'deki Çifte Medrese Gıyaseddin Keyhüsrev I 'in tıp medresesi ile kız kardeşi Gevher Nesibe'nin şifahanesinden ibaret dört eyvanlı sade bir yapıdır (Aslanapa, 1991: 82).

Binanın cephesinde Kayseri'de büyük binalar yapımında pek çok kullanılan sarımtırak bir taş kullanılmıştır (Eldem, 1982: 57).

1.2.8.2. Cüzzamhane

Kayseri şifahiyesi Türklerin ilk tıp fakültesidir. Ayrıca, Kayseri, Sivas, Konya, Tokat ve Kastamonu'da cüzzamlılar için leproziler tesis edilmiştir (Erkiletlioğlu, 1993: 151-153).

O zaman için çok büyük tehlike gösteren cüzam hastalığı tedavisine ayrılan leproseriler Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde tesis edilmiştir. Dulkadiroğulları zamanında böyle bir leproseri Kayseri'de yapılmıştır (Kahya, 2001: 437).

Dulkadiroğullarından Hasan Bey'in vakfettiği Kayseri yakınlarındaki Salkon köyünün vakıflarında buradaki bir cüzzamhanenin adı geçmektedir. Ancak vakfiyenin tarihi bilinmemektedir (Çayırdağ: 2001, 136).

Cüzzamhane'nin yeri meçhul olmakla beraber Salguma Köyü'nde olma ihtimali kuvvetlidir (Erkiletlioğlu, 1993: 153).

Yine de bu cüzzamhanenin Beylikler devrinde cüzzamlı hastalara hizmet veren bir zaviye olduğu söylenilebilir. Keza Türkiye Selçukluları devrinde Sivas şehrinde de Cüzzam hastaları için bir tedavi yeri olduğu bilinmektedir (Demir, 2005: 166).

1.2.9. Kiliseler

1.2.9.1. Surp Krikor Lisoroviç Kilisesi

Şehir merkezinde bulunan ve 1091 yılında yapılan Ermeni Kilisesi (Surp Krikor Lisovoviç Kilisesi) de Türk devrinde inşa edilmiş bir kilisedir. Bu kilisenin benzeri sadece Kudüs'te bulunmaktadır (Satoğlu, 2002: 109).

1.2.9.2. Ayavasıl Kilisesi

Bu kilisenin Selçuklular devrinde varlığı tespit edilen tek gayrimüslim mabedi olduğuna dair görüşler mevcuttur. Sur kapılarından birine de ismi verilmiştir (Turan, 1948:112).

Bu kilisenin Selçuklular devrinde tek gayrimüslim yapısı olduğu görüşü doğru olmayabilir. Çünkü yukarıda bahsedilen Surp Krikor Lusaroviç Kilisesi de muhtemelen o dönemde faaliyette idi.

Selçuklular devrinde oluşturulan Karatay Kervansarayı'nın vakfiyesinde kervansarayın vakıfları arasındaki Sarahor Köyü'nün sınırında bulunan bir manastırdan bahsedilmektedir (Turan, 1948: 111).

Netice itibariyle Selçuklular devrinde Kayseri'de üç adet gayrimüslim mabedi olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.10. Sosyo-Ekonomik Yapılar

1.2.10.1. Çarşılar ve Pazarlar

Kayseri'de ticaret alanının en eski dönemlerdeki yeri bilinmemektedir. Kayseri Kapalıçarşı'nın Ulucami yakınında oluşu, bu beraberliğin eskiden beri süregeldiği samsının oluşmasını kolaylaştırmıştır. Oysa, Selçuklu Kayseri'sinde çarşılar

gerçekte, sur dışında ve kenti kuşatacak biçimde yerleşmişti. Fakat bu çevresel ticaret alanının kentin doğusunda kesildiğini öne sürmek, söz konusu yönde yoğun bir yapılaşmanın var olmayışı nedeniyle, yanlış olmaz. Ticaretin diğer kentlerde de görüldüğü gibi mesleklere göre sûklar biçiminde örgütlendiği anlaşılmaktadır. Ancak, bu sûklardan yalnızca Kasaplar Çarşısının adı bilinmektedir (Tanyeli, 1984: 79).

Bütün bu sanılara rağmen Selçuklu hakimiyeti yıllarında Kayseri’de sur içinde ticari yapı bulunmadığını kesin olarak biliyoruz (Sümer, 1985: 86).

Kentin çevresindeki bu ticari doku XV. yüzyıldan itibaren kurum-mekan bağlantısında ortaya çıkan değişimin sonucu olarak surların içine doğru kaymaya başlamış ve yeni ticaret alanları sur içinde gelişmeye başlamıştır. Ancak buna rağmen sur dışındaki eski çarşıların varlığı XIX. Yüzyıla kadar devam etmiştir (Eravşar, 2001: 281).

Nitekim Kapalı Çarşı’nın da Osmanlılar döneminde inşa edildiği göz önünde bulundurulursa Selçuklular zamanında geçerli olan bu geleneğin süreç içerisinde sona erdiğini söylemek mümkündür. Sur içinde bulunan Kayseri Kapalı çarşısı Kayseri’nin Osmanlı hakimiyetine geçtiği XV. Yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlamıştır (Çayırdağ, 2006: 219).

Ancak Selçuklular devrinde çarşı, Pazar ve dükkanların sur içinde teşekkül etmediği aşikardır.

Yukarıda da belirtildiği üzere Ortaçağ’da özellikle Selçuklu döneminde şehir surlarının içinde ticari yapı ve doku bulunmadığı için Kayseri’de ticari doku ve elemanlar surların dışında gelişmişti. Surların dışında gelişen ekonomik hayat kendine has bölgelerin oluşmasına neden olmuştur. Mekansal organizasyon açısından bu dağılım, işlevsel örgütlenme şeklinde gerçekleşmiş, buna göre de tüccar ve üretim gruplarının hepsi, bir arada kurumsallaşmıştır. Kentin güneyinde Debbaglar Külahduzlar ve Kasap çarşıları bulunurken, batısında, Boyacılar ve Bakırcılar çarşısı yer almaktaydı (Eravşar, 2001: 281).

Keza İçkale'nin dışında yer alan Boyacılar Çarşısı aynı zamanda şehrin kapılarından birine de adını vermiş olup Bezm u Rezm'de anlatılan olaylarda bu kapının zikri geçmektedir (Estrebadı, 1990: 285).

Bu çarşılarından Kasaplar Çarşısı'nın adı Karatay Vakfiyesi'nde şehrin dış kısmında Ayavasıl kapısı yanında gösterilmektedir (Turan, 1948: 112).

Bu durumun ve XIII. Yüzyıl Kayseri'sinin Kuzey Güney ticaretinden faydalanmasının doğal bir sonucu olarak yerleşmelerde gelişkin bir uzmanlaşma gösteren çarşılar ve kent içi hanlar vardı ve Kayseri'de bu yüzyılda 100.000 kişinin yaşamaktaydı (Tanyeli, 36-37).

XIII. yüzyıl Kayseri'si ticari açıdan sahip olduğu önemin bir sonucu olarak milletlerarası bir fuar niteliğinde olan Yabanlu Pazarı'nın oluşturduğu ortamda sosyo-ekonomik ve siyasi anlamda büyük ilerlemeler kaydetti. Sur içinde bulunmayan ticaret yapılarının yerini bu pazar ve kentiçi hanlar büyük rahatlıkla karşılamaktaydı.

1.2.10.1.1 Kasaplar Çarşısı

Karatay vakfiyesinde şehir surları dışında Ayavasıl Kapısı yanında Kasaplar Çarşısı'nda Karatay Kervansarayı'na vakfedilen bir Han'ın vakfedildiğini belirten ibareden Selçuklular döneminde Kayseri'de böyle bir çarşının varlığından haberdar olmaktadır (Turan, 1948: 112).

Bu kısmın kiliseden dolayı bir hristiyan iskan alanı olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca kasaplık mesleğini icra edenleri de hristiyanların oluşturduğu da söylenebilir.

1.2.10.1.2. Debbâğlar Çarşısı

Hacı Bektaş-ı Veli'den öğrendiğimiz kadarıyla Ahi Evran'ın Kayseri'de bir tabakhane bulunmaktaydı (Hacı Bektaş-ı Veli, 1958: 52). Dolayısıyla zamanla bu debbâğ atölyesinin büyüyen işçi ve ustalarının çoğalması sonucu burada Debbâğlar Mahallesi diye bir mahalle meydana gelecek kadar geliştiği anlaşılmaktadır (Bayram, 1991: 82).

1.2.10.1.3. Külahduzlar arşısı

1237'de kaleme alınan Menâkıb-ü Şeyh Evhadüddin Kirmanî'de Kayseri'de dericiler çarşısının bitişğinde bir de K lah-duzlar arşısı bulunmaktaydı. Hatta yeniçerilerin başlarına giydikleri akb rk de bu çarşıda bacılar tarafından imal edilmekteydi (Bayram, 2003: 67) Bu çarşı sur dışında bulunmakta idi.

1.2.10.1.4. Boyacılar arşısı

Velayetname'de anlatılan hikayede Ahi Evran'ın tabakhanesinde yedi renkten sahtiyan yaptığı kaydedilmiştir (Hacı Bektaş-ı Veli, 1958: 52).

Bu renklerin de Boyacılar arşı'sında üretildiği düşünülebilir. Bu çarşı sur dışında bulunmakta idi.

1.2.10.1.5 Bakırcılar arşısı

Bu çarşının ismi de Menâkıb-ü Şeyh Evhadüddin Kirmanî'de geçmektedir (Bayram, 2003: 67) Sur dışındadır.

1.2.10.1.6. Dokumacılar Ve  rg c ler arşısı

Menâkıb-ü Şeyh Evhadüddin Kirmanî'de bahsedilen bu çarşıda Ahilerin kızları ve hanımları tarafından el sanatlarının icra edildiği anlaşılmaktadır (Bayram, 2003: 67).

1.2.10.1.7. Yabanlu Pazarı

Anadolu Selçukluları döneminde Kayseri'nin sosyo-ekonomik hayatı son derece gelişmişti.  nemli ticaret yollarının kesime noktasında bulunan Kayseri şehri aynı zamanda bu dönemde adı uluslararası bir pazar olarak anılan Yabanlu Pazarı'nı da sınırları içine almaktaydı.

Faruk Sümer'in ifade ettiği üzere Yabanlu, Bazar-ı Banlu şeklinde bozuk bir imla ile İbn Bibi'de ve doğru yazılışı olan Yabanlu şeklinde ise Aksarayî'nin eserinde geçmektedir. Faruk Sümer ticari bir Pazar olan Yabanlu'nun 1277 yılından itibaren bu pazarın Moğolların umumi valilerinin yaylakları haline geldiğini belirtmektedir. Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde bu Pazar hakkında geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla burası şehirler arasında olduğu için oraya bölgelerden emtia gelmektedir (Sümer, 1985: 11-13).

Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı hakkında en geniş bilginin Zekeriya Kazvinî'nin eserinde olduğunu belirtmekte ve ondan naklen her yıl baharın başında kurulan bu pazarın kırk gün boyunca devam ettiğini, pazarda Türk ve Rum kölelerin, atların bulunduğunu, değerli kumaş ve kürklerin ticaretini de burada yapıldığını bildirmektedir (Sümer, 1985: 14-15). Bu durum milletlerarası bir fuar sayılan Yabanlu Pazarı Kayseri'nin sosyo-kültürel zenginliğini de göstermektedir.

Yine Faruk Sümer İbn Abdüzzahir'den naklen bu pazarda dünyanın dört bir yanından gelen insanların teşkil ettiği bir kalabalığın toplandığını ve bu sebeple de pazarda her ülkeden gelen malların bulunduğunu belirtmektedir (Sümer, 1985: 17). Pazarda oluşan bu kozmopolit yapının yılın belli dönemlerinde Kayseri şehrine de yansımış olabileceğini düşünmek yanlış olmaz. Hatta bu şekilde şehre gelip yerleşenlerin olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu pazarda satılmak üzere getirilen kusurlu malların da kusurlarının gizlenerek nasıl ustalıkla satıldığı da Mevlânâ'nın beyitlerince desteklenmektedir. (Sümer, 1985: 19).

Kayseri'ye seksen kilometre mesafede olan bu Pazarın yaz aylarında kurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1216 yılında Ermenilere karşı sefer hazırlığında olan İzzeddin Keykavus iktalarının başında bulunan bütün sübaşılara fermanlar göndererek hepsinin askerleriyle birlikte Yabanlu pazarı çayırlarında toplanmalarını istedi. Buraya gelen ileri gelen komutanlar da hediyeleri ile beraber geldiler, hepsi gezintide, yemekte, içki ve eğlence meclisinde, çevgan ile top oyununda sultanın yanında yer aldılar. Yine sultan Ermeniler üzerine yapacağı sefer hakkında görüşmek için danışma meclisini burada toplantıya çağırdı (İbn Bibi, terc, 1941: 65-66).

Bu açıdan meydanlık alanlarda yapılan bu toplantıların siyasi yönü yanı sıra sosyo kültürel açıdan da ayrı bir yönü olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hem idari işlerin görüşülmesi hem de sultan ile devlet adamları ve ileri gelen komutanların iç içe olarak eğlenmesi bu yönü ortaya koymaktadır. İbn Bibi'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Yabanlu Pazarı çayırları Selçuklu askerleri için bir yaylak niteliğindedir. Çünkü Sultan ve devlet ileri gelenleri mevsim icabı sıcakların fazlalığı dolayısıyla yapılacak seferin güçlüğünden bahisle güz mevsimine kadar burada kalarak hayvanlarını semizletmeye karar vermişlerdi (İbn Bibi, terc, 1941: 66).

Buradan Yabanlu Pazarı çayırlarının yaylak niteliğinde serin bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

Yine beyler, komutanlar ve askerler Yabanlu Pazarı'nda alışveriş ederek vakit geçirirlerken sultan İzzeddin Keykavus Halep Eyyubi hükümdarı Melik Zahir ile ittifak görüşmeleri yapmıştı (Koca, 1997: 41). Bu durum Yabanlu Pazarı'nın ticaret vasfının yanı sıra diplomatik görüşmelerin de icra edildiği bir yer olma vasfına sahip olduğunu göstermektedir.

1.2.10.2. Hanlar- Kervansaraylar ve Zaviyeler

Selçuklular devrinde, Türkiye'deki ticari hayatın içinde şekillendiği iki fiziki yapı han ve kervansaraydır. Hanlar, kervanları ve yolcuları belli bir ücret karşılığında barındırırken, Selçuklu hükümdarları, devlet büyükleri ve zengin hayır sahipleri tarafından hizmete açılan kervansaraylar ise içinde kalan yolcuları üç gün süre ile ücretsiz olarak barındırır, misafir ederlerdi. Kervanların çeşitli ihtiyaçları da burada bedava karşılanırdı. (Demir, 2005:)

İhtimai müesseselere katkı olarak 1243'ten önce de Anadolu'da kervansaraylar inşa edilmişti. II. Kılıçarslan döneminde yapılmaya başlanan Konya-Kayseri yolu üzerindeki kervansarayların sayısı XIII. Yüzyılda artmıştı. XIII. Yüzyıl ortalarında sadece Kayseri-Sivas yolu üzerinde yirmi han vardı (Cahen, 2002: 120-124, 303).

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Karatay gibi bazı önemli kişilerin bu konuda titizliği sayesinde Konya'yı veya Suriye'yi Kayseri ve Sivas'a bağlayan yolun onarımı ve Karatay Han'ın bitirilmesi sağlanmıştı (Cahen, 2002: 303).

Selçuklu kervansarayları askeri bakımdan haiz oldukları ehemmiyetin dışında ticaret siyaseti gereği zengin ticari emtia nakleden kervanları çapulcu, göçebe ve eşkiya baskılarından koruyarak emniyetli konak yerleri sağlamak amacıyla müstahkem surlarla çevrilmiş olarak inşa edilmişlerdi. Ayrıca yine bu siyaset gereği yolcuların kondukları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etmek gayesiyle inşa edilmişlerdi. Bu sebeple de aşhane, erzak anbarı, ticari eşyayı koyacak depoları, yolcu hayvanları için ahırları, samanlıkları, mescitleri, hamamları, şadırvanları, hastaneleri, eczaneleri, ayakkabıcıları, nalbantları ve bunların gelirlerini idare edecek

memurları ile kervansaraylar tam teşekküllü birer içtimai kurum niteliğinde idiler (Turan, 1946: 477-479).

Selçuklu Kervansarayları, Osmanlılar devrinde bir taraftan Anadolu'da milletlerarası ticari faaliyetlerin durması ve imparatorluk yollarının Selçuklu Türkiyesi yollarına mutabık olmaması nedeniyle önemini kaybetmiş ve bunun neticesinde kervansarayların birçoğu az işleyen yollar üzerinde birer zaviye haline gelmişlerdi (Turan, 1946: 492).

İstilah olarak, herhangi bir tarikate mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek, yer ve yatak sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğunu ifade eden zaviyeler, Selçuklu Devleti zamanında Anadolu'da çok yaygındı (Salman, 2002: 169).

Kayseri'nin, Danişmend, Eratna, Selçuklu ve dönemlerinde medreselerde yapılan ilim çalışmalarının yanı sıra aynı zamanda da önemli bir tasavvuf merkezi olması nedeniyle şehirde bir çok tarikat faaliyette bulunmuş ve bunun sonucu olarak da şehirde çeşitli dergahlar ve zaviyeler kurulmuştur.

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Maverâünnehir, Harezm, Horasan, Azerbaycan ve Suriye'den Anadolu'ya gelen dervişler Konya, Kayseri v.b şehirlerde zaviyeler açarak İslamiyetin yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Yine yerleşim merkezlerinden uzakta daha çok göçerevilere hitap eden heteredoks şeyhlerin kurdukları zaviyeler de vardı (Akşit, 1996: 74).

Tasavvuf akımıyla paralellik arz eden zaviyeler herhangi bir tarikate mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağladıkları, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki binalar olup zamanla hangah, hankag, savma'a, ribat, astane, tekke ve dergah gibi muhtelif isimlerle anılmıştır (Akşit, 1996: 74).

Zaviyeler, devletin kurulmasına hizmet etmiş, hürmete layık olan bazı ahilere, babalara ve alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup şehir ve kasaba kenarlarında, köy civarlarında, yol uğraklarında birer konaklama yeri, yani misafirhane hususiyetinde yapılmış müesseselerdi (Göde, 1996: 151, Yavuz, 2003: 104).

Türkiye Selçukluları devrinde hankah ve zaviyeler, boşgezen, garip ve kimsesizlerin kaldığı sosyal yardım kurumları durumundaydı. Şehirlerdeki iki sosyal yapıdan zaviyeler şehir içinde, mahallelerde, bazen sur dışında yer almakla birlikte hankahlar küçük bir kale şeklinde tahkim edilerek yapılan bazen eşkiyaya sığınak olmakla birlikte, tüccar ve yolcuları korumak için sosyal fonksiyona sahip olan yapılarıdır (Demir, 2005: 170). Zaviyelerin bu fonksiyonu Eretnalılar döneminde de devam etmiş ve bu dönemde zaviyeler vakıf eserleri olarak en ücra yerlere yayılmış ve hizmet vermişlerdir (Göde, 1996: 151, Yavuz, 2003: 105).

Zaviyedar denilen zaviye sahibi, vakıf tarafından kendisine vakfedilen yeri ekip biçerek buradan elde ettiği gelirlerle zaviyesine imkanlar hazırladığından zaviyeye uğrayan yolcular, her zaman için yiyecek, içecek ve yatacak yer bulabilmişler ve karşılıksız olarak verilen bu imkanlardan yararlanmışlardır (Göde, 1996: 151).

Zaviye şeyhinin, cemaat ve mukimlere rehber olmak, zikir ve ibadetle meşgul bulunanlara himmet etmek, Salih ve fakir misafirlere itina göstermek ve her namazdan sonra saltanata dua etmek gibi görevleri vardı. Tekke şeyhleri kendi müritlerini ve halkı ahlaklı bir hayat yaşama ve dini emir ve ibadetlerini yerine getirilmesi konusunda eğitiyorlardı. Bilhassa mübarek gün ve gecelerde uygulanan ihya programları halk üzerinde tesirli oluyordu (Akşit, 1996: 75).

Ahi zaviyelerinde iki sınıf insan bulunmaktaydı. Bunlardan biri misafirler diğeri de zaviyelerin mensuplarıydı. Zaviyelerin mensupları gündüz geçimlerini sağlamak için çalışarak elde ettiklerini reislerine verirler, bununla satın alınan yiyecek ve gerekli şeyleri satın alırlardı. Beldeye gelen yabacıya zaviyede konuk edilerek ona ziyafet verilir, banyo ihtiyacı hamamda karşılanır, binek hayvanlarıyla bizzat ilgilenilir, En az misafirlik süresi üç gündü. Misafir giderken ona hediye verilirdi (Şeker, 2006: 179-187).

Zaviyeye misafir gelmese de mensupları kendi aralarında toplanırlar, yemek yerler, şarkı söyler ve dans ederlerdi ve sabah yine işlerinin başına dönerlerdi. Zaviyelerin mensupları genellikle bekar erkeklerdi ve bunların geceleri zaviyede ikamet ettikleri de vaki idi. Yine çerağcı denilen bir görevlinin burada misafir odalarındaki kandilleri düzeltme görevini yaptığı görülmektedir. Bundan başka zaviyelerde namaz kılınır, Kur'an okunur, hep birlikte sema ve raks edilirdi. Yani ahilerin günlük yaşayışları

içinde ibadet ve zikrin yanı sıra eğlencenin de ayrı bir yeri vardı. Eğer zaviyenin reisi olan ahi ulemadan biri ise, bu zaviyedeki ahiler hem öğrenci olarak öğrenimlerini devam ettirir hem de zaviyenin hizmetini görürlerdi (Şeker, 2006: 179-187) Öğrencilerin bu şekilde istihdam edilmesi de ahiliğin sosyo-kültürel işlevinin azametinin bir göstergesi olsa gerektir.

1.2.10.2.1. Alay Han

Aksaray- Kayseri yolunda bulunan bu Han'ın kitabesi okunamayacak kadar bozuk olmakla beraber 1156-1192 yılları arasında Kılıçarslan II tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır.

Selçukluların Anadolu'da inşa ettirdikleri ilk sultan Hanı olarak sayılan Alayi Han'ın kitabesinin okunabilen kısmından –elHilati yazan kısmı-banisinin Ahlatlı bir sanatçı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kitabenin daha sonraki kısmında yazdığı tahmin edilen ve ağaç işleri ustası anlamına gelen en Neccar ifadesinden de bu kişinin Konya'da 1155 tarihli Alaeddin Camiinin banisi meşhur sanatçı Üstad el Hacc Mengüberti el Hilati olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Ahlatlı ustalar arasında ahşapta çalışan tek sanatçının Üstad el Mengüberti olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ancak bu Ahlatlı mimarin kim olduğu ancak kitabesinin tam olarak okunabilmesiyle öğrenilebilir (Sönmez, 1995: 184).

Avlusu yıkılmış olan Alay Han, klasik Selçuklu kervansaraylarının bütün plan ve mimari özelliklerini bir araya toplamaktadır. Sade ve kuvvetli ifadesiyle erken devre işaret eden bu yapıdaki geometrik süslemeye aynı zamanda Mengücekler ve Danişmendliler devri bazı yapılarında da rastlanmaktadır. XII. Yy sonu ile XIII. Yy başı gibi erken tarihlerde ortaya çıkan bu geometrik süsleme daha sonra kaybolmaktadır. Yapıda eski Türk süslemelerinin devamına da rastlanmaktadır. 1192'de tamamlanan yapı gelişmiş haliyle o zamanki Sultan Hanlarının klasik öncüsü olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Yapıya Alay Han adı muhtemelen sonradan verilmiştir (Aslanapa, 1991: 113-114).

1.2.10.2.2 Sultan Hanı

Alaeddin Keykubat döneminde Kayseri-Sivas yolu üzerinde yaptırılmıştır. Hamam, mescit ve diğer bölümleriyle beraber külliyei andırmaktadır (Satoğlu, 2002: 408).

Sivas-Kayseri arasında bulunan bu hanın Palas Köyü yakınındaki kitabesinden 1232-1236 tarihlerinde Alaeddin Keykubat tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Demir, 2005: 169).

1.2.10.2.3. Karatay Kervansarayı

Alaeddin Keykubat'ın bütün saltanat dönemi boyunca taşt-hane emirliğini muhafaza eden ve sultanın ölümünü müteakip adeta devleti idare eden Celaleddin Karatay önemli bir devlet adamı olmasının yanı sıra imar ve hayır işlerine son derece önem veren bir zattı. İbn Bibi, Karatay'ın Rum asıllı bir köle olduğunu bildirmektedir (İbn Bibi, terc, 1941: 244).

Nitekim İbn Bibi, onun hayrat olarak mescit, medrese, hangah ve kervansaray yaptırmadığı hiçbir memleket ve yolun bulunmadığını rivayet etmektedir. Bu ifade abartılı olmakla beraber buradan onun birçok eser meydana getirdiği anlaşılmaktadır (Turan, 1948: 49-50).

Karatay Kervansarayı, Selçuklular devrinden kalma büyük abidelerden biridir. Kayseri'nin kırk kilometre doğusunda Kayseri-Elbistan yolu üzerinde bulunan Kervansaray Anadolu, Suriye ve diğer güney ülkeleri arasında Selçuklular zamanında çok faal bir surette işleyen büyük bir yol üzerinde bulunmaktadır. Kitabesinde Karatay'ın isminin zikredilmemiş olması muhtemelen tevazusundan ileri gelmektedir (Turan, 1948: 50).

Ön ve arka olmak üzere iki kısımdan oluşan binanın iç ve dış kapıları üzerinde yer alan iki kitabeden iç kısımda olanında Alaeddin Keykubat'ın adının zikredilmesinden anlaşıldığı kadarıyla bu kısım Keykubat ölmeden (1237) önce tamamlanmıştı. Dış kısmı da Keykubat'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında tahminen 1240-1241 yıllarında tamamlanmıştı (Turan, 1948: 50-52).

Dönemin müverrihlerinden Aksarayî “Yer yüzünde böyle yüce bir imaretin mevcut olmadığını, Karatay'ın binayı seyretmekle kendisine hasıl olan gururun onu bunu yaptırmaya sevk eden sevaptan mahrum bırakacağı endişesiyle temaşadan vazgeçtiğini” yazmakla bu eserin azametini ifade etmektedir (Turan'dan Naklen Aksarayî: 1948, 52).

Yine Muhyiddin İbn Abdüzzahir, 1277 yılında Baybars'ın Anadolu seferi sırasında uğradığı binayı "...Mamafih çok geçmeden Karatay denilen kervansaraya ulaştık. Bu kervansaray yaptırıcısının büyüklüğünü gösteriyordu. O, bu kervansarayı Tanrı'nın sevabına nail olmak için inşa ettirmişti. Bu bina genişlik ve yükseklik bakımından en muhteşem eserlerden biridir. Biçimi ve görüntüsü de pek güzeldir. Bu yapı için yontulmuş ve parlatılmış adeta mermer gibi kıvılcık bir taş kullanılmıştır. Surları ve sütunları kalem ile eşlerinin yapılması mümkün olmayan nakışlar ile süslenmiştir. Kapısının dışında iki kapılı berkitilmiş suru olan, zeminine kaldırım taşı döşenmiş rabaz gibi bir yer olup orada dükkanlar vardır. Kervansarayın kapıları da demirdendir ve en güzel bir şekilde yapılmıştır. Kervansarayın içine gelince burası yazlık eyvanlar ve kışlık bölümü ile ahırlardan meydana gelir. Bu eserin mükemmelliğini anlatmak güçtür. Yolcular orada aradıklarını mutlaka bulurlar." şeklinde tasvir etmektedir (Sümer, 1985, 80).

İbn Abdüzzahir devamında kervansarayı "Kervansarayda hamam, hastane, ilaçlar, yatak ve yemek takımları ve ahırlar vardır. Her yolcu orada derecesine göre misafir edilir. Sultan Baybars buradan geçerken kervansarayda misafir kaldı. Kervansaraya ait vakıflar vardır ki bunlar etrafında ve diğer beldelerde bulunur. Hanın geliri ve masraflarına bakmak için daireleri, memur ve kâtipleri mevcuttur. Tatarlar bunun resimlerinden hiçbir şeye dokunmadan eskisi gibi bıraktılar" şeklinde anlatmaktadır (Turan'dan Naklen, İbn Abdüzzahir, 1948: 54).

Kervansarayın teşkilatı ve işleyişi ile bilgilerin en önemlileri vakfiyesine dayanmaktadır. Vakfiye aynı zamanda Selçuklu kervansarayları hakkında da tek kaynak niteliğindedir. Vakfiyesi binanın inşasından birkaç yıl sonra 1248 yılı civarında tanzim edilmiştir. Vakfiyede vakfin mütevellisinden başka vakfin kontrolü için bir müşrif ve bir nazır tayin edildiği kaydedilmekte ve burada hamamcı, mihmandar ve diğer görevlilerin de zahireleri belirtilmektedir. Kervansarayın vakfiyesi Konya'da düzenlenmiştir (Turan, 1948: 53, 84).

Vakfiyenin asıl metni 645 yılı Rebiülevvel ayında eki ise aynı yılın Ramazan ayında düzenlenmiştir (Turan, 1948: 55).

Vakfiyesine göre kervansarayın vakıfları arasında Sarahor Köyü, Kayseri ve Karahisar'da iki han, kayseri şehrinde kira getiren on ev, şehri civarında 36 parça

arazi, iki çayır ve Kayseri civarında, Selçuklu ordularının geçit ve bayram merasimlerinin yapıldığı ovada kain Meşhed kasabasındaki dört ev, bir fırın, 19 tarla, kervansarayın bulunduğu Sarahor (Karatay) köyünde kira getiren onbeş dükkan ve sayısı bildirilmeyen birtakım evler bulunmaktaydı (Turan, 1946: 486-487).

Hamamcıya tahsis edilen zahirenin buğday olmasından anlaşıldığı kadarıyla bu civardaki köy ya da çiftliklerden biri hanın vakfı durumundaydı. Yine mihmandara da yılda ikiyüz dirhem paranın yanı sıra yirmidört mudd zahire tahsis edilmişti (Turan, 1948: 114).

Kervansaraya gelen yolcuların ücretsiz yemek yemesi için bir aşhanesi bulunuyordu. Vakfiyesinde matbaha elli büyük kase çanak, yirmi bakır tabak, yüz büyük odun çanak, elli odun tabak ve bakırdan on büyük, beş orta, beş küçük tencere iki büyük leğen, iki büyük kazan, iki büyük havan ve başka mutbak takımlarının satın alınacağı belirtilmektedir (Turan, 1948: 56).

Bu sayılardan kervansarayın günde ne kadar misafir ağırladığını tam olarak tahmin etmek imkansız olsa da yine de bu konuda yaklaşık bazı tahminler yapmak mümkündür. O dönemin şartlarına göre kervansarayın iki şehir arasında bulunması sebebiyle oraya uğrayan yolcuların gece yatıya da kaldıkları göz önünde bulundurulursa kervansarayın en azından günde yüz kişi civarında bir yolcu ağırlama kapasitesine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu konuda kesin tahminler yapmak için kervansarayın yatak odası sayısının da bilinmesi gereklidir.

Bunlarla beraber vakfiyesinden kervansaray'da hasta olan yolcuların tedavisi için ilaç ve meşrubat tayini hakkındaki şartlar burada bir bimaristan ve eczanenin bulunduğunu göstermektedir. Yine vakfiyede baytardan bahsedilmektedir. Hastaları tedavi edecek doktordan bahsedilmemesi burada sürekli kalabilecek bir doktorun olmadığını düşündürmektedir (Turan, 1948: 58).

Bunların yanı sıra vakfın şartları arasında yolcuların ayakkabılarının tamir edilmesi veya onlara yeni ayakkabı verilmesi de bulunmaktadır (Turan, 1948: 57).

Bu da kervansarayın donanımının mükemmelliğini göstermesi açısından önemlidir.

Vakfiyesinde kervansarayda ağırlanacak misafirlerin arasında Müslüman, kafir, köle, hür ayırt etmeksizin her yolcuya bir okka et ve bir çanak yemek verilmesi gibi bir hüküm yer almaktadır. Ayrıca her Cuma akşamı bal helvası yapılıp bütün yolculara dağıtılması şart kılınmaktadır (Turan, 1948: 57). Yolcuların arasında köle ve Hıristiyanların da bulunması Selçuklu dönemindeki kervansaraylarda papaz ve başka din adamlarının da misafir edildiği “funduk”ları akla getirmektedir. Nitekim İbn Abdüzzahir risalesinde bu kervansarayda her yolcu aradığını muhakkak bulur demekle burada Hıristiyan din adamlarının ve diğer tabakadan yolcuların da ağırlanmış olabileceği görüşünü kuvvetlendirmektedir. Yine Han’ın Mısır sultanını dahi ağırlayacak nitelikte olması kervansarayın donanım açısından mükemmel olduğunu göstermektedir. İbn Abdüzzahir’in her yolcunun orada derecesine göre misafir edildiği ifadesinden de handaki odaların da derecelendirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Keza Baybars gibi önemli bir sultanın hele de Anadolu’yu Moğol tahakkümünden kurtaracak derecede azametli olan bir sultanın bu handa herhangi bir insan gibi ağırlanmış olduğu düşünülemez. Muhtemelen Baybars da yukarıda bahsedilen “funduk”⁶ tabir olunan odalardan birinde ağırlanmıştır. Nitekim önemli kişiler için kervansarayda bu odalardan bir veya birkaç tane olması muhtemeldir.

Bu ifadelerle dayanarak Karatay kervansarayının dönemin imkanları dahilinde tam teşekküllü bir ticaret ve hayır kurumu olduğunu söyleyebiliriz. Hatta Karatay Kervansarayı ve bunun gibi hayır nitelikli kervansarayların da bu dönemde şehir içindeki açların ve yolcuların doyurulması için oluşturulan zaviyelerin daha gelişmiş olarak şehirlerarası mahiyette birer hayır kurumu olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür.

1.2.10.2.4. Ahi Evren Zaviyesi

Kayseri’de Ahi Evran Zaviyesi adında bir yapının varlığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Ahi Evran’ın Debbaglar çarşısı içinde, Yoğun Burç (Sivas Kapısı) karşısında, Battal Mescidi yakınında bulunan iki kapılı evinin zaviye olarak kullanıldığına dair görüşler mevcuttur. Çünkü Ahi Menâkıbnamesinde, Ahi Evran’ın evinin zaviye olarak kullanıldığına ilişkin bilgiler bulunmaktadır (Eravşar, 2002:

⁶ Fonduk esasen han manasına gelmektedir. (Turan 1946: 478)

223). Ahi Evran'ın 1205 yılında Kayseri'ye geldiği doğru ise evinin ya da zaviyesinin de XIII. yüzyıla ait olduğu düşünülebilir.

Debbağlar çarşısında olduğu bildirilen zaviye bugün Talas yolu ile Döner Kümbet arasındaki yıkılan mahalleler arasından ortaya çıkarılmıştır. Bulduğu yer itibariyle Ahi Evren'e dolayısıyla ahilere ait oldu anlaşılmaktadır. 1205'lerde Kayseri'ye gelen Ahi Evren bu zaviyede kendisine bağlı ahilerin eğitimi ile meşgul olmuştur (Akşit, 1996: 75).

1.2.10.2.5. Ahi Emir Ali Zaviyesi

İbn Batuta, Kayseri'deki bu zaviye hakkında şunları söylemektedir. “...Bu beldede Ahi Emir'in zaviyesine indik. Bu zat çevredeki ahilerin ileri gelenlerinden biri olup, hükümet katında da saygınlığı olan bir beğdir. Şehrin büyüklerinden bir gurup kendisine tabi bulunmaktadır. Zaviyesi, döşemeleri, kandilleri, yiyeceklerinin bolluğu ve binasının sağlamlığıyla, o ana dek Türk illerinde görülen en güzel zaviyelerden biriydi. Emir Ali, yoldaşları ve misafirleriyle her gece bir araya geliyor, ağırladığı kişilere belki de diğer bütün zaviyedekilerden daha fazla ikramda bulunuyordu. Bu ülkenin adetine göre, bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde hükümeti ahiler yönetir. Ahi, kudreti nisbetinde gelen gidene ihsanda bulunur, atlar hediye eder ve elbiseler giydirir. Emirleri, yasakları ve binişleri ile tıpkı bir hükümdara benzer.” (İbn Batuta, tz.: 213).

Ahi Emir Ali Zaviyesi Kayseri'de çok önemli zaviyelerden biriydi. Mevlevi şeyhi olduğu tahmin edilen Ahi Emir Ali'nin o dönemde siyasi ve dini kişiliği oldukça kuvvetli idi (Salman, 2002: 169). Zaviyenin adının İbn Batuta'da geçmesinden 1330 tarihlerinden önce var olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.10.2.6. Şeyh Turasan Zaviyesi

Kayseri civarında bulunan bu zaviye vaktiyle Horasan'dan gelerek burada bir tekke kuran ve İslami konularda halkı aydınlatan Şeyh Turasan'ın anısına Mahperi Hatun tarafından dikdörtgen planlı ve kesme taşlı bir zaviye inşa ettirilmiştir. Şeyh Turasan'ın kendi yaptığı tekkesinde birde çilehanesi bulunmakta idi (Satoğlu, 2002: 425). XIII. yüzyıla ait olan bu zaviyenin diğer zaviyeler gibi o devirde faaliyette olduğu kuvvetle muhtemeldir.

1.2.10.2.7. Köşk Medrese Hanıgahı

Kayseri’de bulunan Köşk Medrese’nin de medrese vasfından başka hankah olarak kullanıldığı bilinmektedir. Eretna zamanında kurulan bu medrese ve gelirleri Şeyh Evhadüddin Kirmanî ve müritlerine tahsis edilmişti (Hacıgökmen, 2003: 274).

Kayseri’de Mevlevîlik, Ahilik, Bektaşîlik, Kalenderîlik, İshakîlik, Bayramîlik, Rıfailik, Nakşibendîlik ve Halvetîlik ile ilgili dergahlar kurulmuştu. Ancak bunların büyük çoğunluğu günümüze gelememiştir. Bunların başında da Suyakanmış Zaviyesi, Bostancı Baba Zaviyesi, Şeyh Musa ve Şeyh Hamid Zaviyesi, Ali Dede Zaviyesi, Ali Cafer Zaviyesi, Şadgeldi Zaviyesi, Kadıhan Zaviyesi ve Şeyh İsmail Zaviyesi gelmektedir (Hacıgökmen, 2003: 274). Bununla beraber, Beylikler döneminde yapılan türbe-zaviyeler fonksiyonlarını yitirmiş olarak günümüze kadar gelmişlerdir.

Bu tür zaviyeler yerleşim alanlarının dışında, ıssız yerlerde kurulmuşlardır. Burada yaşayan dervişler tasavvufu meşgul olurken diğer yandan da toprak ve hayvancılıkla uğraşır geçimlerini sağlarlardı. Bu dergahlardan ötürü de Kayseri çevresindeki pek çok köy onların isimleriyle anılmıştır.

Kayseri ve yöresinde Dulkadiroğulları devrinde de çok sayıda zaviye kurulmuştur. Bu dönemde ahiliğin bir sosyo kültürel kurum olarak son derece geliştiğini görmekteyiz. Bu dönemde inşa edilen zaviyelerin çoğu Alaüddevle tarafından inşa edilmiştir. Şehsuvar Bey Zaviyesi, Süleyman Bey Zaviyesi, Kalemin Köyü zaviyesi, Selahaddin Zaviyesi, Güllüce Viranköy Zaviyesi, Tahtalasun Zaviyesi, Dedeabdal Zaviyesi, Tekneli Köyü Süleyman Bey Zaviyesi, Safhan Köyü Zaviyesi ve Dıraz Köyü Zaviyesi bunlar arasında yer almaktadır (Gökhan, 2003: 231).

1.2.10.2.8. Alameddin Kayser Zaviyesi

Devrin kayıtlarında adı geçmeyen zaviye Osmanlı devri vakıf kayıtlarında yer almaktadır. Alameddin Kayser (Öl. 1284) inşa ettirdiği bu zaviyeyi Mevlevilere tahsis etmiştir. Zira onun Mevlânâ’nın yakın dostu olduğu ve Sultan Veled tarafından

da övüldüğü bilinmektedir. Mevlânâ'nın türbesi de Alameddin Kayser tarafından yaptırılmıştı (Akşit, 1996: 76).

1.2.10.2.9. Eminüddin Mikail Zaviyesi

Zaviyenin kurucusu devrin siyasi hadiselerinde Süleyman Pervane ile birlikte hareket eden Rum asıllı Eminüddin Mikail'dir. Eminüddin Mikail saltanat naibliği ve müstevfiklik görevlerinde bulunmuştu (Çakmakçoğlu, 1998: 18, Akşit, 1996: 76).

Müstevfi Sadeddin Ebu Bekir'in kölelerinden olup her zaman ilim ve kültürle meşgul bulunan Eminüddin Mikail'in faaliyetlerinden Türkmenlere karşı olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ ile yakın dostlukları sebebiyle bu zaviyenin de Mevlevilere ait olması kuvvetle muhtemeldir. Eminüddin Mikail ve ailesi Mevlânâ'nın müridi olup, Mevlânâ her Cuma akşamı onların elinde Konyalı hanımlara hitap ederdi (Akşit, 1996: 76).

1.2.10.2.10. Seyyid Burhaneddin Tekkesi

Hakırdaklı Mescidin bir bölümünü Seyyid Burhaneddin'in Çilehanesi olduğu tahmin edilmektedir (Akşit, 1996: 77). Ya da bu mescid ile Seyyid Burhaneddin'in Tekkesi aynı yerdir.

1.2.10.2.11. Melikgazi Mescidi Ve Zaviyesi

Zamantı Kalesi yakınında Melikgazi Türbesi civarında olan bu mescid Dulkadiroğulları devrine ait bir eserdir. Hatta Dulkadiroğlu Halil Bey'in türbesi de burada bulunmaktadır (Gökhan, 2003: 230).

Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin vakfiyesinde geçen bu kendi yaptırdığı mescit muhmemelen Osmanlılar devrinde harap hale geldiği için yıkılarak yerine yeni mescit yapılmıştır (Çayırdağ, 2001: 18). Zaviyenin işleyişi ve faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

1.2.10.2.12. Kalenderhane Zaviyesi

Kalenderhane Şih Mescidinin batısında yer almaktadır (Çakmakçoğlu, 1998: 19).

1220'lere doğru Anadolu'ya gelen Kübreviye ve Sühreverdiye gibi Sünni eğilimli tarikat zümrelerinin Kayseri'ye de geldiği anlaşılmaktadır. İbn Bibi'nin bahsettiği

1243'te Moğolların Kayseri'yi muhasarası sırasında mancınık atmakla görevli bir gurup Cavlaki'nin bu zümreye mensup oldukları ve bir zaviye kurdukları tahmin edilmektedir. Bu zaviye Osmanlılar devrindeki Kalenderhane Mahallesi'nin çekirdeğini teşkil etmiştir (Akşit, 1996: 78).

1.2.10.2.13. Suya Kanmış Hatun Zaviyesi

Yanıkoğlu Mahallesinde Suya Kanmış Hatun Türbesi yakınında olmalıydı (Çakmakoglu, 1998: 19).

1.2.10.2.14. Zeynel Abidin Zaviyesi

Kdı Burhaneddin Ahmed'in oğlu Alaeddin Ali Çelebi tarafından yaptırılmıştır (Çakmakoglu, 1998: 19).

1.2.10.2.15. Hacı Davud Zaviyesi

Şikari'ye göre Davud Bey Karamanoğlu Halil Bey'in oğludur (Çakmakoglu, 1998: 19).

1.2.10.2.16. Hoca Vatan Zaviyesi

Suya Knamış Hatun türbesine yakın bir yerde olan zaviyenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir (Çakmakoglu, 1998: 21).

1.2.10.2.17. Şey Ümmi Zaviyesi

Eretnalı Sultan Gıyaseddin Mehmed zamanında Kayseri'nin Develi ilçesinde 1352 yılından sonra yapılmış olduğu anlaşılan zaviye çok yakın zamana kadar gelmiş, ancak yıkılmıştır. Zaviyenin bir vakfiyesi bulunmaktadır (Göde, 1996: 153).

1.2.10.2.18. Hangah

II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kayseri'ye gelen bir Moğol emirinin, Sahip İsfehanî tarafından misafir edildiği bilinen bu hangahın yeri ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir (Akşit, 1996: 77).

2. BÖLÜM: SOSYAL VE DİNİ HAYAT

2.1. Sosyal Hayat

2.1.1. Meslekler

2.1.1.1. Dokumacılık

Kayseri’de dokumacılık milattan 2500-3000 yıl öncelerine kadar dayanmaktadır. Kaniş’te elde edilen tablet ve vesikalardan dokuma ticaretinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Kayseri’deki giysileri anlatırken “Büyükleri sata, çuha, samur, zerduva, tilki boğazı, sincap kürk giyip, atlastan kaftan biçtirirler. Orta halli olanları Üsküdar ve Londra çuhası, boğasi kaftanı giyerler. Karıları sivri takke giyip üzerine ezar bürünürler demektedir. Selçuklu ve Osmanlılar zamanında da sürdürülen dokumacılık sanatı hakkında, Ahmet Nazif Efendi, XX. Yüzyılın başında hazırladığı “Miratü’l Kayseri” isimli eserinde Kayseri’de 250 kadar Alaca (Kaba Kumaş tezgahı olduğunu belirtmektedir (Satoğlu, 2002: 90).

Karatay Vakfiyesi’nde tesbit edildiği üzere Kayseri’de Hıristiyan Yanıl adıyla bir bezzaz bulunmaktaydı (Turan, 1948: 112).

2.1.1.2. Külâhçılık

Yine külâh-duz olarak nitelendirilen ustanın icra ettiği külâhçılık da Kayseri’de Selçuklular zamanında mevcut olan bir meslekti. Bu Kayseri’de Külâh-duzan adlı bir mahallenin bulunmasından anlaşılmaktadır. (Merçil, 2000: 26) Külâh-duz, külâhçı şapka diken ve satan anlamındadır (Döğüş, 2003: 153).

Külâhduzlar Mahallesi, Debbağlar Mahallesi civarında bulunmaktaydı (Bayram, 1991: 82).

2.1.1.3. Ayakkabıcılık

Bundan başka Celaleddin Karatay vakfiyesinde belirtildiği üzere her yolcunun ayakkabısının tamir edilmesi için görevlendirilen ve yılda yüz dirhem ve yirmidört mudd verilmesi belirtilen bir şart koşulmuştu (Turan, 1948: 57). Buradan anlaşıldığı kadarıyla Selçuklular devrinde ayakkabı tamirciliği Kayseri’de müstakil bir meslek olarak icra edilmekteydi.

2.1.1.4. Debbağlık

Ahi Evran'ın Kayseri'de bir debbağhanesi bulunmaktaydı (Hacı Bektaş-ı Veli, 1958: 52). Dolayısıyla zamanla bu debbağ atölyesinin büyüyerek işçi ve ustalarının çoğalması sonucu burada Debbağlar mahallesi diye bir mahalle meydana gelecek kadar geliştiği anlaşılmaktadır (Bayram, 1991: 82).

2.1.1.5. Değirmencilik

Yine Asiyaban olarak geçen değirmenci mesleğinin de Kayseri'de bugün mevcut olmayan Descedaic adlı bir köyün sınırında Kirkor adını taşıyan bir değirmende icra ediliyor olduğu belirtilmektedir. (Merçil, 2000: 48). Celaleddin Karatay vakfiyesinde kervansarayın hizmetlilerine yirmi mudd ağırlığında buğday verilmesinin şart koşulması şehirde bu buğdayı öğütmek için muhakkak bir değirmenin bulunduğunu ve değirmencilik mesleğinin varlığını göstermektedir.

Karatay'ın vakfiyesinde o dönemde Karatay adı verilen köyde Karatay'ın vakıf bir değirmeni olduğunun kaydedilmesi de yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir (Turan, 1948: 64).

2.1.1.6. Ekmekçilik

Yine Celaleddin Karatay'ın vakıfları içinde Kayseri civarında Meşhed Köyü içinde bulunan bir ekmekçi fırını sayılmaktadır (Turan, 1948: 67).

2.1.1.7. Kasaplık

Karatay vakfiyesinde şehir surları dışında Ayavasıl Kapısı yanında Kasaplar Çarşısı'nda Karatay Kervansarayı'na vakfedilen bir Han'ın vakfedildiğini belirten ibareden Selçuklular döneminde Kayseri'de böyle bir çarşının varlığından haberdar olmaktadır (Turan, 1948: 112). Kendi adına bir çarşısının olması kasaplığın Selçuklular devrinde profesyonel bir meslek olarak yapılmakta olduğunu göstermektedir.

2.1.1.8. Aşçılık

Karatay Vakfiyesi'nden kervansarayın bir aşhanesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Keza vakfiyede "bu aşhanede çalışan ve yemek pişirmekte mahir olan bir aşçıya

yılda iki yüz dirhem para ile yirmidört mudd zahire tayin edilmesi” şartından aşçılığın Kayseri’de önemli bir meslek olarak icra edildiğini göstermektedir (Turan, 1948: 56).

2.1.1.9. Taş İşçiliği Ve Acuri (Tuğla İmalatçıları)

Celeddin Karatay’ın kervansarayının vakfiyesinin hudutları ifade edilirken, “Kayseri yakınında Sultançayırı, yol ve iki yanı, iki dağdan birinde taşçıların çalıştığı dağdan bahsedilmesinden bu mesleğin icra edildiği anlaşılmaktadır (Turan, 1948, 126). Burada taşçılar, Tuğla imalatçısı veya satıcısı acuri olarak geçmektedir (Merçil, 2000: 102). Burada adı geçen tuğla firmı da tuğla imalatçılığının bir meslek olarak yapıldığına delalet etmektedir (Turan, 1948, 126).

Bundan başka Kayseri yöresinde çıkartılan sarımtırak esmer renkte bir taşın Hacı Kılıç Camii, Gevher Nesibe Darüşşifası ve Hunat külliyesinde kullanıldığını Halil Ethem vasıtasıyla öğrenmekteyiz (Eldem, 1982: 58, 88).

2.1.1.10. Kehhalan

Kehhalan adı verilen göz doktorlarının da Kayseri’de hizmet verdiği ve hatta bunların tanesinin Kirmanî’yi tedavi etmeye çalıştıkları belirtilmektedir (Merçil, 2000: 121).

2.1.1.11. Pazarcılık

Selçuklular devrinde Kayseri’de sur dışında suk adı verilen çarşıların bulunduğu bilinmektedir. Bu pazarlarda çalışan Sevvâk adı verilen pazarcılar bulunmaktaydı.(Merçil, 2000: 157).

2.1.1.12. Çiftçilik

Kayseri’de çiftçilik de önemli bir yer tutmaktaydı. Nitekim bunu Kazvinî’nin Kayseri ile Aksaray arasında bulunan harmanlık bir zemin bahsinden anlamaktayız (Kazvinî, 553).

2.1.2. Giyim-Kuşam

Selçuklu devri kıyafetleri konusunda Eflâkî’nin eseri tatmin edici bilgilerle doludur. Özellikle erkek kıyafetleri: elbise, başlık ve ayakkabılar hakkında çeşitli malumat

vardır. Erkek elbiseleri başlıca Burd-ı Yemeni adı verilen Yemen Kumaşından elbise, Mısır Elbisesi: Büyük ihtimalle Mısırdan gelen bir kumaştan yapılıyor olabilir, siyah ince ipek elbise, Mısır ve Şaş ipeğinden elbise, gaşiye, bûrf kumaş, çuha ve kemhadan yapılmış olanlar zikredilebilir. Hulle yani belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan ibaret elbise çeşidi de anlaşıldığına göre frapan renklerden dikiliyordu. Devrin popüler elbisesi de Fereci'ydi. Bu göğsü açık uzun kollu bir cübbe türüydü. Ayrıca Hind-i Buri fereci tipi de vardı. Bundan başka kaba, kurt postu, tilki postu da giyiliyordu. Bunlardan başka şalvar, hırka, kürk, samur kürklü kırmızı iskarlat çuhası, sarık karakeçe, beyaz külâh, ayakkabı olarak da çizme ve ayakkabı vardı. Kadınlara ait olarak değirmi çarşaf, Bartas şehrinden gelme kürk, ibrişimden başörtü ve peçe zikredilmektedir (Taneri, 1977: 73-74).

Selçuklular zamanında insan kıyafetlerini gösteren resimler yapılmış ise de çok azdır ve bu konuda ancak minyatürlerde görülenler, taş üzerine kabartma olarak gösterilenler ve çini üzerine fırça ile yapılmış olanlardan fikir edinmek mümkündür (Oral, 1962: 19).

Yine Kayseri'de başlık olarak kullanılan külâhın gayet yaygın bir giyim eşyası olduğunu Selçuklular devrinde kendi ismiyle anılan çarşısı ve mahallesinin bulunmasından anlayabiliriz (Merçil, 2000: 26).

Başlık çeşitleri arasında kavuk veya külâh üzerine sarılan beyaz veya koyu yeşil bez parçası destar, genellikle beyaz keçeden imal edilen ve üzerine sarık sarılan külâh, tepesi devrik, ucu püsküllü, ziyafet sofralarında kadın sakiler tarafından giyilen bir nevi külâh olan üsküf, beyaz veya kırmızı çuha ile keçeden yapılan kimi zaman sırmalı börk ve taç olarak kullanılan bağaltak vardır (Oral, 1962: 14-15).

Kadınlara başlarına tepelik adı verilen fes şeklinde bir başlık taktıkları bilinmektedir. Bunların altınla süslendiği de vakidir.(Satoğlu, 2002: 438) Kadınlar ayrıca peçe de takmaktaydılar (Taneri, 1977: 57). Hatta bu başlıklar Kayseri'de külâhduzlar çarşısında bacılar tarafından imal edilmekteydi (Bayram, 2003: 67).

Ahiliğin temelini atıldığı bir şehri olarak Kayseri'de ahiler ise diğer Türkmenlerden farklı olarak beyaz bir serpuş giymekteydiler (Döğüş, 2003: 153). Osmanlıların ilk

askerleri (Yeniçeriler) için ise Kayseri’de imal edilen beyaz börk kabul edilmişti (Oral, 1962: 18).

Gayrimüslimlerden Rum erkekleri ise en belirgin özelliği kırmızı veya beyaz renkte başlık giymekteydiler, kadınlar da büyük sarığa benzer bir örtü ile rtnmekteydiler (şeker, 2006: 142).

Erkeklerde uzun saç görülebilmekteydi. Kalender olarak tavsif edilen kimseler sakalsızdı. Sakallar da muhtemelen Mevlânâ’nin etkisiyle kısa olarak kesiliyordu. Ancak uzun sakal bilhassa sofilerde olurdu (Taneri, 1977: 74).

Mesnevi’de isimleri geçen Selçuklu devri giyim eşyaları arasında ise ayakkabı olarak debbağlanmamış hayvan derisinden yapılan çarık ile ayağın ucundan diz kapağına kadar sarılan ve bugün Anadolu’da dolak adı ile benzerleri görülen pataya ve çizme vardır (Oral, 1962: 14-15).

Yine şalvar, özellikle fütüvvet şalvarı Selçuklular devrinde kullanılan yaygın giyim eşyalarındandı. 1214-15 yıllarında Abbasi halifesi tarafından I. Keykavus’a gönderilen hediyeler arasında fütüvvet şalvarı da vardı. şalvar, üst kısmı geniş ve kırmalı, parçaları ayrı ve genişçe dikilmiş üstlük bir dondur. Genellikle yn kumaştan ve şaldan yapıldığı için şal adı verilmiştir. İpekten ve pamuk bezden yapılanları, erkek ve kadınlara mahsus olanları da vardır. Paaları dar olursa potur, bol olursa akşır derler. Kadı şalvarı veya katib şalvar denilen diğer bir çeşidinin cep ve paalarının kenarları ise sıрма ipekle işlemeli olurdu (Oral, 1962: 15).

Kayseri’de giyim tarzı açısından düşünürsek bu şehirde bulunmuş olan Kirmanî’nin de bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim sema sırasında beline sardığı şalı üçgen şeklinde sarkıtma adetinin olduğu bilinmektedir. (Bayram, 1999: 20-25) Lavata da boyun atkısı veya omuza alınan şal olarak kullanılan giyim eşyasına verilen isimdir (Oral, 1962: 17).

Selçuklu hükümdarlarından Alaeddin Keykubat Kayseri’de tahta oturduktan sonra Konya’ya giderken tören kumandanı olan Emir-i aşnığır’ın kıyafeti  etek entari ve keykubad klahtan müteşekkildi (Oral, 1962: 15). Günümüzde de bu örneğe yakın kıyafetler Anadolu’nun kimi yerlerinde yreselleşmiş kıyafetler olarak görülmektedir. Erkeklerin yanı sıra kadınlar da bu kıyafetleri giymektedir.

Emir-i Çaşnıgır'ın kıyafetleri arasında sayılanların arasında kuşak da bulunmaktadır. Kuşak, insanın beline gelmek suretiyle üç etek entarinin veya şalvarın üzerine sarılarak kullanılan bir eşyadır. Kemer ise bele bir defa sarılıp tokalanan veya uçlarındaki ipleri ile bağlanan bir eşyadır. Kemerlerler, deriden, kumaştan yapılır ya da özel olarak dokunurdu. Kıymetli madenlerden yapılmış olanları kadınlar kadife fistan entarilerinin üzerlerine bağlardı. Ayrıca elbisenin altına bağlanarak içine altın ya da gümüş paralar saklanan kemerler de vardı (Oral, 1962: 16).

Sultanların ve cariyelerin de Zerrin Kemer (Altın İşlemeli Kemer) taktıkları da kaynaklarda zikredilmektedir. Alaeddin Keykubat'ın ölüm tarihi olan 1237 yılı Şevval ayının üçüncü gününde Kayseri Meşhed ovası bayram yerinde düzenlenen eğlencede altın kemerli, gümüş bilekli sakiler de hizmet ediyorlardı (İbn Bibi, terc, 1941: 187).

Bunlardan başka, elbise çeşitleri olarak kaftan anlamına gelen câmenin de gül rengi gibi çeşitleri de vardır. Entari üzerine giyilen kollu uzunca bir elbise türü olan hırkayı genellikle orta sınıf, halk ve talebe giyerdi. Hırka, astarı ile yüzünün arasına pamuk döşenerek dikilirdi. Kısa olanına da libada denilirdi. Sof, yünden ve tiftikten dokunan kumaşlara verilen bir isim olmasının yanı sıra yünlü kumaşlardan yapılan cübbelere de sof denilirdi. Uzun elbise tarzında olan Cübbe ve fereci de Selçuklular devrinde kadınlar ve ulema tarafından giyilen kıyafetler arasında idi (Oral, 1962: 16-17).

Kumaş çeşitleri olarak ise Alaeddin Keykubat döneminde Atlas (İpekten yapılmış, renkli ve parlak ince kuma) ile zerbeft (Altın tellerle dokunmuş) kumaşlar zikredilmektedir (Oral, 1962: 20).

Selçuklular zamanında bir süs malzemesi olarak ayna da kullanılmaktaydı (Oral, 1962: 19).

Seyyid Burhaneddin'in Mevlânâ açısından önemine binaen Mevleviliğin yaygın olduğu bir şehir olarak bilinen Kayseri'de de Mevleviliğe mensup kişilerin giydiği kıyafetlerin giyilmesi ve kullandıkları eşyaların kullanılması muhtemeldir. Mevleviliği temsil eden başlıca eşyalar post, (post, müderris tayini sırasında Kayseri'de de görülen bir eşyadır. Hatta Kutbeddin Şirazî için Pervane Medresesi'nde yapılan posta oturma töreninde Mevlânâ'nın oğlu da hazır

bulunmuştur.), Sema tahtası, pazarcı maşası, somat (sofra) ve budaklı şamdan bulunmaktaydı (Oral, 1962: 65).

2.1.3. Düğünler- Bayramlar-Eğlenceler

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiyesi'nden bahseden vekayiname ve diğer kaynak türlerinin yazarları eğlence hayatının canlı ve renkli manzarasına da değinirler. Gerçekten bu durum Mısır 1277'de Kayseri'ye gelen Türk Sultanı Baybars'ı dahi hayrete ve hiddete boğmuştur (Taneri, 1977: 67).

Baybars, Elbistan'da Moğol kuvvetlerini bozguna uğrattıktan sonra 20 Nisan 1277 Çarşamba günü Kayseri'ye girdi. Onun yaklaştığını duyan şehrin eşraf, ulema, zühhad, tüccar ve reayası çocuk ve kadınları ile beraber karşılamaya çıktı. Sultan, ulemaya olan saygısı dolayısıyla itaat arz ederlerken onların atları üzerinde kalmalarına izin verdi. Kayserililer naralar atarak ve tekbirler getirerek Sultanı Keykubadiye Sarayının bahçesinde hazırlanan Saltanat sarayına götürdüler. Bu sırada nevbet çalındı ve halkın huzura kabul töreni başladı. Önce sultanı eğlendirmek için hanende ve sazandeler geldi. Fakat Baybars onları huzurundan çıkardı. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Sultan Türk-İslam kültürü ile yetişmiş olan Selçukluların eğlencede aşırıya kaçtıklarını görerek yaptıklarını kınamıştır (Sümer, 1985: 82-83).

Yine bunun öncesinde de Alaeddin Keykubat'ın zehirlendiği gün Meşhediye ovasında bayram yerinde yapılan eğlence sırasında da hanende ve sazandelerden bahsedilmektedir (İbn Bibi, terc, 1941: 187).

Alaeddin Keykubat'ın ölüm tarihi olan 1237 yılının şevval ayının üçüncü günü Kayseri'deki Meşhediye ovasında bayram yerinde toplanan sayısız asker yediripil içirildikten ve eğlendirildikten sonra memleket büyükleri, emirler, şehzadeler toplanmışlar, bu eğlencede güzel sesli hanendeler şarkı okumaya, çalgıcılar çalmaya başlamışlardı. Aynı zamanda altın kemerli, gümüş bilekli sakiler de hizmet ediyorlardı (İbn Bibi, terc, 1941: 187).

Kayseri'de büyük bir şehir olması hasebiyle sultanların eğlencelerinde mutrib adı verilen çalgıcıların yer aldığına dair kayıtlar mevcuttur (Merçil, 2000: 137).

Kayseri şehri Selçuklu hanedanına mensup kişilerinin düğünlerinin icra edildiği bir şehir olarak da ön plandadır. Alaeddin Keykubat'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Melikesiyle düğünü vesilesiyle Kayseri'de ziyaret sofraları kurulmuş, her taraf inci taneleri ve yıldızlar gibi parlak meşalelerle donatılmıştı (İbn Bibi, terc, 1941: 200, Uyumaz, 2001: 412).

Yine Alaeddin Keykubat'ın Eyyubi meliki Melik Adil'in kızı Gaziye(Melike Adile) ile Malatya'da evlenmesini müteakip Kayseri'ye gelerek burada da düğün yaptığı bilinmektedir (Uyumaz, 2001: 411, Çayırdağ, 2001: 28).

Alaeddin Keykubat Eyyubi Meliki Adil'in kızıyla Kayseri'de krallara layık bir düğünle evlenmişti (Ahmed Nazif, 1987: 73).

Selçuklu sultanlarının ve şehzadelerinin düğünlerinde altın ve gümüş saçmak ve şeker ve elbise dağıtmak adetinin olduğu anlaşılmaktadır (Uyumaz, 2001: 412).

Selçuklularda eğlence hayatının merkezi hanlardı. Buralarda hem müzikli eğlenceler düzenleniyor hem de genel ev bulunuyordu. Çeşitli müzik aletlerini kullanan icracıların ve şarkıcıların bulunduğu bu hanlarda hem erkek hem de kadın sanatkarlar vardı. Kadın müzisyenler gayrimüslimlendi. Aynı şekilde kadın ve erkek neyzenler, def v.s çalan sanatkarlar ve kavallar da vardı. Bundan başka rakkaseler de bulunuyordu. Raks daha çok defsiz olarak icra ediliyordu (Taneri, 1977: 67- 68).

Yine İbn Bibi'nin kaydettiği bir olay Kayseri'nin kültürünü açıklaması açısından büyük önem taşımaktadır. "...sultan (Alaeddin Keykubat) kendisi de Kayseri'ye geldi. O sıralarda Kayseri subaşı olan Hokkabazoğlu Seyfüddin Ebubekir şehir büyüklerine sabit ve seyyar köşkler, taht-ı revanlar yapılması ve çubuk mevkiine kadar karşılamaya gidilmesi için haberler gönderdi." (İbn Bibi, terc, 1941: 88). Burada bahsedilen seyyar, sabit köşklerin ve taht-ı Revanların Anadolu Selçuklu Saltanatı için ayrı bir kültürel değer olduğunu söylemek mümkündür.

Bu taşınabilir köşkler çeşitli mücevherlerle süsleniyordu ve esterler üzerinde taşınan bu köşkler içinde güzel ve çevik hareketli oyuncular, hokkabazlar hünerler gösteriyorlardı (İbn Bibi, terc, 1941: 89).

Erzincan Meliki Davudşah, Alaeddin Keykubat'ı ziyarete geldiğinde Keykubadiye sarayında üç gün ziyafet verilmişti (İbn Bibi, terc, 1941: 133).

Bu ziyafet akabinde mihmandarlar tarafından sarayın matbah ihtiyacı için ikibin yük buğday, ikiyüz yük şarap, hayvanlar için beşbin yük arpa ile diğer ihtiyaçlar karşılığı olmak üzere yirmibin akça tahsis edilmiş olduğuna dair berat getirdiler (İbn Bibi, terc, 1941: 133).

İbn Bibi'de yer alan ifadelerden sultan İzzeddin Keykavus ve Alaeddin Keykubat'ın sosyal hayatta aktif oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Bibi, "1216 yılında Ermenilere karşı sefer hazırlığında olan İzzeddin Keykavus iktalarının başında bulunan bütün sübaşılara fermanlar göndererek hepsinin askerleriyle birlikte Yabanlu pazarı çayırlarında toplanmalarını istedi. Buraya gelen ileri gelen komutanlar da hediyeleri ile beraber geldiler, hepsi gezintide, yemekte, içki ve eğlence meclisinde, çevgan ile top oyununda sultanın yanında yer aldılar." (İbn Bibi, terc, 1941: 65-66) demekle Selçuklular devrinde Kayseri'de meydana yapılan sosyal faaliyetleri en güzel şekilde açıklamaktadır.

Selçuklular zamanında Kayseri'de Meydan kapısının ön tarafındaki geniş yerde (Meşhed) savaş ve güreş talimleri yapılır, top, çokan oynanırdı. Selçuknamelerde yazıldığına göre o zamanlarda top çokan oyunlarına çok önem verilmiştir. Hatta hükümdarlar ve vezirler dahi bu oyunu oynamakta idiler. Alaeddin Keykubat haftada iki meydana çıkıp top çokan oyunu oynardı, silah talimi yapar ve ok atardı. (Ahmed Nazif, 1987: 68-69).

Yine Kayseri'de insanların hayrına bir yer açıldığında ya da bir bina yapıldığında Kur'an okunduğu ve hatta şiir söylendiği de vakidir. Abdülbaki Gölpınarlı Kutbeddin Şirazi'nin Pervane Medresesi'ne tayini sırasında hafızların Kur'an okumasından bahsetmektedir (Gölpınarlı, 1983: 43).

2.1.4. Cenaze Töreni ve Matem

Özellikle Mevlevi tarikatının etkisi altında bulunan Anadolu şehirlerinde Mevlevilerin düzenledikleri cenaze törenleri gösterişli ve gürültülü bir tarzda icra ediliyordu. Ahmed Eflâkî buna örnek bir olaydan bahsetmektedir. Mevlânâ'nın arkadaşı Şeyh Selahüddin'in cenaze töreninde beşaret ve nakkareciler bulundu.

Cenaze önünde yürüyen guyende gurubu halkın tepkisini çekmiş, bunun üzerine Mevlânâ “Cenazenin önünde bulunan müezzinler ve hafızlar bu ölünün mümin olduğuna ve İslam şeriatında öldüğüne, bizim şarkıcılarımız ise bu ölünün hem mümin hem müslüman hem de alim olduğunu şahadet ediyorlar” demiştir. Ölüm haberini alan kimsenin üstünü parçalaması, üstünü yırtması ve saçlarını yolması da adettendi. Cenazenin başında kuran okunarak hatimler indirilirdi. Ayrıca cenazelerde ağlayıcıların mersiye söyledikleri de vâkidir (Taneri, 1977: 61).

Gıyaseddin Keyhüsrev’in ölümünden sonra devletin idaresinde sözü geçenler Kayseri’de bulunan İzzeddin Keykavus’a biat etmişler ve Malatya’dan Kayseri’ye gelen Keykavus burada tahta çıkmıştır. “... halkın ve saltanatın ileri gelenleri dirhem ve dinarı üzerine saçtılar ve üç günden sonra sultan, beylerin yasdonu çıkarmalarını emretti ve her birine mertebe ve miktarınca hilat verdi. Hizmetkarların ve halkın hepsi sultanın elini öpüp müşerref oldular ve her biri görev emirlerini yenilediler (Ahmed Nazif, 1987: 67).

Cenazelerde matem elbiseleri giyildiği de vaki oluyordu. Yine baş açmak yani sarık çıkarmak saygının bir icabı idi. Mevlânâ’nın cenazesinde önde yedi öküz çekilmiş, bu kurbanlıkların etleri fakirlere dağıtılmıştı (Taneri, 1977: 60-61). Buradan anlaşıldığı kadarıyla cenazede yemek vermek de o zamanın adetindendi.

Yine matem süresi olarak bilinen ölümün kırkıncı gününü müteakiben yemekli bir toplantı tertip edilmekteydi (Taneri, 1977: 61).

Cenazelerde şarkılar söylendiği de zaman zaman vâki oluyordu. Mesela Bahaeddin Veledin de içinde bulunduğu bir cenazede güzel seslilerin gazel okumasına Ahi Ahmet haramdır dediğinde Sultan Veled’in ona karşılık verdiği de görülmektedir (Eflâkî, II, 1986: 232). Buradan Mevlevilerin bu konularda daha ılımlı Ahilerin ise daha sert olduğu anlaşılmaktadır.

Seyyid Burhaneddin’in vefat ettiği gün hizmetçisi çığlık kopararak elbiselerini yırtmış, Sahip Şemseddin ve arkadaşları da ölüm haberini alır almaz saçlarını yolarak koşup gelmiş ve Kayseri’nin bütün büyük ve küçükleri başlarını açmışlardı. Seyyid Burhaneddin’in cenazesinde Kur’an okuyan hafızlar zikredilen şeyhler, sarığı perişan bilginler ve sela veren okuyucular bulunmaktaydı ve bu kişiler onu kendi

mezarlığına gömdüler (Eflâkî, I, 1986: 70). Onun mezarlığı bugün dahi kendi adıyla anılan geniş bir mezarlık haline gelmiştir.

Rivayete göre Sahip Şemseddin Hazretleri bir hayli mal harcayarak matem törenleri tertip etti, hatimler indirdi ve Seyyid'in türbesinin üzerinin kapanmasını emretti. Ancak bunun üzerine türbe defalarca yıkıldı ve Sahip'in rüyasına giren Seyyid "benim üzerime bina yapmayın" demişti. (Eflâkî, I, 1986: 70).

2.1.5. Günlük Yaşam-Ev Hayatı

Selçuklu dönemi Türk şehirlerindeki günlük yaşamın sınırları şehrin mobilitesi ile yakından alakalı olabilir. Çağdaş şehirciliğe özgü bir kavram olan mobilite birim zamanda kişilerin ulaştırma olanaklarından yararlanma yoğunluğunu ifade eder. Nitekim Selçuklu dönemi Kayseri'sinde çıkmaz sokakların çok fazla olduğu düşünülecek olur ise mobilitenin de buna bağlı olarak ne kadar düşük olduğu anlaşılabilir (Tanyeli, 1984: 155).

Örneğin mahalle toplumsal bir birim olarak oldukça kapalı yapısıyla mobiliteyi, düşük tutan nedenlerden biri sayılabilir. Mahalle bu açıdan kentliye gereksinimlerini hemen yakın çevresinden karşılama olanağı vermektedir. Dinsel gereksinimler buradaki mescit aracılığıyla birkaç adım öteden karşılanabilir. Çocukların eğitimi de yine bir sıbyan mektebi aracılığı ile burada verilmektedir. Hatta hemen yakında birkaç dükkan bulunması da olanaklıdır. Bu açıdan mahallelinin her gereksinimi için merkeze gitmesi gerekmez (Tanyeli, 1984:156). Bu açıdan mahalle günlük yaşamın en sade şeklinin gerçekleştiği birim olarak kabul edilebilir. Mahallelinin bu sadeliğin haricindeki diğer ihtiyaçları külliye karşılayabilmektedir.

Bunlarla beraber bazı araştırmacılar tarafından Kayseri'de Selçuklular döneminde yaz mevsiminde bağlara gitme alışkanlığının olduğu öne sürülmektedir. Uğur Tanyeli, yaylak-kışlak yerleşimi konusunda XIX. Yüzyıla kadar Kayseri yakınlarında da alternatif yerleşme alanlarının bulunduğunu ifade etmektedir (Tanyeli, Habitat, II: 419).

Ancak Kayseri bağcılığının tarihi hakkında yazılı kaynaklar çok sınırlıdır. Bağcılığın ve yazları bağa göçme adetinin Kayseri'de ne zaman hangi bağlarda başlatıldığını bilmek hemen hemen olanaksızdır (İmamoğlu, 2001: 18).

Kayseri bağcılığı, Türklerin anayurttan getirdikleri yazlık-kışık adetinin bir devamı olsa gerektir. Bu adet devleti idare edenlere de uygulanmış, Kızılırmak boyunca uzanan Kadı Bağları Kadı Burhaneddin Ahmed'den, Keykubat Yazlığı da Alaeddin Keykubattan kalmıştır (Türkten, 1998: 451).

Kemal Göde, bir makalesinde Kayseri'de Kadı Bağları adlı beldenin Eretnalıların Kayseri Kadısı Kadı Burhaneddin devrinden kalma olabileceğini yaptığı çevre araştırması ve civardaki yapılarla o devirde geçen siyasi olaylarla karşılaştırarak açıklamaya çalışmıştır. Buna göre, Kadı Bağları adıyla anılan yer, Kadı Burhaneddin'in Kayseri'de idari ve siyasi işlerden bunaldığı zamanlarda, dinlenmek ve ilimle meşgul olmak için zaman zaman inzivaya çekildiği kendi mülkiyetindeki çiftlik olmalıdır (Göde, 1999: 606).

Bu ifadelerden biz en azından XIV. Yüzyılda Kayseri'de bağcılık geleneğinin hiç olmazsa yönetim kesiminde var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bugünkü Kayseri şehir merkezinin güney yamaç ve tepelerinde yer alan bağ semtine Eskişehir denilmekteydi ve daha sonradan şehir bugünkü bölgeye kaymıştı. Bu boş kalan yerleşme alanının halk tarafından süreç içerisinde bağcılık amacıyla kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.1.6. Sofra Kültürü

Günümüzde de olduğu gibi Selçuklular devrinde de en başlıca gıda maddeleri arasında ekme ve et yer almaktaydı.

Karatay Kervansarayı vakıfları arasında bir ekmeçi fırınının bulunması temel tüketim maddesi olarak ekmeğin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Turan 1948: 114).

Erzincan Meliki Davudşah'ın Kayseri'de Alaeddin Keykubat'ı ziyareti ardından verilen ziyafet akabinde mutfığa tahsis edilen gıda maddeleri arasında arpanın da zikredilmesi hayvanların tüketmesi için olduğu kadar arpadan da ekme yapılabileceğini akla getirmektedir. Ancak burada bahsedilen arpanın hayvanlar için olduğu belirtilmiştir. (İbn Bibi, terc, 1941: 133) Devrin bazı kaynaklarında ekme olarak çoğunlukla arpa ekmeği zikredilmektedir. Ayrıca bir kişinin günde bir kile arpa unu yediğine dair kayıtlar da mevcuttur. (Taneri, 1977: 77) Yine bu gıda

maddeleri arasında buğdayın da zikredilmesi ekmeek yapımında buğdayın daha yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir (İbn Bibi, terc, 1941: 133).

Yine unun ekmeek yapımı yanı sıra simit yapımında da kullanıldığı bilinmektedir (Taneri, 1977: 77).

Karatay Kervansarayı vakfiyesinde yolcuların her birine 250 gram et verilmesi koşulundan anlaşıldığı kadarıyla Kayseri’de temel besin maddesi olarak et de önemli bir yer tutmaktaydı.(Turan 1948: 114) Keza Kayseri’de Selçuklular döneminde sur dışında Kasaplar adı verilen bir çarşının bulunması şehirde et tüketiminin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Turan, 1948: 112).

1237 yılında Kayseri’de, Alaeddin Keykubat’ın zehirlendiği ziyafet sofrasında bulunan yemekler arasında Biryani (kebab), Dane ve Muzaffer (Biberli pilav) ve kaz ve tavuk çevirmeleri ile tennur aşları zikredilmektedir (Oral, 1956: 73).

Bunlardan başka kızartılmış etli pilav, yağlı ördek ve pastırma da en çok yenilen yemeklerdi. Etli yemeklerin genel olarak koyundan yapıldığı muhakkaktır.(Taneri, 1977: 76) Nitekim Karatay Kervansarayı’na ait vakıflar arasında bulunan koyun sürüleri Kayseri’de koyun etinin yoğun olarak tüketildiğini gösterir (Turan, 1946: 480).

Devrin popüler yemekleri tirit, baş ve ateşte çevrilen etlerdi. Tirit, paça suyuna veya et suyuna ekmeek doğramak suretiyle yapılıyor, yoğurtlu ve sarımsaklı olarak da yeniliyordu. Ateşte çevrilmek suretiyle yapılan kebab ve şişte çevrilen kuşlar da revaçtaydı. Bunlar herhalde keklik, bıldırcın çulluk, toy gibi av kuşlarıydı. (Taneri, 1977: 75-76) Keza Alaeddin Keykubat da 1237 yılında Kayseri’de bu kuş etlerinden yedikten sonra zehirlenmişti (İbn Bibi, terc, 1941: 187).

Bunların haricinde Alaeddin Keykubat’ın Konya’daki ziyafet sofralarında da güvercin, keklik ve bıldırcın söğülmeleri ile kırmız ve zerededen (safranla sarartılmış pirinçten yapılan bir nevi pirinç tatlısı) de bahsedilmektedir (Oral, 1967: 29).

Bu yemeklerin Kayseri sofralarında da bulunması tabiidir.

Sebze olarak ise mercimek, kabak, şalgam, şalgam turşusu, harda, gül suyu, meyve olarak elma, incir, kayısı, kavun, üzüm ve pekmezin tüketildiği anlaşılmaktadır (Taneri, 1977: 76, Eflâkî, I, 1986: 64).

Erzincan Meliki Davudşah'ın Alaeddin Keykubat'ı ziyareti ardından verilen ziyafet akabinde mihmandarlar tarafından sarayın matbah ihtiyacı için ikibin yük buğday, ikiyüz yük şarap, hayvanlar için beşbin yük arpa ile diğer ihtiyaçlar karşılığı olmak üzere yirmibin akça tahsis edilmiş olduğuna dair berat getirdiler (İbn Bibi, terc, 1941: 133).

Ayrıca buradan Kayseri'de Selçuklu sarayında şarapın da sofralarda yer aldığı ve mutfak için önemli miktarda para ayrıldığı anlaşılmaktadır. Şaraptan başka başta süt olmak üzere şeker şerbeti ve bal şerbeti de yoğun olarak tüketilen içkilerdi (Taneri, 1977: 77, 78, 79, Oral, 1956: 73).

Karatay Kervansarayı vakfiyesinde her Cuma akşamı misafirlere bal helvası yapıлып yedirilmesine dair olan hüküm de Kayseri'nin yemek kültürü açısından bilgi vermektedir. Keza o dönemde şeker pahalı ve az bulunur bir gıda maddesi olduğu için balın daha yaygın olarak tüketildiği anlaşılmaktadır. (Turan 1948: 57) Buna göre un helvası önemli bir gıda maddesi ve tatlı idi (Taneri, 1977: 76).

Anlaşıldığı kadarıyla helva sıcak olarak yeniliyordu. Geleneğe göre arife gecesi de helva dağıtılıyordu. Yine ölen kimselerin ruhu için helva dağıtıldığı da vaki idi (Taneri, 1977: 79).

Şeker olarak ise nebet ve badem şekeri ile bal zikredilmektedir (Taneri, 1977: 77).

O dönemin adetlerine göre sofrada bir kaptan yemek yeniliyor, bu sırada kaşık kullanılıyordu. Yemek sırasında sahan, kase, tepsi, sini ve testiler bulunuyordu (Taneri, 1977: 75).

Menâkıbü'l Arifin'de Mevlânâ'nın dostlarından Kayseri'ye elçilikle gönderilen bir gurubun geri döndüklerinde Pervane'nin sofrasının çeşit çeşit nimetlerle dolu olduğundan bahsedilmektedir (Eflâkî, I, 1986: 507).

Bundan başka İbn Abdüzzahir Selçuklu Sarayı'na misafir olduklarında kurulan sofranın hükümdarların şanına yakışır bir biçimde olmadığını belirtmektedir (Sümer, 1985: 85).

2.1.7. Evlenme-Boşanma-Kadının Toplumdaki Yeri

XIII. ve XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Türk toplumu İslamiyetin etkisi altındaydı. Evlenme boşanma konularında ve kadının toplumdaki mevkii hususunda şeriyat topluma tam manasıyla hakimdi. Poligami birden fazla kadınla evlenilmesine imkan veriyordu (Taneri, 1997: 54).

Selçuklu toplumunda cariye ile evlenmek adeti de vardı. Bir kadını nikahına alan erkeğin başlık olarak bir para vermesi gerekliydi. Evlenecek kız ise ev ve mutfak eşyası olarak çehiz hazırlamak zorundaydı. Şeriat hükümlerine göre erkeğin arzu ettiği zaman kadını boşayabilmesine rağmen o dönem Türkiye'sinde kadın böyle bir hakka sahip değildi (Taneri, 1997: 55).

İbn Batuta'nın seyahatnamesinde tipik Türk kadını görmek mümkündür. İbn Batuta ve arkadaşları Kayseri'ye gittiğinde Alaeddin Eretna'nın hanımının evde eşi olmadığı onları ağırladığı ve hediyeler verdiği anlatılmaktadır (İbn Batuta, tz: 213). Burada bahsedilen Türk kadının Dede Korkut hikayelerinde bahsedilen Türk kadını ile aynı özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Şeker, 2006: 47). Togi Hatun'un İbn Batuta ve arkadaşlarını eşi olmadan ağırlaması aynı zamanda Türk kadının hür ve maharetli olduğunu da göstermektedir.

Bu kadınların bir kısmı dokumacılık işi ile uğraşırken bir kısmı da hamamlarda çalışmaktaydı (Şeker, 2006: 142). Kayseri'de bulunan Dokumacılar ve Örgücüler Çarşısı ile Külahduzlar çarşısında kadınların çalıştığına dair ifadeler (Bayram, 2003: 59) kadınların sosyal ve iktisadi hayata yaptığı katkıyı göstermesi açısından önemlidir.

Ayrıca kadınların hizmetçi sıfatı ile çalıştıklarını da Eflâkî'nin eserinden öğrenmekteyiz. Eflâkî, Seyyid Burhaneddin'in ölmezden evvel hizmetçisine "ben birazdan öleceğim, kapıya çık sela ver" demesinden anlaşıldığı kadarıyla Seyyid Burhaneddin ve belki de diğer mutasavvıfların hizmetçi tutma alışkanlığı vardı (Eflâkî, I, 1986: 70-71).

Selçuklu devri Kayseri'sinde kadınlar arasında kullanılan özel unvanlar bulunmaktadır. Huvand sözü Selçuklu Ailesi sultanlarına ait özel bir unvandır ya da Selçuklu Ailesinden hükümet koltuğuna varis olan kişiye Huvand adının verilmesi eski bir usul olarak uygulanmıştır (Ahmed Nazif, 1987: 19). Bunun yanı sıra Eyyubi melikesi Melike-i Adiliye'ye verilen Gaziye unvanından Selçuklularda öldürülen ya da şehit olan kadınlara bu unvanın verildiği anlaşılmaktadır.

Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler döneminde yaşayan bazı hükümdar hanımları gerek imar faaliyetleri gerek hayır işleri açısından temayüz etmiş hanımlardır. Bunlardan haklarında bilgi edinebildiğimiz birkaçından bahsedilebilir.

2.1.7.1. Gürcü Hatun

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in zevcesi olan Gürcü Melikesinin kızıdır. Aynı zamanda emir Muineddin Süleyman Pervane'nin karısı olan bu hatun Mevlânâ'nın gerçek müridi olarak gösterilir. Bu hatunun Mevlânâ'nın türbesinin yapılmasında da rolü vardır. sultan Veled ondan “ O Yüce Sultan Gürcü Hatun, Rum ve Horasan ülkelerinin övünücüdür” şeklinde bahseder Sultan Veled'in bu şiirinden Gürcü Hatun'un uzun bir müddet Kayseri'de kaldığı anlaşılmaktadır (Salman, 2002: 172).

Ariflerin Menkıbelerinde Gürcü Hatun'un Kayseri'de bulunduğunu doğrulayacak bilgiler bulunmaktadır. “...Nitekim Gürcü Hatun Mevlânâ'yı son derece seven bir kadın idi. Hatta onu bırakıp Konya'dan Kayseri'ye gitmek istemediği için kocası Pervane bir ressamdan Mevlânâ'nın resmini yapmasını istemiş, bu sırada da çok ilginç bir olay meydana gelmişti. Ressam Mevlânâ'nın resmini çizdikten sonra sureti değişmiş, o suretini de çizince Mevlânâ yine başka biri olmuştu (Eflâkî, 1986, 459-460). Bu ifadelerden Gürcü Hatun'un Mevlânâ'nın sadık bir müridi olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.7.2. Mahperi Hatun

Devlet birliğinin ikinci iffetlisi, saffetü'd dünya ved din unvanlı Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun Kayseri'de aktif bir sanat öncüsü idi (Wolper, 1960: 86).

Huand Hatun Rum asıllı olup güzel ve soylu bir kadındı. Onun değerinin üstünlüğü yaptığı iyilikler ve hayırlar, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaptırdığı medreseler, mescitler, zaviyeler, tekkeler v.s hayır müesseseleri ve daha birçok eserde açıkça görülür ve bugün de bu eserler varlığını sürdürmektedir. Kayseri beldesinin sakinleri, onun büyüklüğü ve cömertliği konusunda görüş birliğindedirler (Esterebâdi, 1990: 54, Uyumaz, 2001: 409).

1.2.7.3. Toga Hatun

İbn Batuta seyahatnamesinde Toga Hatun'dan şu şekilde bahsedilmektedir “...Alaeddin Eretna Bey'in hanımlarından biri de bu şehirde oturmaktadır. Bu hatun dünyadaki en iyi ve faziletli kadınlardandır. Irak Sultanı ile de akrabalığı vardır. Kendisine “Ağa” diye hitap edilir. Ağa, Türkçe'de büyük manasına gelmektedir. Sultan'a yakınlığı bulunan herkese bu unvan verilir. Ağa'nın asıl adı Toga Hatun'dur. Huzuruna çıktığımızda bizi ayakta karşılayarak hakkımızda güzel sözler söyledi ve derhal yemek hazırlanmasını emretti. Sofrasında karnımızı doyurduk. Yanından ayrılırken bize kölelerinden biri vasıtasıyla koşumu mükemmel bir at, bir hilat ve bir miktar da para göndererek, daha fazlasını armağan edemediği için özür diledi.” (İbn Batuta, tz.: 213).

2.2. Dini Hayat

Kayserili İlyas b. Ahmed'in “Keşfü'l Akabe” adındaki astronomi Eserinin önsözünde Melik Ahmed Gazi'den övgüyle bahsedilmesi onun felsefecileri himaye ettiğini ve mutezile mezhebi eğilimli olduğunu göstermektedir (Bayram, 2003: 98).

Bu suretle Kayseri'nin ilk Müslüman-Türk hakimi sayılan Danişmendlilerin itikatta mutezile mezhebine yakın olmakla beraber, amelde Hanefi mezhebine mensup oldukları söylenilebilir. Danişmendliler ve Selçuklular devrinde medreselerde Hanefi fıkhi tedris ediliyordu. Bu yüzden Danişmend ilindeki fakihlere “Türkmen Hanefi Fukaha” denmiştir (Bayram, 2003: 99). Hatta Danişmendlerin önemli hükümdarlarından Melik Muhammed Gazi içki içmeyen dindar bir kişiydi (Süryani Mihael, tz.: 103). Kayseri şehrinin dini hayatı yöneticilerin dini hayatı ile paralellik arz ettiğinden müslüman halkın çoğunluğu da Danişmendliler ve Anadolu Selçuklularının bağlı olduğu Hanefi mezhebine bağlı olmalıydı.

Melik Gazi tarafından Kayseri'ye kadı olarak tayin edilen Abdülmecid İsmail el-Herevi de (öl 1142) bir Hanefi fıkıhçısı idi (Bayram, 2003: 99). Melikgazi Herevî'yi Anadolu'ya davet ederek Kayseri'de onun için bir medrese yaptırmıştır. Melikgazi, Onu hem Kayseri kadısı hem de bu medreseye müderris tayin etmiş ve Herevî bu medresede ders vermiştir (Şahin, 1998: 418). 1108 yılında sözü edilen Hanefi fakih Abdülmecid İsmail el-Herevî bu kişi olabilir (Cahen, 2002: 219).

Anadolu Selçukluları zamanı fikir hareketleri bakımından çok renkli ve çeşitli bir çağdır. Bu renkli çeşitlilik büyük ölçüde birbirinden çok küçük nüanslarla ayrılan pek çok dini zümreden kaynaklanmaktadır. Abdalar, Ahiler, Haydariler, Kalenderiler, Mevleviler, Babailer, Bektaşiler, Şemsiler, Evhadiler, Rufâiler, Ekberiler v.s bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren dini, siyasi ve fikri zümrelerdir. Bu zümreler Anadolu insanını teşkilatlandırmakla beraber tabanda kültürel ve siyasi kadrolaşmayı da sağlıyordu. Her tarikatın ve dini zümrenin cemaati ve bu şehzadenin siyasi kadrosunu iktidara getirebilmek için faaliyette idi (Bayram, 2003: 71).

Anadolu'ya gelen Türklerin İslamiyeti kabul etmesinin üzerinden çok fazla bir zaman geçmemişti ve bunlar arasında Şamanizm'in devam eden gelenekleri vardı. XIII. yüzyıla kadar göçebe Türkmenler İslamiyeti şekil olarak zahiren kabul etmekle Müslüman olmuşlar, ancak fakihlerin ve kelamcılarının anlattıkları kitabi İslamiyeti, mantıki ve felsefi görüşleri derinliğine anlamamışlardı. Bu yüzden kendilerine mahsus bir halk dindarlığı oluşmuş ve bu dindarlığın içinde dini, sihri ve mistik bir çok unsurları kapsayan, kahramanlık duygularının yanında hoşgörünün de hakim olduğu bir inanış şekli yer almıştır. Bu inanış sonucunda Ehl-i Beyt sevgisinde odaklanan İran Şiiliğinden önemli oranda farklı alevilik ile tasavvuf tarikatlarında kümelandiler (Ecer, 2001: 41-44).

XIII. yüzyılda İslam dünyasındaki tasavvuf akımı en hareketli ve görkemli dönemini idrak ediyordu. Kayseri bu dönemde Anadolu'ya göç eden "din ve etnik menşee bakımından karışık insanları içine alan" şehirlerden biriydi. Ayrıca bütün Anadolu'da olduğu gibi Kayseri'de de Türklerden önce buraya yerleşmiş Türk ve Müslüman olmayan esnaf ve sanatkârlar da vardı. Müslüman Türkler bu yerli unsurla bir arada ve barış içinde varlıklarını devam ettirdiler. Bu gelişmeye medreselerin

yanı sıra felsefi ve tasavvufi görüş tarzının yaygınlaşması da katkı sağladı. Nitekim Moğol istilası döneminde halk arasında başlayan çöküntü nedeniyle halk şeyh ve dervişlerin etrafında toplanarak yeni ümitler aramışlardır. Bu dervişlerin faaliyetleri dini-sufiyane etkileme şeklinde olmuştur. Bu etkilenme daha çok Türkmenler arasında kendini gösterdi. Zira Türkmenler, İslamiyeti kabul etmekle birlikte eski milli geleneklerinin de etkisi altında idiler. Bu sebeple eski ozanlarına benzettikleri Ahmet Yesevi'yi ve onun dervişlerini benimsediler. Çünkü bunlar İslami inancı Türkçe olarak, tasavvufi bir renkle hoşgörülü, sevindirici, birleştirici bir şekilde anlatıyorlardı. Bu Ahmet Yesevi dervişleri, Alpler, alperenler, alp-gaziler, Horasan erenleri Müslüman Türk kahraman tipini temsil ettiler ve erdemli örnek kişiler olarak Anadolu ve dolayısıyla Kayseri halkının direnme ve yaşama gücünü arttırdılar (Ecer, 2001: 42-44).

Gerçekten de bu yüzyıllarda Kayseri'de yaşayan bilim adamları ve mutasavvıfların çoğu Orta Asya kökenlidir veya Orta Asya kökenli alimlerden eğitim almışlardır. Yine Kayseri'deki yatırların büyük bir kısmı da Orta Asya menşeli olup bu yatırların büyük çoğunluğu Danişmendli ve Selçuklu önemine aittir. Sayıları yirmiye erişen bu veliler Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında kahramanlıkları, kerametleri ve faziletleri ile temayüz etmiş ve böylece Türk toplumunun gönlünde taht kurmuş kahramanlar, veliler ve erenlerdir. Kayseri ve yöresindeki ziyaret yerlerinden Seyyid Burhaneddin, Ebu İshak Alemdari, Dev Ali, Seydi Şerif, Şeyh Umme ve Yahya Gazi Selçuklu dönemi erenlerindedir. Şeyh İbrahim Devletli ile Melik Gazi de Danişmendliler dönemi erenlerindedir (Ecer, 2001: 41-44).

İran'dan yani Büyük Sultanlık sahasından göçüp gelen Türklerle Fars teşkilat unsuru ve İranlı şehirliler bir kısmı dini ve etnik menşe bakımından karışık insanları da içine alan Konya, Kayseri, Sivas gibi fatihlere intikal eden şehirlere yerleşmişlerdir. O bakımdan Anadolu'da da bilhassa büyük şehirlerde konuşma dili Farsça, bilim dili de İslam dünyasında olduğu gibi Arapça olmuştur. Böylece büyük şehirler Arap-Fars İslam kültürünün faaliyet merkezleri görünüşünü almaktadır. Özellikle Moğol tehlikesinden uzaklaşarak Anadolu'ya gelen Fars kültüründen payını almış Türklerle Fars unsurunun artması, bunlarla göçebe ve yarı göçebe Türkmen birikiminin kültürel mahiyette çatışmasını zaruri kılmıştır. Müşahede edilen Babailer hareketi,

aynı zamanda devletin asıl dayanağını teşkil ettiği halde gerekli takdiri bulamayan, üstelik günün iktidarının vehim ve zulüm davranışına muhatap olan Türkmen topluluklarının ululadıkları dini kılavuzların işareti ile bütün varlıklarını ortaya koyarcasına bir cevap davranışı olarak anlaşılacak durumundadır. Oğuzların torunlarının Anadolu'daki bu ayaklanışının hareket noktası müşterek ve coşkun dini-sufiyane yaşayışın dinamik halet-i ruhiyesi, dünya görüşü ve karizmatik şahsiyetlerinin işaretidir. Babai derviş zümrelerinin hayati ve toplumsal rollerini Beylikler devrinin ihyasında ve Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde de görmekteyiz (Ayas, 1991: 40-41).

2.2.1. Ahi Evran ve Ahilik

Bütün İslam aleminde çok yaygın bir tasavvufi-iktisadi teşkilat örneği olarak görülen Fütüvvet, kaynağını Melameti zevk ve görüşten almakla birlikte zikre dayanan sufi zümrelerce de benimsenen bir birlik ve faaliyet olarak Anadolu'da Ahilik adı ile çok yaygın bir durumdadır. Anadolu'da hemen her tarikat zümresi bu teşkilatla karşılıklı ilişkiler ve sıkı bağlanışlar içinde bulunmaktadır. Sağlam meslek ahlakını, müşterek hayatta özgeciliği ameli bir şekilde yaşatan Ahilik teşkilat ve zümrelerinin, dini ve iktisadi olduğu kadar toplumsal ve siyasi rolü de dikkat çekicidir. Siyasi otoritenin zayıflamaya başladığı zaman bu zümrelerin yönetimi ele alarak toplumun güvenliğini sağladığı görülmektedir (Ayas, 1991: 45-46).

Elvancılık (Debbağlık) denilen bir sanatla uğraşmış alim ve sanatkar olan Ahi Evran Dabaklar esnafının piri olarak tanınır. Kayseri'deki Ahievran suyu da bu zatın himmetiyle getirilmiştir. Ahmet Gülşehir Ahievran'ın 93 yıl yaşadığını söylemektedir. Uzun müddet Kayseri'de kaldıktan sonra Kırşehir'e gitmiş ve 1277 yılında orada vefat etmiştir (Özdoğan, 1948: 180).

Vehbi Ecer, ahilerin Yesevi dervişlerinin ticarete ahlak ve disiplin getiren ahlak savaşçıları olduklarını belirtmektedir. Ona göre Orta Asya'dan göç eden Yesevi dervişlerinin Ahmed Yesevi'nin telkin, şiir ve fikir modelini benimsemeleriyle bu modelin taşıyıcıları bulunan ahi, alperen ve gaziler yoluyla taşınması sürecinden Kayseri de nasibini almış ve ahilik bu surette ortaya çıkmıştır (Ecer, 2001: 30-32).

İlim ile sanatı ilişkilendirme düşüncesinin Anadolu'da Selçukluların ilk dönemlerinde bir süre gelişme gösterdiği ve bu coğrafyada uygulama alanı bulduğu görülmektedir. O devirde bu zihniyetin uygulayıcıları Anadolu'nun hırfet ve zanaat erbabı olan ahilerdi. Ahiliğin kurucusu olarak tanınan Ahi Evran'ın bu konuya özel bir önem verdiği görülmektedir. O eserlerinde sık sık ilmi iş ve sanat alanında kullanmak gerektiğini ifade eder. İlimin amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını, kişinin ilmini uyguladığı ölçüde makbul insan olacağını savunmaktadır. Zaten Anadolu'da Ahilik Teşkilatı'nın kuruluş amaçlarından biri de ilmi çeşitli sanat alanında uygulamaya koymak ve toplumun bundan yararlanma ülküsünü pratiğe dönüştürmektir. Netice itibarıyla Selçuklular dönemindeki ahilik bilimsel bir temele dayanmakla beraber bilimin verilerinden pratik hayatta da yararlanmayı esas almıştı (Bayram, 2003: 64). Ahiliğin Kayseri'ye ve Anadolu'ya yayılması Ahi Evran'ın gelmesiyle başlamıştır.

Ancak Selçuklu Türkiyesi'nde açıkça ahi ismine halife El Nasır'ın fütüvvet teşkilatını kurmasından ve teşkilat yönetmeliğini Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'a göndermesinden sonrasına rastlayan ve XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde rastlanmaktadır. 613/1216-17'de Antalya'da düzenlenmiş bir vakfiyenin şahitleri arasında, aslen Kayserili olan Eminüddin Mahmud bin Yusuf isminde bir şahsa tesadüf edilmiştir. Bu durum Ahiliğin bu tarihten önce Kayseri'de kuruluşunu tamamlamış olduğunu göstermektedir (Döğüş, 2003: 153, Polat, 2008: 42).

1204 yılında Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta geçince, cülusunu Abbasi halifes El- Nasır'a bildirmek için hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak'ı Bağdad'a göndermişti. Dönüşte gelirken beraberinde Muhyiddin Arabi, Cafer Muhammed Berzai, Evhadüddin Kirmanî gibi bilginleri Anadolu'ya celbetmişti. Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurucusu sayılan Ahi Evran Nasırüddin Mahmud'un de bu kafile ile beraber Anadolu'ya geldiği ve kısa bir süre sonra 1205'te Kayseri'ye yerleştiği anlaşılmaktadır (Bayram, 1991: 82-82).

Ahi Evran'ın aynı zamanda Kayseri'de Evhadüddin Kirmanî'nin kızı Fatma Hatun ile evlendiği ve ona da Bacıyan-ı Rum teşkilatını kurdurduğu bazı araştırmalarda belirtilmektedir (Ecer, 1998: 12, Bayram, 1991: 82).

Vilayetname'den Ahi Evran'ın Kayseri'de bir deri atölyesi olduğu anlaşılmaktadır (Hacı Bektaş-ı Veli, 1958: 52).

Zamanla bu debbağ atölyesinin büyümesi, işçi ve ustalarının çoğalması sonucu burada Debbağlar mahallesi diye bir mahalle meydana gelecek kadar geliştiği anlaşılmaktadır. Menâkıb-i Evhadüddin Kirmanî'de bu mahallede bir zaviye ve mescid bulunduğu belirtilmektedir (Bayram, 1991: 82).

Hocası Evhadüddin ile Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran, ilk olarak burada Ahi Teşkilatı'nı kurdu. Bu konuda devletin himaye ve desteği ile sanatkarların sanatlarını icra etmeleri için bir sanayi sitesi inşa edilmişti. Ahi Evran bu sebeple debbağların piri ve 32 çeşit sanatkarlar zirvesinin piri olarak kabul edilmiştir. Ahi Evran bu sanayi sitesinde Debbağlar Çarşısı'nın orta yerinde bulunan cami ve hankahında kurduğu teşkilat mensuplarının dini ve fikri talim ve terbiyeleri ile de uğraşıyordu (Bayram, 1991: 82).

Ahilik kurallarına göre usta esnaf olacak adaya sadece mesleki eğitim verilmez, onlara imanın esasları ve imanın şartları gibi dini bilgiler öğretilir, Türkçe fütüvvetnameler okutulur, yemek pişirme, oyun oynama, çalgı çalma, şarkı söyleme, önemli kişilerin hayat hikayeleri, Türkçe, Arapça, Farsça edebiyat bilgileri gibi konularda bilgiler verilirdi (Ecer, 1998: 132).

Ahi Evran'ın hanımının kurduğu Bacılar teşkilatının erkeklere yardımcı olarak kurulması Türkmenlerin yaşayış anlayışını yansıtmaktadır. Nitekim iş alanında ve ibadette görülen kadın erkek dayanışması Hoca Ahmed Yesevi ve müridlerinin içinde kıvamın bulan bir yaşayış biçimidir. (Ecer, 1998: 132).

Bunlarla beraber Ahi Evran eserlerinde kurduğu teşkilatın esaslarını ve bunun gereklerini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Eserlerinde insanların birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için diğer insanlara ihtiyaçları olduğu ve bu şekilde insanların birbirlerine yardımcı olarak organize bir şekilde teşkilatlanması gerektiği, hoşgörünün hakim olduğu kurallar (fütüvvetnameler) çerçevesinde kurulan huzurlu bir iş ortamının gerekliliği ve sanat erbabının belirli bir yerde (sanayi sitesi) toplanarak orada sanatlarını icra etmeleri gibi konuları öğütlemektedir (Bayram, 2003: 66). Bu bakımdan ahiliğin sosyo-ekonomik hayatta gerçekleştirdiği

muvaffakiyet kesinlikle ortaya çıkmaktadır. Keza Kayseri’de sur dışında mahallelere dahi adını verecek kadar gelişmiş olan bu meslek dallarına ait çarşılar ahiliğin ilk kurulduğu dönemden itibaren faal ve tam teşekküllü idiler.

Neşet Çağatay’a göre Ahi Evran, Türk halkının ekonomik durumunu yükseltmek, başkasına el açmadan alın teriyle, şerefle yaşamının yollarını, bir sanat veya meslek sahibi yaparak göstermek, aynı zamanda dini hisler sömürücüsü çıkarıcıların sarkıntılıklarından da korumak istiyordu. O işe, debbağ, ayakkabıcı ve saraç esnafını toplayıp örgütlemekle başladı. Üstün becerisi, ahlaki sağlamlığı ve hakseverliği ile büyük şöhret ve saygı topladı, kurduğu örgütün başkanı, ahi babası oldu. Bir süre sonra 32 kola ayrılan deri işçiliği, zamanla Anadolu’da, Balkanlarda ve Kırım’da gelişmiş, geniş bir örgüt haline geldi (Çağatay, 1989: 84).

Tasavvuf ehlinin inançlarını yansıtan Ahilik teşkilatı bütün sanat ehliyle esnafı bünyesine almıştır. Her meslekten fütüvvet erbabının şeyhine Anadolu’da Ahi denilmekte, Ahilerin şeyhleri Ahi Türk ya da Ahi Baba ismiyle anılmaktaydı. Ahiler şalvar giyerler, teşkilatta Yiğit, Ahi ve Ahi Babalık mertebeleri vardır. Teşkilata törenle girilmektedir. Ahi, fütüvete giren kişiye şedd dedikleri kuşağı takmakta, şalvar giydirmekte, bir billur ya da bir toprak kase tuzlu su içirmektedir. Yiğitin, fütüvvet erbabından birini kardeş edinmesi töreninde de tuzlu su içilir. Yiğitlerin kazancı müşterektir. Teşkilat içi bir ahlak ve cezalandırma töresi görüldüğü gibi kavli ve Seyfi adlarıyla bir farklılaşma göze çarpmaktadır (Ayas, 1991: 46).

İzzeddin Keykavus I zamanında Kayseri’deki yöneticiler ve Ahiler arasında meydana gelen sürtüşmenin I. Alaeddin Keykubat zamanında Ahilerin lehine sonuçlanması ve sultanın ahileri himaye etmesi üzerine Ahilik bütün Anadolu’da yayılma fırsatı buldu (Bayram, 1991: 83).

Kayseri’deki Türkmen dervişleri ile yöneticiler arasında meydana gelen bu sürtüşmenin mahiyeti hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. 1223 yılı yazında meydana gelen bu olayda ümeradan bazılarının Alaeddin Keykubat tarafından idam ettirilmesi Kayseri’de çok ciddi problemlerin zuhur ettiğini göstermektedir. Yöneticilerle Türkmenler arasında baş gösteren geçimsizliğin şiddetli bir hal alması üzerine Sultan Alaeddin Keykubat acilen Konya’dan Kayseri’ye gelmiş, Türkmen dervişler lehine bir siyaset izleyerek, Türkmenlere muhalif ümerayı idam ettirmiştir.

Kirmanî'nin rubailerini derleyen zatın tespitlerine göre bu muhalefetin sebebi Kayseri müşrifinin hüküm çıkararak Kirmanî ve Ahilerin mallarını müsadere etmesi ve Kirmanî'nin de bunun üzerine sultana müşrifi şikayet eden bir mektup yazmasıdır (Bayram, 2003: 76).

Esasen ahilerin Kayseri'de önemli bir güç olarak ortaya çıkması Köseadağ Savaşı'ndan hemen sonra olmuştur. Kayseri'de Moğol kuşatmasıyla güçlerini göstermişlerdir. Şehre Moğolların girmesinden sonra ise Ahilik teşkilatı dağılmıştı (Döğüş, 2003: 157). Ahilerin Kayseri'deki etkileri esasen kurmuş oldukları zaviyeler ve kendi adlarıyla anılan mahallelerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu zaviyeler başka bir başlık altında incelenmiştir.

2.2.2. Evhâdiyye Tarikatı ve Şeyh Evhadüddin Kirmanî

Ahi Evran'ın hocası ve kayınpederi olan Şeyh Evhadüddin Kirmanî'nin (öl. 1237) doğum tarihi bilinmemektedir. Kirman şehrinde doğmuştur. Öğrencisi Ahi Evran ve diğer dostlarıyla birlikte Kayseri'ye gelerek 23 yıl süreyle ders veren ve sayısız ilim adamı yetiştiren Kirmanî Muhyiddin-i İbn Arabî ve Şems-i Tebrizî gibi zamanın büyük alimleriyle de görüşmüştür. "Mishabü'l Ervâh ve Menâkıb" isimli eseri bulunmaktadır. 1237 yılında Konya'da vefat etmiştir (Satoğlu, tz.: 114).

Kirmanî'nin I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıkış tarihi olan 1204'den sonra cülusunu Bağdat Abbasi halifesine bildirmek için Bağdat'a giden hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak'ın dönüşte beraberinde Anadolu'ya getirdiği bazı mutasavvıf ve ilim adamlarının içinde olduğu sanılmaktadır (Bayram, 1999: 20-25).

Türk tasavvuf tarihinin önemli simalarından biri olan Evhadüddin Kirmanî, hayatının belirli bir kısmını Kayseri'de geçirmiştir. Evhadüddin Kirmanî Kayseri'de evlenmiş ve daha sonra Ahi Evran'ın karısı olacak olan Fatma Hatun adlı bir kızı olmuştur (Ecer, 2001: 46).

Anadolu Selçukluları devrinin en ünlü mutasavvıf dervişlerinden olan Kirmanî'nin başlattığı Evhadiyye hareketi XIII. Yüzyılın başlarında Kayseri'den neşet etmiş, en güçlü dini-tasavvufi ve siyasi-fikri bir mahiyette tezahür etmiştir. Özellikle I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. Alaeddin Keykubat zamanında iktidarın destek ve himayesini kazanan Evhâdîlik esasen El Nasır'ın fütüvvet teşkilatına bağlı olarak

kurulmuştur. Abbasi Halifeliği tarafından Anadolu'ya bu amaç için "şeyhlerin şeyhi" olarak gönderilen Kirmanî bu bakımdan Ahi Evran'ın kayınpederi olarak fütüvvet teşkilatını Anadolu'da kadrolaştıran ve yöneten kişidir (Bayram, 2003: 72).

Evhadüddin Kirmanî, Kayseri'de Dericiler Çarşısı ile Külahdular Çarşısı arasındaki mescide bitişik olan hanikahında irşad ve tedris ile meşgul olurdu. Çevresindekilerle Türkçe konuştuğu için Türkmenler arasında da büyük bir şöhrete sahip olmuş ve geniş bir çevre edinmiştir. O dönemde Anadolu'daki ahiler çoğunlukla ona mensup idiler. Bununla beraber o, İran kültür ve edebiyatına çok vakıf bir şairdir. Kirmanî, Kayseri'de ikamet ettiği zamanlarda sık sık Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidine gider, burada itikâfa çekilirdi. Bazı talebelerini de burada çileyle sokardı. Hatta bu talebelere biri de Hacı Bektaş-ı Veli idi. Hatta Mevlânâ'nın dostu Şems-i Tebrizi'nin de Kirmanî'nin müridi olarak Battal Mescidi'nde onunla görüştüğü de bilinmektedir (Bayram, 2003: 72, 75).

Evhadiyye adıyla anılan tarikatın kurucusu olan Kirmanî, tarikatını Anadolu ve dolayısıyla Kayseri halkı için bir eğitim ocağı haline getirmiştir. Onun faaliyetleri sonucunda halkın duygu ve düşüncesi, dini ve ahlaki yaşayışı şekillenmiş, ayrıca ahiyan ve bacıyan gibi sosyo-kültürel ve ticari oluşumlar meydana gelmiştir (Ecer, 2001: 46).

2.2.3. Mevlânâ (1207-1273) ve Mevlevîlik

Mevleviliğin kurucusu Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin tasavvufa dair görüşlerinin temelleri Kayseri'de atılmış olup, bu nedenle onun hayatında Kayseri'nin önemli bir yeri vardı. Mevlânâ'nın Kayseri'de bir kısmı üst düzey devlet adamı olmak üzere çok sayıda müridi bulunup, onlarla sürekli temas halinde olmuştur. Mevlânâ'nın vefatından sonra oğlu Sultan Veled de Kayseri ile ilişkiyi sürdürmüş, değişik vesilelerle bu kente gelerek sema ayinleri tertip etmiştir.

Mevlânâ'nın nesli vasıtasıyla XIII. yüzyıl Anadolu'sunda ve dolayısıyla Kayseri'de şehirleşmeyle paralel olarak şehirlerdeki kültür ortamında şehir toplumuna yönelik mesajlar veren tarikatların en önemlisi olan Mevlevîlik tarikatı, Türklere şehir kültürünü aşlamaya çalışmıştır (Demir, 2003: 68). Keza Mevlânâ medeni bir

toplumun şehirde yaşayacağını “...Çalışmak, eserler meydana getirmek, yücelmek için yaşa...” sözleriyle en güzel şekilde ifade etmektedir (Mevlânâ, 1963: 74).

Seyyid Burhaneddin’in müridi ve öğrencisi olması hasebiyle bizzat Kayseri’de bulunan ve Kayseri’nin ilmi ve kültürel hayatına hocasıyla beraber damgasını vuran Mevlânâ Celaleddin Rumi, Kayseri’de ilim tahsil etmiş olması dolayısıyla şehrin kültür tarihi için ayrı bir önem ifade etmektedir. Nitekim gerek onun sağlığındaki kültür ortamı gerek ölümünden sonra oğullarının devam ettirdiği öğretileri, o dönemde yazılan kitaplar vasıtasıyla dünyaya yayılmış, sağlığında uyguladığı ritüeller, davranışlar ile Mevlevîlik tarikatı olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Mevlânâ XIII. yüzyıl Anadolu kültür ortamını yansıtarak XIV. Yüzyıl kültür ortamının temelinin oluşturmuştur.

Melamiliğe yakın bir düşünce sahibi olan Baheddin Veled’in öğrencisi Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî 629 yılında Rum ülkesine gelerek Celaleddin Rumi’ye Melamiliği aktarmakta yardımcı olmuştur. Burhaneddin Kayseri’ye yerleşmiş ve orada ölmüştür (Cahen, 1984: 217). Bu açıdan Mevlevîlik ile Melamiliğin birbirine paralel bir görüş arz ettiği söylenebilir.

Kayseri’de Mevleviliğin ortaya çıkması ya da Seyyid Burhaneddin’in Mevlânâ’yı burada eğitmesi hakkında değinilebilecek önemli bir nokta vardır. Mevlânâ bir ara Kayseri’ye gittiğinde ulu arif ve bilginler tarafından karşılanarak ağırılarak saraya götürülmek istenmiş ancak hocası Tirmizî buna Mevlânâ’nın babasının adetinin medreseye inmek olduğu gerekçesiyle itiraz etmişti. Seyyid hazretleri Mevlânâ’ya bütün zahir ilimlerde babasından yüz misli ileride olduğunu söyleyerek batın ilimlere de dalması için onu bir hücreye soktu ve hücrenin kapısını da çamur ile sıvamıştı. Hücrede bir ibrik su ve arpa ekmeğinden başka bir şey yoktu. Kırk gün sonra Mevlânâ’yı burada tam bir huzur içinde buldu. Bu şekilde Mevlânâ hücrede üç çile çekmiş oldu. Nihayetinde onu gören hocası onun naklî, aklî, kisbî ve keşfi bütün ilimlerde eşi, benzeri bulunmayan bir insan olduğunu söyleyerek bu ilmini insanlara yansıtmasını söyledi ve bunun üzerine Mevlânâ hazretleri Konya’ya ilerledi (Eflâkî, I, 1986: 88-89).

Bu sebeple bahsedilen hücrenin Seyyid Burhaneddin’in hücresi olduğunu ve hatta buranın adı konmamış Mevleviliğin ilk mekanı olduğunu söylemek mümkündür. Bu

açından Seyyid'in hücresi Anadolu'daki ilk Mevlevihane sayılabilir. Bununla beraber Kayseri'de ortaya çıkan Seyyid Burhaneddin müridliğinin Mevlânâ ile beraber Konya'da kendi adıyla anılan bir tarikat olduğunu söylemek mümkündür.

Mehmet Zeki Koçer, "Seyyid Burhaneddin'in Mevlânâ'yı eğittikten sonra onunla beraber dokuz sene Konya'da ikamet ettikten sonra Kayseri şehrine gelerek Mevlevi dergahı şerifi bulunan makamı alide kendileri için tahsis buyrulan hücrede neşri ulumudiniyye sarfi himmet buyurmuşlardır." demektedir (Koçer, 1983: 22).

Yine Seyyid Burhaneddin'in Kayseri'de bir mescitte imamlık yaptığı rivayet edilmektedir. Ancak biz bunun nerede olduğunu henüz tahmin edemiyoruz (Eflâkî, II, 1986: 61-62).

Mevlânâ'dan sonra gelen oğulları ve torunları da Seyyid Burhaneddin'e saygı göstermişlerdir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in Seyyid Burhaneddin'e ayrı bir sevgisi vardı ve onu can ve kalbinin kiblesi yapmış, ona çok himmetlerde bulunmuş ve hadden aşırı gönlünü almıştır (Eflâkî, II, 1986: 198).

Mevlânânın torunu Ulu Arif Çelebi babasının ölümü üzerine Mevleviliği temsile başlayıp Anadolu'nun birçok şehrini gezmiştir. Sivas'a gittiğinde meydana gelen bir olay ona duyulan saygınlığı göstermesi açısından önemlidir. Tam tarihi bilinmemekle beraber Sivas'a gittiği vakit semadan dönerken yolda gördüğü pis bir adamın hareketlerine hiddetlenip ona üç sille vurması ve Erzurum hacedi adı verilen bu zatın Sivashılar tarafından çok sevilmesi nedeniyle Ulu Arif Çelebiyi ortalarına alıp ona kılıç çekmeleri üzerine kendisini Sivas rindlerine karşı Kayseri ve Konya rindleri ile onu çok seven tatarlardan Samagır Noyan'ın torunu Arap Noyan ve askerleri müdafaa etmişlerdi (Eflâkî, II, 1986: 261).

Nitekim biz buradan öncelikle Mevleviliğin Moğollar arasında saygın bir yeri olduğunu, yine ahilerin (rind) de Mevleviliğe saygı duyduklarını görmekteyiz. Ancak bunu Anadolu'da valilik yapan tüm tatarlara ya da tüm ahilere mal edemeyiz. Ancak O dönemde Kayseri şehrinin zengin bir kültürel ortama sahip olduğunu, Mevlânâ'nın deyişiyle bir ilim irfan kaynağı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sultan Veled'in Kayseriyle ilgili bir şiirinde Mevlvî Hüsameddin adında birine rastlanması (Salman, 2002: 172) Mevlvîliğin Kayseri'de erken bir tarihte yayıldığını göstermektedir.

Mevlânâ'nın oğlu Ulu Arif Çelebi rubailerinden birinde "Tarikat erleri semadan sarhoş ve baygın olduklarında, yüzbinlerce mecnunlar derecesinde cezbeli olurlar. Sakın sanma ki onlar da bu dönen kümbet gibi boşuna dönerler" demektedir (Ulu Arif Çelebi'nin Rubaileri, tz.: 112).

Buradaki Dönen Kümbet ifadesinden Ulu Arif Çelebi'nin Kayseri Döner Kümbet'i kastettiği kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Eflâkî'nin kendisi de Ulu Arif Çelebi ile ilgili bir hikaye anlatırken herhangi bir tarih belirtmeksizin "Kayseri'den Sivas'a gidiyorduk ifadesini kullanması" (Eflâkî, I, 1986: 88-89) Ulu Arif Çelebi'nin de bir süre Kayseri'de bulunmuş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Belki de bu dörtlüğü Kayseri'de bulunduğu sırada yazmıştı. Buradan çıkarabileceğimiz diğer bir sonuç da dörtlükte bahsedilen sema ritüelinin yapıldığı bir mekanın var olması gerektiğidir ki biz bu durumda Kayseri'de bu mevlevihanenin henüz Ulu Arif Çelebi'nin yaşadığı yıllarda teşekkül ettiğini söyleyebiliriz.

Kayseri ileri gelenlerinin Mevlevileri çok sevdikleri ve Mevlevi müridi olarak bu akımın yayılmasına çok büyük katkılarda buldukları kaynaklarca belirtilmektedir. Buna en iyi örneklerden birini Mevlânâ hazretleri öldükten sonra ona mezar yaptırmak isteyen Alemeddin Kayser'e Pervane ve eşi Gürcü Hatun tarafından Kayseri hazinesinden elli bin dirhem tahsis edilmesi teşkil eder (Eflâkî, II, 1986: 205-206).

Tüm bu bilgilerden Mevleviliğin temellerinin Kayseri'de atıldığını hatta Mevleviliğin aslında Seyyid Burhaneddin vasiyasıyla öğrencisi Mevlânâ'ya verdiği öğretilerin onun ölümünden sonra Mevlânâ, daha sonra da Mevlânâ nesli tarafından devam ettirilmiş bir tasavvufi akım olduğunu söyleyebiliriz. Konya'nın Mevlevilik ile ünlenen adı zamanın Kayseri'sinde Seyyid Burhaneddin'in tasavvuf erbabının yerine getirdikleri çile görevini de Mevlânâ'ya öğrettikten sonra onu göndermesi bu açıdan Kayseri'nin Mevleviliğin temellerinin atıldığı yer olmasına delalet etmektedir. Bu açıdan Kayseri, Mevlânâ'nın da eğitim gördüğü bir yer olarak önemli bir şehirdir.

Kayseri’de Mevleviliğin izlerini dönemin kaynakları vasıtasıyla tespit edebilmekteyiz. Mevleviliğe dair ritüellerin sadece Mevlevihanelerde icra edilmediği de vakidir. Nitekim buna Eflâkî’nin eserinde anlatılan olaylardan çıkarmak mümkündür. Kutbeddin Şirazî’nin Pervane Medresesine tayini sonrasında açılış dersi yapmasının ardından Mevlânâ’nın oğlu sultan Veled’den sema gösterisi yapmasını istemesinden anlaşıldığı kadarıyla medresenin içinde bu tür gösterilerin yapıldığını görebilmekteyiz. Kayserinin günlük yaşamı açısından Mevlevi müridlerinin ve devlet ileri gelenlerinin yaşayışı ortaya çıkmaktadır (Eflâkî, II, 1986: 222-223).

Mevleviliğin Konya’dan sonra en yaygın olduğu Kayseri’de XIII. yüzyılda Mevlevilere ait bir tekkenin bulunduğu dair bir kayda henüz rastlanmamıştır. Beylikler döneminde de Mevlevilik Kayseri’de önde gelen bir tarikat olmalıdır. 1500 tarihli evkaf defterinde bulunan vakf-ı Mevlevihane kaydından Kayseri’de XIV. Yüzyıldan beri bir Mevlevi tekkesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun banisi ile vakıflarını kuran hayır sahibinin kim olduğu bilinmemektedir (Küçükdağ-Eravşar, 2003: 380).

Mevlânâ’nın hocası Seyyid Burhaneddin’in Mevlânâyı yetiştirdiğine kani olarak O’nu Konya’da bırakıp 1239 yılında gelerek dergahını kurup 1244 yılındaki ölümüne kadar yaşadığı Kayseri’de menşei herhalde ona dayanan bir mevlevihanenin (Mevlevi Tekkesi) bulunduğu, hem de bunun vakıf olarak kurulmuş olduğuna dair elimizde kayıtlar bulunmaktadır (Çayırdağ, tz., 91-92). Seyyid Burhaneddin’in dergahının Kayseri’de İç Kale yanında, kale hendeği kenarı olduğu hakkında bir işaret Eflâkî’nin eserinde bulunmaktadır. Bahis konusu eser, Moğollar Kayseri’yi yağmalarken (1243) Seyyid’in burada oturduğunu kaydetmektedir (Eflâkî, I, 1986: 149).

Meşhur Selçuklu veziri ve Mevlânâ’nın müridi Pervane Muineddin Süleyman’ın Kayseri’de yaptırmış olduğu medrese bu civarda idi. Medrese tamamlandığında Mevlânâ hayatta olmadığından açılışa Mevlânâ’nın meşhur oğlu ve Mevlevilik tarikatının kurucusu Sultan Veled davet edilmiştir. Sonradan yıkılmış olan ve Pervane Bey ismi ile anılan medresenin temelleri, Kale önünde, kapalı çarşı onarımı sırasında açığa çıkmıştır. Kayseri halkı arasında Seyyid’in çilehanesinin onun mezarına yakın Hakırdaklı mescidi olduğuna dair bir de söylenti bulunmaktadır.

Kayseri mevlevihanesi ile ilgili bilgilere 1500 tarihli tahrir vasıtasıyla Konya Evkaf Defterindeki Kayseri vakıfları arasında rastlanmaktadır. Tahrirde “Vakf-ı Mevlevihane” olarak kayıtlı olan tekkenin, Kayseri şehri dahilinde ve Mevlânâ Şuca b. Emirşah’ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Gelir kaynakları olarak gösterilen Gürle Köyü Seyyid Burhaneddin ve Mevlânâ’nın şahitlik ettiği, Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev’in Mevlânâ Emir Tac’a yaptığı vakıflar arasında da ismi bulunmaktadır. Mevlevihanenin ne zaman ve kim tarafından vakıf yolu ile vücuda getirildiği bilinmemekle beraber tahrir sırasında Emirşahoğlu Mevlânâ Şuca’nın aynı zamanda tekkenin şeyhi olduğu muhakkaktır. 1500 yılından sonra yapılan ikinci tahrirde mevlevihanenin adı geçmemektedir. Mevlevihane ikinci olarak vakıf olarak II. Murad zamanında yapılmıştır (Çayırdağ, tarhsz, 91-92).

2.2.4. Zeynel Abidin Ali El Rufâî Ve Rufâîlik

Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu’da bilhassa Kayseri’de ortaya çıkan akımlar içerisinde Rufâîliği saymak yerinde olacaktır. Rufâîlik, başta Sivas, Kayseri ve Amasya olmak üzere Anadolu’da yayılmış dini akımlardan biridir (Ayas, 1991: 44). Rufâîlerin bilhassa Kadı Burhaneddin Ahmet Devleti zamanında önemli rol oynadığı ve tekke ve zaviyelerde halkı eğiterek aydınlattığı sanılmaktadır (Bayram, 1997: 28-29).

Rufâî tarikatının kurucusu olarak bilinen Seyyid-i Ahmet-i Kebir er-Rufâî Bağdat’ta medfun olup 1182 yılında vefat etmiştir. Erkek evladından nesli olmayan bu zatın kızlarından nesep gelmiştir. Seyyid-i Ahmet-i Kebir er-Rufâî’nin torunu olan Seyyid-i Ahmet Burhaneddin er-Rufâî’de Kayseri’de ikamet ediyordu ve etrafında bir mürit topluluğu bulunuyordu. 1397 yıllarında Kayseri’ye geldiği belirtilen Zeynel Abidin ise bu zat ile akrabalık tesis ederek Rufâîliğin yaygın hale gelmesinde önemli bir role sahip olmuştur (Bayram, 1997: 28-29).

Peygamberimizin torunu olarak bilinen Zeynel Abidin Ali el Rufâî el Kayserî (Öl 1414), Kayserililerin peygamber hatırası olarak topraklarında barındırdığı ve menkıbelerinden güç aldığı bir kimsedir. 1349 yılında Medine’de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Ahmed Şemseddin Efendi’nin ölümü üzerine Medine’den ayrılarak birçok yerleri dolaşmış, 1397 yılında Kayseri’ye gelerek buraya yerleşmiştir. Kayseri’de Şerife Fatma isimli bir hanımla evlenen Zeynel Abidin ölüm

tarihi olan 1414 yılında kadar Kayseri’de kalmıştır. Alim ve zahit bir kimse olan Zeynel Abidin Kayseri’ye geldiği zaman Kayserililer ona büyük itibar ve saygı gösterdiler. Ona bir ev ve tekke yaptılar. Zeynel Abidin Kayseri halkının bilgilendirilmesinde ve manevi güç kazanmasında büyük hizmetler verdi (Ecer, 2001: 55-56).

Kökü aslen Amasyaya dayanan Zeynel Abidin önce Medine’ye daha sonra da Kayseri’ye yerleşmiş meşhur din ulularındandır. Nitekim o ilk önce Medineli lakabını kullanmıştır. (Bayram, 1997: 31-33) Mehmet Zeki Koçer, Kayserânî lakabının kendisine Kayseri’ye geldikten sonra verildiğini ifade etmektedir (Koçer, 1983: 33).

Doğu Anadolu’dan Batı Anadolu’ya kadar birçok yere yayılmış bulunan Rufâîlik tarikatı, gerek Yeseviyye gerek Vefâiyye ile aralarında bir yakınlık olan, Ahilikle de karşılıklı etki ve bağlanmış içinde kaynaşan Rufâiyye tarikat zümresi, Anadolu’ya yayılan ilk sufî zümreleri arasında görülmektedir. Ancak Türkmen ve Moğol dervişlerinin coşkun zikir ve semalarının yadırgandığı, ateşe girme, vahşi hayvanlara binme, yılanlarla oynama gibi buhran gösterileri ilgi çektiği kadar şeytanca fiiller olarak Müslümanlık dışı nitelendiriliyordu. Bu açıdan Mevlevilikle çatıştığına dair örnekler de mevcuttur (Ayas, 1991: 44).

Anadolu’da Moğol istilası ve ondan sonraki beylikler döneminde Rufâî tarikatı, Anadolu insanının aydınlatılmasında Ruhanî bir rol almış, Türk Rufâî şeyhleri Anadolu’nun dört bir yanında tekke ve zaviyeler kurmuş, fakir ve kimsesizleri doyurmuş, fikren aç olanları sohbetlerle felsefî açıdan eğitmiş, devlet büyükleri tarafından da korunmuş ve taltif edilmişlerdir (Bayram, 1997: 33).

2.2.5. Kalenderîlik

Görünüşleri yönünden ilgi çekmekle birlikte, tenkide uğrayan, dünyaya ve onun gösterişlerine karşı tamamen menfi bir tutumla saç, sakal, bıyık ve kaşları yülünmüş olarak ve yarıçıplak bir halde Anadolu’da gezen Kalenderî dervişleri de, Anadolu’daki ilk tarikat zümreleri arasında görülmektedir. Bunun bir kolu olan Cavlakilik de Anadolu’ya Suriye vasıtasıyla yayılmıştır (Ayas, 1991: 47).

Kayseri’de Osmanlılar döneminde Kalenderhane Mahallesi adı verilen bir yerleşim yerininin çekirdeğini bu zümrelerin XIII. Yüzyılda burada kurdukları tekke oluşturmaktaydı (Çayırdağ, 2001: 360).

3. BÖLÜM: BİLİM VE SANAT

3.1. Bilim

Kayseri’de bilimsel çehreyi anlamak açısından sadece Türk eserlerine bakmak yeterli değildir. Antik çeşitliliği ile bilhassa Ermeniler için de önemli bir dini merkez olan Kayseri, medreseler sayesinde bir ilim merkezi olduğu kadar Hıristiyan ilahiyatının da öğretildiği bir ilim merkezidir. Kayseri aynı zamanda Ermeniler için Başpsikoposluk çevresi olmuştur. Onbirinci yüzyıldan Türklerin hakimiyetine geçene kadar Kayseri’deki Ermenilerin diğer Ortodoks topluluk olan Rumların hakimiyeti altında dini açıdan bağımsız olduklarını söylemek zordur. Türk hakimiyetine geçtikten sonra bağımsız hale gelen Ermeniler bundan sonra kendi dinî kurumlarını oluşturmuşlardır. Kayseri’de bilinen ilk Ermeni kilisesi 1191 tarihli Surp Krikor Lusaroviç Kilisesidir. Halen açık olan bu kilise Ermeni yurttaşların ruhanî merkezidir (Kars, 1997: 185).

Selçuklular döneminde ilmi faaliyetlere bakacak olursak ilk Selçuklu sultanlarının dini ve ilmi konuları hakkında fazla bilgi mevcut olmamasına rağmen en azından Süleymanşah’ın babası gibi Şiiliğe yatkın olduğu ve II. Kılıçarslan’ın felsefi konulara ilgi duyduğu ve bu konudaki ilmi tartışmalara katıldığı, Gıyaseddin Keyhüsrev’in İbn Sina’nın hayranlarından olduğu ve II. Süleymanşah’ın da felsefi inançlarda olanları himaye ettiği bilinmektedir (Bayram, 2003: 62).

İslam Uygarlığının aydınlanma döneminde Türklerin eline geçen Kayseri şehri Türklerin ilim ve kültür alanının yaptığı katkılardan son derece nasibini alan bir şehirdir. Nitekim bu Türk dönemi içerisinde Kayseri’de ilim merkezleri olarak medreseler açılmaya başlanmıştır.

Anadolu’da Selçuklular zamanında bilimsel kurumsallaşma açısından önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde Anadolu’da bilim adına farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Osmanlılar zamanında yapılan çalışmalara zemin hazırlamıştır. Anadolu’da bilimsel çalışmalar Selçuklular zamanında başlamış olup Bizans döneminde kayda değer bir bilimsel çalışma yoktur denilebilir. Keza Bizans, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sebebiyle bilimsel çalışmaların yapılabilmesi için gerekli şartlardan yoksundu. Fakat, Selçuklular zamanında Anadolu’da Türk devletlerine

mensup devlet adamları bilim adamlarını desteklemişler, devlet adamlarının desteği ile kurulan bilimsel kurumlar sayesinde bilim ve teknik gelişim yönünde önemli adımlar atmıştır (Kahya, 2001: 439).

Türk devrinde Kayseri şehrinin kültürel yapılanması Danişmendliler döneminden itibaren hız kazanmış olmakla beraber bu yapılanma Selçuklu döneminde pekiştirilmiştir. Nitekim Danişmendliler döneminde buna bağlı olarak kültürel faaliyetler de başlamıştı. Danişmend Ahmed Gazi, kendisi de bilge bir kişi olduğu için gittiği ve fethettiği yerlerde yoğun kültürel faaliyetlerde bulunuyordu (Bayram, 1991: 88).

Danişmendliler ortadan kaldırıldıktan sonra da Danişmendlilerin koyduğu bilimsel gelenek Danişmendli coğrafyasında dolayısıyla Kayseri’de devam etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşunu takip eden ilk 150 yıl ve Danişmendliler döneminde Anadolu’da telif edilen eserlerin tamamı tıp, astronomi, matematik, felsefe gibi akli ve tabii ilimlere dairdir. Bu dönemde Anadolu’da bulunan bilim adamları bu yönde faaliyet göstermişlerdir. O dönemlerde Anadolu’ya gelip Kayseri’ye yerleşen Ömer b. Muhammed b. Ali es-Savi “Akaid-i Ehl-i Sünnet” adlı eserinin önsözünde Rum diyarında herkesin astronomi ile uğraşmakta olduğunu, dini bilimlerden habersiz olduklarını belirterek astronomi sahasındaki eserlerin yoğun olduğu gerçeğini ifade etmekle beraber kendi eserini de dini ilimlere olan ihtiyacı karşılamak üzere yazdığını bildirmiştir. Anadolu’da felsefeye ve tabiat bilimlerine yönelişin sebebi ilk devir Selçuklu sultanlarının ve Danişmendli devlet adamlarının mutezile mezhebi eğilimli olmalarından kaynaklanmaktadır (Bayram, 2003: 59-60).

Anadolu Selçuklu dönemindeki ilim hayatı büyük oranda vakfa dayanan ve nakli ilimler yanında akli ilimlerin de belli oranda tahsil edildiği müessesesevi eğitim merkezleri olan medreselerde gelişmiştir. Vakıf kurumu sayesinde Kayseri yanında Anadolu’nun birçok şehrinde medreseler, hastaneler ve kütüphaneler kurulmuştur. Bu dönemde ilim hayatı medreselerin yanı sıra devlet adamlarının kurduğu cami, imaret, tekke ve hastane ve ilim adamlarının evleri ve konaklar gibi medrese dışı müesseselerle desteklenmiştir (Fazlıoğlu, 1998: 25).

Anadolu Selçukluları döneminde devlet adamlarının tabiat ilimlerine ve felsefeye ilgi duymaları bilim adamlarını da bu alanda eserler vermeye ve fikir üretmeye

yönlendirmiştir. Bu eserler bilimin iş alanında da uygulanması ve insanların bilimden yararlandırılması düşüncesinin doğmasına ve kuvvetlenmesine vesile olmuştur. Bu suretle bilimin işe dönüştürülmesi için çaba sarfedildiği görülmektedir. Esasen bu da Mutezile ve İhvanüs Safa geleneğinde mevcut olan bir anlayıştır (Bayram, 2003: 63).

Anadolu Selçuklular döneminde İlim hayatı Konya başta olmak üzere Kayseri ve Sivas'da gayet canlı idi. Zamanın en önemli Darüşşifaları olan Kayseri, Sivas ve Amasya'da hem hasta tedavi ediliyor hem de tıp tahsili yapılıyordu. Bu üç mektepten Kayseri şifahiyesi Türklerin ilk tıp fakültesidir. Ayrıca, Kayseri, Sivas, Konya, Tokat ve Kastamonu'da cüzzamlılar için leproziler tesis edilmiştir (Erkiletlioğlu, 1993: 151-153).

Bilindiği üzere Anadolu'daki en eski medreseler Artukoğulları ve Danişmendliler döneminde inşa edilmiştir. Danişmendlilerin XII. Yüzyılın ilk yarısında, muhtemelen Kayseri'nin Danişmendli başşehri olduğu 1135-1142 tarihleri arasında Nizamüddin Yağıbasan tarafından 1143-1164 inşa edilen Kayseri Kötlük Camii Medresesi ile daha sonra 1193 tarihinde yapılan Hoca Hasan medresesi gibi önemli medreseler de Kayseri'de ilmi hayatın oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Nitekim bu dönemin ünlü alimi Davud el Kayserî de bu ilim havasını teneffüs etmiş olmalıdır (Fazlıoğlu, 1998: 26).

Selçuklular zamanında Kayseri, Anadolu'nun kültür ve sanat merkezlerinden birisi haline geldi. Yapılışındaki metanet ve sanat bakımından büyük bir değer taşıyan binaların önemli kısmını teşkil eden medreseler ve darüşşifalar somut ve soyut kültürün gelişmişliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu medreselerde ve darüşşifalarda tababet, edebiyat, ilahiyat ve hukuki ilimler okutulmakta idi. Bunların her biri kudretli ve olgun müderrislerin metodlu çalışmaları ile zamanına göre birer ilim ve fen fakültesi sayılmışlardır. Bu medreselerde çalışan ve okuyanların sayılarının binleri geçmiş olduğuna şüphe edilemez (Özdoğan, 1948: 179-180).

Medreselerde eğitim ve öğretimin nasıl yapıldığına dair bazı ipuçları değerlendirildiğinde, medrese öncesi eğitimin cami, mescid ya da hocaların evinde yapıldığı, her medreseye bir müderris tayin edildiği, derslerin genellikle Arapça olarak işlendiği ve müderrislerin gerektiği zaman konuları Türkçe izah ettiği derslerin sarf, nahiv, belagat ve lügat kitaplarının ya da şerhlerinin okutulması

şeklinde sürdürüldüğü, derslerin anlatımı sırasında takrir (konferans), yazdırma (imla), ezber ve tekrar, soru-cevap ve tartışma ve münazara metodlarının kullanıldığı, her medresenin bir kütüphanesinin bulunduğu medrese eğitiminin sona ermesi neticesinde talebeye icazet (diploma) verildiği görülmektedir (Civelek, 2001: 196-201).

Bunların yanı sıra Anadolu Selçukluları zamanında özellikle tıp ilminin büyük yer tuttuğu görülmektedir. Bunun en açık delili farklı şehirlerde kurulan hastanelerdir. Bu dönemde yaşayan hekimler genel olarak İslam dünyasında uygulanan klasik tıp sistemini kabul etmişlerdir. Bu hekimler öncelikle bitkisel ilaçlarla tedaviyi önermekle birlikte, hayvansal ve madeni kökenli ilaçları da az da olsa tedavilerde kullanmışlardır (Kahya, 2001: 433).

Selçuklular döneminde Anadolu'da inşa edilen medreseler, bimaristan, imaret veya rasathane gibi çok yönlü yapılar olarak da kullanılmıştır. Bu çok yönlü yapılara örnek olarak Anadolu'da kurulan ilk Selçuklu darüşşifası ve medresesi, Kayseri Gıyaseddin Medresesi ile yanındaki Gevher Nesibe Hastahanesi (1205) gibi medrese ve darüşşifanın içinde bulunduğu, birer tıp okulu olarak nazari hekimlik yanında ameli hekimlik eğitiminin de yapıldığı bu Şifaiye medreseleri gösterilebilir. Diğer taraftan Anadolu'da müstakil olarak veya cami, medrese ve diğer müesseselerin içinde bulunan kütüphanelerin yanında, tekke ve zaviyelerin de eğitim ve öğretim bakımından önemli hizmetler verdiği aşikardır (Fazlıoğlu, 1998: 26).

Bu dönemde Kayseri'de tıp ilminin işleyişine dair ipuçları vasıtasıyla bazı görüşler ileri sürülebilir. Keza Konya'da Beyhekim Mahallesindeki Şifahane'de doktor olarak görev yapmış olan Ebi Bekr Erzak'ın Arapça olarak kaleme aldığı tıp eseri hastalıklar ve tedavileri hakkında geniş bilgi içermektedir (Kahya, 2001: 433).

Nitekim İbnü'z Zâki'nin yayınladığı mektuplar arasında bulunan Kayseri'deki Ebu Bekir adında bir hekim ile Konya'daki diğer bir hekim Ekmelüddin Müeyyed'in muhabere ettiğini gösteren vesika Kayseri şifahiyesinin merkezden yani Konya'dan idare edildiğini açıklamaktadır. (Erkiletlioğlu, 1993:153) Bu mektupları yazan Ebubekir'in Kayseri Şifahiyesinde resmi hastane doktoru olduğu anlaşılmaktadır (İnan, 1956: 219-220). Keza Gevher Nesibe Şifahanesi'nde tıp eğitimi ve uygulaması

yapıldığı bilindiği için Konya'daki şifahanelerde okutulan kitapların burada da okutulması kuvvetle muhtemeldir.

Anadolu'nun ilmi hayatının teşekkülünün anlaşılması açısından Davud el Kayseri'nin ilmi çevresi olan Kayseri şehri incelendiğinde Selçuklu sultanlarının yanı sıra burada sultan gibi hüküm süren Muineddin Süleyman Pervane'nin ilmi hayatını ve ilim adamlarını desteklediği görülmektedir. Kayseri'de bir medrese inşa ettirmiş olan Pervane'nin bu medreseye Merağa matematik-astronomi okulunun kurucularından Nasreddin Tusi'nin öğrencisi, meşhur alim, matematikçi astronom ve işraki filozof Kutbeddin Şirazi'yi tayin ettiğini dönemin kaynakları teyyid etmektedir.(Eflâkî, II, 1986: 222-223) Pervane ayrıca Kayseri'de Celaleddin Mahmud ve Konya'da el Urmevî, Sivas'ta el Razi, Tokat ve Niksar'da Sa'duddin Kazvinî ve Bedreddin Kazvinî, Karahisar'da Taceddin el Hoyî ve Kadiasker Husamuddin gibi devrin meşhur alimleriyle dosttu ve bu alimleri bizzat himaye etmişti (Fazlıoğlu, 1998: 26-27).

Anadolu Selçuklu ve Beyliklere mensup devlet adamlarının oluşturduğu bu ortamda XIV. Yüzyılda muhtelif Anadolu şehirlerinde pek çok ilim adamı yetişmiş, bu alimler edebiyat, tarih ve tasavvuf yanında başta tıp olmak üzere astronomi ve matematiğe dair eserler telif etmişlerdir. Türkiye Selçukluları döneminde astronominin yanı sıra matematik, kimya ve coğrafya da önemli bir yer tutmakta idi. (Kahya, 2001: 429) Ancak bu dönemde Kayseri'de bu alanlarda kaleme alınmış ya da medreselerde okutulmuş eserler var ise de bunlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

Moğollardan kaçan İranlıların Anadolu'ya gelmesi ile meydana gelen Türk-İran kaynaşması değişik bir kültür sentezinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nitekim bu durumda Anadolu'da Farsça yazılmış çeşitli eserlerin bulunması da şaşırtıcı olmamaktadır ki bu İranlılar çeşitli alanlarda örnekler vermişlerdir. Tasavvuf alanında ilginç örnekler mevcuttur (Cahen, 1984: 216).

Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu'da telif edilen ilk eser Danişmendlilerin Kayseri şehri muhafızı olan Kayserili İbnü'l Kemal diye ünlenen İlyas b. Ahmed adlı bir zat tarafından Farsça olarak kaleme alınmış "Keşfü'l Akabe" adındaki astronomi ve felsefeye dair olan eserdir. Yazar, eserini, Danişmendiyye Devleti'nin kurucusu

Gümüştengin Melik Ahmet Gazi'ye sunmuştur. Eserinin önsözünde Melik Ahmed Gazi hakkında şöyle demektedir. "Pek çok filozoflar ve faziletli kişiler ve dünyanın dört bir yanından ehl-i ukûl o yüce zata yöneldiler. Her biri sahip oldukları ilimleri yaymaları ve uygulamaları ölçüsünde o hazretin cömertlik denizinden pay almaktadırlar". Buna göre Melik Ahmet Gazi'nin ilmi teşvik eden bir yapısının olduğunu göstermektedir. Nitekim Mikail Bayram, bu ifadeden hareketle onun felsefecileri himaye ettiğini ve ehl-i ukûl'un onun yanında yer almış olmasını da kendisinin mutezile mezhebi eğilimli olduğunu belirtmektedir (Bayram, 2003: 98).

Bu konuda Kayseri merkezli olarak Anadolu Selçukluları devrinde astronomi sahasında telif edilen en eski eserlerden biri de Azerbaycan'dan Anadolu'ya gelen, akli ve nakli ilimlerin çeşitli sahalarında bir çok eser kaleme alan Tiflisli Hubeys b. İbrahim el Tiflisî'nin (öl 1231-1232) Sultan II. Kılıçarslan'a ithaf ettiği Kamil el-Ta'bir'dir (Fazlıoğlu, 1998: 27).

1164-1200 yılları arasında Kayseri'de bulunan Tiflisli Hubeys b. İbrahim 25 kadar eser telif etmiş olup bu eserlerin tamamına yakın bir kısmı tabiat ve akli ilimlere dairdir. II. Kılıçarslan zamanında Kayseri'de yaşayan Tiflisli Hubeys b. İbrahim "Beyanü's Sinaat" adlı eserinde sanat alanında bilimden yararlanmanın yollarını göstermeye çalışmakta ve sanat alanında bilimden geniş ölçüde yararlanılabileceğini savunmaktadır (Bayram, 2003: 63, 98).

Bunlardan başka XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış oldukları tahmin edilen Kayseri Nazırı İlyas b. Ahmed b. Kemal'in telif ettiği Keşfü'l Akabe ile Muvaffak el Kayseri'nin Zubdet el-hey'e adlı eserleri örnek olarak gösterilebilir (Fazlıoğlu, 1998: 27).

Necmeddin Dâye diye bilinen ve Rey şehrinde doğmuş olan Necmeddin Ebubekir b. Muhammed er-Râzî 1221'de Moğollardan kaçarak Malatya'ya gelmiş ve orada Sühreverdi'ye rastlamış ve Kayseri'de bir süre Keykubat'ın hizmetinde bulunmuştu. Bu şahsın Sivas'ta kaleme aldığı Mirsâdü'l İbâd isimli bir tasavvufi eseri ve Siracu'l Kulub isimli bir risalesi vardı. Necmeddin Kübrâ'nın müridi olan Necmeddin Dâye'nin Anadolu'yu ne kadar etkilediği Mirşâd yazmasının bulunarak Türkçe'ye çevrilmesinden anlaşılabilir. Nitekim İranlı mutasavvıf Evhadüddin Kirmanî'nin de bir süre Kayseri ve Konya'da bulunmuş olması muhtemeldir (Cahen, 1984: 216).

Necmeddin Dâye, Sultan Alaeddin Keykubat'a sunduğu Mirsadü'l İbâd adlı eserinde sanatı ilmin insan ruhunda meydana getirdiği gücün neticesi olarak görmekte ve "sanatı insanın sahip olduğu ilmi sayesinde aklın direktifi ile kullandığı birtakım alet ve edevat vasıtası ile ruhunu eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır." şeklinde tarif ederek ilim ve sanat arasındaki ilişkiyi belirtmeye çalışmaktadır (Bayram, 2003: 63).

Yine İranlı ünlü İsraki filozof Sühreverdi de Danişmend ilinde bulunmuş eserlerinin birçoğunu bu coğrafyada kaleme almıştır. (Bayram, 2003: 98, Özarslan: 2001: 144).

Selçuklular döneminde kurulan medreselerde yetişen alimler yazdıkları eserlerle dönemin ilmi ve kültürel hayatına katkıda bulunmuşlardır. Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularının sarayları alim ve ediplerle doludur. Bu dönemde Kutbeddin Şirazî, Fahreddin Razî, İbnü'l Esir, İbnü'l Adim, İbn Bibi, Sadreddin Konevî, Evhadüddin Kirmanî ve benzeri Türk asıllı olan ve olmayan pek çok ilim adamı ve edebiyatçı yetişmiştir. Bu alimler sadece Anadolu'da değil aynı zamanda Zengilerin ve Eyyubilerin hakimiyet sahasında da yetişmişler ve faaliyet göstermişlerdir (Civelek, 2001: 194).

Bunlar arasında yetişen tanınmış şahsiyetlerin şöhretleri yurdun her tarafına yayılmıştır. Bu sebeple Kayseri şehri Makarr-ı Ulema (Bilginler yeri) unvanını kazanmıştır (Özdoğan, 1948: 179-180).

Klasik İslam ilmi birikimi esasen Anadolu'ya ve dolayısıyla Kayseri'ye 1257-1258 tarihinde Azerbaycan-Merağa'da İlhanlı hükümdarı Hülagü tarafından kurulan Merağa matematik-astronomi okulu mensuplarıyla girmiştir. Nasreddin Tusî'nin idaresinde dönemin en önemli alimleri tarafından tesis edilen bu rasathane ve medreseye süreç içerisinde yeni alimler katılmış veya bizzat burada yetişmiştir. Kayseri'deki Pervane Medresesinde müderrislik yapan Kutbeddin Şirazî bu okulun kurucu üyesi olan Nasreddin Tusî'nin öğrencisi olup bunlardan biridir. Kutbeddin Şirazî'nin eğitim ve öğretim faaliyetleri ile kaleme aldığı eserler, onun onun XIII. yüzyıl sonarında Anadoludaki ilmi hayata etkisini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Merağa astronomi okulunda okutulan ve bu okul üyelerince telif edilen eserlerin Anadolu'ya aktarılmasında da etkili bir rol oynayan Kutbeddin Şirazî'nin İbn Sina'nın el kanun fi el-Tıb adlı eserine şerh yazacak kadar iyi bir tabib olması

dolayısıyla, Anadolu'da görev yaptığı yerlerdeki şifahanelerde çalıştığı ve tabib yetiştirdiği de düşünülebilir (Eflâkî, II, 1986: 222-223, Fazlıoğlu, 1998: 29).

Selçuklu sarayındaki emirler ve vezirlerden Kemaleddin Kamyar, Şemseddin İsfehani ve Celaleddin Karatay da ilim ve edebiyata aşına olan kimselerdi (Öztürk, 2001: 185).

Yine Davud el Kayseri'nin Kayserili olmasına rağmen Osmanlı dönemi'nde İznik Orhaniye medresesinin alimi sayılması sebebiyle onun XIV. Yüzyıl Kayseri kültür hayatına etkisinin dolaylı olduğunu söyleyebiliriz.

XIII. yüzyılda klasik İslam ilmi birikimini Anadolu Selçuklularına aktaran bir çok alim süreç içerisinde Anadolu'ya üç yoldan gelmiştir. Bu yollardan birincisi, bir çok Türkistanlı ve İranlı alimin geldiği, Orta Asya'dan başlayan ve İran Azerbaycan ile İran-Irak üzerinden geçen yoldur. İkinci yol Bulgar, Kırım ve Kafkas güzergahıdır: bu yolla Bulgari ve Altınorda Hanlığı şehirlerine ait nisbeleri taşıyan bazı alimler ile müslüman Kafkas kavimlerinden, özellikle müslüman Gürcülerden Tiflisî nisbesini taşıyan bir çok alim Anadolu'ya göçmüştür. Üçüncü yol ise, Muhyiddi İbn el Arabi ile İbn Baytar gibi alimlerin takip ettiği Endülüs ve Mağrip'ten başlayıp Mısır ve Biladü's Şam üzerinden Anadolu'ya ulaşan yoldur. Bu üç yol üzerinden Anadolu'ya muhtelif ilim dallarında uzman pek çok alim gelmiştir. Bu alimlerden özellikle bazıları, Anadolu Selçuklu ve Beylikler, daha sonra da Osmanlı ilmi hayatının teşekkülüne doğrudan veya dolaylı ciddi etkilerde bulunmuştur (Fazlıoğlu, 1998: 28).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasını müteakiben tarih sahnesine çıkan Beylikler de mevcut bilgi birikimini tevarüs ederek kültür hayatına etki eden ilmi müesseseler kurmaya devam ettiler (Fazlıoğlu, 1998: 27).

Bununla beraber Ahmed Yesevi'nin Kayseri kültür hayatındaki rolü oldukça büyüktür ve Horasan Erleri adı ile Ahmed Yesevi Ocağı'ndan feyz alarak Kayseri'de etkisini gösterenler arasında Danişmendli hükümdarlarının yanı sıra Alparslan'ın komutanlarından Dev Ali, Seydi Şerif, Turasan Bey, Abdurrahman Gazi, Omuzu Güçlü Eren gibi Alpler ve gaziler vardır (Ecer, 2001: 33-34).

3.1.1. Şiir, Edebiyat ve Dil

3.1.1.1 Şiir ve Edebiyat

Selçuklular döneminde Anadolu'da ortaya çıkan daha doğrusu İran coğrafyasından aktarılan şiir yazım geleneği dönemin şartlarına göre genellikle tasavvufi konuları ihtiva etmektedir. Günümüz şiirlerinden farklı olarak daha soyut bir ifadeyle bezenen bu şiirler bazen düz yazı şeklinde, öğüt verici niteliktedirler ve işledikleri konular genellikle Allah sevgisi ve ona ulaşmanın yolları ile alakalıdır. Ayrıca vahdet-i vücud felsefesi de bu dönem şiirlerinin içeriğinde pek çok yer almaktadır. O dönemde tasavvufi şiirlerde sevgili olarak bahsedilen kişi yaratıcının ta kendisidir. Keza tasavvufta yaratıcının adının manevî olarak da olsa geçmediği şiir bulmak zordur.

Kayseri coğrafyasında bulunan önemli alimlerden biri olan Seyyid Burhaneddin'in Maarif isimli eserindeki beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla şair yönü de bulunmaktadır. 1166-1244 yılları arasında yaşayan bu zat Mevlânâ'nın hocası olmakla beraber onu yetiştirdikten sonra Kayseri'ye yerleşerek dergahını burada kurmuştur. Seyyid Burhaneddin'in Maarif isimli tek eseri Farsça yazılmıştır. Maarif ve makalat sözleri çok eskiden beri sufiler arasında terim olarak kullanılan sözlerdir. Tasavvufi eserlerde, büyüklerin sohbet esnasında büyüklerin sohbetleri esnasında dini, tasavvufi sözlerine bu adların verildiğine dair bilhassa Farsça yazılmış eserlerde pek çok örnekler vardır (Kalkan, 1988: 3).

Seyyid Burhaneddin'in eserinin beyitlerinde Selçuklu devri Anadolu'sunun genel felsefi eğilimlerinden biri olan vahdet-i vücudçuluk felsefesinin izlerini pek açıklıkla görmek mümkündür.

“Sen sensin, ben de benim: buna imkan yok

Sen bensin ben de benim: budur vuslat” (Kalkan, 1988: 4).

Sözlerini içeren beyiti bunu göstermektedir. Nitekim Mevlânâ'da da gerek mesnevisinde gerek diğer eserlerinde hocası Seyyid Burhaneddin'den etkilenmiş olduğu anlaşılabilir. Mevlânâ'ya da yol gösterici olması açısından Tirmizli bu alimin Anadolu'nun tasavvufi hayatındaki büyük rolü inkar edilemez.

Seyyid Burhaneddin, Maarifi'nde ayrıca insan ilişkilerine de değinmekte, Allah sevgisi, nefis terbiyesi, adalet, alçak gönüllülük gibi konular üzerinde de ayrıca durmaktadır. Nitekim insanın gerçek aşka ulaşmasının yolunun kendi varlığından vazgeçmesi ile mümkün olabileceğini söylemekte, nefis terbiyesi konusunda çok etkili öğütler vermektedir. Mevlânâ'nın kendi eserlerinde geçen benzer ifadelerine bakılırsa hocasından ne kadar etkilendiği anlaşılabilir.

Kayseri'de kültür hayatının önemli bir yansıtıcısı olarak önemli bir role sahip olan şairler ancak XIII. yüzyıldan itibaren tesbit edilebilmektedir. Bu durumda tesbit edilebilen ilk örnek XIII. yüzyılda Kayseri'de yaşamış olan Şair Yusufi'nin Hamuşname'sidir. Bu eser on hikayeden oluşmaktadır (Satoğlu, tz.: 13).

Mevlânâ'nın Konya'da temsilcisi olduğu Divan edebiyatı, onun Orta Asya'dan getirdiği saraylarda gelişen bir tür olarak varlığını sürdürdü. Anadolu'da Mevlânâ'nın çağdaşı olarak Türkçe yazan şairler de vardı. Nitekim Tapduk Emre, Yunus Emre gibi halk edebiyatı temsilcileri ile Hacı Bektaş-ı Velî ve Ahi Evran Türkçe yazmakta idiler. Bunlar tasavvufi, didaktik ve lirik şiirleri ile telkinleri ve yol göstercilikleri ile 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra Moğol boyunduruğu altına düşen Anadolu Türkünün çöken maneviyatını, sarsılan milli duygularını ve kültür düzeyini yüceltiyor, onların diline, müziğine, folkloruna ve sosyo-ekonomik yaşantılarına yöne veriyorlardı (Çağatay, 1983: 43).

Yine Selçuklu sultanlarından Rükneddin Süleyman da şair idi. Hatta Kayseri meliki olan kardeşi Kutbeddin Melikşah'a da bir şiir yazıp göndermişti. İzzeddin Keykavus da Anadolu Selçuklu sultanları arasında ilim ve edebiyata en çok önem verenler arasında sayılabilir (Öztürk, 2001: 183).

Anadolu'da yaşayan bu alimler, Arap ve Fars Edebiyatının tesiri altında mesnevi, kaside ve gazellerle, Tekke şiirinin en çok yazıldığı XV. yüzyılda Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) ve Şeyh İbrahim Tennurî dini konuları işleyen Yunus Emre tarzındaki tasavvufi şiirleriyle ün salmışlardır (Satoğlu, tz.: 13-14).

Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled Belh'ten göç ettikten sonra arkasından, düşünce, görüş ve anlayış birliği içinde buldukları Farsça yazıp okuyan birçok Türk büyüğü Anadolu'ya gelmişti. Bunlar arasında Seyyid Burhaneddin Tirmizî,

Evhadüddin Kirmanî, Hoca Şerefeddin Semerkandî ve Şems-i Tebrizî bulunmaktaydı. Bu suretle Türkistan ve Harezmde olduğu gibi Anadolu'daki Türkler arasında da hep iki tür edebiyat temsilcileri mevcut olmuştu. Bunlar, medreselerde düzenli dersler gören, Farsça, Arapça öğrenen, alanlarında büyük üne erişen bilginlerle tekke ve zaviyelerde buluşup fikir, sanat ve bilgi alışverişinde bulunan, halk arasında dolaşan halk edebiyatı temsilcileridir (Çağatay, 1983: 44).

3.1.1.2 Dil

Selçuklu döneminde Kayseri'de yazılarda ve kitabelerde Arapça, edebiyat dili olarak da Farsça kullanılmakta idi. Eretnalılar devrinde ise paralarda Arapça'dan farklı olarak Uygur harfleri ve Moğolca yazılar yazılmıştır (Çayırdağ: 2001, 305-306) Ahmed Nazif'e göre O zamanın milli dili Uygur ve Pelü Türkçelerinden ibaret olup resmi yazışmalarda Arapça kullanılmaktaydı (Ahmed Nazif, 1987: 76).

Kayseri'de Türkçe yazım geleneği Karamanoğulları devrinden itibaren başlamıştır denilebilir. Kayseri'de Türkçe ibaretli ilk resmi kayıt Timur adına basılan paralarda görülmektedir. Şehir kesin olarak Osmanlıların idaresine geçtiği zaman ise Fatih döneminde 1476 yılında şehrin ilk arazi ve vakıf kayıtları yapılmış, bunlar ilk Türkçe metinler olarak sayılabilir (Çayırdağ: 2001, 305-306).

Selçuklular esasen Türk kavimlerinden oldukları halde İranlılar ile uzun süre birlikte kaldıklarından ve İranlı edip ve şairlerin bu çevreye toplanmış olmasından dolayı İran Edebiyatı revaç kazanmıştı. Bu etkinin bir sonucu olarak Türkçe olan Kılıçarslan, Alparslan gibi milli adlar terk edilerek Keykavus, Keykubat gibi isimler seçilmişti. Ancak binalar ve kurumlar üzerinde Arapça câri idi (Ahmed Nazif, 1987: 75).

İran'dan yani Büyük Sultanlık sahasından göçüp gelen Türklerle Fars teşkilat unsuru ve İranlı şehirliler bir kısmı dini ve etnik menşeye bakımından karışık insanları da içine alan Konya, Kayseri, Sivas gibi fatihlere intikal eden şehirlere yerleşmişlerdir. O bakımdan Anadolu'da da bilhassa büyük şehirlerde konuşma dili Farsça, bilim dili de İslam dünyasında olduğu gibi Arapça olmuştur. Böylece büyük şehirler Arap-Fars İslam kültürünün faaliyet merkezleri görünüşünü almaktadır (Ayas, 1991: 40-41).

Kayseri’de büyük izler bırakan Seyyid Burhaneddin’in öğrencisi Mevlânâ Celaleddin Rumi’nin de eserlerini Farsça olarak kaleme aldığı görülmektedir. Kendisi esasen bir Özbek Türkü olmasına rağmen Mevlânâ’nın bulunduğu bölgelerdeki (Belh) şehirlerde şairler, düz yazı yazar edebiyatçılar, felsefeciler ve mutasavvıflar gibi bilim adamları arasında medreselerde Farsça’nın yaygın olması sebebiyle o da Farsça yazmıştır. Nitekim bu bölge şehirlerinde dersler genellikle Farsça yazılıyor, hatta devletlerin resmi yazışmalarında Farsça kullanılıyordu. Bilindiği gibi Farsça yazım geleneği Anadolu Selçuklu veziri Karamanoğlu Mehmet Bey’in 1277 yılında Türkçe’yi resmi dil ilan edişine kadar sürmüştür. Nitekim Mevlânâ’da 25-30 yaşlarında babası ile beraber Anadolu’ya geldiğinde uzun süredir devam ettirdiği Farsça yazım geleneğini devam ettirmiştir (Çağatay, 1983: 40-41).

Bununla beraber Mevlânâ’nın bazı beyitlerinde Türkçe kelimelere de rastlanmaktadır. Mevlânâ’nın konuşma dili ise Türkçedir. Esasen Mevlânâ’nın Anadolu’ya gelmezden önceki bulunduğu Harzem muhitinde faklı lehçelerle Türkçe konuşulmaktaydı. Mevlânâ’nın konuşma dili olan bu lehçeye Hakaniye Türkçesi, Doğu veya Kaşgar Türkçesi de denmekteydi. Mevlânâ’nın gelip aralarına yerleştiği Anadolu Selçuklularının lehçesi ise Türkmence yani Oğuzca idi. Bu lehçeye Batı Türkçesi ya da Kıpçakça da denilmekteydi ve bu iki büyük lehçe arasında büyük farklar bulunmaktaydı. Bu sebeple Mevlânâ Anadolu’ya geldiğinde eserlerinin daha iyi anlaşılması için hakaniye Türkçesi ile yazmak yerine Farsça yazmayı düşünmüş olabilir (Çağatay, 1983: 40-41). Bu dönemde Farsça’nın da edebiyat alanında ve resmi yazışmalarda kayda değer bir yeri olmuştur (Civelek, 2001: 187).

Ahiler de tamamen Türk oldukları için Türkçe’den başka bir dil konuşmazlardı (Yavuz, 2003: 100). Bu durumda ahilerin Ahmed Yesevî’den etkilendiği söylenebilir.

Anadolu Selçuklu sultanları da ataları Büyük Selçuklu imparatorları gibi Farsça’yı resmi dil olarak kabul etmişler, Büyük Selçuklular zamanında üstün bir seviyeye ulaşmış olan bu dilin Anadolu’daki hamisi olmuşlardır. Anadolu Selçuklu sultanları Fars dili ve edebiyatının eğitilip öğretilmesinde en az Büyük Selçuklular kadar hatta onlardan daha fazla önem vermişlerdir. Anadolu Selçuklu devletinin yönetici kesimin siyasi, edebiyat ve sanat çevresi büyük ölçüde Fars kültürünün etkisinde

kalmıştır. Hatta Arapça adlar ve lakaplar kullanan Büyük Selçuklu Sultanlarının aksine, Anadolu Selçuklu sultanları Keyhüsrev, Keykavus, Keykubat, Behramşah, Feramorz, Şahinşah, Cihanşah, Keyferidun, Siyavuş ve Kamyar gibi efsanevi İran padişahlarının lakaplarını kullanmışlardır. Selçukluların yaptırdıkları bina ve imaretlerde de Fars kültür ve mimarisinin izleri vardır (Öztürk, 2001: 182-183).

Doğu'da Türkistan'da ve Harzem bölgesinde fars dili ve edebiyatının Türkler arasındaki güçlü etkisi, buralarda Türk dilinin ve edebiyatının gelişmesinin zararına ve birçok Türk bilgininin, şairinin ve sanatkarının İran asıllı sayılmasına neden olmuştur. Ancak belki de bu durum Mevlânâ ve diğer mutasavvıfların da Arap, Fars ve Türk kültüründen yararlanarak zirveye çıkmasında olumlu rol oynamıştır (Çağatay, 1983: 43-44).

Farsça'nın en önemli eserleri Anadolu'da Selçuklular zamanında ortaya çıkarılmıştır. Nitekim bu dönemde Farsça yazan kişiler arasında Daye olarak bilinen Necmeddin Razî'de Mirsadü'l İbâd adlı eserini, Alaeddin Keykubat'ın adına yazmıştır. Alaeddin Keykubat savaşlardan arta kalan zamanlarını ilim ve edebiyatla uğraşmak için harcamıştır. Onun yazdığı Farsça rubailer çeşitli kitaplara nakledilmiştir. (Öztürk, 2001: 183).

Farsça, beylikler döneminde de önemini kaybetmemiştir. Nitekim Farsça'nın ne kadar önemli bir dil ve kültür vasıtası olduğunu Esterebâdi'nin ifadesinden anlıyoruz. Esterebâdi Kadı Burhaneddin'in biyografisi olarak yazdığı Bezm ü Rezm adlı eserini aslında Arapça olarak yazmayı arzu ettiğini, ancak Rum ülkesinde yaşayan halkın çoğunluğunun Farsça'ya ilgi göstermesi, Farsça konuşması ve yazışmaların da Farsça yapılması sebebiyle Farsça yazmaya yöneldiğini belirtmiştir (Öztürk, 2001: 185-186).

Nitekim bu dönemde Anadolu'da yazılan Farsça eser arasında İbn Bibi'nin el Evamirü'l Alaiyye fi Umuri'l Alaiyye, Ravendi'nin Rahatü's Südür Ayeti's Surûr, Aksarayî'nin Müsameretü'l Ahbar ve El Veledü's Şefik, Eflâkî'nin Menâkıbü'l Arifin adlı eserlerini ve bir de yazarı bilinmeyen Tarih-i Ali Selçuk adlı eseri sayabiliriz (Öztürk, 2001: 186).

Yine Anadolu'da ilk telif edilen olarak bilinen Keşfü'l Akabe'de Kayseri'de telif edilmiş olup Farsça yazılmıştır (İbnü'l Kemal, 1981: 1-5).

Arapça ise Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları döneminde ilim dili olarak yerini almıştır. Bu dönemde Farsça'nın da edebiyat alanında ve resmi yazışmalarda kayda değer bir yeri olmuştur. Hatta Anadolu Selçuklularının en parlak dönemi olan I. Alaeddin Keykubat zamanında Arapça bir müddet resmi dil olarak da kullanılmıştır. Resmi dilin Arapça olduğuna, bu dili bilmeyen vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'nin divan muamelatını Farsça'ya çevirtmesi örnek olarak verilebilir. Daha sonraki asırlarda yazılan kitabeler ve vakfiyelerin bir çoğunun Arapça olması, bu dilin dönem ilim ve kültür dilindeki hakimiyetinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Selçuklular döneminde ilim dili olarak Arapça'nın yaygın olarak kullanıldığına dair örnekler pek çoktur. İdareci zümre, ordu ve halkın konuşma dilinin Türkçe olmasına rağmen, resmi yazışmalarda, kaynaklarda, edebi ve ilmi eserlerde Anadolu Beylikleri dönemine kadar Arapça ve Farsça kullanılmıştır (Civelek, 2001: 187).

Bu dönemde Arapça sadece medreselerde öğretilen bir ilim ve kültür dili veya vakfiyeler, resmi menşurlar, yazışmalardaki resmi bir dil ya da şiir, münşeât mecmuaları gibi alanda kullanılan edebi bir dil değildi. Aksine bu dil halkın Türkçe konuşmasına rağmen mescid, kervansaray, han, köprü kitabeleri ve mezar taşları gibi pek çok yerde kullanılacak ölçüde gündelik hayatta önemli bir yere sahipti. Selçuklular döneminde Arapça, Anadolu Selçuklularında Arapça'nın yaygın olarak kullanıldığına dair en büyük delil sultanların unvanlarının Arapça olmasıdır (Civelek, 2001: 189).

Bu açıdan gerek Selçuklu sultanları adına kesilen sikkelerin Arapça olması, Sahip Ata Fahreddin Ali dönemine kadar vergi defterlerinin Arapça yazılması ve maliye işlerinin İranlı müstevfiler tarafından bu dille yürütülmesi de dönemin ekonomik hayatında Arapça'nın önemini göstermektedir. Bunlarla beraber vakfiyelerin ve Anadolu Selçuklu dönemi yapı kitabelerinin dilinin de genellikle Arapça olması, o dönemde Arap dilinin yaygın olarak kullanıldığına ve bu dilin pek çok kimse tarafından anlaşıldığına delalet etmektedir. Keza Arap dilinin mimari inşa ve bani kitabelerinde kullanıldığına dair yüzlerce örnek mevcuttur. Bunların dışında

Anadolu'da Selçuklu döneminde Arapça yazılan eserler Farsça olanlara nispeten daha azdır (Civelek, 2001: 191).

3.1.1.3. Selçuklu ve Beylikler Döneminde Kayseri İlim ve Kültür Hayatına Katkıda Bulunan Önemli Kişiler

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de yerleşmiş ilim ve din adamlarına, keramet ehli büyük velilere baktığımız zaman bunların Orta Asya menşeli ve Ahmed Yesevi takipçileri olduklarını görmekteyiz. Horasan Erenleri adıyla anılan bu kimseler Kayseri'nin olduğu kadar Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında kahramanlıkları, kerametleri ve faziletleri ile temayüz etmiş kahramanlar, veliler ve erenlerdir. Bu guruba tarikat uluları olan şeyhler, pirlar, sultanlar, abdallar, babalar ve dedeler de eklenmektedir. Bugün Kayseri ve yöresindeki ziyaret yerlerinden Seyyid Burhaneddin, Ebu İshak Alemdari, Dev Ali, Seydi Şerif, Şeyh Ümmi ve Yahya Gazi'nin kesin olarak Selçuklu dönemine ait oldukları bilinmektedir (Ecer, 2001: 57).

3.1.2.1. Ahmed Yesevî

Ahmed Yesevi'nin Kayseri kültür hayatına doğrudan etki etmemesine rağmen yaşadığı coğrafya dolayısıyla Orta Asya'dan Kayseri'ye ve diğer Anadolu şehirlerine gelen mutasavvıf ve alimler vasıtasıyla bu coğrafyada büyük etki yarattığı bir gerçektir.

Hoca Ahmed Yesevi (Öl.1166) Türk sofilerinin mürşidi, Hazret-i Türkistan adıyla anılan bir din tebliğcisi ve mutasavvıf şairdir. Kendi ismiyle bilinen tarikatın da kurucusudur. Tarikat zinciri bakımından Yusuf Hemedani'den başlayarak meşhur mutasavvıf Sülemi'ye dayanır. Küçük yaşta efsanevi bir kişiliğe sahip olan Arslan Baba adlı tanınmış Türk şeyhinin iltifatına mazhar olarak hayır dualarını alan Yesevi zahir ve batın ilimleri öğrenerek kendini yetiştirdikten sonra irşadlarına başladı. İçinde yaşadığı Maverünnehir Türk kültürü çevresinde Türkçe konuşan halka Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen Türkçe olarak anlattı, Türkçe öğütlerde bulundu, şiirlerini Türkçe yazdı. Bu suretle "Hikmet" adlı eseri ve ünü bütün Türk dünyasında yayıldı. Ahmed Yesevi Anadolu insanını da etkisi altında

bıraktı. Onun Anadolu'da tanınması ve fikirlerinin yayılması büyük ölçüde Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göçler vasıtasıyla oldu (Ecer, 2001: 29-30).

3.1.2.2. Battal Gazi

Adı, Arap kaynaklarında Abdullah, Türk kaynaklarında ise Cafer diye geçen Battal Gazi, aslen Arap asıllıdır. 717-718'de Emevilerce gerçekleştirilen İstanbul'u kuşatma seferine katılmış, daha sonra da Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunmuştur. Yiğitliğiyle Bizanslılar arasında bile ün yapmış olan Battal Gazi'nin kahramanlıları sonradan "Battalname" isimli eserde efsaneleşmiştir. Battal Gazi'nin ne zaman geldiği ve kendi ismini taşıyan caminin hangi tarihte inşa edildiği kesinlikle bilinmemektedir. Bir efsaneye göre: Cami civarındaki kaynaklardan birinin üzerinde görülen oyuklardan biri, Battal Gazi'nin atının izi olarak günümüze kadar şeklini korumuştur (Satoğlu, 2002: 33).

3.1.2.3. Somuncu Baba

XV. yüzyılda yaşamış büyük mutasavvıf Somuncu Baba (1327-1412) Türkistan'dan gelip Kayseri'ye yerleşen alim bir kişinin oğludur ve Kayseri'de doğmuştur. Şam'da ilim tahsil eden bu zat Bursa'da da bulunmuş hatta Yıldırım Bayezid'in burada yaptırdığı ilk Ulucami'nin açılışında hutbe okumuştur. Bu açıdan Osmanlı dönemi alimi sayılabilecek bu zat sonradan Aksaray'a yerleşmiştir (Kalkan, 1988: 7).

Halk arasında Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamid el Kayseri Kayseri'nin Akçakaya köyünde doğmuş, Kayseri'den başka İran ve Arabistan'ın bazı ilim merkezlerinde tahsilini tamamlamış, tasavvufi terbiye de alarak velayet mertebesine erişmiş bir kimsedir. Molla Fenari (Öl.1431) gibi büyük bir alimi de yetiştiren Somuncu Baba Kayseri halkına va'z ve irşatlarda bulunmuştur. Kerametleri ve şiirleri halk arasında dilden dile dolaşmıştır. Somuncu Baba halkı diri ve uyanık tutmaya çalışmıştır (Ecer, 2001: 54).

Şeyh Hamid-i Veli'nin şiir ve ilahilerinde de Allah sevgisinden bahsedilmekle beraber bunların düz yazıdan çok şiir tarzında olduğunu yine gül, şarap gibi temaların da işlendiği görülmektedir. Yine insana özgü nitelikleri doğadaki diğer cansız varlıklara mecazen yükleme sanatı da bu şiirlerde görülmektedir.

3.1.2.4. Bostancı Baba

XIII. yüzyılda Kayseri’de yaşayan velilerden olan Bostancı Baba’nın asıl ismi Bahaeddin Çelebi’dir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. İncesu taraflarındaki tarlasında kavun-karpuz yetiştirdiği için Bostancı Baba namını almıştır. Efsaneye göre Hacı Bektaş-ı Veli bir gün Hızır Aleyhisselamla, Bahaeddin Çelebi’nin tarlasında buluşmuş ve kendisinden bir kavun koparıp getirmesini istemişler, o da İnşallah olgunlaşınca getiririm, demiş, diktiğin yeri dolaş belki olmuştur diye buyurmuşlar. Tarlayı dolaştığında yeni ekilen kavunların geçekten olgunlaştığını gören Bahaeddin Çelebi, ikisini koparıp misafirlere ikram etmiş. Onlar da kavunları alıp Kayseri’ye dönmüşler. Neden sonra onların keramet sahibi olduklarını fark eden Bahaeddin Çelebi yazıklar olsun, mübarek ellerini öpemedim, diye üzülererek evine döndüğünde, Hacı Bektaş-ı Veli ve Hızır Aleyhisselamın, misafir odasında oturduklarını görmüş, Selam vererek size kim derler, bu fakire himmet edin diye niyazda bulunmuş. Onlar da kendilerinin kim olduğunu açıklamış, Bahaeddin Çelebi’nin sırtını sıvazlayarak, hayır dua etmişler. Evden çıktıklarında kapının önünde ikisi de kaybolmuşlar. Bundan sonradır ki “Bostancı Baba” diye anılmaya başlayan Bahaeddin Çelebi velilik mertebesine erişmiştir. İncesu civarındaki türbesi ziyaret yeridir (Satoğlu, 2002: 41).

3.1.2.5. Hoca Hasan

II. Kılıçarslan devri ümerasından olan bu zatın Gavras ailesine mensup bir Rum olduğu gibi görüşler mevcuttur (Akşit, 1996: 65). Hoca Hasan, Kayseri emiri Rükneddin Mahmud’un veziridir. Sivas Emiri Kutbeddin Mahmud tarafından emiri ile birlikte öldürüldükten sonra cesedi köpeklere yem edilmiş fakat yaptığı hayırlar sebebiyle halkın isteği üzerine Kayseri’deki medresesi avlusuna defnedilmiştir (Ahmed Nazif, 1987: 64).

3.1.2.6. Seyyid Burhaneddin Tirmizî

Seyyid Burhaneddin ve Seyyid-i Sırdan adlarıyla da anılır. Mevlânâ’nın hocası ve Kayseri’deki Hunat Medresesinin ilk müderrisidir. (Eflâkî, II, 1986: 123).

Kayseri’nin olduğu kadar Mevlânâ Celaleddin Rumî üzerindeki emeği ve etkisi olduğu bilinen Seyyid Burhaneddin 1166 yılında Tirmiz şehrinde doğdu. Tirmiz

şehri o dönemde büyük adamlar yetiştirmiş bir ilim ve kültür merkezi idi. İlk tahsilini Tirmiz’de babasının yanında tamamlayan Seyyid Burhaneddin daha sonra Tirmiz’in yakınındaki Belh şehrine giderek Mevlânâ’nın babası Bahaeddin Veled’in öğrencisi oldu. 12 yıl ona öğrencilik yaptı. Daha sonra Mevlânâ’nın öğrenimini üstlenen Seyyid Burhaneddin Kayseri’de ve Konya’da Mevlânâ ile beraber ya da ondan ayrı olarak bulundu. Daha sonra çok sevdiği Kayseri’de ölümüne kadar kaldı ve burada Kayserililere irşada bulundu. Kayseri halkı tarafından büyük saygı gördü. Kayseri halkına hem akli hem de nakli ilimlerin öğretiminde hem de tasavvufi eğitimde önderlik etti. (Ecer, 2001: 52-53).

Seyyid Burhaneddin’in ilmi eserlerinden başka şiirleri de vardır (Özdoğan, 1948: 179).

Moğolların Anadoluyu istilası sırasında Seyyid Burhaneddin henüz ölmezden evvel ona kılıç çeken bir Moğol askerinin sözlerinden etkilenerek müridi olması gibi örnekler olduğu gibi bunun tam tersi olumsuz örnekler de mevcuttur (Eflâkî, I, 1986: 68).

Bugün Kayseri’de halen bulunan bir mezarlığa da adını veren Seyyid Burhaneddin Tirmizî, Maarif adlı eserinde tevhid ve ibadet anlayışının yanı sıra tefsir anlayışını yansıtmaktadır (Sevgi, 1987: 81-82).

Seyyid Burhaneddin, Ahmed Yesevî’nin fikir ve din görüşünün yaygın ve hakim olduğu Tirmiz şehrinde doğduğundan dolayı onun fikir ve tasavvufi görüşlerinin Ahmed Yesevî’nin düşünceleri ile paralel olduğu görülmektedir. Keza Ahmed Yesevî’nin yazılarında görülen Tanrı Sevgisi ve tabiat sevgisi Seyyid Burhaneddin’in şiirlerinde de görülmektedir (Ecer, 2001: 34-35).

Seyyid Burhaneddin kendisi de sürekli kendisinin bile zor sığacağı kadar küçük bir hücre içinde Tanrı’ya ibadetle meşgul olurdu. Bağdat’daki Moğol istilasını müteakiben Bağdat şeyhlerinin oğullarından biri Rum ülkesinin vergilerini, mallarını toplamak ve haraç almak için Kayseri’ye, Gıyaseddin Keyhüsrev’in yanına geldiği vakit Seyyid Sırdan yine bu şekilde ibadetle meşgul idi (Eflâkî, I, 1986: 63-64).

Ariflerin Menkıbeleri’nde anlatıldığına göre Seyyid Burhaneddin Moğollar Kayseri’yi yağma ederlerken Kayseri hendeği civarında ibadetle meşgul idi. Hatta bu

sırada kendisine kılıç çeken bir Moğol askeri Seyyid'in konuşmalarından etkilenerik neticede onun müridi olmuştu (Eflâkî, I, 1986: 68).

Seyyid Burhaneddin Kayseri'yi çok severdi. Ancak Mevlânâ ondan ayrılmamak için kendisini Konya'dan salıvermezdi. Nitekim bir gün Mevlânâ'nın arkadaşlarıyla bağda gezmeye gidince yine Seyyid'in gönül aynasında Kayseri şehrinin hayali teşekkül etmiş ve bu hayale dalmıştı. Bu esnada katırından düşen ve ayağı kırılan Seyyid neticede Mevlânâ'nın müsaadesiyle Kayseri'ye gitti. O zamanda vezir olan Sahip Şemseddin Kayseri'nin hakimi idi ve Seyyid Hazretlerine irat getirerek ona türlü türlü hizmetlerde bulundu ve nihayet o da Seyyid'in kulu ve müridi olup himmetine mazhar oldu. Seyyid hazretleri ayrıca Kayseri'de bir mescide imamlik da yapmıştı. Ancak kendisi son derecedeki dalıncından namaz kıldırırken tam bir gün ayakta kalır, rüku ve secdeyi böyle geçirirdi (Eflâkî, I, 1986: 61).

Bu bahsedilen yıllar büyük ihtimalle Mevlânâ'nın öğrenciliğinin çok önceleri bitmiş olduğu yıllardır. Nitekim neticede Seyyid Burhaneddin Kayseri'ye geri döndüğünde, daha doğrusu Mehmet Zeki Koçer'in ifadesiyle Konya'dan gaib olduğunda onu Mevlânâ'dan sorduklarında "Seyyid Burhaneddin İlim ve İrfan menbaı bulunan Rum beldelerinden bir beldeye gitmiştir." diye buyurmuştur (Koçer, 1983: 24) Nitekim bu beldenin Kayseri olduğuna şüphe yoktur.

Mevlânâ, Arif Çelebi için yedi nuru üzerinde toplamıştır derken bu kişiler arasında Seyyid Burhaneddin'in ismini de saymaktadır (Eflâkî, II, 1986: 237).

Seyyid Burhaneddin'in son derece önemli bir alim olarak tevhid ve ibadet anlayışının genişliği bir İslam hukukçusu ve kelamcısı gibi görüşler ileri sürmesinden anlaşılabilir (Karabulut, 1987: 91). Bununla beraber Seyyid hazretleri tıba ait ilimlerde ve ilahi hikmetlerde de mümtazdı ve ne derse gayb aleminde peyda olurdu. Şalgamı çiğ yemenin göze aydınlık verdiğini ve Şalgam turşusunun da çok faydalı olup turşuların en iyisi olduğunu da kendisi söylemişti (Eflâkî, I, 1986: 64).

Seyyid Burhaneddin 1255 yılında Kayseri'de vefat etmiştir (Eflâkî, II, 1986: 123). Eflâkî, Burhaneddin'in ölümü üzerine Kayseri'de matem törenleri tertip edildiğini bildirmektedir. Hatta ölüm haberini alan Mevlânâ, onun kabrini ziyaret için

Kayseri'ye gitmiş ve onun kitaplarından bir kısmını alarak Konya'ya götürmüştür (Eflâkî, I, 1986: 70-71).

3.1.2.7. Celaleddin Karatay

XIII. Yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin en ihtişamlı ve en buhranlı dönemlerini bir arada görmüş olan Celaleddin Karatay, Keykubat döneminde taştard emirliği yapmış daha sonra da vezirlik görevini ifa etmiştir. Moğol işgalinin ardından üç kardeş saltanatını onaylayanlar arasında yer almaktadır.

İbn Bibi, Karatay'ın Rum asıllı bir köle olduğunu, fakat çok yüksek vasıfları olan bir kişi olduğunu belirtmektedir. Karatay İbn Bibi tarafından şu şekilde tarif edilmektedir "... Geceleri namaz kılmakla, gündüzleri oruçla geçirir, et yemez, meşru aile zevkenden bile mahrum bırakırdı. İslam dini gibi güzel, yumuşak bir tabiata, herkes hakkında derin bir şevkât duygusuna sahipti (İbn Bibi, terc, 1941: 244).

3.1.2.8. Necmeddin Dâye

Necmeddin Kübrâ adıyla da anılır. 1230 yılında Mirsâdü'l İbâd adlı eserini tamamlamıştır (Bayram, 2003: 63).

Necmeddin Dâye diye bilinen ve Rey şehrinde doğmuş olan Necmeddin Ebubekir b. Muhammed er-Râzî 1221'de Moğollardan kaçarak Malatya'ya gelmiş ve orada Sühreverdi'ye rastlamış ve Kayseri'de bir süre Keykubat'ın hizmetinde bulunmuştu. Bu şahsın Sivas'ta kaleme aldığı Mirsâdü'l İbâd isimli bir tasavvufî eseri ve Sirâcu'l Kulub isimli bir risalesi vardı. Necmeddin Kübrâ'nın müridi olan Necmeddin Dâye'nin Anadolu'yu ne kadar etkilediği Mirşad yazmasının bulunarak Türkçe'ye çevrilmesinden anlaşılabilir. Nitekim İranlı mutasavvıf Evhadüddin Kirmanî'nin de bir süre Kayseri ve Konya'da bulunmuş olması muhtemeldir (Cahen, 1984: 216).

Necmeddin Dâye, Sultan Alaeddin Keykubat'a sunduğu Mirsâdü'l İbâd adlı eserinde sanatı ilmin insan ruhunda meydana getirdiği gücün neticesi olarak görmekte ve "sanatı insanın sahip olduğu ilmi sayesinde aklın direktifi ile kullandığı birtakım alet ve edevat vasıtası ile ruhunu eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır." şeklinde tarif ederek ilim ve sanat arasındaki ilişkiyi belirtmeye çalışmaktadır (Bayram, 2003: 63).

3.1.2.9. Şemseddin Tebrizî

Mevlânâ'nın en yakın dostu olarak bilinen Şems-i Tebrizî Kayseri'de bulunmuş önemli bir şahsiyettir. Hatta Şems-i Tebrizî'nin Evhadüddin Kirmanî ile aynı tarihlerde yani 1230 tarihlerinde Kayseri'de bulunduğu Kayseri'nin Hacılar nahiyesi yolu üzerinde bulunan bir çeşmeye ait aynı tarihli bir vakfiyede onun isminin yer almasından anlaşılmaktadır (Bayram, 1999: 20-25).

3.1.2.10. Şemseddin İsfehanî

Kayseri'de vezirlik ve kadılık yaptığı İbn Bibi'de kaydedilmiştir (İbn Bibi, terc, 1941: 242). Bu tarihler 1241 yılına tekabül etmektedir.

3.1.2.11. İzzeddin Razi

Şemseddin İsfehanî'den sonra Kayseri'de vezirlik yaptığı İbn Bibi'de kaydedilmiştir (İbn Bibi, terc, 1941: 242).

3.1.2.12. Hoca Makbul

1267-68 tarihinde inşa edilen Sahabiye Medresesinin ilk müderrisidir. Kayseri Mahkemesi sicil kayıtlarında (Hoca Makbul Suyu Vakfiyesi) diye bir kayıttan bahsedilmektedir (Özdoğan, 1948: 180).

3.1.2.13. Şair Yusuffi

1299 yılında Hamuşnâme adlı eserini yazmıştır. Manzum on hikayeden ibaret olan bu kitabın dokuzuncu kısmı Kayseri şehrine aittir (Özdoğan, 1948: 180).

3.1.2.14. Emir Sultan

Emir Sultan Hoca İzzeddin Kayseri'deki Emir Sultan türbesinde medfundur. Bu adla anılan bir de mescidi vardır (Özdoğan, 1948: 180).

3.1.2.15. Muineddin Süleyman Pervane

Tam adı Süleyman b. Ali el Deylemi olan Pervane'nin görev ve makam unvanı Pervaneci ve Muinüddeve idi. Cömertlik ve elinin açıklığından dolayı Mevlânâ ona "Sâhib-i Ata" unvanını tahsis buyurmuştu (Ahmed Nazif, 1987: 90).

Kendisi (Pervane) mukaddim, muktedir ve umur-u idareye vakıf bir zat olup bir müddet devleti sükunetle idare etmiş ve bu sırada Kayseri ve sair bölgelerde bir çok hayır kurumları tesis etmiştir. Kendi adıyla anılan bir mescid ve medresesi bulunduğu gibi Pervane tarım alanı da kendisinin mülklerinden sayılırdı (Ahmed Nazif, 1987: 91).

Eflâkî'nin kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Pervane Mevlânâ'dan başka, daha birçok tarikat şeyhleri ve tasavvuf erbabı ile münasebetlerde bulunduğunu göstermektedir. Mesela kendisi İbnü'l Arabî'nin manevi oğlu ve şârihi idi (Kaymaz, 1970: 185).

3.1.2.16. Kutbeddin Şirazî

Kayseri'de bulunan önemli bilginlerden biri de İlhanlılar döneminde Kayseri medresesinde müderrislik yapan Kutbeddin-i Şirazî'dir (Eflâkî, II, 1986: 222-223).

Sultan Veled'in Divanı'nda zamanın süsü olarak tanımladığı bu alim daha çok matematik ve tıp sahasında çalıştı. Satranç oynamayı ve kemeçe çalmayı da seven Şirazî, 1281-1284 yılları arasında Sivas ve Malatya'da kadılık yaptı. Kayseri'de bulunuşu Muineddin Pervane'nin kendi adıyla inşa ettirdiği medresesinde yaptığı müderrislik görevi vesilesiyle olmuştur (Salman, 2002: 172). Kutbeddin Şirazî'nin Kayseri'de müderrislik görevi vesilesiyle bulunduğu kaynaklar tarafından belirtilmektedir (Mevlânâ Celaleddin Rumî, 1963: 221).

Azerbaycan Merağa astronomi-matematik okulunun Anadolu'ya ilmi aktarımı okulun kurucu üyesi Nasreddin Tusi'nin ileri gelen öğrencilerinden, akli ve nakli ilimlerde uzman işraki filozof Kutbeddin Şirazî (1311) vasıtasıyla olmuştur. Konya, Malatya ve Sivas şehirlerinde kadılık yapmış olan Şirazî ayrıca Kayseri Pervane Medresesi ve Sivas'ta Gökmedrese'de müderrislik yapmıştır. Bu okullarda kendi yazdığı kitapları okutmuştur. Şirazî, astronomi sahasında öğrencilerine Nihayet el Edrak fi dirayet el-eflâk adlı eserini okutmuştur. Ayrıca yine atronomi sahasında el-Tuhfe el-şahiyye fi ilm-i hey'e, İhtiyâr-ı muzafferî isimli önemli eserleri de kaleme almıştır (Fazlıoğlu, 1998: 28-29).

Kutbeddin Şirazî, medreselerde İbn Sina'nın Kanun ve Şifası ile Zemahşerî'nin keşşafını okutuyor, yılda otuz bin dirhem maaş alıyor ve aldığıının çoğunu da talebelerine dağıtıyordu (Şeker, 2006: 274, Osman Turan, 1998: 259).

Akdeniz bölgesinin haritasını çizdiği söylenmektedir (Salman, 2002: 167).

3.1.2.17. Şeyh Müeyyed

Kadı Burhaneddin'in vezirlerinden olan bu zatın doğum tarihi bilinmemektedir. Kadı Burhaneddin'e karşı geldiği için 1396 yılında Kayseri'de idam edilmiştir. Kayseri'de Asmalı Çeşme adıyla bilinen çeşmenin banisidir (Satoğlu, 2002: 424).

3.1.2.18. Şeyh İbrahim Tennurî

Devrin önemli alimlerinden olan Şeyh İbrahim Tennurî (öl 1475)de büyük bir mutasavvıf ve şairdir. 1438 yılı civarında Kayseri'ye gelerek Hunad Hatun Medresesi'nde müderris olmuştur. Şafii mezhebine mensup olan İbrahim Tennurî, medreselerde müderrislik yapanların Hanefî mezhebinden olması gerektiği için daha sonra Beypazarı'na giderek Akşemsettin'den ders almıştır. Bu suretle tasavvufi bilgilerini de arttıran alimin 5140 beyitlik bir mesnevi olan Gülizar-ı Manevî ve 2500 beyitlik Gülşen-i Niyaz adlı iki eseri vardır. Şiirlerinde bazen Aşık mahlasını da kullanmıştır. Kendisine Tennurî lakabı verilmesinin sebebinin ise kendisinin ve müritlerinin kabz hastalığını sıcak tandır üzerine oturmak suretiyle tedavi ettiğinden ileri geldiğinin söylenmesidir (Kalkan, 1988: 13, Koçer, 1983: 37-38).

3.1.2.19. Davud-ı Kayserî

XIII. yüzyılın sonlarında yetişmiş alimlerin başında olarak Davud-ı Kayserî'yi (öl. 1350) sayabiliriz. Bu zat büyük bir tasavvuf, hadis ve tefsir alimidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk medresesi olan İznik'teki Orhaniye medresesine 1330'da Orhan Gazi'nin daveti üzerine ilk müderris olarak tayin edilen Davud-ı Kayserî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Önce Kayseri'de ders gören Davud-ı Kayserî sonra Mısır'a giderek Kahire'de hadis-i şerif, tefsir ve diğer akli ve nakli ilimleri tahsil etti. Şerefüddin ved devle(Din ve Millet'in şerefi) unvanıyla anılan bu zat Kayseri'de ve 15 yıl müderrislik yaptığı İznik medresesinde çok sayıda ilim adamı yetiştirdi. Muhyiddin-i Arabî'den sonra "Vahdet-i Vücut" felsefesini sistemleştiren ve yayan

Davud-ı Kayserî 1350 yılında İznik'te vefat etti. Muhyiddin-i Arabî'nin Usûl-u Hikem'ini şerh etti. Tahkik-i Mail Hayati ve Keşf-i Esrar-ı Zulam, Nihâyet-ül Beyan fi Dirayet-iz Zaman ve Şerh-i Tahiyeye li İbni'l Farid gibi eserleri vardır (Satoğlu, 2002: 78).

Kayseri'nin yetiştirdiği Kayseri doğumlu mutasavvıf ve bilim adamlarının en önemlilerinden biri olan Davud El Kayserî meşhur mutasavvıf İbnü'l Arabî'nin öğrencisi olarak bilinir. İbnü'l Arabî'nin eserine yaptığı şerh ile kendinden sonrakileri etkilemiştir (Ecer, 2001: 54).

3.1.2.20. Bedrettin Devletli

Selçuklu devrinde yaşadığı sanılan Bedreddin Devletli'nün Seyyid Halil Devletli'nün kardeşi olduğu sanılmaktadır. Bu zatın türbesi, çevre halkı tarafından şifa ve yağmur duası için ziyaret edilmektedir (Satoğlu, 2002: 34).

3.1.2.21. Mevlevî Hüsameddin

Sultan Veled'in Kayseriyle ilgili bir şiirinde geçen bu kişi Sultan Veled'e göre kibar, tarikat yolunda epey mesafe alan bir derviş ve Kayseri'nin önde gelen şahsiyetlerinden birisidir (Salman, 2002: 172).

3.1.2.22. Alameddin Kayser

Sultan Veled Divanında geçen kişilerden biridir. III. Gıyasedin Keyhüsrev'in önemli beylerinden biri idi. Eflâkî, onun sonradan Mevlânâ'nın türbesi yapılırken mimarlık hizmetinde bulunan Tebrizli Bedreddin ile dost olduğunu yazar. 1284 yılında öldürülen bu zata Sultan Veled üç medhiyye yazmıştır (Salman, 2002: 172).

3.1.2.23. Kadı Bedreddin

Sultan Veled Divanı'nda ismi geçmektedir (Salman, 2002: 170).

3.1.2.24. Muhsin-i Kayserî

Abdül Muhsin Kayserî de XIV. Yüzyıl Kayseri'sinin önemli alimlerinden biridir. (Öl-1354) ilk tahsilini memleketi olan Kayseri'de yaptıktan sonra tahsilini tamamlamak için Suriye'ye gitmiş, orada Şam ve Halep'teki büyük alimlerden de zahir ve Batını ilimleri öğrendikten sonra Kayseri'ye geri dönmüştür. Kayseri

şehrinde ilmini yayarak yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Abdül Muhsin el Kayseri, Manzume-i Feraiz, Aruzi Endelüsi, Haşiye-i Gayetül Beyan, Risale-i fil Fıkıh ve Şerhül Necdiyat adlı eserleri yazmıştır (Koçer, 1983: 44-45, Ecer, 2001: 56).

Abdül Muhsin Kayserî XIV. Yüzyıl Kayseri kültürüne renk katan biri olarak hatırlanmaktadır. Orta Asya menşeli olduğu bilinmemektedir (Ecer, 2001: 56).

3.1.2.25. Kadı Burhaneddin

Kadı Burhaneddin, XIV. Yüzyılda yaşamış ünlü bir Türk hükümdarı, şair ve bilginidir. Oğuzların Salur boyundan zamanın Kayseri kadısı Şemseddin Mehmed'in oğludur. Dört yaşında iken Türkçenin dışında Arapça ve Farsçayı da öğrenmeye başlamış, Şam ve Kahire'de fıkıh, usul, hadis ve tefsir okuyarak tahsilini tamamlamıştır (Esterebâdi, 1990: 66-70). Kadı Burhaneddin bundan başka Ferâiz, Heyet, Tıp ve İlahiyat konusunda da eğitim almıştı (Kalkan, 1988: 10).

1344 yılında Kayseri'de doğmuştur. Kayserili Kadı Şemseddin Mehmed'in oğludur. Ahmet Tevhid yazılarında Kadı Burhaneddin'in dâhi denilecek kadar zeki, alim, fakih, üç lisanda şiir yazmaya muktedir bir zat olduğunu belirtmektedir (Özdoğan, 1948: 180).

Henüz dört yaşındayken ilk tahsiline başlayan Kadı Burhaneddin kısa zamanda Arapça ve Farsça eserleri okumayı ve anlamayı başarmıştır. Babasının da yardımlarıyla öğrenimini çabuklaştıran Kadı Burhaneddin 12 yaşına girdiği zaman Türkçe, Arapça ve Farsça'dan başka mantık ve hikmet ilimlerini öğrenmiş, siyakat yazı yazmış, Arabî ve Farisî divanlar okumuştur (Göde, 1987: 104).

Kadı Burhaneddin biyografisi niteliğinde olan Bezm u Rezm'de Kadı Burhaneddin'in babasının ölümünden sonra 1364'te Şam'dan Kayseri'ye geldikten sonra müderrislik görevini üstlenerek ders verdiği belirtilmektedir (Esterebâdi, 1990: 70, Göde, 1987: 104).

Babasının ölümü üzerine 1364-65 yıllarında 21 yaşında Kayseri kadısı ve müderris olmuştur (Esterebâdi, 1990: 83-84, Göde, 1987: 104).

O sırada Kayseri'de hüküm süren Eretnoğullarından Gıyasüddin Mehmed'in kızıyla evlenmiş, Kayınbiraderi Ali Bey'in hükümdarlığı sırasında vezir olmuş, Ali

Bey'in vefatı üzerine oğlu Mehmed Bey henüz küçük olduğundan, idareyi Burhaneddin eline almış, 18 yıl hükümdarlık yaparak, devlet ve din işlerini nizama sokmuştur (Satoğlu, 2002: 44). 18 yıl süren merkeziyetçi bir idareden sonra Akkoyunlu Karayönlük Osman tarafından 1398 tarihinde öldürülmüştür (Göde, 1987: 105).

Kadı Burhaneddin her şeyden önce edebi sanatlara düşkün bir şairdi. Keza onun tabiata olan sevgisi de şiirlerine yansımıştır (Diriöz, 1987: 100). İyi bir hükümdar olduğu kadar alim ve şair olan Kadı Burhaneddin, şiirlerinde tasavvufi duygulardan daha çok beşeri sevginin türlü tezahürlerinin hırçın, mağrur ve hareketli bir hükümdar mizacıyla aksettiren Kadı Burhaneddin'in Arapça, Farsça ve Türkçe yazdığı şiirleri büyük bir divan teşkil etmektedir. Onun divanından başka "İksirü's seadet fi esrarü'l ibadet" ve "Tercihü't Tavzih" isimli iki ilmi eseri de bulunmaktadır (Satoğlu, tz.: 20).

Hakimiyeti altındaki şehirlerden Kayseri için "Gözlerümüz yaşını âhıdıp ırmağ idüben Kayseriyi dahi bu yaş ile Bağdad idelüm" demiştir (Diriöz, 1987: 100).

3.1.2.26. Taceddin İbrahim Halvetî

Soyu Peygamberimize kadar ulaşan büyük velilerden olan İbrahim Halvetî Kayseri'de doğmuş olup doğum tarihi bilinmemektedir. 1455 yılında Kayseri'de vefat etmiş olan bu zatın Nakşibendi tarikatına mensup olduğu tahmin edilmektedir (Satoğlu, 2002: 427).

3.2. Sanat

Anadolu'da Bizans Devri dinsel mimarlığı Bizans sanatının genel olarak anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bir yandan geleneksel mimari tiplerin öte yandan yerel biçimlerin uygulandığı görülür. Aynı zamanda birçok farklı malzemenin de kullanılması dikkate değerdir. Örneğin, Trabzon ve Kayseri'de Bizans döneminde yapılarda kesme taş kullanılıyordu (Eyice, tz.: 210).

Kayseri'nin şehirleşme sürecini anlayabilmek için özellikle XIII. yüzyıla bakmak gereklidir. Çünkü XIII. yüzyılda Selçuklu şehirlerinde sadece Türk sosyo-ekonomik yapısı oluşmadı. Türk sosyo-ekonomik yapısının kültürel ihtiyaçları da karşılanmaya

başladı. Yapılan binalarda sanat ve estetik gözetilmeye, dini ve kültür yapıları, tabiat ve hayvan figürleri ile süslenmeye başladı. Şehirlerde bir kültür ortamı oluştu (Demir, 2003: 68).

3.2.1. Yapılarda Kullanılan Sanatsal Figürler

3.2.1.1. Aslan Figürü

Aslan, Mısırda, eski şark sanatında olduğu gibi Anadolu'da da Hitit, Urartu, Frig, Lidya, Yunan, Roma, Bizans ve Ermeni sanatlarında çeşitli stil ve örneklerle canlandırılan hâkimiyet, kudret sembolü, koruyucu hayvandır. Anadolu Selçuklu mimarisinin zengin figür tasviri dünyasında aslana çok fazla rastlanmaktadır. Bu çeşitli figürlerden sadece aslan heykel olarak işlenmiştir. Daha çok han, kale, köprü, gibi yapılarda yer alan aslanlar, eserde kalan orijinal örneklerin gösterdiği gri genellikle çift ve simetrik olarak işlenmişlerdir. Anadolu Selçuklu mimarisinde aslan figürleri heykel, çörten, konsol ve kabartma şeklinde dört ana grupta incelenebilir (Ögel, 1962: 1).

Aslan başı konsol ve çörten sitiline Anadolu Selçuklu mimarisinde heykelden çok daha fazla yani baş kısmı ile rastlanmaktadır. Heykellerin aksine bu gruptan örnekler sivil mimari eserlerin yanı sıra dini yapılarda, camilerde ve medreselerde vardır. Ancak bunların başlıca kullanılış yerleri hanlardır. Genelde boyundan yapı ile birleşirler. Ön ayaklarının yer aldığı bazı istisnalar da söz konusudur. Stilizedir. Çörten türlerinde ağız açık olarak işlenmiştir. Konsollarda ağız genelde kapalıdır. Bu tarzın yapımında mermer veya adi taş kullanılmıştır. Kayseri'de bu tarza Sultan Han(1232-36)'da Selçuklu aslanları için karakteristik yapıda olan dört adet çörten, Huand Hatun Medresesinde(1237-38) yine tipik bir çörten, Karatay Han(1240)da iki çörtene rastlanmaktadır. Burada baş stilizedir. Ancak, yele ve ön bacakların iptidai bir şeklide belirtilmesi ve açık ağza bulunan halat tarzında bir parça diğerlerinden farklı bir karakter yansıtır. Sahabiye Medresesinde (1267-68) de iki çörten yer almaktadır (Öney, 1969: 7-10).

Anadolu Selçuklu mimarisinde görülen Heykel gurubuna daha erken İslam dünyası sanatında rastlanmamaktadır. Aslan heykelleri han, saray, kale gibi sivil mimari eserlerinde yer almaktadır. Bu çok sivilize, normal ölçülerde ve abidevi karakteri

olmayan heykeller mimariye sıkı sıkıya yapışmıştır. Bu tarzdan kayseri kalesinin (1224) kapı kulesinin yanında iki adet bulunmaktadır. Malzeme daima mermerdir (Ögel, 1962: 2).

Kabartmalar aslan figürü tasvirlerinde en kalabalık gurubu meydana getirir. Genellikle taştan yüksek kabartma olarak verilen bu aslanlar dini ve sivil yapıda aynı ölçüde kullanılırlar ve çoğunlukla ikili ve simetrik olarak görülürler. 1205 yılında Gevher Nesibe Hatun tarafından yaptırılan Gevher Nesibe Şifahanesi dışa yürüyen, çok kaba olarak verilmiş bir aslan kabartması vardır. Yine döner kümbetin portelinde kitabenin altında sırt sırta iki aslan figürü vardır. Bu yapılardakiler genellikle dışa yürür vaziyettedirler. Bir de tam profilden yürür vaziyette olanlar vardır ki bunlarda daha ince ve kıvrak vücutlu aslanlara rastlanmaktadır. Bunlar da dini ve sivil eserlerde görülür, sayıca çok daha azdırlar. Karatay Han'ındaki iki aslan bunlara örnektir (Öney, 1969: 11-18).

Aksaray-Nevşehir arasında yer alan Alay Han Anadolu Selçuk kervansarayının portalinde kapı kemeri üstünde yer alan yandan gösterilmiş iki arslan gövdesi cepheden verilmiş bir baş ile birleşmektedir. Bu çift gövdeli aslan figürünün kökenleri eski şark sanatına kadar gitmektedir (Ögel, 1962: 529).

Selçuklu aslan figürleriyle ilgili sembol dünyası diğer hayvan figürlerinde olduğu gibi çok girift ve zengindir. Semboller dünyası bakımından bu sanat Şamanizm ve bilhassa Orta Asya ile büyük ölçüde ilintilidir. Türklerin asırlarca bağlı olduğu bu kültürün etkilerinin islamiyetten sonra da görülmesi geleneklerine bağlılığını gösterir. Nitekim bunda Orta Asya ruhunu ve geleneklerini taze bir dalga halinde Anadolu'ya getiren ve Şamanizm bağlı olan Moğol akınlarının da rolü olduğu şüphesizdir. Aslanın burç tasvirlerinde güneş gezegeni ile birlikte canlandırılması Orta Asya'dan gelen güneş-Ay kardeşliğinin bir sembolüdür (Öney, 1969: 39-41).

Çok eski devirlerden beri güneşin, aydınlığın ve kudretin sembolü olan aslan kudretin sembolüdür ve koruyucu vafsa sahiptir. Eski şark ve Hitit sanatında aslanlar taht taşır, taht ve kapı bekçisi olarak gösterilir. Bunun benzeri bir motife Tirmiz şehrinde büyük Selçuklulara ait bir sarayda da rastlanmıştır (Ögel, 1962: 531).

Selçuklu sanatında meydana gelen bu aslan tasvirlerinin ve Türk-Çin hayvan takvimi figürlerinin kökeninin Avrasya hayvan stili etkili, Orta Asya ve İran, İskit sanatlarında da benzerlerinin bulunması kaynağının buradan gelmiş olabileceğini göstermektedir. Yine şaman etkilerinin İslam tarikatlarında kalıntıları da Anadolu Selçuklu Sanatında bol aslan görülmesine sebeptir. Anadolu'da hâkim bir inanca göre aslan ağzından akan su ile abdest alınması ve şifa niyetine içilmesi çörtlenlere bu inanca göre ayrı bir değer kazandırır (Öney, 1969: 29-41).

Bir Anadolu Selçuklu Kervansarayında abidevi çerçeve içindeki bu figürde sembolik bir mana aranmalıdır. Kılıçarslan tarafında sultan hanı niteliğinde yapılan Alay Han'ın diğer sultan hanlarının ilki olması kuvvetle muhtemeldir. Tirmiz'de de buna benzer bir eserin görülmesi Anadolu Selçukluları ile Büyük Selçukluların sanat açısından bağımlı göstermektedir (Ögel, 1962: 532-533).

Aslan ve Selçuk hayat ağacı şeklinde bekçi hayvan olarak gösterilen aslan figürüne ise Döner Kümbette rastlanmaktadır. Yine Karatay Han türbe porteli üzerinde Türk-Çin hayvan takviminden muhtelif hayvan kabartmaları görülmektedir (Öney, 1969: 28-29).

Bu yapılardaki aslanlar bir kapı bekçisi hüviyetini taşımaktadır. Kapı bekçisi aslanlar daima çifttir. Burada iki aslanı müşterek başla birleştiren motiften faydalanmak suretiyle iki sayısı elde edilmiş, aynı zamanda kapı kemeri üstüne armavari getirilmeye daha müsait frontal ve simetrik bir şekil bulunmuştur. Bu aslan figürü bir hükümdarlık alameti, hanın bir sultan hanı olduğunu gösteren işaret de sayılabilir (Ögel, 1962: 534).

3.2.1.2. Hayat Ağacı

Anadolu Selçuklu dini ve sivil mimari dekorasyonunda hayat ağacı motifine sık sık rastlanır. Kayseri'de bulunan mimari eserlerde de bunun örneklerini görmek mümkündür.

Hayat ağacı motiflerini: Tek başına canlandırılan hayat ağacı motifleri, Çift kuşla çevrelenmiş hayat ağacı motifleri, Hayat ağacı Yerine geçen arabesk zemin üzerinde çift başlı kartal ve Tüm olarak canlandırılan hayat ağacı ve eşlik eden hayvanlar şeklinde guruplara ayıran Gönül Öney, Kayseri'de hayat ağacı çift-kuş motifinin çok

enteresan ve şimdiye kadar tanınmamış bir örneği olarak Karatay Kervansarayının dış portali göstermekte olduğunu, Burada ilk olarak çift kuş yerine dikkati çeken çift sirenin Bu tılsımlı yaratıklar ağacın sembolik durumunu daha da kuvvetle belirtmektedir. Ağacın altında oturan bu aslanlar kanatlı hayvanlardır ve koruyuculardır (Öney, 1986: 29, 34).

Tüm olarak canlandırılan hayat ağacı ve eşlik eden hayvanlar motifinin Kayseri'deki örneği olarak ise, Döner Kümbet üzerindeki kabartmaları göstermektedir. Burada bulunan hayat ağacı kompozisyonuna eşlik eden hayvanlar çift başlı kartal ve aslanlardır (Öney, 1986: 33).

Anadolu hayat ağacı tasvirlerinde stil bakımından olduğu gibi fikir ve sembol bakımından da Orta Asya etkisi açıktır. Orta Asya Şamani inancına göre hayat ağacı dünyanın merkezi olarak kabul edilir ve aynı zamanda Şaman yer altı ve gökyüzü seyahatinde merdiven vazifesi görür (Öney, 1986: 34).

Bu açıdan Anadolu Selçuklu yapılarında ve dolayısıyla gerek Kayseri Karatay Han üzerinde gerek Döner Kümbet üzerinde yer alan bu sembolik figürlerin Orta Asya menşeli olduğunu düşünmek mümkündür. Keza bunun dini ve sivil mimariye de aynı şekilde yansımış olabileceğini de söylemek mümkündür.

Hayat ağacı, büyük ihtimalle tasvir edildiği medrese, camii, saray gibi Selçuklu yapılarına önemli bir merkez olduklarını belirtici değer kazandırır. Türbe, mezar taşı gibi eserlerde yer alan hayat ağacı tasvirleri (Kayseri Döner Kümbet) bizi ölünün ruhunun kuş şeklinde göğe uçması için bir vasıta sayılan Hayat ağacının Yakutlarda ve Orta Asya'daki rollerinin kalıntılara kadar götürmektedir. Bu açıdan türbe ve mezar taşlarında canlandırılan hayat ağacı-kartal-kuş kompozisyonunu ölü ruhlarının öbür dünyaya geçişinin canlandırılışı olarak kabul edebiliriz. İnsan, aslan, ejder gibi tasirler de ağacı kötü ruhlardan koruyan bekçi tasvirleridir (Öney, 1986: 36).

3.2.1.3. Çift Başlı Kartal

Kayseri'deki yapılarda bu türün birçok örneğini görmek mümkündür.

Türbe, mezar taşı gibi eserlerde yer alan hayat ağacı tasvirleri (Kayseri Döner Kümbet) bizi ölünün ruhunun kuş şeklinde göğe uçması için bir vasıta sayılan Hayat

ağacının Yakutlarda ve Orta Asya'daki rollerinin kalıntılarına kadar götürmektedir. Bu açıdan türbe ve mezar taşlarında canlandırılan hayat ağacı-kartal-kuş kompozisyonunu ölü ruhlarının öbür dünyaya geçişinin canlandırılışı olarak kabul edebiliriz. İnsan, aslan, ejder gibi tasirler de ağacı kötü ruhlardan koruyan bekçi tasvirleridir (Öney, 1986: 36).

3.2.2. Yapı Malzemeleri ve Süslemeler

3.2.2.1. Tuğla

Anadolu Selçukluları tuğlayı minarelerde yaygın olarak kullanmalarına rağmen cami inşaatında çok nadir kullanırlardı (Ousterhout, 1995: 53).

Ulucaminin Selçuklu tarzı olarak tuğladan yapılmış minaresi ise tam anlamıyla orijinalliğini yansıtır. Daha sonraki camilerin minarelerinde tuğla kullanımı görülmemektedir (Akbaş, 2005: 27).

Melikgazi Türbesinin duvarlarında da genellikle kesme taş ve ince ve yassı tuğlalar kullanılmıştır. Kubbesi dahilen balıksırtı motifi tarzında tertiplenen, tek merkezli kaplama tuğla dairelerle süslenmiştir. Buradaki tuğla kaplamanın güzelliği, Sivas Keykavus türbesinin kubbesinde sağlanan inceliği aşmıştır (Özgüç-Akok, 1954: 332-333).

3.2.2.2. Taş

Anadolu Selçuklu yapılarında büyük ölçüde kullanılan taş malzeme, sadece yapının sağlamlığını ortaya koymasından dolayı değil, aynı zamanda dış görünüş açısından süslemelerde de istifade edilen bir yapı malzemesidir. Anadolu Selçuklu yapılarında taş işçiliğinin inceliği ve zerafetini tüm yönleriyle görmek mümkündür.

Kayseri'deki Selçuklu dönemi yapılarında taş tezyinatı çoğu yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda geniş araştırma yapan Semra Ögel bu yapılar arasında Kayseri Darüşşifası, Hunad Hatun Külliyesi, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, Döner Kümbet, Sahibiye Medresesi, Erkilet Köşkü yapıları tezyinatı hakkında bilgi vermektedir.

1205 tarihli Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, özellikle portalinde bulunan üç şeritli geçme kemer frizi ile dönemin sanat anlayışını yansıtmaktadır (Ögel, 1996: 9)

1237-38 tarihli Kayseri Hunad Hatun Külliyesi büyük bir külliye olduğu kadar belirli bir tezyini sisteme sahiptir. Yalnız dış görünüşü ile değil, planı ile de büyük kervansaraylara dayanır. İki adet portali tamamen geometrik ve yüzeysel kompozisyonları ile klasik Selçuklu kompozisyonunu temsil eder (Ögel, 1996: 33).

Kayseri'deki yapılarda sanatsal örneklerin çeşitlerinin çoğun görmek mümkündür. Nebati örneklerden palmet, rumi, lotüs, akantüs, geometrik örneklerden geçmeler, açık ve kapalı geometrik süslemeler, yazı ve figürlü süslemeler Kayseri'deki yapılarda görülmektedir.

1241 tarihli Erkilet Köşkü'nün portali, beyaz mermer olup mermere uyan bir tezyinata sahiptir. İçindeki mescidin mihrabında da aynı tarzda bir süsleme vardır ve köşe sütuncuklarının gövdeleri budaklı ağaç gibi işlenmiştir (Ögel, 1996: 42).

Yine 1246 tarihli Çifte Kümbetlerin altı yüzü de Hunat Türbesi gibi şekillenmiştir (Ögel, 1996: 42).

1267-68 tarihli Sahabiye Medresesi de dış görünüş itibariyle kervansarayların formlarına dönüşmüştür. Rumi denilen nebati örnekler tezyinatında dikkati çekmektedir (Ögel, 1996: 56).

1275 tarihli Hacı Kılıç Camii ve Medresesi klasik portali ile klasik stili yansıtmakta ve özellikle köşe sütuncukları ile Huand türbesine benzeyen unsurları içermektedir. Yine bazı süslemeleri Sultan Hanı'ndakilerle de benzerlikler göstermektedir (Ögel, 1996: 69).

Kayseri eserlerinin Hunat külliyesinden başlayarak Sahabiye Medresesi ve Hacı Kılıç Külliyesinde aynı tertip, üslup ve örneklerle kapalı bir gurup teşkil ettikleri anlaşılmaktadır (Ögel, 1996: 70).

Bu külliye yapılarının cepheleri ve özellikle yola açılan cepheleri taç kapılarının taş işçiliğiyle Kayseri'nin Selçuklu çehresinin mühürleri olmuşlardır (Cantay, 2003: 103).

1276-77 tarihli Döner Kümbet, figürlü tezyinatı ile dikkati çeker. Bu türbe tezyinatı ince tertipli bir kompozisyon değildir, kabaca ve gelişigüzel intibai bırakır (Ögel, 1996: 42).

Mimari açıdan çok ince bir anlayış ifade etmeyen kümbet, figürlerin içerdiği anlamlar bakımından çok önemlidir.

Yapıların geometrik düzenden yazıya geçiş döneminin tamamen geometrik düzeni en iyi temsil eden eserlerden biri olan Hunat Hatun Külliyesi özellikle sivri kemerleri içindeki geometrik tezyinatından umulmayacak bir hayat kuvveti ihtiva eder. Yine Hacı Kılıç Külliyesi geometrik düzeninin mükemmelliği açısından teknik bir güçlüğü aşılmasında duyulan hayranlığı uyandırır. Yalnız Semra Ögel'in ifadesiyle bu yapı, sükunetten uzaktır. Bu özellikle onüçüncü asrın son büyük eserlerinde asrın başındaki sükunet ve olgunluğun yerini bir nevi huzursuzluğa bırakmasının yapılarla yansımasıdır. Bu açıdan bu geç dönem eseri ve aşırı süslü benzerlerinin ifade etmek istediği mana gösteriş içinde kaybolur (Ögel, 1996: 136-138).

Kayseri ile ilgili bilgi veren Zekeriya Kazvinî, Rum ülkesinin bir şehri olan bu şehri Rum hükümdarının kesme taşlardan yaptırdığını söylemektedir (Zekeriya Kazvinî, tz.: 553.) Burada kastedilen Kayseri kalesi olmalıdır.

Celaleddin Karatay'ın kervansarayının vakfiyesinin hudutları ifade edilirken, "Kayseri yakınında Sultançayırı, yol ve iki yanı, iki dağdan birinde taşçıların çalıştığı dağdan ve yine bu vakfiyeden kervansarayın yapımında tuğla kullanıldığına dair bir ifadenin geçmesinden bu mesleğin icra edildiği anlaşılmaktadır (Turan, 1948: 126, Merçil, 2000: 102).

Bundan başka Kayseri yöresinde çıkartılan sarımtırak esmer renkte bir taşın Hacı Kılıç Camii, Gevher Nesibe Darüşşifası ve Hunat külliyesinde kullanıldığını Halil Ethem vasıtasıyla öğrenmekteyiz (Eldem, 1982: 58, 88).

Taş yapılarda hristiyan figürlerine de yer verildiği görülmektedir. Nitekim Hunat Külliyesinin medresesinde bulunan mermer direklerin Rum yapılarından olduğu sütun başlıklarının dört tarafında da belirgin haç resmi nakşedilmiştir (Ahmet Nazif, 1987: 60).

Nitekim Bezm u Rezm'de Hunad Hatun'un Rum asıllı olduğu ifade edilmektedir (Esterebâdi, 1990: 54).

3.2.2.3. Ahşap

Kayseri Ulucami'nin minberi ahşaptan olup Selçuklular döneminde bu tarzda ahşap minberler görülmektedir. Ancak içtimai müesseselerde dayanıklılık açısından taş tercih edilmektedir.

3.2.2.4. Çini

Kayseri'deki mimari eserlerde çini tekniğinin bir çok örneğini görmek mümkündür. Nitekim 1211 tarihli Gülük Camiinin mihrabındaki çiniler Selçuklu çini-mozayik mihraplarının en muhteşemlerindedir.(Çayırdağ, 2001: 21) Bu mihrap Kayseri'nin yegane çini tekniği örneğidir (Gabriel, 1954: 44-45, Ahmed Nazif, 1987: 22).

Gülük Camiinin Taş mihrabı, XIII. Yüzyılda çinilerle tezyin edilerek, Selçuklu Çini Sanatının emsalsiz örneği sergilenmiş, ancak bu nefis çinilerin bir kısmı sökülmüştür. Mihrap üzerindeki panoda, zemini çiçeklerle süslü kufi besmele yazılıdır (Ahmed Nazif, 1987: 22).

Kayseri şehrinde ilk külliye olarak Hunat Hatun Külliyesinin hamamının kadınlar kısmında bulunan çiniler de Kubadabad sarayındaki çinilerle benzerlik göstermektedir (Cantay, 2003: 102).

XIV. Yüzyıl Selçuklu yapısı olduğu sanılan Sırçalı Kümbet de dış yüzünde pek çok küçük minalı çini olmasından dolayı Sırçalı Kümbet olarak isimlendirilmiş olabilir (Gabriel, 1954: 90-92).

Bir idari bina olarak Kayseri Devlethanesi'nin duvarları da gözalıcı muhtelif şekillerde güzel çiniler ile bezenmiş ve en güzel süslemeler ile süslenmiştir. (Sümer, 1985: 83-84).

3.2.2.5. Taçkapılar

Anadolu'da ortaya çıkan mimari eserlerde görülen taç kapıların öncülerini İran ve Suriye'de aramak yanlış olmayacaktır. İran ve Suriye'deki Selçuklu eserleriyle bu eserler arasında benzerlikler vardır. Ancak Anadolu Selçuklu taç kapıları,

İran'dakilere nazaran daha sade ve iddiasızdır. Genel düzenleme bakımından Anadolu'daki taç kapılara öncülük eden İran taç kapılarına göre Anadolu'dakiler büyük ölçüde özgün yaratmalarla kişiliğini bulmuştur. Beylikler devrinde Selçuklu düzenini devam ettiren taç kapıların yanında ya bütünüyle ya da bazı unsurlarıyla yeni görünüme sahip taçkapılar ortaya çıkmıştır. Anadolu Selçuklu ve Beylikler devri taçkapılarında görülen en çarpıcı özellik eserden esere değişen küçük farklılıklara rağmen her taç kapının özgün oluşudur (Ünal, 1982: 110-111).

Bu suretle Anadolu Selçuklularında görülen taç kapı ve benzeri mimari yapılarını İran ve Suriye kültüründen bir etkilenme olarak görebiliriz.

Anadolu Selçuklu mimarisinde taçkapı süslemesinin en belli başlı unsurlarından biri "gülbezek" adı verilen çoğu zaman yüzeysel işlenmiş diskler ve genellikle yarım küre şeklindeki "kabaralar"dır. Kayseri-Sivas yolundaki Sultan Hanı'nda da görülen altıgen gülbezeler vardır. Eski Önasya sanatının da yabancı olmadığı gülbezek ve kabarlara Selçuklular tarafından kozmolojik anlam yüklenmiş olması muhtemeldir (Ünal, 1982: 75-76).

3.2.3. Mimarlar

Kayseri'de yetişen veya Kayseri doğumlu olan sanatçılar Anadolu Selçuklu döneminde Kayseri'deki kültürel hayatı yansıması bakımından oldukça önemlidir. Nitekim bu mimarlara verebileceğimiz ilk örnek Ramazan b. Küneş el-Kayserî'dir. XIII. Yüzyıl başlarında Selçuklu yapılarında çalışmış olan bu sanatçının tek eseri İzzeddin Keykavus'un veziri ve hassa hazinedarı olan Hacı Ferruh'un mescididir (1215). Sanatçı bu yapıda uyguladığı tipik süsleme modelleri ile dikkati çekmektedir. Ramazan b. Küneş ile birlikte, Anadolu Türk sanatına her devirde çok sayıda taşçı ve mimar yetiştiren Kayserili sanatçıların ağırlığı duyulmaya başlanmıştır (Sönmez, 1995: 200).

Mimar Necmeddin Yavaş ise, Selçuklu vezirlerinden Mübarizeddin Mesud'un 1215 yılında yaptırdığı Sinop kalesindeki burcun mimarıdır (Özdoğan, 1948: 180).

1272-73 yıllarında yapılan Pervaneoğlu Ali Şifahanesinin Kayserili Mimar Sa'id el-Kayseri tarafından yapıldığı bilinmektedir. Yapının portalindeki süslemenin mimara ait olduğu tahmin edilmektedir (Sönmez, 1995: 297-298). Mimar Sait aynı zamanda

Pervaneoğulları Ali b. Süleyman tarafından 1272 yılında Kastamonu'da yaptırılan Darüşşifa'nın mimarıdır (Özdoğan, 1948: 180).

Yine 1215-1216 yıllarında yapılan Sinop iç kalesinin mimarlarından Sebastos Kayserî de Kayserili bir mimardır. İsminden anlaşıldığı üzere muhtemelen Hıristiyandır. Sinop iç kalesinin yapımında Hıristiyan bir mimarın çalışması Selçuklu devrinde Müslüman-Türk yönetiminin laikliğini göstermesi açısından önem taşır (Sönmez, 1995: 212).

Sinop iç kalesinin yapımında çalışan başka bir Kayserili mimarın adı da Mübarizüddin Mes'ud b. Artuğ el-Kayserî'dir (Sönmez, 1995: 213).

Niğde Alaeddin Camii'nin yapımında çalışan Üstad Sıddık ve kardeşi Gazi'nin de Kayserili ya da Niğdeli olması muhtemeldir. Camideki yapı özelliklerinin Kayseri camilerinde görülen bir özellik olması sebebiyle bu mimarların Kayserili olması ihtimali ağırlık kazanmaktadır. Yapıların kitabelerinde mimarların adına yer verilmesi Anadolu Selçuklularında mimarlara verilen önemi göstermesi açısından önemlidir (Sönmez, 1995: 239).

Antalya kalesinin (1228-1229) yapımında çalışan Cemaleddin Cestan b. Yakub el-Kayserî de Kayserili mimarlardandır (Sönmez, 1995: 252).

1242 yılında Atabey Lala Cemaleddin Ferruh tarafından yaptırılan Cemaleddin Ferruh Darü'lhadisi'nin yapının inşaat tekniğinden mimarının da Kayserili olduğu tahmin edilmektedir (Sönmez, 1995: 253-254).

1327-1328 yıllarında Kayseri'de yapılan Emir Şihabeddin türbesi ile 1339'da yapılan Köşk Medresenin sanatçılarından Kalûyan b. Lokman'ın Kayserili olması mümkündür (Sönmez, 1995: 329).

SONUÇ

Bu araştırmada kaynaklar ve araştırmalar ile görsel öğelerin bir sentezini yapmak suretiyle kayıtların yetersizliği nedeniyle çok fazla tatmin edici olmasa da Kayseri şehrinin hususiyetleri hakkında bir takım önemli sonuçlara varıldı.

Çalışma neticesinde elde ettiğim sonuca göre Roma ve Bizans devrinde önemli bir şehir olarak varlığını sürdüren Kayseri şehrinin Türk döneminde Ortaçağ şehirlerine örnek bir yapılanma ve gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Türkler ilk geldiklerinde şehre hiçbir zarar vermedikleri gibi şehri ilk dönemden itibaren mamur hale getirmişlerdir. Şehrin mimari açıdan kendine has özellikleri vardır. Mesela şehir surlarının kenarına inşa edilen külliyelerin halkın bir takım ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra şehrin korunması amacıyla yapıldığı ve Kayseri’de ortaya çıkan eserlerin Mimar Sinan’a ve Osmanlı devri mimarisine de örnek teşkil etmesi, Kayseri’nin bu açıdan bir model olduğunu göstermektedir. Keza Kayseri şehri külliyelerin hakimiyetinde gelişmiştir. Şehirde Selçuklu dönemine ait külliye tipinin birçok örneğini görmek mümkündür.

Kümbet mimarisi açısından da Kayseri’nin çok zengin olduğu gözlemlenmiştir. Günümüzde de Kayseri’de tabir-i caiz ise adım başı Selçuklu devrinden kalma kümbetlere rastlamak mümkündür. Devlet büyükleri ve hanımları için inşa edilen kümbetler mesela bir Döner Kümbet şehir meydanının ve mezarlıkların gelişim yönünü göstermesi ve sanatsal özelliklerinin içerdiği anlamlar açısından Orta Asya ve İran’dan gelen hayat ağacı, aslan, güneş v.s unsurlar içermesi sebebiyle abidevi karakterdedirler. Kümbetlerin şehir içindeki dağılımından anlaşıldığı kadarıyla genellikle İçkale’nin dışında inşa edilmeleri bir gelenek haline gelmiş olmalıdır. Günümüze gelene kadar bu yapıların korunmuş olması da Selçuklu medeniyetine verilen önemi göstermektedir. Keza Kayseri İçkalesi’nin de şehre ayrı bir hava kattığı, günümüzde son derece sanayileşmiş modern bir şehir olan Kayseri’nin farklı yönünü gösterdiği görülmektedir.

Bu sebeple mimari açıdan Kayseri şehrinin Selçuklu döneminin son derece gelişmiş olduğu görülmektedir.

Diğer Anadolu Selçuklu şehirlerinden farklı olarak Osmanlı Dönemine kadar sur içinde ticari yapı bulunmaması araştırmada ilginç bir noktaya ulaşmama sebep oldu. Bu sebeple birçok iddianın aksine Kayseri’de sadece sur içine dayalı kapalı bir yerleşim oluşmadığı ve nüfusun içkaleyi kaplaması sebebiyle ticaret yapılarının muhtemelen sur dışında inşa edilmesi geleneğinin ortaya çıkmış olabileceği sonucuna ulaştım. Nitekim Debbağlar Çarşısı gibi çarşıların günümüzdeki Sanayi merkezlerine benzer bir şekilde şehrin uzak bir yerinde hiç olmazsa şehir merkezinden uzak bir yerde teşekkül etmesi, ihtiyaç gereği şehrin iki tarafının da birbiri ile sürekli ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu dönemde sur içinde birtakım ihtiyaçlarını karşılayamayan halk muhtemelen bu ihtiyaçlarını karşılamak için şehir dışına çıkıyordu. Bu sebeple Kayseri’de şehir içinde meydana gelen yapılaşmanın günümüzdekinden farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Elde edilen başka bir sonuca göre Selçuklular döneminde Kayseri şehir meydanı şehir dışında mezarlığın yanında olduğu anlaşılmaktadır. Bu suretle eski atalar kültü inancından bir kalıntı olarak önemli faaliyetlerin ataların ruhlarına yakın yerlerde yapıldığı ortaya çıkar. Bu açıdan şehir meydanı, ordunun geçit merasiminin yapıldığı ve düğün, bayram, fetihler sonucunda yapılan eğlencelerin düzenlendiği, silahşörlük, okçuluk, güreş, top çevgan oyunu -muhtemelen ucu kırık bir sopa ile bir topa vurmak suretiyle oynanan golf tarzı bir oyun olmalıdır- gibi ata sporlarının yapıldığı ve etrafında bulunan mezarlık ve kümbetlerle de aynı zamanda ataların da yad edildiği bir yer olarak Orta Asya’dan gelen Türk kültürel birikimini yansıtmaktadır.

Bununla beraber Kayseri’de Selçuklular döneminde oluşturulan bilimsel ortamı incelediğimde Anadolu’da ilk telif edilen Keşfü’l Akabe adlı astronomi ve felsefe eserinin Kayserili bir yazar tarafından henüz Danişmendliler döneminde Kayseri’de kaleme alınmış olması da Türklerin yerleşimin ilk devirlerinden itibaren şehre bilimsel açıdan yatırım yaptıklarını gösterir. Nitekim belki de Anadolu’da kaleme alınan diğer eserlere de örnek olan bu eser gibi diğer eserlerin de genellikle astronomi ve felsefeye dair olması İran’dan ve Azerbaycan Meraga astronomi-matematik okulunun Anadolu coğrafyasına etkisini göstermesi açısından önemlidir. Kayseri’deki medreselerde matematik, tıp ve felsefeye dair eserlerin de okutulduğu

görülmektedir. Bunun haricinde Kayseri’de tıp ilmine de ayrı bir önem verildiği medrese-darüşşifa nitelikli ilk yapı olan Gıyasiye-Şifahiye Medreselerinin burada teşkil edilmesinden anlaşılmaktadır. Bu açıdan Gevher Nesibe Şifahanesi Anadolu’nun aynı zamanda hizmet veren ve tıp eğitimi yapılan ilk Darüşşifa ve Medresesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Kayseri’nin Selçuklular devrinde önemli bir tıp merkezi olduğu ve diğer bilimsel faaliyetleri sebebiyle XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Makarr-ı Ulemâ (İlim ve İrfan Beldesi) unvanına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Konuşma ve yazı dili açısından ise Farsça’nın çok önemli bir yere sahip olduğu, bu dönemde kaleme alınan eserlerin birçoğunun Farsça olduğu görülmektedir. Arapça’nın ise eğitim dili olmasının yanı sıra bina, kitabe ve vakfiyelerde kullanıldığı ve Farsça kadar yaygın olduğu görülmektedir. Türkçe’nin de Yesevî ekolünün temsilcisi olan Türkmen ve ahilerce kullanıldığı, Karamanoğullarından itibaren resmi dil haline geldiği görülmektedir.

XIII. Yüzyılın sosyal ve dini hayatına etki eden tasavvufi akımlara da ev sahipliği yapan Kayseri’de birçok tarikatın faaliyette olduğu ve bu geleneğin Osmanlılar dönemine aktarıldığı görülmektedir. Bu dönemde Kayseri’nin ev sahipliği başlıca akımlar arasında en önemlilerinin Yesevî ekolünün temsilcisi niteliğinde olan Ahilik ile Mevlânâ’nın Kayseri’de çok önemli bir yere sahip olan hocası Seyyid Burhaneddin’in izinden gitmek suretiyle oluşturduğu bir takım dini ve sosyal öğretilerinin Mevlânâ’nın ölümünden sonra devam eden bir tezahürü olarak Mevlevîlik olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan başka Evhadîlik ve Rufaîlik tarikatlarının da Kayseri’de önemli yer tuttuğu görülmektedir.

1205 yılında Kayseri’ye gelerek burada halka sanat ile işin birleştirilmesi, meslek ahlakı ile beraber dini hoşgörü ortamını aşlayan ve birer hayır kurumu olan zaviyelerin teşkilinde, bu kurumların Osmanlılara aktarılmasında önemli bir role sahip olan Ahi Evran Anadolu’da ilk defa Kayseri’de oluşan Ahilik Kurumunun temsilcisidir.

Fütüvvet teşkilatının sosyal, ekonomik ve toplum ahlakı açısından yaptığı katkılar ile Anadolu’da fütüvvetin bir tezahürü olan Türk kurumu Ahiliğin temelini Kayseri’de atılması neticesinde meslek dalları, meslek ahlakı, sanat, ahlak ve din açısından

insanlar eğitilerek Ahi Evran vasıtasıyla şehirde kurulan sanayi sitesinde kadın-erkek dayanışması içinde gayet medeni bir toplum yapısı meydana gelmiştir. Bunun neticesi olarak Kayseri’de kurulan sanayi sitesi çeşitli meslek dallarının şehirde uygulanması ile iktisadi açıdan da Ahilik kurumunun faydaları görülmüş, Beylikler devrinde de bu kurum zaviye gibi yapılarla da desteklenerek çok önemli bir sosyal kurum haline gelmiştir. Bu suretle İslami hayır anlayışının bir neticesi olarak Kayseri’de birçok zaviyenin varlığı tespit edilmektedir. Bu açıdan Kayseri sosyal hayatında ahilik kültürünün çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Mevlevîliğin ise Mevlânâ’nın hocası Seyyid Burhaneddin’in öğretilerinin Türklerin İslam öncesi inançlarından atalara saygının bir tezahürü olarak Seyyid Burhaneddin’e ve dolayısıyla öğrencisi olması sebebiyle Mevlânâ’ya duyulan saygıdan dolayı Konya’dan sonra Kayseri’de de yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle Selçuklu ve Beylikler devri Kayseri’sine bakacak olursak karşımıza son derece modern bir şehir, tabir-i caiz ise dönemin şartlarına göre “dört başı mamur” bir şehir çıkmaktadır.

Özet olarak Kayseri Şehri’nin bu dönemde bir insanın dini ve sosyal ihtiyaçlarını giderebileceği, çarşıdaki meslek dallarından herhangi birinde hayatını kazanabileceği veya alışveriş yapabileceği, mektep veya medresede zamanın şartlarına göre çocuklarının eğitimini sağlayabileceği, boş zamanlarında top çokan oyunu oynamak, güreş yapmak gibi sosyal ve sportif faaliyetler yapabileceği bir ortama sahip olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- ABDİ-ZÂDE HÜSEYİN Hüsameddin, (1986), *Amasya Tarihi, I*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara
- ABU BAKR İBNÜ'Z ZÂKÎ, (1972), *Ravzate'l Küttâb ve Hadikate'l Elbâb*, yay: Ali Sevim, TTKY, Ankara
- AHMET EFLÂKÎ, (1986), *Ariflerin Menkıbeleri, I*, çev. Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- _____, (1986), *Ariflerin Menkıbeleri, II*, çev. Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- AHMET NAZİF, (1987), *Mirat-ı Kayseriye*, haz. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri Belediyesi Ve Özel İdaresi, Kayseri
- AKBAŞ, Burhaneddin, (2005), *Kayseri'de Yörükler ve Türkmenler*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri
- AKBULUT, İlhan, tz, "Kayseri Kümbetleri", *İlgi*, ss. 20-25
- AKŞİT, Ahmet, (2002), "Melike-i Adiliye Kümbeti'nde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler", *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, II, Konya, ss. 240-245
- _____,(1997), "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (11-12 Nisan 1996), Kayseri, ss. 3-12
- _____, (1996), *Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri Şehri*, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- ARIK, Feda Şamil, 2002, "Türkiye Selçuklularında Mezalim Divanı", *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.248-255
- ARIK. R-KAVAK. M, (1972), *Bölgesel Türk Giysileri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul

- ASLAN, Aslı Sağıroğlu, (2005), *Zamanlı Irmağı Çevresinde Bezemeli Mezar Taşları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri
- ASLANAPA, Oktay, (1991), *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara
- AYAS, Mehmet Rami, (1991), *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma*, Ankara
- AZİMİ TARİHİ, (1998), *Selçuklularla İlgili Bölümler*, metin, çeviri, notlar ve açıklamalar: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTEREBÂDÎ, (1990), *Bezm u Rezm*, çev: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- BAŞKUMANDAN SİMBAT VEKAYİNAMESİ, (951-1334), (tz.) çev: Hrant D. Andreasyan, fotokopi nüsha.
- BAYBURTLUOğLU, Zafer, (1998), "Kayseri Çifte Medrese", *Vakıf ve Kültür*, I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, ss.41-45
- BAYKARA, Tuncer, (2001), "Selçuklu Devri Türk Şehrinin Temel Özellikleri", I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler, I, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, ss.149-153
- _____, (1985), *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara
- BAYPARS TARİHİ, (2000), (Al- Melik-Al-Zâhir Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi), çev: M. Şerefüddin Yaltkaya, TTKY, Ankara
- BAYRAM, Mikail, (1999), *Şeyh Evhadüdin Kirmanî ve Evhadiyye Hareketi*, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya
- _____, (1991), *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya
- _____, (2003), *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya

- _____, (2003), “Danişmendoğulları Devleti’nin Dini Siyaseti”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.93-100
- _____, (1987), “Devrinin Siyasi Olayları İçinde Seyyid Burhaneddin”, *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri, ss.86-88
- _____, (1991), “Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri ve Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, DXXII, Haziran, ss. 88-95
- BAYRAM, Sadi, (1997), “Anadolu’da İlk Rufâiler ve Hz. Zeynel Abidin Ali Er Rufâi Soyu Hakkında Yeni Hipotezler”, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (11-12 Nisan 1996) Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss. 27-33
- BLAIR Sheila, S., (1983), “The Coins of the Later Ilkhanids: A Typological Analysis” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 26, No. 3, pp. 295-317
- CANTAY, Gönül, (2003), “Kayseri’de Selçuklu Yapılaşmasının Önemi ve Koruma”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.101-110
- _____, (1998), *Kayseri ve Kervan Yolları I, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1998), Kayseri, ss.101-126
- CAHEN, Claude, (1984), *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, İstanbul
- _____, (2002), *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler²*, İstanbul
- CİVELEK, Yakup, (2001), “Selçuklu Döneminde Arap Dili ve Öğretimi”, *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler, I, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, ss.187-206*

ÇAĞATAY, Neşet, 1989, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

_____, (1983), “Mevlânâ'nın Yazı Dili Neden Farsçadır”, *Belleten*, XLVII/185, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.37-45

ÇAYIRDAĞ, Mehmet, (2001), *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri

_____, (2000), “Eretna Beyliği'nin Paraları”, *Belleten*, LXIV/240, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.435-453

_____, (2006), “Kayseri Kapalı Çarşısı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 161, İstanbul, ss.219-226

_____, (tz.) “Kayseri Mevlevihanesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayısı, II, II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi Tebliğleri, ss 91-95

_____, (2001), “Kayseri'de Selçuklu Döneminde İnşa Edilen Tekgöz Köprüsü ve Dev Ali Türbesinin Kitabeleri”, *Zafer Bayburtluoğlu Armağanı*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, ss.167-173

_____, (2004), “Kayseri'de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri”, *Vakıflar Dergisi*, XXVIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, ss. 239-249

_____, (2003), “Kayseri'nin En Eski İslami Kitabesi ve Şehirdeki Selçuklu Sarayı Devlethanenin Yeri Meselesi”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.125-137

_____, (1993), “Niksar, Tokat ve Kayseri'de Üç Kitabe”, *Belleten*, LVII/ 218, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.81-88

DEMİR, Mustafa, (2005), *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya

_____, (1998), “Anadolu'da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, 18-20 Aralık İstanbul, Mezarlık Vakfı Yayınları, ss. 471-477

- _____, (2003), "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Şehirleşmesi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Şubat-Nisan, sayı:6, ss. 61-83
- DİRİÖZ, Meserret, (1987), "Kadı Burhaneddin", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri, ss.99-103
- DÖĞÜŞ, Selahattin, (2003), "Anadolu'da Ahiliğin Kuruluş ve Gelişmesinde Kayseri'nin Rolü", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.151-157
- EBU'L FEREC, (1945), *Ebul Ferec Tarihi, I*, Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- _____, (1945), *Ebul Ferec Tarihi, II*, Türkçeye çeviren Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- ECER, A.Vehbi, (2001), *XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri Kültür ve Tarihi*, İBAV, Kayseri
- _____, (1998), "Onüçüncü ve Ondördüncü Yüzyıllarda Kayseri", *XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu*, 30-31 Mayıs 1996, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, ss.13-21
- _____, (1998), "Ahi Evren'in Kayseri'de Yirmi Yılı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1998), Kayseri, ss.127-137
- ELDEM, Halil Ethem, (1927), *Düvel-i İslamiye*, Mali Matbaa, İstanbul
- _____, (1982), *Kayseriye Şehri*, hazırlayan: Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- ERAVŞAR, Osman, (2001), "Anadolu Selçuklularında İdari Mekan Olarak Devlethane", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, I*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, ss. 281-295
- _____, (2002), "Kayseri Ahi Evren Zaviyesi", *Ortaçağda Anadolu*, Aynur Durukan'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, ss.219-225

- ERKİLETLİOĞLU, Halit, (1993), *Kayseri Tarihi (Eski Zamanlardan Osmanlılara Kadar)*, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri
- _____, (2003), “İki Zeynel Abidin”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.197-201
- _____, (1987), “Seyyid Burhaneddin Zamanında Kayseri’de Şehir Hayatı”, *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri, ss.93-98
- EYİCE, Semavi, (tz.) “Türkiye’de Bizans Devri Yerleşimi Hakkında Notlar”, *Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme*, çev: Jale Alguadiş, Habitat II, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, ss.206-234
- FAZLIOĞLU, İhsan, (1998), “Osmanlı Coğrafyasında İlmi Hayatın Teşekkülü ve Davud el Kayseri”, *Uluslararası XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da İslam Düşüncesi ve Davud el Kayseri Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara, ss. 25-42
- FOSS, Clive, (1988), Strobilos and Related Sites, *Anatolian Studies*, Vol. 38., pp. 147-174
- GABRIEL, Albert, (1954), *Kayseri Türk Anıtları*, çev: A. Tütenk, Ankara
- GÖDE, Kemal, (1998), “Eretnalılar Döneminde Kayseri”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss.149-154
- _____, (1987), “Kadı Burhaneddin Ahmet”, *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri, ss.104-105
- _____, (1999), “Kayseri Kadı Bağlarının Tarihi Önemi”, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, II, Ankara, ss. 605-608
- GÖKHAN, İlyas, (2003), “Kayseri ve Yöresinde Dulkadir Beyliği Hakimiyeti Eserleri”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.223-231
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1992), *Melamilik ve Melamiler*, Gri Yayın, İstanbul

- _____, (1983), *Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik*, İnkılap ve aka Kitabevleri, II. Baskı, İstanbul
- GÜÇLÜAY, Sezgin, (1998), “Selçuklular Dönemi Kayseri'nin Ticari İmkanları”, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (11-12 Nisan 1996), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.103- 109
- GÜL, Muammer, (2006), “Harzemli Türklerin Anadolu ve Yakındoğu'daki Roller ve Tesirleri”, *Bellekten*, LXX/257, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 95-118
- GÜNAY, Ünver, (2003), “Kayseri ve Yöresinin Dini Yaşayışı ve Kültürü Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.233-256
- HACI BEKTÂŞ-I VELİ, (1958), *Vilayetname*, haz: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, (2003), “Kadı Burhaneddin Devrinde Ahilerin Faaliyetleri”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.267-273
- HAMDULLAH KAZVİNÎ, (1362), *Nuzhetü'l Kulub*, Tashih Guy le Strange, Tahran : Dünya-yı Kitab.
- HAMMOND, Mason, (1974), “The Emergence of Mediaeval Towns: Independence or Continuity?”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 78., pp. 1-33
- IŞIK, Mustafa, (2003), “Kayseri'de Tarihi Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (10-11 Nisan 2003), Kayseri, ss.285-296
- İBN BATUTA, (tz.) *Tuhfetü'n Nûzzar fi Garaibi'l Emsar ve'l Acâibi'l Esfar*, Büyük Dünya Seyahatnamesi (1304-1369), Yeni Şafak, Kültür Armağanı, İstanbul
- İBN BİBİ, (1941), *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, çev: M. Nuri Gençosman, notlar ilave eden F. N. Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara

- İBNÜ'L KEMAL, İlyas b. Ahmed, (1981), *Keşfü'l Akabe*, nşr: Mikail Bayram, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya
- İNAN, Afet, (1956), "Kayseri'nin 749 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi", *Belleten*, XX/78, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.217-222
- İNBAŞI, Mehmet, (2000), "Kayseri Kalesi", *OTAM*, XI, Ankara, ss. 825-830
- İPEKOĞLU, Başak, (2001), "Anadolu Selçuklu Dönemi Birleşik İşlevli Yapıları İçin Bir Değerlendirme Yöntemi", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, I, Konya, ss. 407-425
- JENNINGS, Ronald C., (1976), "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century": A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon, and Erzurum, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 7, No. 1, pp. 21-57, Stable URL: <http://links.jstor.org/sici>
- KAHYA, Esin, (2001), "Anadolu Selçuklu Döneminde Bilimsel Çalışmalardan Bazı Örnekler", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, I, Konya, ss. 427-439
- KALKAN, Emir, (1988), *Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri*, Kayseri
- KARA, Mustafa, (1998), "XII-XIV. Yüzyıllarda Tasavvuf Penceresinde Genel Bir Bakış", *XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu*, 30-31 Mayıs 1996, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, ss.23-29
- KARABULUT, Ali Rıza, (1987), "Seyyid Burhaneddin Tirmizî'nin Tevhid ve İbadet Konusunda Bazı Düşünceleri", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri, ss.89-92
- _____, (1998), "Seyyid Burhaneddin'den Ahmet Remzi Dede'ye Kadar Meşhur Kayseri İlim Adamları ve Eserleri", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss.239-243
- KARS, Zübeyr, (1997), "Kayseri Eğitim Tarihi Üzerine Bir Deneme", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (11-12 Nisan 1996), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.175-191

- KAYHAN, Hüseyin, (2003), “Danışmendli Devleti’nin İlk Devirleri Hakkında” IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003), Kayseri, ss.333-350
- KAYMAZ, Nejat, (1972), “Malazgirt Savaşı ile Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesine Dair”, Malazgirt Armağanı, TTKY, Ankara, ss.231-258
- _____, (1970), *Pervane Muineddin Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara
- KELEŞ, Bahattin, (1998), “Sultan Baybars ve Abaka Han’ın Kayseri’ye Gelişleri’nin Türkiye Selçukluları Bakımından Değerlendirilmesi”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss.281-287
- KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYÎ, (1999), *Müsameretü’l Ahbar*, nşr: Osman Turan, TTKY, Ankara
- KOCA, Salim, (1997), *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- KOÇER, Mehmet Zeki, (1983), *Kayseri Uleması*, Özlem Kardeşler Matbaası, İstanbul
- KÖKER, Ahmet Hulusi, (1993), “Abdüllatif Bağdadi’nin Hayatı ve Tıbbi Eserleri (1162-1231)”, *Abdüllatif Bağdadi Kongresi Tebliğleri*, 14 Mart 1952, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri, ss.1-10
- KÜÇÜKDAĞ. Y- ERAVŞAR.O, (2003), “Kayseri’de Bayrampaşa Mevlevihanesinin 1912’de Onarımı”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Nisan 2003), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss. 379-400
- KÜRKÇÜOĞLU, Erol, (1998), “Kayseri’nin Türkleşmesi ve Selçuklu Hakimiyeti”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss.317-322
- MERÇİL, Erdoğan, (2000), *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTKY, Ankara
- MEVLÂNÂ CELALEDDİN RUMÎ, (1999), *Mektuplar*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul

- MİLLER, Timothy, S. (1984), "Byzantine Hospitals", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 38, Symposium on Byzantine Medicine, pp. 53-63
- ORAL, M. Zeki, (1956), " Selçukilerde Giyim Eşyası", *Türk Etnografya Dergisi*, I, Maarif Basımevi, Ankara, ss.14-20
- _____, (1956), " Selçuk Devri Yemek ve Ekmekleri", *Türk Etnografya Dergisi*, I, Maarif Basımevi, Ankara, 73-78
- _____, (1956), " Selçuk Devri Yemekleri", *Türk Etnografya Dergisi*, I, Maarif Basımevi, Ankara, ss.29-35
- OUSTERHOUT, Robert, (1995), "Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture", *Muqarnas*, Vol. 12., pp. 48-62
- ÖGEL, Semra, (1996), *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, TTKY, Ankara
- _____, (1962), "Selçuklu Sanatında Çift Gövdeli Aslan Figürü", *Bellekten*, XXVI/103, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.529-538
- ÖNDER, Mehmet, (1956), "Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar", *Türk Etnografya Dergisi*, I, Maarif Basımevi, Ankara, ss.62-82
- _____, (1987), "Seyyid Burhaneddin'in Maarifi", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri,ss.84-86
- ÖNEY, Gönül, (1969), *Anadolu Selçuk mimarisinde Aslan figürü*
- _____, (1986), "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Bellekten*, XXXII/125-126, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.25-36
- ÖZARSLAN, Selim, (2001), "Selçuklularda Kelam İlmi ve Kelam Alimleri" I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Konya, ss. 137-145
- ÖZDOĞAN, Kazım, (1948), *Kayseri Tarihi I*, Erciyes Matbaası, Kayseri
- ÖZGÜÇ.T-AKOK. M, (1954), "Melik Gazi Türbesi ve Kalesi", *Bellekten*, XVIII/ 71-72, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.331-336

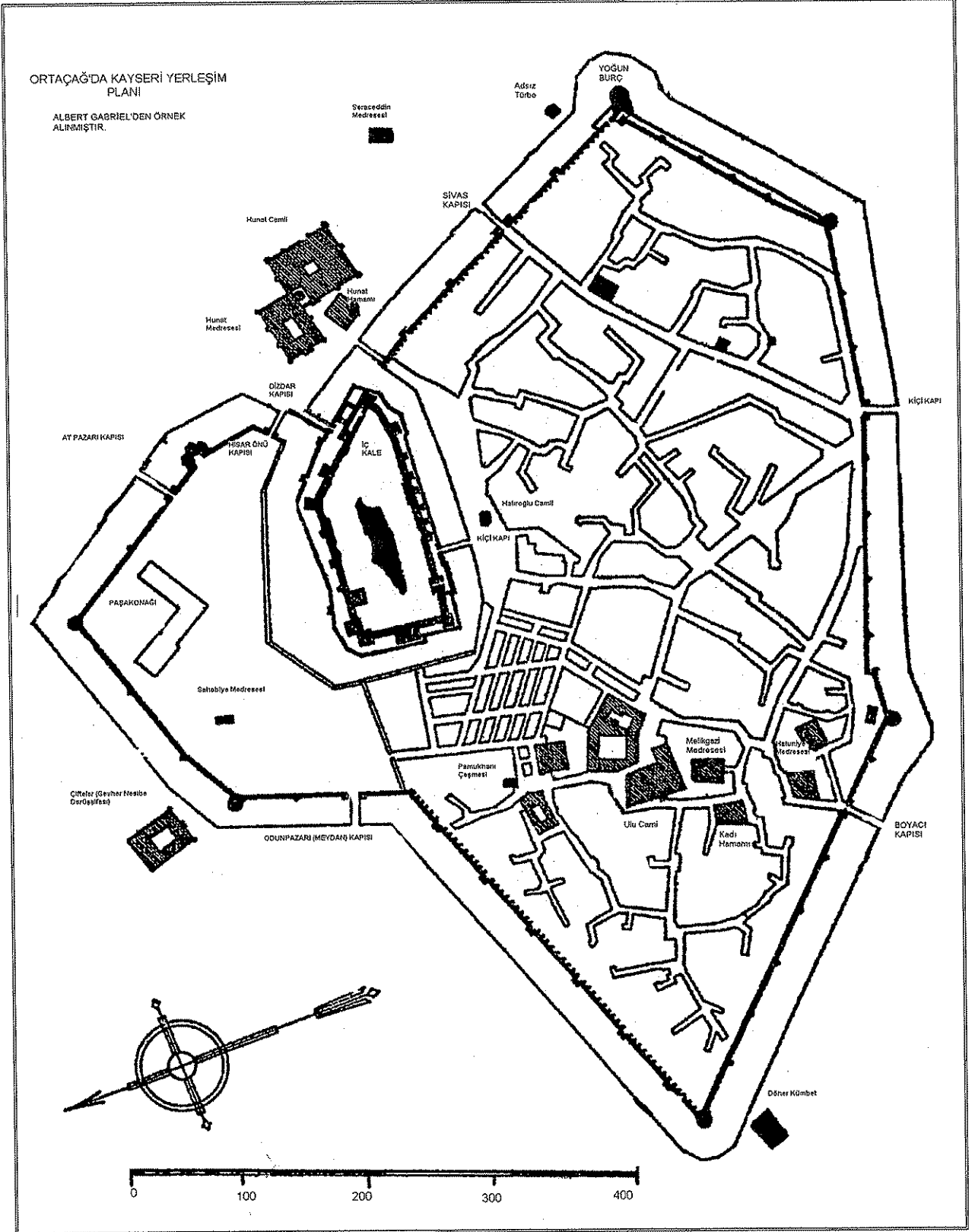
- ÖZTÜRK, Mürsel, (2001), Selçuklu Araştırmalarında Farsça'nın Önemi, *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler*, II, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, ss.181-187
- PARLAR, Gündegül, (2001), *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, T.C.Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- PEKER, Ali Uzay, (1997), "Ortaçağ Türbe Mimarisinin İçerdiği Anlamlar ve Kayseri Döner Kümbet Örneği", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (11-12 Nisan 1996), Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Tarih Araştırmaları Merkezi, yay.haz: Ali Aktan v.d, Kayseri, ss.291-301
- POLAT, M. Said, (2008), "Osmanlı Öncesi Türkiye'de Şehir Yönetimi", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed: Erol Özvar, Arif Bilgin, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul, ss. 33-47
- RİCE, Tamara Talbot, (1961), *The Seljuks in Asia Minor*, Thames and Hudson, London
- SALMAN, Hüseyin, (2002), "İlhanlı Hakimiyetinin Son Zamanlarında Kayseri", *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.165-176
- SATOĞLU, Abdullah, (2002), *Kayseri Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara
- _____, (tz.), *Kayseri Şairleri, (Başlangıçtan Bugüne Kadar)*, 2. baskı, Ankara
- SEVGİ, Ahmet, (1987), " Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin Nefis Terbiyesine Verdiği Önem", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, 7-13 Nisan 1987, Kayseri, ss. 81-83
- SÖNMEZ, Zeki, (1995), *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, TTKY, Ankara
- SÜMER, Faruk, (1985), *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul
- SÜRYANİ PATRİK MIHAİLİN VEKAYİNAMESİ, (tz.), çev: Hrant D. Andreyan, fotokopi nüsha

- ŞAHİN, Kamil, (1998), “Kayseri’nin İlk Kadılarında İsmail el Herevi (Ö. 537/1142) ve Danışmendliler Döneminde Kayseri’de İlim”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss. 417-420
- ŞEKER, Mehmet, (2006), *Anadolu’nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- TANERİ, Aydın, (1977), *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Menâkıbü’l Arifin’in Değerlendirilmesi, Bilge Yayınları, Konya
- TANYELİ, Uğur, (1984), *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11-15. Yüzyıl*, Doktora Tezi
- _____, (tz.), “Anadolu’da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni”, *Habitat II*, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, ss.405-471
- TUFANTOZ, Abdürrahim, (2003), “Selçuklular Zamanında Kayseri’nin Askeri ve Ticari Önemi”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (10-11 Nisan 2003), Kayseri, ss. 511-520
- TURAN, Osman, (1998), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul
- TURAN, Osman, (1948), “Selçuk Devri Vakfiyeleri”, *Belleten*, XII/45 Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.17-170
- _____, (1946), “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, X/39, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.471-496
- TÜRKMEN, Kerim, (1998), “Selçuklu Döneminde Kayseri’de İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss.437-445
- TÜRKTEN, Nevzat, (1998), “Kayseri Bağlarının Dünü-Bugünü ve Şehircilik Açısından Durumu”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (16-17 Nisan 1998), ss.451-455

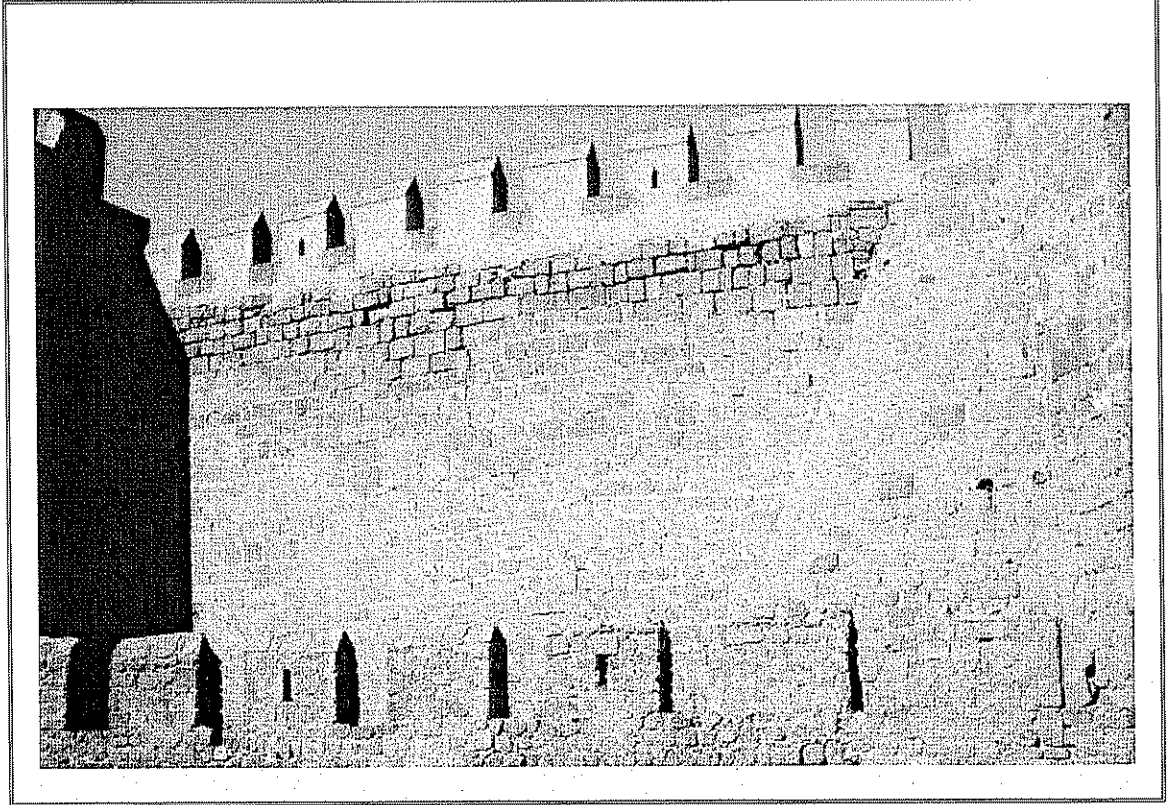
- URFALI MATEOS VEKAYİNAMESİ, (tz.), (952-1136) ve Papaz Gregor'un Zeyli(1136-1162), Çev:Hrant D. Andreasyan, Notlar, Edouard Dulaurer, Mükrimin Halil Yinanç
- UYUMAZ, Emine, (2001), "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerinin Evlilikleri", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler, II*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya, ss.397-421
- ÜNAL, Rahmi Hüseyin, (19829, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir
- RAMSAY, W. M, (19609, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev: M. Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- VRONIS, Speros, Jr, (1970), *The Decline Of Hellenism In Asia Minor And The Process Of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Centur*, Berkeley
- WOLPER, Ethel Sara, (1960), *Cities and Saints: Sufism and Transformation of Urban Space in Medieval Anatolia*, The Pennsylvania State University Pres
- YAVUZ, Nuri, (2003), *Anadolu'da Beylikler Dönemi*, (Siyasi Tarih ve Kültür) Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara
- YINANÇ, Refet, (1985), "Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları", *Belleten XLVIII/189-192*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss.299-307
- YÖRÜKOĞLU, Ömer, (tz.), *Kayseri Çeşmeleri*, Beğendik Kültür Hizmetleri Serisi
- YURDAKUL, Erol, (1996), *Kölük Camii ve Medresesi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- YUVALI, Abdülkadir, (1998), "Tarih-i İbn Bibi'de Kayseri Şehri", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (16-17 Nisan 1996), Kayseri, ss.471-476
- ZEKERİYA KAZVİNİ, (tz.), *Asarül Bilâd ve Ahbâru'l İbâd*, Beyrut : Dâru Sadır

EKLER

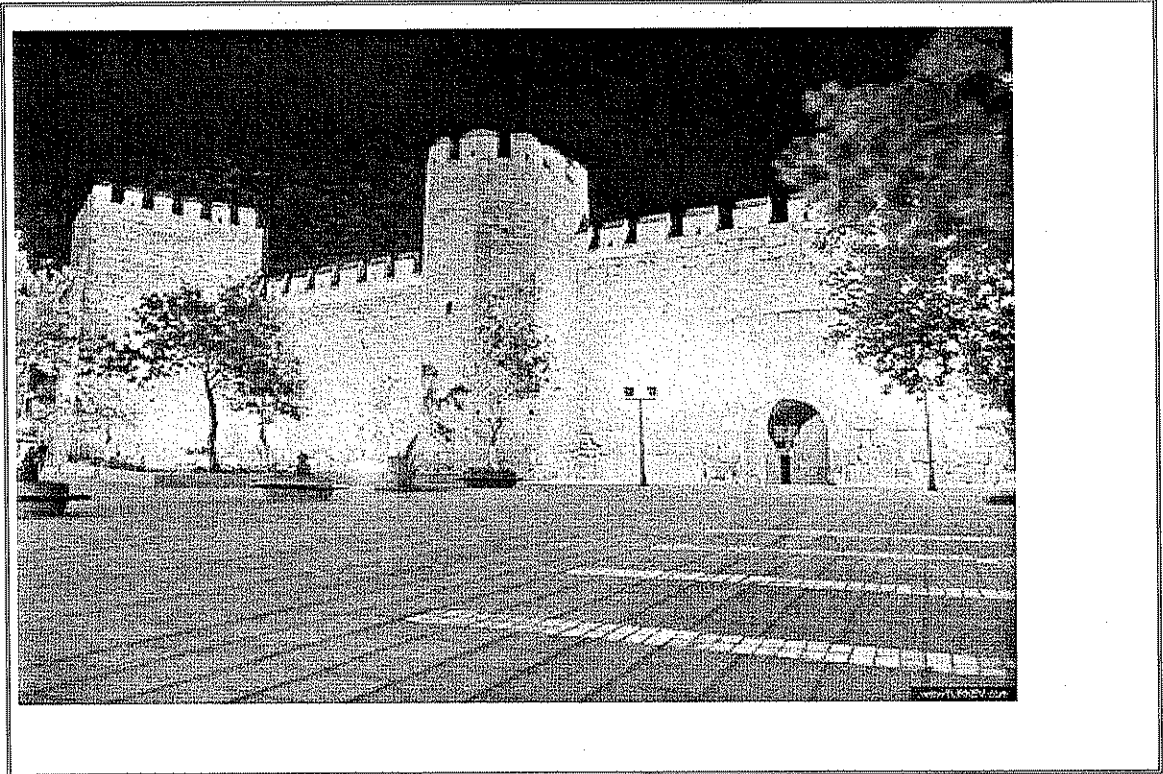
Ek 1: Ortaçağ'da Kayseri (Albert Gabriel'den)

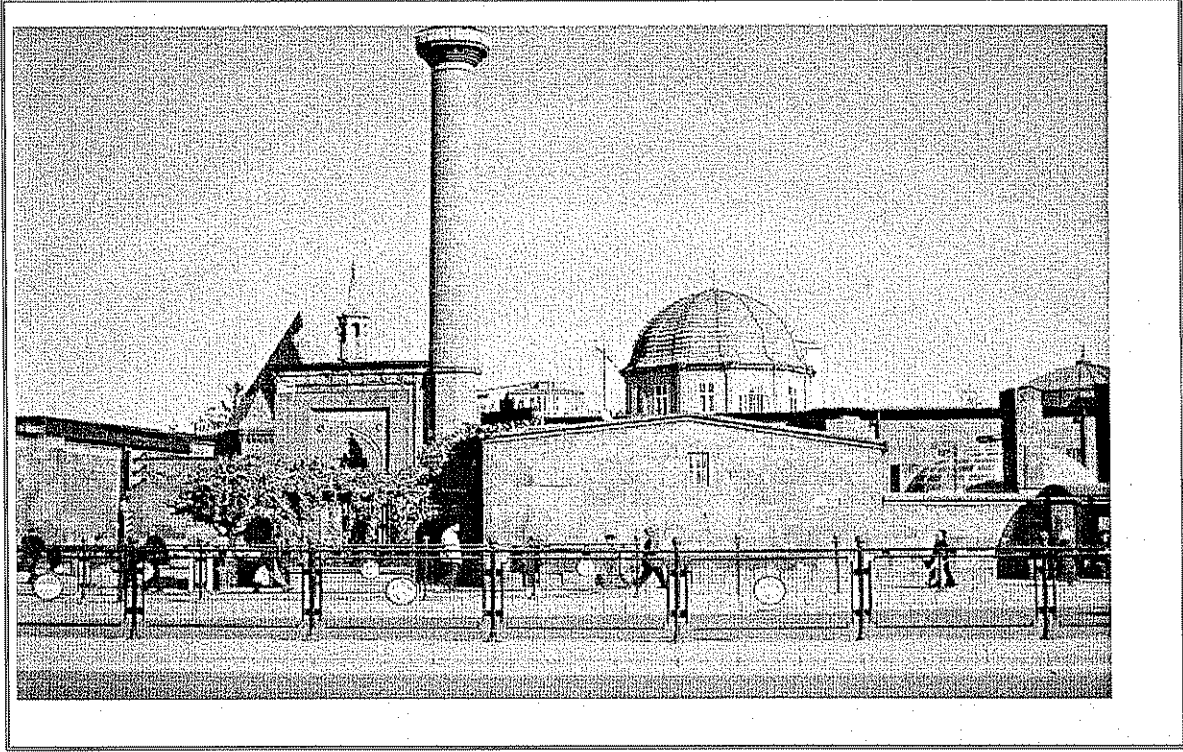
Ek 4: Kayseri İç Kalesinden Bir Görüntü

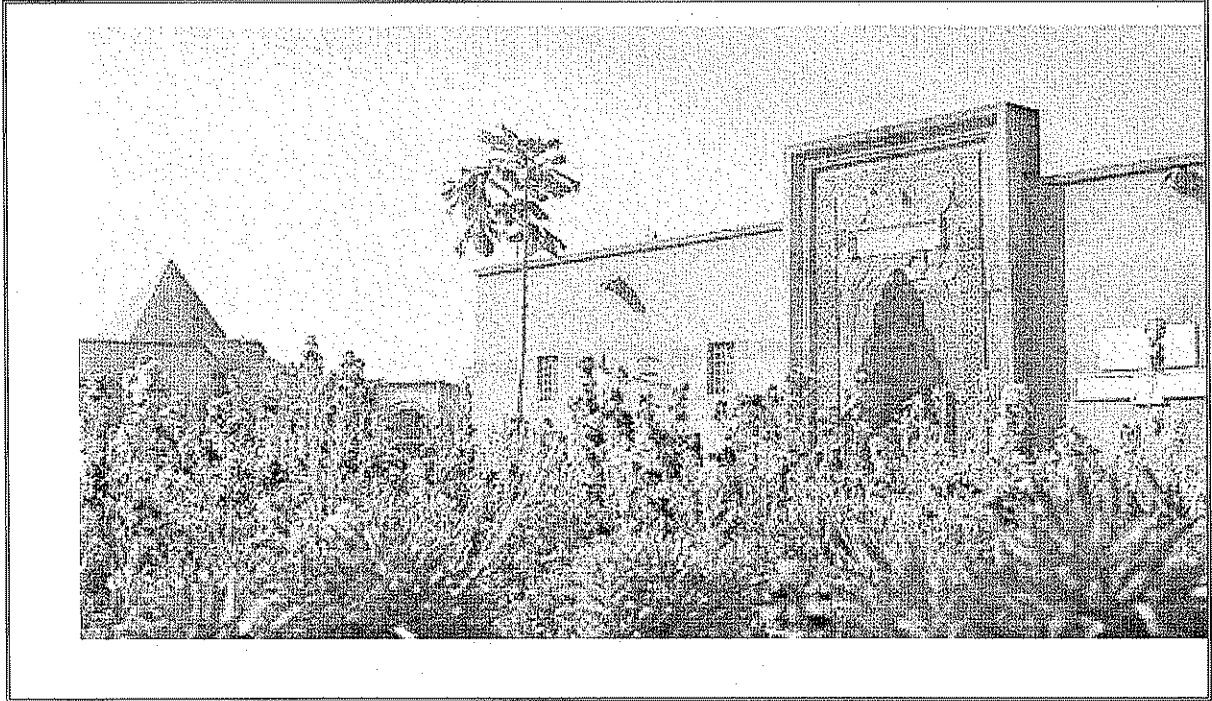
Ek 5: Kayseri İç Kalesi

Ek 6: Hunat Külliyesi

Ek 7: Çifte Medrese (Gyasiye-Şifahiye)

Ek 8: Döner Kumbet

ÖZGEÇMİŞ

1982 Bolu Doğumlu olan Şenay Yanar, lise öğrenimini 2000 yılında tamamladı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans öğrenimini tamamlayarak aynı yıl Sakarya Üniversitesi'nde Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 2006 yılı Aralık ayında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak işe başladı. Halen bu görevini sürdürmektedir.